

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08698

VENT HOBN OYERN

Wolf Mercur

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ווענט האָבן אויערן

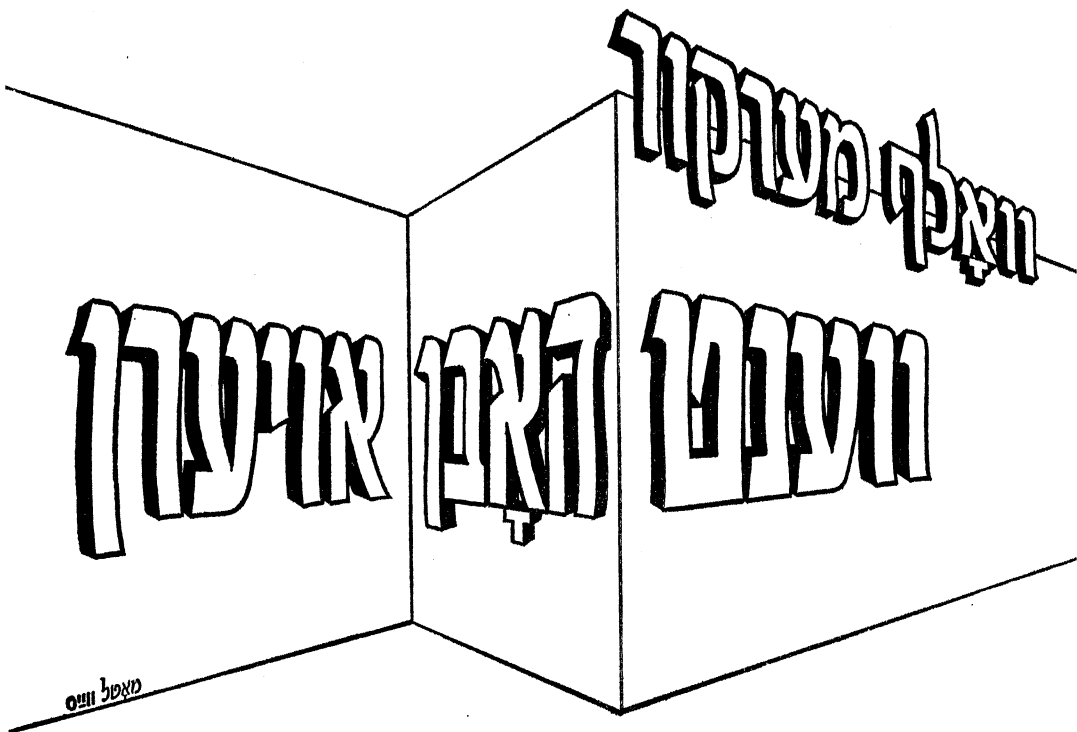
ביכער פון דעם מחבר :

„מערקוריִאַזן“, 1948

די וועלט איז כעלעם, 1960

ווענט האַבן אויערן, 1968

נוצן מאַטעריאַלן פון בוך אויף דער בינע, ראַדיאָ, טעלעוויזיע אָדער איבערזעצן
אין אַן אַנדער לשון איז נאָר דערלויבט מיט דער שריפטלעכער הסכמה פון מחבר.

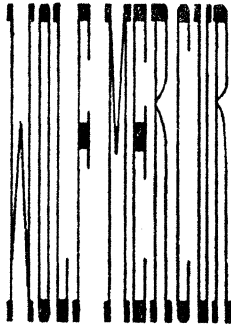
ווענט האָבן אויערן,
 כאָטש מ'זאָגט: „טויב ווי די וואַנט.“
 נאָר ווענט דורכבויערן
 וועט אַלץ וואָס וויל ווערן באַקאַנט.

אַרויסגעגעבן פֿון

ליטעראַריש-טעאָטראַלישן קאָמיטעט
 ניו-יאָרק
 1968

WALLS HAVE EARS

By

Copyright 1968

WOLF MERCUR

223 SECOND AVENUE

New York, N. Y. 10003

GR 3-5015

הויפט-פארקויף:

ציקא & CYCO

25 East 78th Street, New York, N. Y. 10021

געדרוקט ביי די ברידער שולזינגער

Printed by

SHULSINGER BROS. LINOTYPING AND PUBLISHING CO., INC.

21 East Fourth Street, New York, N. Y. 10003

א י נ ה א ל ט

ערשטער טייל : הומאָר'ד ערשטער גראָד

11	ווענט האָבן אויערן .....
12	די אייזלען פון אַפּריקעזשיאַ .....
16	דער ספּינקס דבר'ט .....
19	דער קבצן און דער קמצן .....
21	מײן צעשפּאַלטענע פּערזענלעכקײט .....
23	לעקציעס פון דײַר פּיטל הערײנגבײן, דער מאַן .....
25	די פּרױ .....
27	אונדזער עולם התוהו .....
30	זײט געזונט .....
32	וועגן שלום עליכם .....
34	מענטשן און חיות .....
38	דער וואָרעס לאַכט .....
39	מײן זומער־וואַקאַציע .....
42	מעכטיקער ווי אַלץ .....
43	כּיעל דאָס קײנמאַל נײַט פּאַרגעסן .....
47	צווישן יאָ און נײַן .....
49	צאַרטע געפּילן .....
52	סטאַטעגיע .....
53	נײַשט געשטויגן נײַשט געפּלויגן .....
57	וואו ביזטו געווען ? .....

צווייטער טייל : פּראָ און קאַן

65	ײדישע גראַמאַטיק .....
66	דועלאָגן, הרגומענטן און אײדאַטיזמען .....
86	אײד האָב אַ פּרײנט .....
87	נײַשקאַ .....
103	קרום און גלײַך .....
104	כּשׁר, פּאַרעווע, מײליכקײט און פּלײשיק .....

107	..... א מענטש דאָרף האָבן פּיס
108	..... פון האָרעדענקאָ ביז האָליוואוד
117	..... אַלף און בית
118	..... דער שוואַרצער אייזבער
125	..... יאוש
126	..... צוויי בערג
140	..... דו ביזט דיין ברודערס היטער
145	..... זלמן קיכאָט און סאַנטשאָ מערקוו
158	..... די שטאַט פון חלומות
167	..... דער וועג צוריק
176	..... לאַמיר תפילה סאָן
179	..... אַריינגעפאַלן
186	..... וואו אַ וועג דאָרט אַ ווילן
194	..... אויף מיין קאַניאָקל
197	..... <i>Jewish Theater in America</i>
201	..... דאָס דערמאָנט מיך

צייכענונגען :

האַזע באַרטאָלי, באַבי דאַנער, א. ביליס, יעקב לעווין, דזשעק

ספענסער און וו. מ.

מאַטל ווייס ; צווייטע צייכענונג פון אותיות : יואל ראָטבערג

פאַטאָגראַפיעס :

אַלעקסאַנדער אַרטשער

פאַטאָ-מאַנטאַזשן :

משה שטראַסבערג

צום ליכטיקן אַנדענק
פון מיינע שוועסטער
און זייערע משפחות
וואָס זיינען אומגע-
בראַכט געוואָרן דורך
די היטלער - רוצחים,
ימח שמם וזכרם.

אסתר האַכנער
און משפחה

ביילע האַרט
און משפחה

מאַליע גרובער
און משפחה

אַר יי נ פ י ר

דאָס פּירױאַרט האָט אַ פּירפאַכע כּוונה. ראשית נעם איך זיך ניט אונטער צו אַנאַליזירן דעם תּוּכּן סיי פּון די הומאַריסטישע טיילן און סיי פּון די סעריעזע, דאָס איז דערפאַר װאָס דאָס ערשטע האָט אין זיך ערנסט און דאָס צווייטע האָט אַ סאַרדאַנישן שמייכל, און די מחיצה איז גאַר אַ דינע, אָט פּונקט װי אין לעבן. „װענט האָבן אױערן“ האָט אַן ענלעכקייט אין פאַרם צו מיין ערשטן בוך „מערקוריאַזן“ און האָט אױך אַ שפאַר ביסל כעלעמיזמען װי אין מיין צווייטן בוך „די װעלט איז כעלעם“ און פּונדעסטװעגן איז עס אינגאַנצן אַנדערש.

צװײטנס : דער מחבר פּון דעם בוך האָט שױן איבערגעזומערט אַ סך װינטערס און פאַרקערט, אַן שום פּאַנפאַרן און יובילעאומס. ער איז שױן איצט אין די יאָרן װען דאָס גיין אַפּילו אױפּן גלייכן װעג איז אַן אַנגעשטרענגטער באַרג אַרױף, בפּועל ממש, און נישט קיין סימבאָלישער שטייגן אַרױפּצו, נאָר ער איז נישט עלטער װי זיין מינדסטער פינגער. זייער רעאַליסטיש זיינען אױך די קאָסטן און פינאַנצירן דאָס אַרױסגעבן פּון אַ בוך און די נאַכפּאַלגענישן װאָס צאַפּן אױס יעדן אַטאָם פּון נחת, און זיינען מקצר יעדן אַטעם פּון פּרייד פּון אַ נייעם בוך, װאָס קיינער האָט מיך ניט געצװאונגען אַרױסצוגעבן אַדער אַנצושרייבן.

דריטנס : דאָס בוך איז נישט קיין סאַציאַלאָגישע שטודיע, נאָר געדאַנקען פּון דעם מחבר װאָס האָט זיך צוגעקוקט און צוגעהערט אַ פאַרגאַפּטער צו געשעענישן און עפיזאָדן אױף זיין װאַנדערװעג הינטער װענט און פאַרהאַנגען פּון דער בינע פּון זיין לעבן און פּון אַ סך אַנדערע, פּון ליכטיקע און טונקעלע געשטאַלטן, פּון שעפּער שטערער, פּון די װאָס קענען אַלע גרודעס אַריבער, װאָס דערגרייכן זייערע צילן אַן אױפּרעג און פיבער, פּון די װאָס קענען זייערע חסרונות באַװעלטיקן און קענען זייערע שװאַכקייטן פאַרגעלטיקן.

פּירטנס : מוז איך, און איך װיל, דאַנקען די װאָס האָבן מיך פאַראינטערעסירט און אינספּירירט אױף אַ פּאַזע-טיוון אַדער נגע-טיוון אױפּן, נאָר מיין טיפּסטן דאַנק גיב איך דעם דיכטער און עסעיאַסט יאַסל קאָהן, רעדאַקטאָר פּון בוך װאָס האָט מיך גע-

שטארקט און געמוטיקט מיט טרעפלעכע אַרגומענטן וואָס זיינען אַנטשטאַנען צוליב אונדזערע עטנישע מקורות און דער אַנדערשקייט פון יידישן לשון, אָבער דאָס האָט בלויז פאַרשאַרפט אונדזער פריינט-שאַפט מיט אונדזער חוש פאַר הומאַר.

איך וויל אויך ניט פאַרגעסן צו דערמאָנען לזכר דעם שריפט-שטעלער א. אַלמי ע"ה, וואָס האָט פּילאַזאָפּירט:

„קוק צוריק און דו ווערסט אַ זייל פון זאַלץ,
קוק פאַרויס און קענסט זיין אַ זייל פון אַלץ.“

קיין זייל בין איך קיינמאַל ניט געוואָרן, אָבער געקרעפטקייט האָבן מיך אַ צאַל שרייבער און איך וועל דאָ אַפּדרוקן דאָס ברייול וואָס דער באַרימטער שריפטשטעלער זלמן שניאור האָט מיר צוגע-שיקט:

ליבער פריינט וואָלף מערקור,

פון אייער בוך „מערקוריאַזן“ האָב איך זיך ניט געקענט אַפּרייסן, און איך שטודיר אים נאָך אַצינד.
ערשטנס, אַלס ליבהאַבער פון אַ גוטן און ניט שאַבלאַנעם יידיש, באַוואונדער איך אייערע שפּראַך-איינפאַלן, אויסדרוק-קאַמבינאַציעס, דערפּינדערישע קאַלאַמבורן א. א. וו.

צווייטנס, אַלס מענטש „מיט אַ שוואַכקייט“ פאַר גוטן הומאַר האָב איך הנאה געהאַט פון אייערע קאַריקאַטורן, פאַראַדיעס, נאַכמאַכונגען. ווי איר ווייסט בין איך אַליין אַ סך מאַל נכשל געוואָרן פון אַט די ליטעראַרישע און מימישע פאַרמען און געוואונען אַ סך גוטע פריינט און נאָך מער שונאים.
דריטנס, זינט איך האָב זיך אַנגעשטויסן אין „טאַג“ אויף אייערע „מערקוריאַזן“, זע איך אין בוך צום ערשטן מאַל, אַז איר געוועלטיקט איבער אַלע פון דעם סאַרט. שרייבן אין „קאָזערי“ (אינטימער געשפּרעך) אַזוי ווי אין עפיגראַם, אין אַפענעם געלעכטער אַזוי ווי אין וואונק, אין ליד אַזוי ווי אין פּראָזע.

ערטערווייז דערמאָנט אייער בוך אין נאָדיר'ן ע"ה. אינעם צוגאַנג צו אַזאַ שטאַף, איז ער, ווייזט אויס, געווען אייער רבי, מיט איין אונטערשייד. וואו ביי נאָדיר'ן ביטערקייט, ביי אייך האַניק; וואו ביי אים אַ נאָדל, ביי אייך אַ גלעט. קורץ, אייער גוטמוט קויפט אונטער. עס איז אַ גרויסע מתנה פון הימל צו קענען פאַרקוקן עוולות, טאַלאַנטלאָזיקייט, שמאַנצעס און פאַרוואַנדלען זיי אין לאַכנדיקע מאַסקעס ...
... מילא. וואָס איך ווינטש אייך איז, אַז אייער בוך זאַל זיך געפינען אין יעדן הויז וואו מען האָט ליב אַ יידישן קאַלאַמבור, לאַכנדיקן ליבן הומאַר. אייער בוך אין גוטע הענט און ביים ריכטיקן לייענער, קען ווערן ווי אַ לעבעדיקער „זשאַק“, וואָס וואו מען מיסט דאָס אויף שפּילט עס און לאַכט פון זיך אַליין.

אייער זלמן שניאור

צום סוף וויל איך מיט דאַנק דערמאָנען די וואָס האָבן אויס-געשטרעקט זייערע הענט צו מיר: הערי ראָטפערל, דייוויד קולאַק, אברהם מערקור, מאַקס מערקור, איטשע ראָט און פּיליפּ ראָט.

וואָלף מערקור

ערשטער טייל:

הומאַר'ד ערשטער גראַד

יעדער פארווייל מוז קומען צו אַ גרעניץ,
דער סימן פון סוף איז דער ערשטער גרעניץ.

ווענט האָבן אויערן

לייג צו אָן אויער צו דער וואַנט פון אַ צווייטן,
דאָס וועט דיר גלייך געבן אַ קאַפּ אַ פאַרדרייטן.
פון יענעמס דאגות, צרות, פראַבלעמען,
זאַלסטו פאַר זיך אַ משל נאָר נעמען
און בעטן, זיין מזל זאָל דיר ניט באַגלייטן.

ביי דער וואַנט פון אַ דיכטער הער ווי עסטעטיש
וועגן קאַלעגן ער רעדט טעאַרעטיש :
„זיי רופן זיך דיכטער, ס'איז פשוט אַ העזה,
אַלץ וואָס זיי שרייבן איז טרוקענע פראַזע.
ס'איז ניט פאַעטיש נאָר פשוט פאַטעטיש.“

צו דער וואַנט פון אַ מאַלער לייג צו אָן אויער,
ר'איז איצט אין אַ שטימונג, אינגאַנצן אַ בלויער.
„מיינע ניט-אַביעקטיוון און מיינע אַבסטראַקטן
ריידן קלאַרע דיבורים, קאַלירפולע פאַקטן,
קלאַר און פאַרשטענדלעך אַזוי ווי דער זוהר.“

הער ביי דער וואַנט ווי אַ שטערן פון דער בינע
זאָגט מיט אַנשטעל און מאַסקירטער מינע :
„מיד האָט דער עולם מיט אַפלאַדיסמענטן
געמאַכט פאַר אַ קינסטלער אָן אַנערקענטן,
נאָר די קריטיק פאַרשווייגט מיד מיט שנאה.“

צו דער וואַנט פון דעם שרייבער לייג צו אָן אויער.
זיין פנים מיט שטריכן, קיין שטריך קיין גענויער.
ער מיינט אויס ערזאַצן, ער לאַכט פון פאַיאַצן,
ער טרייבט לצנות זיין האַרץ זאָל ניט פלאַצן.
מיט קאַמישער מאַסקע פאַרהילט ער זיין טרויער.

די אייזלען פון אפריקעזשיא

(אן אלטע ליגנ-דע אנדערש פארשלייערט)

ין דעם לאַנד אפריקעזשיא, צווישן מוראס און פודאי, האָט מיט יארן צוריק געלעבט אין שוואוילטאָג אַ מעכטיקער פּאַשאַ. ער האָט געהערשט מיט אייזערנע ריטער און ציטער, און מיט מורא פלעגט אים יעדער רופן „פּאַפּאַשאַ“.

פאַר דער מינדסטער גנבה פלעגט ער לאָזן אָפּהאַקן הענט און פאַר גרויסע גנבות פלעגט ער טיילן מענדאַלן און ווערן אַ שותף. אָפּטמאַל האָט ער די גנבים באַשטימט צו הויכע פּאַסטנס אין זיין מלוכה.

כאַטש דער פּאַפּאַשאַ איז געווען שטאַרקער ווי שטאַרק, פלעגט ער שטאַרק ציטערן פאַר רעגנס. אַ טרוקעניש אין לאַנד איז געווען פאַר אים אַ ברכה, כאַטש דאָס איז געווען אַ קללה פאַרן לאַנד. „זאַל אַלאַה פאַר זיי זאָרגן“ האָט ער געזאָגט. אַ תפילה פאַר רעגן איז געווען שטרענג פאַרבאָטן. מען פלעגט אַזאָ מין פאַרברעכער באַגראָבן אין זאַמד ביז צום האַלדו, אים אויסשמירן דאָס פנים מיט סירופ, כדי ער זאַל פאַרלעקט ווערן צום טויט פון בינען.

מען פלעגט דעם פּאַפּאַשאַ שמירן מיט בוימל-זאַפט און שמעקענדיקע געווירצן, נאָר וואָסער האָט מען ביז צו אַ מייל פון זיין אויער קיינמאַל נישט געטאַרט דערמאַנען. ער האָט פיינט געהאַט וואָסער אָדער רעגן צוליב זיין נאָז, מחמת זיין נאָז האָט נישט געקאַנט פאַרטראָגן דעם ריח פון וואָסער און נאָך מער, ווייל זיין נאָז איז געווען אַזוי פאַרדרייט אַרויפצוצו, אַז ווען עס פלעגט רעגענען פלעגט זיין נאָז ווערן פאַרפלייצט און פלעגט פאַר-וואַנדלט ווערן אין אַן אַזיערע.

אַלאַה'ס שטערנזעער, קאַפּמענטשן, חרטומים און חכמים וואָס האָבן אים אַרומגערינגלט, האָבן איינגעגראָבן זייערע נעזער אין דעם פּראַבלעם פון זיין וואָסערלאָזער נאָז, אָבער זיי האָבן זיך צו גאַרנישט נישט דערגראָבן.

דער פּאַשאַ האָט אויך מעכטיק געהערשט איבער זיין האַרעם פון אַכט און אַכציק אָפיציעלע ווייבער, זיבן און זיבעציק קעפּס-ווייבער און אַן אַ צאָל אַן-קעפּ-סווייבער. יעדן טאָג פלעגט ער הערן „ס'קאַצל קומט“ ווען ער פלעגט אַרומפליען אויף זיין דזשעט-טעפּיך, און כסדר פאַרלירן זיין קאַפּ צוליב אַ נייער אשה. אָבער אַ פּאַשאַ אָן אַ קאַפּ איז ערגער ווי אַן אַ נאָז, האָט ער זיי געהייסן די קעפּ אָפּהאַקן, און, ער האָט באלד גענומען זוכן גייע. אָבער ער האָט קיינמאַל ניט אויפגעהערט צו ציטערן פאַר רעגן.

די בעסטע שטערנעזער, כישופמאַכער און חרטומים, וואָס געלט קען קויפן אַדער אונטערקויפן, האָבן אים איינמאַל גע'עצה'ט, ער זאל אַרומגיין מיטן קאַפּ אַראָפּ, וועט זיין נאָז זיין פון אויבן צוצו. איז אים די עצה געפעלן, אָבער ביים ערשטן רעגנדל האָט ער זיך פאַרנעצט זיין פאַשעדיקע נאָז, האָט ער דעם גאַנצן געזינדל געוואָלט לאָזן די קעפּ אָפהאַקן, האָבן זיי אים שנעל געראַטן, ער זאל זיך איינשאַפן אַ נביא פאַרן וועטער, פאַר דאָנערעוועטער, וועט ער תמיד באַצייטנס וויסן ווען עס וועט יאָ רעגענען און ווען ניט.

די עצה איז דעם פאַשאַ אַריין אין דער נאָז. ער האָט באַפוילן און מען האָט געקראָגן איינעם וואָס איז געווען אויסגעקאַכט מיטן וועטער. וועט ער עס שוין מאַכן אַ טאַלק מיט דער פאַשעדיקע נאָז.

דער פאַשאַ איז געווען אַ פּלוצימדיקער פאַרשוין. ער פּלעגט אַלץ טאָן אַדער ניט טאָן פּלוצים. פּלוצים איז ער מיד געוואָרן פון זיין צוגעלעגערטן האָרעם און פּלוצים אַ לעכץ געטאָן נאָך דעם איין-און-איינציקן יונגן ווייבעלע פון איינעם פון זיינע אַרעמסטע גענעראַלן, באַמבאַסאַ בן בולומבאַ. האָט דער פאַשאַ אים אַוועקגעשיקט מיט אַן אַרמיי צו אַנעקסירן די מדינה פּודאי, וואו ס'האָט געהערשט דער סולטאַן טשופּטשיק דער זיבנטער.

גענעראַל בן-בולומבאַ האָט מיט שטאַלץ אַנגענומען די הייליקע מיסיע, און מיט טרומיען און פאַנפאַרן איז ער אַוועק זאָגנדיק צום פאַשאַ: איך וועל פאַנגען דעם סולטאַן טשופּטשיק דער זיבנטער, און ער וועט ווערן דער לעצטער.

אָבער איידער זיין אַרמיי האָט זיך אַ ריר געטאָן, האָט דער פאַשאַ גע-שיקט צום סולטאַן אַ שטאַפעט מיט דער מסירה, אַז זיינער אַ גענעראַל האָט מורד בפאַשאַ געווען און גרייט זיך אים צו איבערפאַלן. — כאַפּ אים און קלאַפּ אים און נעם אים איין, אַ רוח אין זיין טאַטנס טאַטן אַריין.

באַלד נאַכדעם האָט דער פאַשאַ אָפּגעהאַלטן אַ געהיימע קאַנפּערענץ מיט זיין וועטער-נביא און פון אים געקראָגן אַן אונטערגעשריבענע מינדלעכע פאַרזיכערונג, אַז דער אַוונט וועט זיין אַזוי טרוקן ווי אַן אָפּגעגריזשעטער בייך וואָס אַ הונגעריקע היענע האָט איבערגעלאָזן אין אַ מדבר.

דער מעכטיקער פאַשאַ האָט זיך געלאָזט אויסשמירן אין פעטטן בוימל, זיך גע'טובל'ט אין אַ מקווה פון שמעקענדיקע ריחות, זיך אַנגעטאָן די רויטע מיט גאַלד באַצירטע פאַנטאַפּל, אַריינגעקראַכן אין זיינע סאַמעטענע ברייטע תּחתונים, אַנגעטאָן אַ טאַגע און אויף דעם אַ פעלערינע, באַצירט מיט גיל-דערנע בלומען, אַרומגעבונדן זיין פאַשעדיקן בויך מיט אַ ברייטן גאַרטל, זיך אַנגעטאָן אַ טורבאַן מיט אַ שלייער פון גריין-געלן זייד מיט איידלשטיינער, זיך אויסגעגאַרלט זיין האַלדז מיט רויזנוואַסער און באַפוילן צו שטעלן פיר פעסער מיט מעד פאַר זיין פּערזענלעכער לייבגוואַרדיע, אַלע אַלטע גוואַר-

דעיצעס מיט אוירינגלעך, און ווען אַלע זיינען שוין געווען טויט־שיכור, האָט ער זיך אַרויסגעגנבעט פון זיין פּאַלאַץ.

זיין האַרץ האָט טערעבענצעט פאַר שמחה. ער האָט אונטערגעהאַפּקעט, באַלד, באַלד וועט ער אַ גענאַס טאָן פון דעם נחת וואָס אַללאַה האָט צוגעגרייט פאַר ניין און ניינציק חלקים צו זיינע גלויביקע און בלויז איין חלק צו די פאַרשאַלטענע הינט פון אַללאַה'ס ערדקוגל.

אונטערטאַנצנדיק און אונטערהאַפּקענדיק האָט ער אין מיטן וועג באַ־געגנט אַ פאַרשלייערטע אשה וואָס האָט געשלעפט מיט אַ שטריק אָן אייזל, אויף וועלכן ס'איז געזעסן אַן איינגעמאַרינירטער אַפּריקעזשניק.

ווי דער אַפּריקעזשניק האָט דערזען דעם טאַנצנדיקן פאַרשוין, האָט ער געזאָגט: „הער אויף צו שפּרינגען ווי אַ באַק. איך ווייס ניט ווער דו בינסט, נאָר פון דיינע בגדי־מלכות'דיקע מלבושים קענסטו אַפילו זיין דער אַללאַה־מעכטיקער פּאַשאַ, וויל איך דיך איצטער ראַטן, דו זאָלסט זיך שוין הענדום־פענדום צוריקקערן פון וואַנען דו ביזט געקומען צעגאַנגען, ווייל עס וועט זיין אַ שאַד צו פאַרנעצן אַזעלכע צאַצקעדיקע פּלודערן. עס וועט ניט נעמען לאַנג און דער הימל וועט זיך אַ שפּאַלט טאָן. עס וועט באַלד פּליכען מיט דער באַגלייטונג פון דונערן און בליצן. עס וועט גיסן אַזאַ נאַסער רעגן, אַז אַלע דיינע דימענטן וועלן צעשמאַלצן ווערן ווי זאַלץ אין וואַסער. דער גאַנצער צאָרן פון אַללאַה חזיריי וועט זיך אויסגיסן אויף דער זינדיקער ערד און אומגעבונג, ווייל עמעץ וויל ערגעץ באַגיין אַ זינד וואָס איז נאָך נִי דאַגעוועזן.“

דער פּאַשאַ האָט באַטראַכט דעם אייזל אויף דעם אייזל, אים אַפּגעמאַסטן פון זיין פאַרשימלטן טורבאַן ביז צו די פאַרבלאַטיקטע פּיס פון דער אַלטער שלעפּערקע און געזאָגט: „פּוסטאַקי, נישטעוואָ, דו ביזט ניט בלויז אָן אייזל־דיקער דומקאַפּ, נאָר אויך אַ געמיינער שורקע און לינגער. איך בין טאַקע דער פּאַשאַ, דער מעכטיקסטער פון אַלע פּאַפּאַשאַס. איך בין דער גענעראַלי־סימאָ קעמעל בובדול כאַימישאַסער פון אַפּריקעזשיאַ און איך וואַלט דיר געדאַרפט באַפעלן דו זאָלסט זיך אַפּבייסן אַ האַלבע צונג, אָבער דערפאַר וואָס איך גרייט זיך איצט צו אַ וויכטיקער פּילאַנטראַפּישער מיסיע שענק איך דיר דיין לויזיק לעבן. מיין וועטער־נביא האָט מיר געגעבן אַן אונטערגעשריבענע מינדלעכע גאַראַנטיע און איינגעלייגט זיין קאַפּ, אַז היינט וועט זיין אַזוי טרוקן ווי עס איז אין דיין מאַרד, דו פאַרד!“

פלוצים, אין סאַמע מיטן פאַרד, האָט זיך געטאַן אַ פאַרכמאַרע. עס איז געוואָרן שטאַק פינצטער, ווינטן האָבן זיך גענומען יאָגן און בלאָזן ווי די רוחות. אַלע שליוכן פון די וואַלקנס האָבן זיך אָן עפּן געטאַן און ס'האַט אָנגעהויבן צו גיסן אַ טראַפּישער רעגן. די טראַפּנס זיינען געווען ברייט און לאַנג ווי שפּאַגעטי. דער מבול, ווי עס איז געשריבן אין הייליקן קאַראַן, האָט

אויסגעזען ווי אַ מקווה קעגן דעם ים מיט וואַסער וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזן דירעקט פון הימל. די נאָז פון פּאַשאַ איז אַזוי פּאַרפלייצט געוואָרן, אַז קאַטשקעס וואַלטן דאָרט געווען געקאַנט אַרומשווימען.

אַן אויסגעווייקטער ווי אַ מאַרינירטער הערינג פון טורבאַן ביז צו די פּאַנטאַפּל איז דער פּאַפּאַשאַ צוריקגעלאָפּן צו זיין פּאַלאַץ זיך אויסצוטריקענען און אַרומרייניקן, אָבער צוערשט האָט ער גערייניקט אַנדערע. דער ערשטער, אַ קרבן פון זיין פּראָפּעסיע, איז געווען דער וועטער-נביא, וואָס האָט באַצאַלט מיט זיין קאַפּ. מען האָט אים בלוז געמאַכט מיט איין קאַפּ קירצער און נאָכדעם דערטרונקען. נאָכדעם האָט דער פּאַשאַ באַפוילן מען זאָל אויפזוכן און תּיכּף ומיד ברענגען דעם פּאַרשימלטן אַפּריקעזשניק אויף אַן אייזל און ווען מען האָט אים געבראַכט, האָט אים דער פּאַשאַ אָנגעבאַטן צו ווערן דער נייער וועטער-נביא פון אַפּריקעזשיאַ.

דער פּאַרשימלטער האָט זיך אָפּגעזאַגט פון דעם כבוד. „ניט איך,“ האָט ער געזאָגט, „בין ראוי צו פּאַרנעמען אַזאַ הויכע שטעלע אין קאַבינעט. מיין אייזל איז דער חכם און דער גרעסטער נביא. ווען זיינע אויערן זיינען אויפ-געשפּיצט, איז טרוקן. קוים נעמען זיי פּאַלן, וועט זיכער רעגענען. ווען זיי ווערן שטייף, איז אַ סימן עס וועט נעמען אַ פּראָסט, און ווען זיי זינקען אינ-גאַנצן אַראָפּ, וועט פּלייכען און מבול'ען. אַלץ וואָס איך וואַלט געבעטן איז בלוז אַ פּאַר שטורקאַצן פאַר דער צייט וואָס איך האָב פּאַרלוירן, צו קויפּן עסן פאַר מיין אייזל און מיין ווייב.“

דער פּאַשאַ האָט דעם פּאַרשימלטן באַצאַלט אַ ביליאָן מיט אַכציק מיליאָסן שטורקאַצן פאַר זיין אייזל, אים צוגעזאַגט צו שיקן יעדן טאָג אַ נייע קעפּס-ווייב, און אים געשאַנקען אַ פּאַלאַץ.

ער האָט באַשטימט דעם אייזל פאַר דעם נייעם וועטער-נביא און געדונגען אַ סך אַנדערע אייזלען אַנצופירן מיט אַלע שטעלעס פון קאַבינעט. די פינאַנסן ווערן באַלאַנסירט פון אַן אייזל, די אַרבעטער-פּראָבלעמען ווערן דורכגעפירט פון אַן אייזל, די דערציאונג פון אַן אייזל. מלחמה ווערט צוגעגרייט און דורכ-געפירט פון אַן אייזל. דער פּאַשאַ פּאַשעט זיין בויך, געניסט די גרעסטע גענוסן, אַרומגערינגלט פון אייזלען.

דער ספינקס דבר'ט

אַ יונגער אַלטער חכם,
האַט אויף גלייכע קרומע דרכים
שיר די כחות אויסגעשעפט.
קורצע לאַנגע יאָר גע'פטר'ט,
הויך זיין מוח האַט געפלאַטערט,
ענדלעך זיך צום ספינקס דערשלעפט.

גענומען די געשטאַלט באַקוקן,
סיי דעם פאַרנט, סיי דעם רוקן,
אונטן, אויבן, רעכטס און לינקס
און געזאַגט: „ביזט טאַלאַנטירט,
דיין כישוף האַסטו באַלאַמירט,
עפן אויף די לעפצן, ספינקס.“

„מיט דעם שווייס און בלוט פון שקלאַפן
האַבן פּרעה'כעס זיך באַשאַפן,
אויף אַ זאַמדיק פוסטער שטרעקע,
מיט הילף פון רע־געץ דיין באַליבטן,
און דעם ריח וואַס־עגיפטן,
מיט די לעפצן גיב אַ מעקקאַ!“

דער ספינקס גענומען האַט מיט שוואונג,
דרייען הין און קריק די צונג, —
צום חכם באַלד גע'דבר'ט.
פוסטע פּראַזן אַנגעפלאַפלט
און געדאַנקען אויסגע'מפּיל'ט,
געפאַנפעט און געשליאַבערט:

„טו אַלץ וואַס מ'טאָר ניט,
האַט יצר הרע מיר געזאַגט.
פון זינד האַסטו גאַרניט,
האַט זיך יצר טוב געקלאַגט.
תמיד זאַלסטו זיין פאַרליבט,
האַט געצערטלט מיך אהבה.“

דו וועסט תמיד זיין באַטריבט,
 האָט מיך אויפגערייצט די תאוה.
 ס'איז ניט נויטיק קיין פאַרשטאַנד,
 האָט געוואונקען צו מיר מזל.
 ס'עט ניט העלפן קיין טאַלאַנט,
 האָט צעיאַמערט זיך שלים-מזל.
 פון דיין לעבן מאַך אַ חלום,
 האָט מיסטערע זיך צעלאַכט.
 אַלץ איז הבל און הבלים,
 האָט קלאַרזין זיך פאַרטראַכט.
 אין אמונה זיי דערהויבן,
 האָט רעליגיע זיך געבעטן.
 לאַז זיך ניט דעם שכל רויבן,
 האָט גענומען פרייזין שפעטן.
 רק באַנוץ דיין עלנבויגן,
 געזאַגט האָט חוצפה, פרואו עס.
 ניט געשטויגן, ניט געפלויוגן,
 האָט געבייזערט זיך עניוות.
 מאַרגן, מאַרגן, נאָר ניט היינט,
 האָט פוילקייט קוים באַוועגט זיך.
 רינגל זיך אַרום מיט פריינט,
 האָט פחד אויפגערגעגט מיך.
 האַב יעדן אידעאַל אין דר'ערד,
 האָט צעבושעוועט זיך מאַכט.
 פאַכע תמיד מיטן שווערד,
 גערעוועט האָט פאַרדאַכט.
 גלויבן זאַלסטו נאָר אין זיך,
 האָט אמת זיך גע'מוח'לט.
 גיי ניט קיינמאַל, תמיד קריך,
 האָט פאַלשקייט מיך געשטרויכלט."

דער חכם האָט געטאָן אַ שמייכל,
האַסט אין קאָפּ קיין זעמדל שכל,
אַ ליידיק פאַס איז דיין פּיסקאַטש.
פאַר דעם לאַפּיטוט-אן-קאַמען,
האַסטו אָפּגעגין עקזאַמען.
אויסגעלערנט פּוסטן קוואַטש!

דו ביזט אָנגעפאַקט מיט יאָרן,
נאָר מער שכל אָפּצושפּאַרן,
ניט געהאַלפּן האָט דיר פּטאַה.
דו פאַרמאַגסט אַן אַלטע שוואַכקייט
אָנצופּלאַפלען אַ סך פּלאַכקייט,
אַזוי האַפּטיק ווי פעטשאַ.
מאַכסט אינטריגעס, זוכסט זיך צרות, —
סעראַפּיס, אפּיס אַדער האַרוס
זיינען דייע געטער טאַקע.
זיי ליגן אין די פּיראַמידן,
מתים, מומיעס מיט מערידן,
זיי קענען העלפּן דיר אַ מכה.

דו ביזט זיך דיין בעסטער שונא,
און ווי אַן אַלטע מיאוסע זונה
גיסטו מיט אַ קראַקאַדיל-געוויין.
מען באַנאַסערט איצט דיין לאַנד,
און מען שטופּט דיר געלט אין האַנט,
נאָר דו וועסט פאַרבלייבן „שטיין.“

דער קבצן און דער קמזן

(א פאבלעאפסטע מעשה)

מאָל... דאָס איז געווען לאַנג, לאַנג צוריק... נאָר קיינער געדענקט ניט צי דאָס איז געווען לאַנג פאַר, אָדער לאַנג נאָך, לאַנג לאַנג צוריק... דעמאָלט זיינען געווען צוויי ברידער... צווישן יענע צוויי ברידער, לאַנג, לאַנג צוריק, איז פאַרגעקומען עפעס פלאַי-פלאַים, און עס איז שוין די העכסטע צייט, אַז דאָס זאָל פאַרשריבן ווערן לדורי-דורות און אפשר נאָך מער. די מעשה האָט געטראָפן אין צפון פון דרום-מאַגניזשיאַ, וואו עס וואַקסט דער שוואַרצער פעפער. דאָרט אַהינצעצן איז אַנגעקומען אַ רייכער קמזן, וועמען מען האָט באלד אַנגעהויבן צו רופן, יאָקל פאַרן. מען האָט אים גערופן פאַרן, דערפאַר וואָס ער פלעגט תמיד אויפשטיין אויף דער לינקער זייט פון זיין געלט. דער נאָמען האָט אים ניט געגעבן קיין כבוד, אָבער אַ סך פרעסטיזש, מחמת וואָס פאַר אַ נאָמען, — אַזאַ פנים. מען פלעגט אויסמיידן גיין אים בעטן אַ טובה אָדער אַ נדבה, און ער פלעגט צוליב דעם וואַקסן ברייטער ווי לענגער. ס'איז געווען שווער צו דערקענען, נאָר אונטער זיין פאַרגליווערטן פנים האָט געקלאַפט אַ האַרץ פון ריינעם גראַניט.

אַהינצעצן, צו דעם צפון פון דרום-מאַגניזשיאַ, צום לאַנד פון שוואַרצן פעפער, האָט זיך מיט אַ צייט שפעטער, אָבער אויך לאַנג, לאַנג צוריק, דער-שלאָגן זיין ברודער, אַ מולטי-קבצן, וועמען מען האָט גאַרניט און אין ערגעץ ניט גערופן.

ויהי היום, איז געקומען אַ טאָג און נאָכדעם, ווי דער שטייגער איז, אַ נאָכט און די נאָכט איז פונקט געווען די ערשטע סדר-נאָכט, שוין נאָכן אָפקניידלען און אָפעסן, ווען מען האָט אויפגעעפנט די טיר אַריינצולאָזן אַ פראַמינענטן גאַסט, אליהו הנביא, איז פלוצים צו יאָקל פאַרן אַריינגעקומען אַ פרעמדער אַרעמאָן, פון וועמענס פנים עס איז געווען צו דערקענען אַז ער קומט פון דלפון-לאַנד, און מחמת ער האָט גאַרניט אויסגעזען ווי אליהו הנביא דאַרף אויסזען, האָט אים יאָקל פאַרן מיט זיינע אייגענע ידיים משלח געווען פון הויז.

דער אַרעמאָן האָט זיך אָפגעווישט דעם מויל, כאַטש פאַרוואָס ווייס איך נישט, ער האָט דאָך גאַרניט ניט געגעסן. דער גאַסט האָט גענומען שטעלן פיס און איז תיכף אַריין אין הויז פון קמזן'ס ברודער. דאָרט זיינען געווען ווייניק קניידלעך, האָט מען געקייטעט די הגדה און דער פרעמדער דלפון איז אַנגעקומען פונקט ווען מ'האָט געעפנט די טיר פאַר אליהו'ן. באלד ווי ער

איז אַריין האָט מען אים אויפגענומען מיט גרויס כבוד, מען האָט געפונען פאַר אים עסק, ווייך, קאַמפאַט און כרעמזלעך. ווען מען איז צום סוף פאַרטיק געוואָרן מיטן גאַנצן סדר, האָט זיך דער זאַטער אַרעמאַן אַנט-פלעקט ווי דער אמת'ער אליהו און געבענטשט דעם קמצנ'ס ברודער: «פון היינט אָן און ווייטער זאל זיך ביי אייך אַלץ פאַרטאַפלען, וואָס נאָר איר וועט צוערשט באַרירן זאל פון דעם ווערן צוויי מאָל אזוי פיל, אָן אַ סוף».

ווען אליהו איז אַוועק האָט דער קבצן גלאַט אזוי אַנגערירט זיין טלית און אין דערזעלבער רגע איז געוואָרן צוויי טליתים. מיט גאַפעניש האָט ער באַרירט ביידע טליתים, און עס איז פון זיי געוואָרן פיר און אַכט און זעכצן און צוויי און דרייסיק און פיר און זעכציק און אזוי ווייטער און ווייטער, און ער איז געוואָרן דער גרעסטער טליתים-סוחר סיי אין צפון פון דרום-מאַג-ניזשיאַ, סיי אין מזרח און מערב און אומעטום איבער דער גאַנצער וועלט. ער איז אָבער קיינמאַל ניט געוואָרן צו רייך, מחמת ער האָט געהאַט אַ סך אַרויסהעלפער, וועמען ער האָט געצאָלט הויכע שכירות, און געטיילט טליתים צוזאַמען מיט גרויסע נדבות.

ווען דער רייכער קמצן יאַקל פאַרן איז דורך בראַד דערגאַנגען דעם סוד פון זיין ברודערס עשירות, האָט ער ביי זיך באַשלאָסן, אַז מען דאַרף זיין מער אָפּגעהיטן, מער פאַרזיכטיק מיט פרעמדע אַרעמעלייט. ער האָט זיך גענומען גרייטן אויפן קומענדיקן פּסח. ווען מען האָט געעפנט די טיר איז ווידער אַריינגעקומען דערזעלבער אַרעמאַן ווי אין לעצטן יאָר. מיט ברייטיקייט האָט אים דער קמצן אַליין אויפגענומען און זיך געערגערט און זיך געשטיקט מיט יעדן ביסן און לעפל זופּ וואָס דער אַרעמאַן האָט באַקומען. דער קמצן האָט זיך געלייגט אין דער לענג און ברייט פון זיין הסב־בעט און זיך געגעסן פון אַלץ וואָס דער אַרעמאַן האָט געגעסן. צום סוף האָט דער אַרעמאַן זיך אויפגעהויבן און צוגעוואונטשן דעם קמצן, אַז צו וואָס ער וועט זיך צוערשט צורירן זאל אַלץ ווערן פאַר-צוויי-פּלט.

די ערשטע זאַך וואָס דער קמצן האָט געוואָלט באַרירן איז געווען זיין אפּותיקאַ, אָבער ער האָט זיך געהיטן פאַר זיין אייגענער משפּחה. ניט געוואָלט מען זאל אויסגעפינען וואו ער האָלט זיינע פאַרשימלטע געלטער און אוצרות. ער האָט געהאַלטן ביידע הענט אויסגעשטרעקט און זיך צו גאַרניט ניט צוגע-רירט. ווען עס איז שוין געוואָרן שפּעט אין דער נאַכט און אַלע זיינען שוין אַוועק פאַרמאַטערטע שלאָפן, איז ער אַוועקגעפאַלן אויפן הסב־בעט מיט אויס-געשטרעקטע הענט. ער איז באַלד אַנדרימלט געוואָרן און זיך בשעת דעם צוגערירט צו זיין קאַפּ.

און דער פאַרן איז געוואַקסן גרעסער און גרעסער.

מאַראַל: איינמאַל אַ פאַרן — אַלעמאַל אַ פאַרן.

כױן צעשפּאַלטענע פּערזענלעכקײט

כױן סײ פּאַרשײט און סײ ערנסט געבױט, –
צו הומאַריסטן, פּאַעטן קײן ענלעכקײט.
כױן לױט דעם לשון פון זיגמונד פּרויד,
אַ טאַטאַל צעשפּאַלטענע פּערזענלעכקײט.

איך װער פּאַרטױבט פּ ון שטילן רױש,
מײד שטעכן די שמײכל ען פון סימפּאַטיע.
עס מאַכט די מאַכט פּו ן ביטערן אַנטױש
מײד זינקען טײף אין ים פון אַפּאַטיע.

טן, איז האַלב אויף האַלב,
 קיינמאַל ניט דערהעכערט.
 גאַלאַנען מיט זאַלב
 אַט מיט שבחים געלעכערט.

מיין קאַפּ צעשפּאַל
 מיך האַט די קריטיק
 זי האַט געפּליוכעט
 אויף קעפּ וואַס זי ה

אַרגרעסערן אַ סך,
 זיך ניט געקוואַלן, —
 יט מיר ניט קיין שבח,
 טן נאַר ניט געשוואַלן.

אין שפיגלען וואַס פ
 האַב איך קיינמאַל פון
 דער פשוטער שפיגל ג
 מיין קאַפּ איז צעשפּאַל

זיסטיש געשטימט,
 מיר די רעפּלעקסן,
 מאַזאַכיסטיש פאַרגרימט,
 מינדערוויכט קאַמפּלעקסן.

מעגלעך איך בין נאַרצי
 עס אַרבעטן פאַלש ביי
 און כ'האַב זיך אַליין
 פון מיינע סופּער און

לעקציעס פון דר. פישל הערינגביין

(6 לעקציעס פון ד"ר פישל הערינגביין, געהאלטן אין פאלקס-נערוועזיטעט)

ד ע ר מ א ן

מיין היינטיקע לעקציע וועט ניט זיין קיין אינסולירטער אייסאָדענט, איך מיין אַן איזאָלירטער אינצידענט, נאָר אַ טייל פון מיין פילאָזאָפיע וועגן בענטשלעכן מאַשעפעניש, איך מיין מענטשלעכן באַשעפעניש. איך מיין: "מאָן", ניט מענטש, נאָר מאָן. ווייל מאָן איז ניט קיין מענטש, נאָר אַ באַשעפעניש אָן לשון. ער שווייגט, נאָר ער רעדט כסדר וועגן דעם. ער רעדט תמיד ווען ער האָט ניט וואָס צו זאָגן. מאָן איז אויך באַקאָנט אונטער אַנדערע נעמען אָדער סינאָנימען: למך, פאַנטאַפל, לעמעשקע, כאַלעריע, וויסטע כאַלעריע, גזלן, רוצח, גרויסער פאַרדינער, ווילדע בריאה, פערד, איזל, צעלייגער, גרויסער צעלייגער, אָקס, חזיר. די וויסנשאַפט וואָלט זיך באַדאַרפט ווייניקער אָפגעבן מיט דעם אָנהויב פון זיין באַשאַף און זיך מער אינטערעסירן מיט וואָס זיין סוף וועט זיין.

באַלד פון ערשטן מאָן אָן, שוין פון אדם הראשון, האָבן זיך אָנגעהויבן זיינע צרות, וואָלט אדם געווען געשטאַרבן מיט אַלע זיינע ריפן, וואָלט היינט ניט געווען ווער עס זאָל אים רופן די אַלע נעמען.

יעדער מאָן לויפט נאָך יעדע פרוי. ער איז גליקלעך ווען ער לויפט איר נאָך, און זיינע צרות הויבן זיך אָן ווען ער כאַפט זי. ער האָט זיך געלעבט גן-עדן'דיק אין גן-עדן... איז עס אים געוואָרן גודנע, האָט ער זיך באַשאַפן אַ חוה, און עס איז אים געוואָרן פאַסקודנע. זי, חוה, האָט זיך באַלד אַ נעם געטאָן צו מאַכן פון אים אַ לייט, און די ערשטע אויפטואונג וואָס זי האָט באַוווּן אויפצוטאָן איז, אַז מען האָט זיי ביידע אַרויסגעוואָרפן פון זייער דירה. פון דעמאָלט אָן קען ער מיט איר ניט הויזן, לאָזט ער זי טראָגן די הויזן. ער האָט מסכים געווען צו ווערן די ערגערע העלפט און זי די בעסערע העלפט, נאָר דאָס העלפט ניט.

אַ סך חכמים האָבן שוין געפאַרשט דעם ענין "מאָן", נאָר פון מיין היינטיקער לעקציע וועט איר גאַרניט ווערן קליגער. פאַראַן מענער וואָס ליידן פון פסיכאָסעמאַטישע קרענק, איינגערעדטע קרענק, מיינער אַ פאַציענט ליידט שטאַרק פון אַן איינגערעדטער קרענק. ער האָט איר איינגערעדט זי זאָל מיט אים חתונה האָבן. דער מאָן וואָס איז גליקלעך אין ליבע איז ניט דער וואָס קריגט די פרוי — נאָר דער וואָס קריגט דעם וועג. יעדער מאָן האָט ליב צו זוכן מיסטעריעס, נאָר אַזוי שנעל ווי ער געפינט אויס די מיסטעריע פון זיין

פרוי, בלייבט אים שוין גאַרניט מער וואָס צו געפינען — סיידן אַ צווייטע פרוי. דאָס רעדל דרייט זיך און ער דרייט זיך אַריין און אַרויס, פאַרדרייט זיך, און ער האָט ווידער חתונה. ער האָט ווידער חתונה כדי זיך צו פאַרגרינגערן דאָס לעבן און ער שלעפט אויף זיך ווידער אַרויף דעם שווערסטן יאָר.

יעדער מאָן האָלט שטאַרק פון זיין בעסטן פריינט. ווען ער קוקט אַריין אין שפיגל זעט ער זיין פריינט. ער דאַרף האָבן אַ פריינט פונקט ווי ער דאַרף האָבן אַ פרוי, זיין אייגענע, אויב מעגלעך. די סטאַטיסטיק באַווייזט, אַז יעדע פינפטע פאַרל ענדיקט זיך מיט אַ גט. די אַנדערע פיר קעמפן ביז צום סאַמע סוף.

ביז אַ מאָן ווערט אַ מאָן איז ער צוערשט אַ יינגל, אַ קדיש, אַ בר-מצווה-בחור, אַ חתן-בחור, אַ דערוואַקסענער, אַן אַלטער בחור, אַ בחור אין די יאָרן, אַן אַלטער שקראַב, אַ צעבראַכענער שאַרבן, אַן עובר-בטל, אַבער ווען ער האָט חתונה הויבט ער אַן צו לעבן און ווערט אַ מאָן, אַ חתונה-געהאַטער, אַן אויס-געגעבענער, אַ פאַרשלייערטער, אַ פרנסה-געבער, אַ באַמאַנעמעניש, אַ ייד מיט קינדער, אַ ייד מיט אַ בייכל, אַ זיידע. ווען ער האָט חתונה ווערט ער דער הויפט פון דער משפּחה, דער קאַפּ. יעדער קריכט אים אויפן קאַפּ: זיין ווייב, זיין שוויגער, זיין שווער, זיינע קינדער. ער ווערט אַ קאַפּ מיט קאַפּווייטיק.

פרויען האָבן אַ טבע צו ענדערן זייערע מיינונגען, דעריבער זיינען זיי תמיד פרישע. מענער ענדערן אויך זייער מיינונג, חוץ דער מיינונג וואָס זיי האָבן וועגן זיך. יעדער מאָן האָט אַ האַרץ. ער מוז האָבן אַ האַרץ כדי צו האָבן וואָס צו פאַרלירן אָדער צעברעכן. ער האָט תמיד ליב פון דער טיפעניש פון זיין האַרץ, אַבער אויבן איז דאָ גענוג פּלאַץ פאַר אַנדערע פרויען. פאַראַן מענער וואָס זיינען צייניקער, זיי האַלטן אַז קיין זאָך וואָס אַ פרוי זאָגט אַרויס העכער ווי אַ שושקע איז ניט כדאי צו הערן. דער מאָן וואָלט געקענט לעבן אַ סך לענגער ווי ער לעבט, ווען עס זאָל זיך אים ניט גלוסטן דאָס, צוליב וועלכן ער וויל לעבן. פאַראַן מענער וואָס האָבן אַ גוט אויג, זיי דאַרפן ניט קיין גלעזער, זיי טרינקען פון דער פּלאַש, זיי האָבן ליב טרינקען. דאָס דאַרף שטאַרק אָפּגעשאַצט ווערן פון פרויען, ווייל נאָך עטלעכע זופּ ווערט יעדע פרוי אַ קראַסאָוויצע. מערסטע מענער טרינקען צו פאַרגעסן, אַבער זיי פאַרגעסן ווען אויפצוהערן טרינקען.

די פּסיכאָלאָגיסטן פערל גרויפן, האָט פאַרגעשלאָגן אַ געניאַלן פּלאַן ווי אַזוי דער מאָן זאל טרינקען און זיין פרוי זאל אויך הנאה האָבן פון דעם. דער פּלאַן איז, אַז יעדער מאָן זאל האָבן די פרייהייט צו טרינקען אין זיין אייגענער היים, נאָר פאַר יעדן גלעזל זאל ער באַצאָלן זיין פרוי פּופציק סענט. דאָס איז אַ סך ביליקער ווי אין שענק. אַזוי ווי יעדעס פּלעשל האָט זעכציק גלעזלעך, וועט זי קריגן דרייסיק דאַלאַר. מיט דעם געלט וועט זי קריגן

נאָך פלעשער און אזוי אַרום וועט זי פאַרבינדן אין אַ קניפל, אָדער אַריינלייגן אין אַ באַנק אָן אוצר מיט געלט. ווען ער וועט ענדלעך ליקווידירט ווערן, וועט זי האָבן אַ היפשע צאָל מיט טויזנטער און זי וועט ווידער קענען חתונה האָבן מיט אַ לייטישן מאַן, ניט אַזאַ שיכור ווי דער ערשטער טריפהנער גאַרגל. איך וועל איצט מאַכן אַ סוף צו מיין לעקציע מיט אַ קורצער פּאָעמע:

„אָן אַלטע מאַלפע האָט ערגעץ אין אַזיע,

געזאָגט צו מאַלפעס: ס'איז ניט קיין פּאַנטאַזיע,

איך קען זען אַ סך דורות פאַרויס,

עס וועט פון מאַלפעס נאָך אַרויס

אַ מאַן אַ פּראָפעסאָר פון אַ גימנאַזיע.“

ד י פ ר ן י

(2טע לעקציע פון ד"ר פישל הערינגבירן)

אין דער היינטיקער צייט פון צעשפּאַלטענע אַטאָמען, צעשפּאַלטענע פּערזענלעכקייטן, צעשפּאַלטענע אידעאָלן און צעשפּאַלטענע קעפּ און מחות, קען יעדע זאָך אַנאַליזירט ווערן לויט די כללים פון פיזיאָלאָגיק, ביאָלאָגיק און אַן לאָגיק. איך לויט אירע עטישע, סינטעטישע, מאַגנעטישע, קאַסמעטישע און פּאַטעטישע אייגנשאַפטן.

די זאָך וואָס מיר וועלן היינט אַנאַליזירן איז די פּרוי. מיר וועלן זי מאַכן אַזוי פאַרשטענדלעך ווי מעגלעך, כאָטש דאָס איז אוממעגלעך. כמעט אַלע עלע-מענטן מיט וועלכע וויסנשאַפטער האָבן זיך אַ צייט אָפּגעגעבן, זיינען איצט שוין קלאַר און דייטלעך, אָבער די פּרוי, מיט וועלכער מען גיט זיך שוין אָפּ זינט בראַשית, איז נאָך אַלץ פאַרהילט, געהיים, פאַרבאַרגן, און לאַזט זיך ניט אויפקלערן. אמת, זי רעדט אַ סך, אָבער קלוגער קען מען פון דעם ניט ווערן. כעמיש איז זי דינאַמיט, וואָס טייער-טי, אַטאָמישע קראַפט, ניטראַ-גלי-

צערין זיינען קיי-און-שפיי קעגן איר. איר טעמפּעראַמענט איז די שטאַרקסטע עקספּלאַזיווע קראַפט וואָס די וועלט פאַרמאַגט. זי האָט די אייגנשאַפטן זיך צו היצן דורך גאַרניט. זי קען זיך קאַכן, זידן, ברענען און פּלאַקערן. איר מויל איז אַ פּלאַמענוואַרפּער וואָס קען פאַרניכטן, מאַכן צו אַש. זי קען אויך אין דער נעקסטער רגע זיין רואיק, געלאָסן און אַזוי פּלעגמאַטיש אַז עס זאָל פון איר ווייען אַ זאָווערובע און מען זאָל פון איר קריגן די אַזיאַטישע פּלו.

זי האָט באַציאָונג צו גאַלד, זילבער, פּלאַטין, איידלשטיינער און מענער. זי ציט זיי צו. זי האָט אַ טבע זיך אויפּצושטורעמען ווען מען לאַזט זי אַליין, אָדער מען איגנאַרירט זי. דעמאָלט ווערט זי גריין און געל און ברוין און בלוי, און ווען מען פאַרגלייכט זי מיט אַ שענערער אָדער יינגערער פון איר, ווערט

זי אַ שטורעם, אַ טאַראַדאַ, אַ ציקלאָן, אַ טאַיפּון. זי שטרענגט זיך אָן אַריבער-
זושטייגן די נאַטור און גוצט כעמישע עלעמענטן זיך צו מאַסקירן איר פנים
און ענדערן אירע האָר אויף אַלע מיתה-משונה'דיקע קאַלירן.

זי קען פאַרשלינגען אַ סך עסן און געבן איר מאַן אַ סך מער ווי ער קען
אַראַפּשלינגען. זי קען ליקווידירט ווערן פון איין זופּ משקה.

מיט איין גלעט פון איר הענטל איבער די האָר אַדער פליך פון אַ מאַן,
קען זי אים אַזוי פאַרדרייען דעם קאַפּ, ער זאָל אים פאַרלירן צוזאַמען מיט זיין
האַרץ. מיט אירע אייגנשאַפטן קען זי באַווייזן ער זאָל אַרומגיין אָן אַ קאַפּ, אָן
לייב און לעבן, אַדער עס זאָל אים ווערן ליכטיק אין די אויגן. ווען אירע אויגן
נעמען בליצן קען אים ווערן פינסטער אין האַרצן.

אירע עלעקטראָנישע מעלות ווירקן שטאַרקער און שנעלער ווי דער
טעלעגראַף, ווי ראַדיאָ און טעלעוויזיע. זי קען צעטראַגן רכילות אַ סך שנעלער.
אירע אינסטינקטן אַרבעטן בעסער ווי ראַדאַר, ווי גאַיער-אינסטרומענטן
אַדער ליגן-מאַשינען. זי קען הערן וואָס מען האָט קיינמאַל ניט געזאָגט. זי
קען דערשפירן צי מען האָט אין זיך פונקען פון ליבע און ווייסט ווען מען
זאָגט דעם אמת, אָבער דאָס לעצטע טרעפט זייער זעלטן. זי איז אויך אַ וועטער-
נביא, צי וועט ער מיט איר חתונה האָבן, צי וועט ער ניט.

מעדיציניש איז זי זייער גוט פאַר אַ געפאַלענער שטימונג און מאַטעריעל
איז זי דער בעסטער תירוץ פאַר רעדוצירטע שטייערן. בלויז זי אַליין קען
ניט רעדוצירן; זי קען אַלץ, נאָר פאַרלירן קען זי ניט.

פון דער פריסטער יוגנט ווערט זי צוגעצויגן פון יינגלעך און ווען זי
וואַקסט אונטער, ציט זי צו זיך מענער. זי ווערט קיינמאַל ניט עלטער. פאַראַן
מאַמעס וואָס זיינען אַזוי יונג ווי זייערע טעכטער. די בעסטע קאַמפּיוטערס,
רעכנמאַשינען און די גרעסטע מאַטעמאַטיקער ווערן קאַליע ווען זיי מאַכן
חשבונות וועגן דער פרויס יאָרן. דאָס בלייבט תמיד אַ סוד. אין אומדערפאַרענע
הענט איז זי אַ גרויס געפאַר. זיי טאַרן זיך צו איר ניט צורירן.

זי געפינט זיך תמיד וואו מענער זוכן. זי וואַקסט אויס וואו מען האָט זי
ניט פאַרזייט און וואו מען דאַרף זי ניט. מיט איר טעכניק ציט זי פריער
אַדער שפעטער צו אַ מאַן און דעמאַלט באַשאַפט זי אַרום זיך אָן אינדזל
אַרומגערינגלט מיט אַ ים פון הוצאות, אַרגומענטן, גריזאַטע און הויזפריינט.
זי קען תמיד פאַרנוצן אַ סך מער ווי דער ער ברענגט אַריין.

זי איז אַ קאַמפּאָזיציע פון נערוון, תמיד אָנגעצויגן צום פלאַצן. זי איז
מוזיקאַליש און שפילט אויף איר מאַנס נערוון. אירע שטאַרקסטע וואָפּן מיט
וועלכע זי פאַרטיידיקט זיך, אַדער אַטאַקירט, זיינען טרערן און חלשות. די
קראַפט פון אירע טרערן איז מעכטיקער ווי די ניאָגראַ וואָסער-פאַלן. זי האָט
אין זיך די כעמישע קוואַליטעט צו פאַרוואַנדלען געלט אויף קליידער, מאַנטלען,

היט, ענגע הויזן, שיד, שמאַכטעס, בייטלען, פאַרפומען, שירעמס, גאַרטלען, האַנטשו. דאָס דאַרף זי האָבן כדי זיי פאַרלירן וואו זי שטייט און גייט.

זי אַרבעט אויף ספרושינעס און די שטענדיקע עקספּלאַזיעס און די צוואַמענשטויסן פון אירע געענדערטע מיינונגען, פאַרוואַנדלען אירע האָר אין אַן עלעקטרישער און מאַגנעטישער דינאַמאַ-מאַשין.

זי האָט שטאַרק ליב פייגל און חיות, קעץ און הינט און מאַלפעס. זי האָט אויך ליב אָפּגעשונדענע פוקסן, פּערסישע לעמעלעך, מינקס, סויבלס, טשינ-טשילאַס, שטרויספויגלען און פּאַוועס. אַ צער-בעלי-חיים/ניצע.

איר טעם איז ביטער, זיס, איר קוש איז ווי מאַנדל-זאַפט. זי איז זויער און קרעפקע, ווייניק און געשמאַק. זי איז ניט איינצובייסן און ניט אַראַפּצור-שלינגען. זי קען מאַכן דעם טויט און זיין אַ חיות; מען קען זיין מיט איר און אָן איר, באַר ערגער איז אָן איר, אָדער בעסער. איך האָב נאָך ניט געהעריק אַנאַליזירט דעם אַביעקט. כמעט יעדע איינע איז אַן אלמנה. זי האָט איר מאַן אין דר'ערד.

צווישן אַלע געשלעכטער איז זי דער בעסטער געשלעכט און גאַרנישט שלעכט, און תמיד גערעכט.

אונדזער עולם התווה

(טע לעקציע פון ד"ר פישל הערינגבין)

דאָס וואָרט מיטאַלאָגיע האָט אַ העברעאישן שורש. מיטאַלאָגיע קומט פון וואָרט "מיטה". די גאַנצע גריכישע מיטאַלאָגיע איז באַשאַפן געוואָרן אין מיטה. אַלע "מוזן" האָבן געוואוסט אַן זיי מוזן און "זעאוס", דער הויפטגעטש, האָט מיט ליבע מוזק געווען אַלע געטינס. — הכלל, מיטה-לאָגיע.

דאָס וואָרט פתיחה-לאָגיע איז אויך אויסגעבאַרגט געוואָרן, אויך פתיחה-פּאַטיע. קליינע קינדער האָבן היינטיקע צייטן אַ סך מער וויסן ווי זייערע טאַטע-מאַמע האָבן ווען עס איז געוואוסט, אָדער וועלן ווען עס איז וויסן. יעדער מענטש כמעט, אָדער כמעט מענטש, ליבדאַוועט און ליידיט פון דער פתיחה-סעמאַטישער חולאת. דעריבער דאַרף מען זיך היטן, אַז פתיחה-דעליע זאָל אייך ניט געבן קיין פריטשמעליע.

פתיחה-סעמאַטישע קרענק זיינען איינגערעדטע קרענק. פון דער חולאת ליידין אַקטיאָרן, פּאַעטן, דראַמאַטורגן, מוזיקער, מאַלער, חזנים, פּאַליטישנס און שלייקע-פאַבריקאַנטן.

כדי זיך צו ראַטעווען האָב איך געשאַפן אַ סיסטעם ווי אַזוי איר וועט זיך אַליין קענען ראַטעווען. מיין סיסטעם רופט זיך פּשמהה-לאָגיע, און איז באַזירט אויף אַן אַלטער יידישער רעטעניש: "וואַסער אַרום און אַרום און אינמיטן איז

פריילעך. דער ענטפער איז: „שמחה שטייט אין אַ מקווה.“ איצט קומט דער אַנאַליז:

קודם כל הייסט איר ניט שמחה, נאָר טאַמער יאָ. איז וואו איז די שמחה? אין אונדזער טעלעוויזיע, ראַדיאָטישער, גודאַטישער וועלט, ווערט מען פאַרפאַלגט פון קאַפעליעס מיט פסיכעדעלישע, פרוסטירטע באַבערדלטע יונגע און ניט אַזוי יונגע עפיסן.

אין אַ פתיחה-סעמאַטישער שעה האָב איך צוזאַמענגעשטעלט מיין סיסטעם וואָס האָט צוזאַנציק קשיות, וואָס יעדער איינער קען זיך אַליין פאַרקאַכן. נאָך יעדער קשיא שטעלט אַוועק אַ „יאָ“ אָדער אַ „ניין“. שטעלט אַוועק די ענטפערס און איר וועט זען ווער איר זענט. זייט קאַנסעקווענט און שוועבט ניט צווישן יאָ און ניין.

- 1) אויב איר גייט אַרום אָן אַ קאַפּ, ווי לאַנג קענט איר אַזוי אַרומגיין און עס זאָל איך אַפילו ניט קומען אויף דער מחשבה אַז ער פעלט איך? (יאָ) (ניין)
- 2) האָט איר אָן ערנסטן פנים, צי זעט איר בלויז אויס לעכער-לעד ווען איר זענט ערנסט? זיינען אייערע שוין-בענדלעד געפערסטע? (יאָ) (ניין)
- 3) האָט איר כסדר אַ שמייכל אויף אייער פנים, צי בלויז ווען עס קוועטשט איך אונטערן לעפעלע? (יאָ) (ניין)
- 4) ווען אייער פנים דריקט ניט אויס קיין שום עמאַציע זעט איר אויס מענטשלעכער? (יאָ) (ניין)
- 5) ווען איר שפּרינגט אַמאַל אַרויס פון די האַלאַבליעס, ווען איר קריכט אַרויס פון די כלים, ווי לאַנג נעמט עס איך צוריק-צושפּרינגען אָדער צוריקצוקריכן? (יאָ) (ניין)
- 6) ווען איר רויכערט מאַראַוואַנאַ, מאַכט דאָס איך אַרומ-בלאַנדזשען אין עולם התוהו? זענט איר אַמאַל געווען אין תוהו ובוהו? וויפיל קאַסט אַהינצופאַרן? האָט איר דאָרט געוואַלט פאַרלייבן? (יאָ) (ניין)
- 7) פילט איר זיך ניט אין דער היים אין דער היים? (יאָ) (ניין)
- 8) קענט איר זיך בלאָזן ווי אָן אינדיק, זיך גוידערן ווי אַ בהמה, זיך קעכלען ווי אַ קאַץ? (יאָ) (ניין)
- 9) ווייסט איר ווער עס האָט איך געשלייערט? (יאָ) (ניין)
- 10) ווען איר וואַרפט אַ בליק אין שפיגל, דערשרעקט איר זיך פאַר אייער אייגענעם פנים? (יאָ) (ניין)

- 11) האָט איר הנאה וואָס די מאַמע האָט אייך געהאַט? (יאָ) (ניין)
- 12) האָט איר אַמאָל געמאַכט אַ קאַרדינאַלן טעות, ווי חתונה האָבן? (יאָ) (ניין)
- 13) האָט איר אַמאָל דורכגעמאַכט אַ סטיכישן פּראָצעס, ווי אַ גט? (יאָ) (ניין)
- 14) ווען איר רעדט צו עמעצן, זאָגט איר עפעס? ווייסט איר אַ סך וועגן גאַרניט, אָדער ווייסט איר גאַרניט וועגן אַ סך? (יאָ) (ניין)
- 15) האָט איר אַ פּילאָזאָפּיע, אָדער האָט איר אַ וויפּילאָזאָפּיע? (יאָ) (ניין)
- 16) ווען איר לאַכט, לאַכט איר מיט יאַשטשערקעס? ווען איר וויינט, וויינט איר מיט ציבעלע, צי מיט קראַקאָדיל־טרערן? (יאָ) (ניין)
- 17) האָט איר אַמאָל געטראַכט טיפּע הויכע געדאַנקען אָן אַ קאַפּ־ווייטיק? (יאָ) (ניין)
- 18) זענט איר אַ פּאַזע־טיווער אָדער אַ נגע־טיווער פּישוין? (יאָ) (ניין)
- 19) אויב איר ליבדאָזועט און איר ווילט ענדערן אייער עגאָ, בלייבט איר מיט אייער „אַלטער־עגאָ“? (יאָ) (ניין)
- 20) אויב איר ווייסט ווי אַזוי מען קען ראַטעווען די וועלט, פּאַר־וואָס קענט איר זיך אַליין ניט געבן קיין עצה? האָט איר נאָך אייערע ציין אין מויל, אייערע אייגענע האָר? האָט איר נאָך גיגאַנטישע אילוחיעס? האָט איר וויסטע חלומות? (יאָ) (ניין)
- און ווי אַ צוגאַב נאָך איין קשיא: פּאַרוואָס רופּט מען קרעפלעך קרעפלעך? איצט מאַכט דעם חשובּון. אויב איר האָט 20 יאָר, זענט איר גלאַט אַ נודניק; און טאַמער האָט איר 20 גיינ'ס, דאַרף מען אייך אַרומפירן אין אַ שטייג, אַז יעדער זאָל זען דעם וואונדער. טאַמער האָט איר 15 יאָר, זענט איר אַ ריזיק שרעטעלע. טאַמער 15 גיינ'ס, זענט איר אַ גיגאַנטישער ליליפוט און איר מעגט זיך באַרימען — איר טוט דאָך דאָס במילא. טאַמער האָט איר בלויז 10 יאָר, איז דאָס בעסער ווי אַ מכה אין האַלדן. טאַמער 10 גיינ'ס, מעגט איר נוצן חלשות־טראַפּנס. טאַמער האָט איר בלויז 7 יאָר, זייט ניט געפּאַלן ביי זיך, אַ בהמה איז אויך אַ באַשעפעניש. טאַמער 7 גיינ'ס, טוט זיך אָן אַ מאַסקע. אַ סך מענטשן טוען דאָס און זיי זעען אויס מענטשלעכער. טאַמער האָט איר גאַרניט, ניט קיין יאָר און ניט קיין גיינ'ס, איז מעגלעך איינס פון צוויי זאַכן, אָדער איר האָט מורא געהאַט צו פּאַרשרייבן, אָדער איר ווילט ניט וויסן ווער איר זענט, אָדער איר זענט זיכער אַז איר זענט אַ נאַרמאַלער מענטש און מען דאַרף זיך היטן פון אייך. טאַמער האָט איר בכלל זיך ניט צוגעהערט צו מייך לעקציע, איז אַ סימן אַז איר האָט אָן אָפּענעם מוח און איר מעגט האָבן אַ לאַך אין קאַפּ, איר וועט זיך זיכער עלטערן, נאָר ניט ווערן אַלט.

זייט געזונט

(טע לעקציע פון ד"ר פישל הערינגבין)

יעדער מענטש דארף זיך היטן ס'געזונט מיטן חיות מיטן גאנצן לייב און לעבן. ער דארף זיך מאַכן כללים צום לעבן און אַ לעב צו טאָן. דאָס לעבן איז אַן אייביקער קאָמף כדי פרנסה און געלט זאָלן אַרײַנפאַלן און די האָר און די צײַן זאָלן ניט אַרויספאַלן.

דאָס ערשטע דארף מען זיך היטן פון געכאַפטע זאַכן. מען מעג כאַפן אַן עראַפלאַן, כאַפן אַ באַן, כאַפן אַ שיף, כאַפן אַ גמילת-חסד, אָבער מען דארף ניט כאַפן קײן פאַרקילונג. קײן פלו אָדער אַ קאַטאַר. נאָר טאַמער יאָ, זאָלט איר דאָס קײנמאַל ניט דערציילן אייערע פריינט, ווייל זײ וועלן אײך וועלן אויס-הײלן מיט רפואות וואָס זײ ווילן אויף אײך עקספערײמענטירן. אויב איר האָט אַ גוטן דאָקטאָר, האָלט זיך מיט אים ביז ער וועט שטאַרבן.

קודם כל דאַרפט איר אויפהערן אַטעמען מיטן מויל און מיט דער נאָז. די צוויי זײנען די טויערן דורך וועלכע עס קומען אַרײן אַלע חולאַת'ן. דורך זײ כאַפן זיך אַרײן מגפות. דורכן מויל כאַפן זיך צוריק אַרויס די גרעסטע נאַרײשקײטן, אַז איר זאָלט בלייבן אַן אַ נאָז. אַ שײן פנים וועט איר האָבן אַן אַ נאָז. קוים האָט איר שוועריקײטן מיטן אַטעמען, רופט אַ דאָקטאָר, וועט ער באַלד אָפּשטעלן דאָס אַטעמען.

מײדט אויס מענטשן, טרעפט זיך מיט וועמען איר ווילט, נאָר ניט מיט קײן מענטשן. צווישן מענטשן קענט איר זיך נאָך צוואַמענטרעפן מיט איינעם אָדער צוויי וואָס איר זענט שולדיק געלט. איר קענט זיך נאָך חלילה צוואַמענ-טרעפן מיט פּאַעטן וואָס וועלן וועלן לײענען פאַר אײך זײערע לעצטע לידער. איר דאַרפט אויך תמיד אויסמײדן אייערע שונאים... דער בעסטער אופן אויסצומײדן שונאים איז זײ אַריבערלעבן... דער בעסטער אופן אויסצומײדן מענטשן איז צו פאַרשפּרײטן אַ קלאַנג, אַז איר זוכט צו באַרגן געלט.

שלאַפט. כאַפט אַ דרימל. פאַרגעסט אויפצושטיין. טאַמער וויל אײך אייער פרוי אויפּוועקן, זאָגט איר זי זאָל אַוועקגיין, איר היט זיך פון אַ מגפה, וואו איר זאָלט ניט שטיין אָדער גיין, שלאַפט. פאַלט אַרײן אין הינערפּלעט. כראַ-פעט אויף די העכסטע אָקטאַוון. אויב איר זענט מוזיקאַליש, קענט איר אויס-כראַפען די אויבערשטע "צע". אָבער אין אַ טעאַטער אָדער אויף אַ קאַנצערט, זאָלט איר כראַפען פּיאַניסימאָ. מחמת אַנדערע ווילן אויך כאַפן אַ דרימל. טאַמער קענט איר ניט שלאַפן בײנאַכט, טעלעפּאָנירט אייער דאָקטאָר, וועט ער אײך העלפן, ער וועט פאַר אײך זײנגען אַ שלאַף-ליד... באַנײט זיך אייער קאַפּ. ווען איר פילט, אַז איר גײט אַרום אַן אַ קאַפּ. קריגט אַ נײעם קאַפּ. לײגט אים אַוועק אויף אַקסלען, מעג זײן אַ בלאַנדע אָדער אַ שאַטינקע, אויב די

קאלירן זיינען צוגעפאַסט צו אייער שטימונג. הערט זיך אויף צו זאָרגן, ווייל עס וועלן אייך אויספאלן די האָר פון קאָפּ, נאָר טאָמער זענט איר אַ פּראָפּע-סיאָנעלער זאָרגער, זאָרגט ניט, ווייל עס איז פאַראַן צו דעם אַ מיטל : נוצט „אינציאייטיס“. דאָס איז אַ מין ניייער מיטל וואָס וועט אייך ניט געבן קיין נייע האָר, נאָר וועט אַזוי אינצייען אייער קאָפּ, אַז דאָס ביסל וואָס עס איז אייך פאַרבליבן וועט אויסזען ווי אַ סך.

צו זיין געזונט געמט די דיעטע פון ד״ר באַנטשע פּלוידערזאַק, ער לאָזט אייך עסן אַלץ, כל זמן איר צאָלט אים פאַר יעדן וויזיט. דער סקאַנדינאַווישער גאַסטראָנאָם אַלאַף האַשאַלעם זאָגט : „צו לעבן לאַנג, דאַרף מען עסן וואָס מען האָט ניט ליב, טרינקען וואָס מען האָט פיינט און בלויז טאָן דאָס וואָס עס שלאָגט צום האַרצן. איר זאָלט אויך ניט רויכערן און ניט זינדיקן.“ וועט איר דאָך פרעגן : „צו וואָס לעבן ?“ ענטפער איך : „אייך ווייס אויך ניט ?“

געמט מיין דיעטע, איר וועט פון איר אַ סך געווינען. געמט זי בלויז צוויי וואָכן, אַלץ וואָס איר קענט פאַרלירן איז צוויי וואָכן, קודם כל, עסט זיך ניט אָפּ דאָס האַרץ ; עסט זיך ניט אָפּ די לעבער און די גאַל און עסט זיך ניט אויף לעבעדיקערהייט. טאָמער דערלאַנגט מען אייך אַ קליינע פאַרציע פלייש, רעגט זיך ניט אויף פון אַ קלייניקייט. געמט מיינע פילן קעגן קאָפּ-ווייטיק, איר דאַרפט זיי געמען נאָר אַ האַלבע שעה איידער דער קאָפּ הויבט אייך אָן וויי טאָן. בייסט ניט די נעגל. דער בעסטער אופן ווי אַזוי אַ פרוי קען אויסהיטן איר מאַן פון בייסן די נעגל איז צו באַהאַלטן זיינע ציין . . . זאָל מען אייך ניט רופן אַ קנאַפּער עסער, אַז וויפיל איר עסט איז עס קנאַפּ. עסט ניט קיינעם מיט די אויגן, אויך זאָלט איר זיך היטן צו עסן מיט די הענט, נוצט אַ לעפל און אַ גאַפל און עסט מיטן מויל.

טאָמער וועט אייך מיין דיעטע העלפן ווי אַ טויטן באַנקעס, געמט מיין מעדיצין, צו וועלכער מען האָט נאָך ניט דערפונדן קיין חולאת, נאָר טאָמער העלפט דאָס אויך ניט, רופט אַ דאַקטאָר, רופט דריי דאַקטוירים און שפילט אַ פינאַקל. געמט אַן עצה, כאַטש אַן עצה איז אַ זאַך וואָס איז בעסער צו געבן ווי צו נעמען. דער חכם דאַרף דאָס ניט און דער שוטה וויל דאָס ניט. נאָר געמט זי מיט אַביסל זאָלץ, סיידן איר זענט אויף אַ זאָלץ-דיעטע. מיין מעדיצין איז כמעט דאָסזעלבע מיטל ווי פון אַנדערע דאַקטוירים. עס איז בלויז אַ פאַרבּלענדעניש אייך אָפּצונאַרן ביז איר וועט אַליין געזונט ווערן. איר וועט דעמאָלט קריגן אַן אָפּענעם מוח, אַ סך מענטשן גלויבן אַז זיי האָבן אַן אָפּענעם מוח, אָבער דאָס איז אַ ליידיקייט. זייט מעסיק אין אַלץ, ביים טרינקען, ביים עסן און ביים שלאָפן. געמט דעם מיטלועג, זייט מיטלמעסיק, שווייגט. עס איז בעסער צו שווייגן און מען זאָל מיינען אַז איר זיינט אַ חכם, איידער איר

זאָלט עפענען דאָס מויל און מ'עט אייך באַלד דערקענען און דאָס וועט זיכער פאַרשאַטן צו אייער געזונט.

ווען איר וועט אויספאַלגן אַלץ וואָס איך הייס אייך אַרום זיבעציק אָדער אַכציק יאָר, וועט איר האָבן אַרייכט ימים ושנים, טאַמער האָט איר אַפילו נישט געהערט וואָס איך האָב אייך גע'עצה'ט. זיינט איר דאָך אַ חכם. איז וואָס טוט איר דאָ? וואָס הערט איר זיך צו צו מיר? זיינט איר אַ מאַן אָדער אַ לעמעשקע. זיינט איר דער רעזולטאַט פון אַ ביליאָן יאָרן עוואָלוציע? אָן אַך און אָן וויי.

וועגן שלום-עליכם

(5טע לעקציע פון ד"ר פישל הערינגבין)

אין דער היינטיקער צייט, ווען יעדער גאָרנישט איז אַן עפעס און יעדער עפעס איז אַן עמעץ, טרעפט, אָן ווען עמעץ און עפעס טרעפן זיך, באַגריסן זיי זיך לויט די אָנגענומענע מנהגים פון די לענדער אין וועלכע זיי לעבן.

אין אמעריקע ווען מ'באַגעגנט זיך שטרעקט מען אויס די רעכטע הענט מיט די גראַבע פינגער אַרויפצו, און ווען די הענט שטויסן זיך צוזאַמען, פאַרביגט מען די גראַבע פינגער כדי נישט צו פאַרקריכן ביז צו דער פאַכווע. אין אייראָפּע ווען צוויי יידן טרעפן זיך, זיינען די שלום-עליכם'ס אינפּאָר-מאַטיווע. "וואָס מאַכסטו?" "וואָס זאָל איך מאַכן?" "ווי גייט עס?" "ווי זאָל עס גיין?" "וואָס הערט זיך?" "וואָס זאָל זיך הערן?" "וואָס הערט זיך מיט פרנסה?" "עס הערט זיך נישט!" "וואָס איז מכוח געזונט?" "מניע, בע, מע!" "נו, אָז מען שמועסט זיך דורך אַביסל, ווערט גרינגער אויפן האַרצן!"

לאַמיר צוערשט וואַרפן אַ בליק אין דער ליטעראַטור און געפינען משלים. דער עסייאַסט צבי אַקל שרייבט: "ער האָט איר דערלאַנגט אַ נאַסן שלום-עליכם, ווי ער וואָלט נאָר-וואָס אַרויסגענומען די האַנט פון אַ מקווה."

דער דיכטער אַלטער לאַטע זאָגט: "איר האַנט האָט אָנגענומען זיינע און זי האָט אים שוין קיינמאַל מער נישט אָפּגעלאָזט."

דער נאָוועליסט מישאַ גאַאַס האָט געשריבן: "דער רבי האָט אים דער-לאַנגט די שפיץ פינגער, אַזוי ווי ער וואָלט מורא געהאַט איינצושטעלן די גאַנצע האַנט."

דער דערציילער פסח קניידל האָט פעסטגעשטעלט: "ער האָט זי עלעקטרי-זירט מיט זיין האַנטדרוק. איר בלוט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין סאַדאַ-וואַסער."

הכלל, מיר האָבן קאַלטע, נאַסע, צאַרטע, רבנישע, עלעקטרישע, כעמישע,

שלום-עליכמיס און עס זיינען אויך פאַראַן עראַטישע, דאָן קיכאַטישע, כאַאַטישע, אידיאַטישע און האַטענטאַטישע.

אין אייראָפּע ווען צוויי פאַרשוניען באַגעגענען זיך, גיט מען אַ קאַפּל מיטן שאַקל, איך מיין אַ לאַקל מיטן קאַשל, אַנטשולדיקט, כ'מיין אַ שאַקל מיט קאַפּל און מ'זאָגט: „שלום עליכם, עליכם שלום, עליכם ועל בניכם, ס'קאַצל קומט, אַ גאַסט אין שטעטל, שוין גיט געזען אַ שאַק מיט יאָרן, זייער אַנגענעם, זייער איינגעמאַרינירט, אַ גוט יאָר, מירן זיך זען אויף יענער וועלט, ביין איכ'ל דיך זען אָן די פיס און דו וועסט מיך זען אָן אויגן, האַטסט מיר און זייטסט מיר!“ איצט לאַמיר פאַרן ווייטער, אין די דרום-אַמעריקאַנישע לענדער, פון מעקסיקאָ ביז פאַטאַגאָניע, ווען צוויי יידן טרעפן זיך, צענעמען זיי ביידע זייערע אַרעמס, זיי פאַרבייגן זיך אַביסל לינקס און שטויסן זיך צוזאַמען. נאָכן צוזאַמענשטויס פאַרבייגן זיי די אַרעמס ביי די עלנבויגנס און קלאַפּן זיך מיט די הענט אין די פלייצעס. די קעפּ ווערן דעמאַלט געהאַלטן נאָנדיק, כדי די נעז זאָלן זיך גיט צעקושן. דאָס איז אַ גאַנצער ספעקטאַקל. מען וואַלט באַדאַרפט אַריינברענגען אַ שטיקל טאַלק אין דעם. ווי אַזוי, ווער און ווען מען דאַרף זיך באַגריסן.

ווען איר באַגעגנט זיך מיט אַ פרוי, מעגט איר זיך מיט איר צעקושן. קושט זי נישט אויפן שטערן, ווייל דאָס וועט שטערן. צעקושט זיך, און כאַפּט מיט איר אַ טרונק. אַמאַל איז געווען אַ באַליידיקונג אַנצובאַטן אַ מיידל אַ טרונק, היינט שלינגט זי אַראָפּ די באַליידיקונג.

ווען איר באַגעגנט אַ מאַן, איז אויב איר האַט מער סמעקאַלקע אין קאַפּ, מער געלט אין דער באַנק און איר האַלט זיך פאַר אַן אינטעלעקטשיקל, זאָלט איר קיינמאַל גיט באַגריסן קיינעם וואָס האַט ווייניקער שכל, ווייניקער געלט און ווייניקער איינבילדונג. טאַמער באַגריסט אייך יענער, מעסט אים אַפּ מיט צוויי פאַרפרוירענע אויגן, אַז ער זאָל זיך, איך ווייס אַליין גיט וואָס.

די באַגריסונגען: האָו דו יו דו, קאַמאַ עסטאַ, קאַמען סאַוואַ, מה שלומך, קאַק ווי פּאַזשיוואַיעטע, אַדער אויף יידיש, וואָס מאַכסטו? זיינען גיט קיין שאלות. מען דאַרף ענטפערן קורץ און שאַרף וואָס מ'דאַרף און גיט נעמען דערציילן אַז די קו האַט זיך געקעצלט, אַדער די קאַץ האַט זיך געקעלכט. איר מעגט זיך וויצלען און ענטפערן: „אַ דאַנק, איך מאַך מיט די זייטן, איך מאַך אַ לחיים, איך מאַך זיך שונאים, איך מאַך חובות.“ ווען יענער וועט דאָס הערן וועט ער שוין גיט וועלן מאַכן ביי אייך אַ גמילת-חסד.

טאַמער זעט איר עמעצן וואָס איר ווילט גיט זען, איז דאָס בעסטע אַריבערצולויפן אויף דער צווייטער זייט גאַס, אַוועקצודרייען דעם קאַפּ, אַדער ווערן איינגעזונקען. טאַמער כאַפּט אייך יענער אָן, קוקט אויף אים ווי אויף אַ ווילד-פרעמדן און זאָגט: „איך געדענק געוויינלעך אַ פנים, אַבער מיט אייער

פנים וויל איך מאַכן אַן אויסנאַם. טאַמער זענט איר מיט אַ מיידל און יענער ראַספּוטיק, אַדער סווענגאַלי וועט זיכער וועלן וויסן ווער זי איז, שלעפט דאָס מיידל אַריין אין נאַענטסטן געשעפט פון דימענטן, פעלצן אַדער קליידער. יעדע מיידל וועט זיך זיכער לאָזן פאַרפירן אין אַזאַ מין געשעפט. טאַמער אַבער איז יענער מיט אַ מיידל, פאַרשטעלט זיי דעם וועג, כאַפט אים אָן ביי דער לאַץ, באַגריסט אים אויף אַ מעקסיקאַנישן שטייגער און מאַכט אים אויסזען ווי צוויי מאָל גאַרנישט. זאָגט אים: „דו זעסט אויס ווי אַ מת נאָך שלושים.“ אַדער, „דיין זיידע האָט שוין אין דיינע יאָרן צעריסן דריי פאַר תכריכים.“ אַדער מאַגט ביי אים אַן אַלטן חוב, וואָס ער האָט אייך שוין אַפגעגעבן, אַדער באַרגט ביי אים אַ הונדערטער.

מען דאַרף זיך אַבער תמיד האַלטן עטיקעטנע. נאָר טאַמער קומט צו פעטש, זאָלט איר קיינמאַל ניט אויפהויבן אַ האַנט קעגן אַ פרוי. איר מעגט אויפהויבן די פיס און לויפן.

טאַמער באַגעגנט איר אַ פרוי, מעגט איר זי אויסטאָן מיט די אויגן. איר זאָלט פון איר ניט אַראַפּנעמען אַן אויג. לאַזט איר וויסן אַז איר זיינט אַ מאַן. קוועטשט איר הענטל אַזוי, אַז עס זאָל ביי איר אַפּנעמען דאָס לשון. טאַמער זיינט איר אין אַ פרעמדער שטאַט, אין אַ געגנט וואו איר קענט ניט קיינעם און חלשט צו טרעפן אַ יידן, שטעלט ניט אַפּ קיין פרעמדן און פרעגט אים: „איר זיינט אַ ייד?“ בייך, דאָס וועט ניט טויגן, ווען איר זעט איינעם און איר דענקט אַז ער איז אַ ייד, קוקט אים גלייך אין די אויגן אַריין און רעדט כלומרשט צו זיך אַליין ווי אַ משוגענער און זאָגט: „איר האָט ליב טשאַלנט? איר האָט ליב באַרשט? איר האָט ליב געפילטע פיש?“ איך אַליין האָב דורכגעפירט דעם עקספּערימענט און האָב געגעסן פיש מיט טשאַלנט, מיט באַרשט און קוגל. אַ צווייטן מאָל האָב איך אַנגעטראָפּן אַ דרייכע פרוי. די דאַמע האָט מיך איינגעלאָדן צו זיך אַהיים, און וואָס זאָל איך אייך זאָגן, ווען די זופּ וואָלט געווען אַזוי וואַרעם ווי דער וויין, און דער וויין אַזוי אַלט ווי די קאַטשקע און די קאַטשקע אַזוי באַטעמ'ט ווי איר שכנה און די שכנה אַזוי צוגעלאָזן ווי די דאַמע, וואָלט איך דאָ איצט ניט געווען. הכלל, אַרעוואַואַר, האָט מיר אַ גוטן תמיד, האסטאַ לאַ וויסטאַ, גוד באַי.

מענטשן און חיות

(טע לעקציע פון ד"ר פישל הערינגבירן)

מיין היינטיקע לעקציע איז וועגן מענטשן און חיות. דאָס לעבן איז געגליכן צו אַ פרעצל. עס דרייט זיך און פלעכט זיך און ציט זיך און לאַזט זיך אויס דאַרט וואו עס הויבט זיך אָן. אַבער מיטן לעבן איז עס אַנדערש,

ווען עס ענדיקט זיך איז אויס. איך האָב שיר ניט געזאָלט האַלטן מיין לעקציע צוליבן געזונט. פון מיינע לעקציעס איז קיינעם ניט צוגעקומען קיין געזונט. פאַראַנען דרייערליי מענטשן דורך וועמענס ליפן עס קומט קיינמאָל ניט אַרויס קיין ליגן. די וואָס ליגן אויפן בית-עולם, די וואָס זאָגן דעם אמת, און די וואָס פאַנפען. וועגן דריי זאכן דאַרף איך היינט זאָגן דעם אמת. דער אמת איז באמת אַ סך מער געפערלעכער ווי אַן אַטאָמישע באַמבע. פּראַוואַט און זאָגט אַ מענטשן דעם אמת. וועט ער איך אויך זאָגן דעם אמת און עס וועט באַלד אויסברעכן אַ בליצקריג. קיינמאָל ניט זאָגן קיין ליגן איז בעסער ווי תּמיד זאָגן דעם אמת. דער סאָוועטישער פאַרשער אַלעקסעי גענריק מאַכאַסאַף האָט פאַרגליכן מענטשן צו חיות. וואָס ער האָט געהאַט קעגן חיות ווייס איך ניט, סיידן ער מיינט מענער וועלכע זיינען שטוב-חיות. לויט זיין טעאָריע, ווען מיר צעלייגן אַ מאָן קענען מיר באַלד אויסגעפינען וואָס פאַר אַ מיין חיה ער איז.

ביי זיין פרוי איז ער אַן אומגעלומפערטער אַקס, ביי זיין שוויגער איז ער אַ בער, ביי זיין געליבטע איז ער אַ באַק און ביי זיינע קינדער אַ מעלקנדיקע בהמה. די ערשטע העלפט פון מענטשנס לעבן ווערט רואינירט פון די עלטערן און די צווייטע העלפט פון די קינדער. ווען מענטשן לערנען זיך סוף כל סוף אויס ווי אַזוי צו לעבן איז שוין מער ניטאָ קיין צייט ווען צו לעבן. פרויען פירן תּמיד אַ דאָפּלטן לעבן: זייער אייגן לעבן, און זייערע מענערס, אָבער דער מאָן איז ביי זיך אַ גאַנצער קנאַקער. ער מיינט ער איז אַ לייב, אַן אַדלער, אַן עלעפאַנט. דער מענטש שטייט העכער ווי אַלע חיות. ערשטנס האָט ער זיך אַליין אַוועקגעשטעלט, און צווייטנס, דערפאַר וואָס קיין חיה קען ניט ווערן קיין מענטש, אָבער אַ מענטש קען ווערן וועלכע חיה ער וויל. אַ מאָן קען ווערן אַ טכויר, אַן אַקס, אַ מויו, אַ חזיר, אַ ים-קאַטער. די פרוי קען ווערן אַ טיגער, אַ ציג, אַ קאַץ, אַ שלאַנג, סיי באַזונדער און סיי אַלע צוזאַמען. אַ פאַרשער האָט געמאַכט די באַהויפטונג, אַז אַ מאָן איז אַ מיין וואַרעם וואָס קריכט און ראַנגלט זיך ביז עס קומט אַ קאַטשקע און שלינגט אים איין. אַ מאָן ראַנגלט זיך פאַר פּרייהייט, אָבער ביי דער ערשטער געלעגנהייט בייט ער אויס זיין פּרייהייט פאַר אַ פרוי. ווען פאַרשער האָבן באַוווּזן אַז מענטשן זיינען נאָענטע קרובים מיט מאַלפעס, האָבן מאַלפעס אַנגעהויבן צו פּראַווען אַזעלכע מאַלפישע שטיק, אַז מען האָט געמוזט אַפּלאַזן דעם שידוך. מענער גייען היינט אַרום אַן קעפּ — דעריבער איז ניטאָ קיין פּלאַץ פאַר שכל. אַז מען דאַרף גאַרניט קיין שכל, אַ מאָן דאַרף גאַר האָבן נערוון. ערשטנס, כדי זיין פרוי זאָל האָבן אויף וואָס צו שפּילן, און צווייטנס, כדי ער זאָל קענען האָבן אַ נערוון-צוזאַמענברוך. געוויינלעך קריגט דאָס אַ פּאַנטאַפל. אַ פּאַנטאַפל איז אַ מאָן וואָס ווערט באַ-

האַנדלט פון זיין פרוי ווי אַ פרוי. די קאַמישסטע זאך אין אַ פרויס לעבן איז איר מאַן.

חיות פירן קיינמאַל ניט קיין מלחמות, אָבער צווישן מאַן און פרוי קומט פאַר אַן אייביקע מלחמה, וואָס הויבט זיך אָן מיט דער חתונה. אזוי שנעל ווי ער טוט איר אָן אַ רינגל, טוט זי אים אָן אַ קייט אויפן האַלדז, און פירט אים אַרום ווי אַ בער. ווען אַ מאַן וויל עפעס, גייט ער און טוט אַלץ וואָס מען דאַרף און ער קריגט וואָס ער דאַרף. ווען אַ פרוי וויל עפעס, גייט זי און קריגט אַ מאַן וואָס מוז פאַר איר קריגן אַלץ וואָס זי דאַרף. דאָס ווערט אָנגערופן ליבע. אַ פרוי ווייסט דעם ווערט פון ליבע, נאָר דער מאַן באַצאָלט דעם פרייז. פאַר דער חתונה דענקט דער מאַן אַז גאַרניט איז צו גוט פאַר זיין מיידל און נאָך דער חתונה ווייסט ער אַז גאַרניט איז צו גוט פאַר איר. פאַר דער חתונה רעדט ער און זי הערט, אויפן האַניק־חודש רעדט זי און ער הערט, און נאָכדעם ריידן ביידע און די שכנים הערן. פאַר דער חתונה וואָרט זי שעה'ן ער זאָל אַוועקגיין, נאָך דער חתונה וואָרט זי שעה'ן ער זאָל אַהיימקומען. דאָס איז אַלץ בעסער ווי בלייבן אָן אַלטע מויד. אָן אַלטע מויד איז אַזאַ וואָס ווייסט דעם ענטפער אויף אַלץ — נאָר קיינער פרעגט זי ניט. אַ מאַדנע זאך האָט איינמאַל געטראָפן מיט מיר אויף מיין וועג צו דער חופה. איך האָב חתונה געהאַט און פון דעמאָלט אָן פיל איך אַז איך בין אַ ביגאַמיסט. איך האָב איין ווייב צופיל. חתונה האָבן איז אַן אינסטיטוציע. איך לעב אין אַן אינסטיטוציע. אַנומלטן האָב איך זיך צעקריגט מיט מיין פרוי, האָב איך דריי טעג און דריי נעכט ניט אַרויסגערעדט קיין וואָרט צו איר, איך האָב איר ניט געוואָלט איבערשלאָגן אין דער מיטן. חתונה האָבן איז אַ געשעפט אין וועלכן דער מאַן איז אַ שטילער שותף. מיין פרוי איז אַ מענטש פון געציילטע ווערטער. זי ציילט אויס עטלעכע הונדערט ווערטער מיט איינמאַל. אָבער זי איז זייער עקאָנאָמיש. צו איר זעקס־און־פערציקסטן געבוירנטאָג האָט זי אָנגעצונדן בלויז דרייסיק ליכטלעך. היב־טער יעדן גרויסן מאַן שטייט אַ קליינע פרוי מיט אַ גרויס מויל. אַ מאַן קען זיין גליקלעך ווען ער זאָל תמיד געדענקען זיין פרויס געבוירנטעג, אָבער ער דאַרף פאַרגעסן אירע יאָרן. ווען אַ מאַן פאַרלירט זיין חיה'שן אָפעטיט צום עסן איז מעגלעך, אַז ער איז פאַרליבט. ווען ער פאַרלירט אינגאַנצן דעם חשק צו עסן איז אַ סימן, אַז ער האָט חתונה געהאַט. ער עסט זיך אָפּ דאָס האַרץ מיט דער לעבער, אָבער ער דערטרינקט דאָס מיט משקה. פאַראַן בלויז צוויי פעריאָדן אין דעם לעבן פון אַ מאַן ווען ער ווייסט גאַרניט וועגן פרויען. דער ערשטער פעריאָד איז פאַר דער חתונה און דער צווייטער פעריאָד איז נאָך דער חתונה. דער רוסישער שרייבער סיעמלאָוו לאַנגהאַרנאָוויטש קלעמענס־טשוק, וואָס האָט זיך געביטן דעם נאָמען אויף מאַרק טוועיג, האָט געשריבן: דער מענטש איז די איינציקע חיה וואָס שעמט זיך. ער רויטלט זיך ווען ער

שעמט זיך און ער מעג זיך שעמען. ער איז אויך די איינציקע חיה וואָס לאַכט.
אַז אַך און אַז וויי צו זיין געלעכטער. עס איז אַ געלעכטער וואָס די וויסנשאַפֿט
האַט לעצטנס אויסגעאַרבעט אַ מעטאָד מען זאָל קענען מענטשן אָדער חיות
איינפֿירן און זיי אויפוועקן מיט יאָרן שפעטער. מיין פֿרוי איז פֿאַרפֿוירן
געוואָרן באַלד נאָך דער חתונה און זי איז אַזוי ביזן היינטיקן טאָג. איך פֿאַר-
ענדיק מיט אַ קורצער פֿאַעמע פֿון אַ חתונה-געהאַטן :

קוק איך אויף דיין קאַפּ, מיין קעצל,

ווער איך ממש אויפגעצאַפֿלט.

זאָג : פֿאַרוואָס עס האָט דיין מאַמע

דיך געבוירן און ניט גע'מפֿיל'ט ?

געדאַנקען אין מיין קאַפּ זיך מישן,

אַ קללה קומט אויף מיינע ליפֿן.

זאָג : פֿאַרוואָס איז אדם הראשון

ניט געשטאַרבן מיט אַלע ריפֿן ?

ווען ר'האַט איר געבראַכט אַ בוקעט רויזן,
האַבן אירע אויגן געגלאַנצט ווי זיינע הויזן
איר פנים פלעגט זיך רויטלען ביים נעמען,
טאַקע דעריבער פלעגט זי זיך שעמען.

איך ווייס ניט וואו עס איז די געפֿאַר,
איך פֿיל דאָס ניט בחוש.
איז בעסער צו ווערן געקושט פֿון אַ נאַר,
ווי צו ווערן גענאַרט פֿון אַ קוש ?

דער וואָרעם לאַכט

דער וואָרעם פון זייד
האַט איצטער צייט
צו זיין אַ גאַנצער חקרן.
ווייל בלוזקע, קלייד,
ווערט איצט גענייט
פון נאַילאַן און פון דאַקראָן.
ער שפינט פאַמעלעך,
און איז פריילעך,
שוויצט ניט ווי אַ ביבער.
ער האַט אַ שם,
און לעבט באַקוועם,
אַרבעט זיך ניט איבער
די ריזן-מאַשין,
אַן האַרץ, אַן זין,
שפינט אויס פעדים כעמיש.
פון וועקטראַ שטאַף,
אַ וואַל אַן שאַף,
דאַס מלבוש איז אַנעמיש.
און פאַליעסטער,
גוט זיך פרעסט ער,
זיין אויסזען איז קאַקעטיש.
ער טריקנט שנעל,
ווערט שנעל אַ תל,
ס'איז אַלץ אין אים סינטעטיש.
דער וואָרעם קריכט,
ער ווייסט זיין פליכט,
זיין עתיד איז גאַר זוניק.
זיין דין געוועב,
איז דער שטרעב
פון יעדן קלייד מפונק.
זאַל די מאַשין,
אַהער, אַהין,
זיך יאַגן ווי די רוחות.
דער וואָרעם לאַכט,
אין זיך פאַרטראַכט:
„ס'איז לויטער זייד מיין יחוס.“

ניין זנוער וואקאציע

טארק אויסגעמאטערט פון צוויי יאָר ניט אַרבעטן, האָב איך באַשלאָסן נעמען אַ וואַקאַציע אין דער סטראַ-טעגישער סביבה פון מיינע פינאַנצן.

אַזוי ווי איך האָב לעצטן זומער ניט געפראָוועט קיין וואַקאַציע, האָב איך איצט ניט געוואוסט וואו אַהין איך

זאָל ניט פאַרן. איך האָב געוואָרפן אַ קורצן בליק אויף מייַן באַנק־ביכל, וואָס לייַדט אַ מינדער־וויכטיג־קאָמפּלעקס און אַנעמיע, און האָב זיך איינגעלאָדן צו פאַרשידענע פּריינט, וועלכע וואוינען ווייט אַוועק פון ניו־יאָרקער דזשאַנגל, אין אייגענע האַציענדאס, ווילעס, פּאַלאַצן מיט וועראַנדעס, מיט ביימער, מיט שוויים־מקוואות, ביי טייכן, ביי אַזערעס, אויף די בערג אָדער ביים ים. גן־עדניס מיט גראַז, מיט מערעשקעס, מיט זומער־פייגעלעך, ד.ד.טי., קאָמאַרעס, אַבער אַן געזאָלין־וויריוד, אַן קאַנאַסטאַ, אַן באַרשט־קינסטלערס און אַן „קאַלעקשאַנס“. איז ווי־זשע קומט מייַן וואַקאַציע איבערן וואַסער?

איך האָב מיינע פּריינט, אויף אַן איידעלן אופן געגעבן אַ קאַפּוליער אַנצוהערעניש, איך האָב צו זיי געשריבן אויף אַ סובטעלן אופן:

„... ווי לאַנג וועל איך דאָס דאַרפן וואַרטן איר זאָלט מיך איינלאָדן אויף אַ דריי־פיר־פינף־זעקס וואַכן צו פאַרברענגען מיט אייך? איך בין זיכער, אַז איר זיינע פון די אמת'ע חזירים, וואָס פאַרגינט ניט קיין מענטשן קיין שטיקל ברויט, קיין ביסל לופט, קיין שטיקל זון און קיין טראָפן סקאַטש אָדער בוירבאַן. איר ווילט אַלץ פאַר זיך, די גאַנצע וועלט איז אייך ווייניק, פאַר אַ שטיקל עולם הזה קענט איר זיך פאַרדיגען עולם הבא, מיט אַ שריפטלעכער גאַראַנטיע. מיינט ניט ווען איך וואָלט געווען אַזוי לויזיק מיט געלט ווי איר, אַז איך וואָלט געוואָלט אַנקוקן אייערע עגאָאיסטישע, נודע פּנימ'ער, זיך צוהערן צו אייערע באַנאַלע, אימבעצילישע געשפרעכן, אַבער צוליב מיינע אונטער־דריקטע און אונטערדערנערטע אומשטענדן, בין איך גרייט צו לייַדן און אייך אַראַפּשלינגען.

„מיט גרויס אומגעדולד וואַרט איך אויף אייער באַלדיקער איינלאָדונג און אויף רייזע־הוצאות. איך קען אייך בלויז פאַרזיכערן, אַז אויב די ערשטע זעקס וואַכן וועלן אויף מיר מאַכן אַ געהעריקן איינדרוק, און איך וועל קומען, דורך אייך, צו זיך, וועל איך פאַרבלייבן לענגער.

„מיט גרויס דרך ארץ צו זיך, בלייב איך אייער פּריינט...“

אויף אַלע מיינע זעקס און דרייסיק בריוו האָב איך דערהאַלטן בלויז

פיר ענטפערס. דריי זיינען געווען נעגאטיווע און דער פערטער אַ פּאָזיטיווער, מען האָט מיך פּאָזיטיוו געבעטן ניט צו קומען.

ער האָט מיך געבעטן אָנצואווענדן מיין פּאַנטאַזיע און זיך צוקוקן צו אַ קאַליר-פּאַטאַגראַפֿיע פון זיין הויז, וואָס ער האָט צוגעשיקט, און איך זאָל זיך אָנזעטיקן מיט דער שיינקייט פון זיין מאָדערנער באַלעבאַטישקייט, און אויב איך וויל, מעג איך חלומען פון דעם אַ גאַנצן זומער.

אַ פינפטער האָט מיר געבעטן פּאַרן צו אַלדע שוואַרצע יאָר און אויב איך דאַרף הוצאות, וועט ער מיר צושיקן, בתנאי, איך זאָל געפינען ערגעץ אַן ערשט-קלאַסיקן משוגעים-הויז.

איך האָב אַלעמען געהאַט צוגעשיקט מיין טעלעפּאָן-נומער מיט דעם געדאַנק, אַז עס זיינען פּאַראַן מענטשן וואָס זיינען פּויל צו שרייבן, דעריבער זאָלן זיי מיר באַלד טעלעפּאָנירן. האָט טאַקע מיין טעלעפּאָן צוויי מאַל גע-קלונגען. איינער איז געווען אַ פּאַלשער נומער און דער צווייטער איז געווען אַ וואַרענונג, אַז מיין טעלעפּאָן וועט נעמען אַ וואַקאַציע, אויב כּעל ניט באַצאָלן דעם חוב.

איך האָב צום סוף אָנגעהויבן באַנעמען אין וואָס פּאַר אַן אַכזריות'דיקער וועלט איך לעב און מוטשע זיך, און גענומען טראַכטן, אפשר זיך ווענדן צו מיין משפּחה, אַבער, די משפּחה איז אין כּעס אויף מיר, דערפּאַר וואָס איך בין נישט רייך, וואָס איך בין אַ שלימענדריק (אַ שלימענדריק איז אַ סיאַמער צווילינג פון אַ שליממזל און אַ שמענדריק) און אַ גאַליצוואַק (אַ גאַליצוואַק איז אַ פּאַרזעעניש וואָס רעדט אַ גאַליציאַנער יידיש מיט אַ ליטווישן אַקצענט) און צוליב די אַלע טעמים האָט מיך די משפּחה אינגאַנצן איזאָלירט.

הכלל, געמענדיק אין באַטראַכט דעם איינדרוק און דעם ענטוויאַסטישן אַפּרוף, וואָס איך האָב געקראַגן, האָב איך באַשלאָסן בלייבן אין ניו-יאָרק.

אַזוי ווי איך דאַרף ניט קיין פּאַספּאַרט, האָב איך זיך אַ נעם געטאָן אויסצופאַרשן דעם דזשאַנגל וואו ניט-היגע לויפן עולה רגל זיין. סוף-כל-סוף איז געקומען די צייט איך זאָל אויסגעפינען פּאַרוואָס אומשולדיקע מענטשן פון אַלע עקן אַמעריקע רייסן זיך אַהער בכדי אַרויפצוקלעטערן אויפן שפיץ פון עמפּיר טטעיט, צו הערן די קאַקאַפּאַניע פון דער שטאַט, ווערן איינגע-קוועטשט אין דער סאַבוויי ווי סאַרדינקעס, ווערן מערעשקעס אויפן ברעג פון קאַני אַיילענד, עסן וואורשטלעך מיט זאַמד, ווערן צעשמאַלצן אויפן אַס-פּאַלט פון די גאַסן און עוועניוס; אַ שטאַט וואו מען ראַנגלט זיך מיט דער וועלט און אונטערעוועלט, וואו מ'רעדט לשון הרע אויף הונדערט און אַכציק לשונות, פון וואַנען מען פּאַרשפּרייט — אויף אַ סנדק-ירטן אופן — קאַלומס מיט שלאָף-צימער אידיאַסטטוועס; אַ שטאַט מיט אַ גרינידזש ווילעדזש, קאַלירפּול,

שוואַרץ, ווייס, ברױן און בלאַ און געלזוכטיק, וואו מען זעט אָן ער און אַ זי און קיינער ווייסט ניט, ווער איז ווער ?

טראַכטנדיק אַט די טראַכטענישן האָב איך זיך באַטראַכט, אָן איך וועל דאַרפן לעבן ווייניקסטנס מתושלח'ס יאָרן דאָס אַלץ צו באַטראַכטן, און אַזוי ווי האָלב פון די יאָרן האָב איך שוין דורכגעלעבט, איז שוין טאַקע בעסער איך זאָל טאַקע ערגעץ פאַרן וואו עס איז ניטאָ קיין ציוויליזאַציע, קיין טעלע-פאָן, קיין פּיעסן, ערגעץ אָן אינדול אויפן ים, וואו ס'איז ניטאָ קיין שטייער, אַרבעטסלויזיקייט, קיין בעטלערס, קיין צייטונגען, קיין טעלעוויזיע און קיין איינוואוינער. דאָרט וועל איך גאַרניט דאַרפן.

איך האָב שנעל גאַרניט פאַרפאַקט און בין געוואָרן גרייט צום פאַרן, נאָר אין דער סאַמע לעצטער רגע האָב איך זיך געכאַפט, אָן דאָרט וועט פאַר מיר זיי צו רואיק, צו שטיל, און איך וועל ניט קאַנען איינשלאָפן.

אין דערזעלבער רגע בין איך איינגעשלאָפן און גע'חלומ'ט פון עפעס אַ פּלאַץ, וואו פּאַליציאַנטן זיינען געזעסן מיט אַראַפּגעלאָזטע קעפּ און מיט ליידיקע הענט און איינער האָט געזאָגט צו די אַנדערע: „עס איז נודנע, ניטאָ קיין מערדער, קיין פאַרברעכער, קיין גענגסטערס, קיין מאַפּיאָ, קיין כשר-נאַסטראַ, קיין ראַקעטירס, קיין שווינדלער, קיין שיכורים, קיין ווייסע און שוואַרצע פּראַבלעמען. איך האָב מורא מען וועט אונדז באַלד אַפּזאָגן פון אונדזער אַרבעט.“

„זיי ניט אַזאַ אַפּטימיסט אין דיין פעסימיזם,“ האָט זיך אָנגערופן אַ צווייטער, „עפעס מוז געשען, איך האָב גרויס בטחון אין מענטשנס נאַטור.“ דער ערשטער האָט זיך געפילט באַליידיקט און דערלאָנגט דעם צווייטן מיט אַ פּויסט אין דער מאַרדע, עס איז געוואָרן אַ... און איך האָב זיך אויפגעכאַפט פון דרימל.

איז וואַסזשע וועט פאַרט זיין מיט מיין וואַקאַציע ? אפשר ווייסט איר פון עפעס אַ לייטישן סאַנאַטאָריום ? רופט מיך אָפּ און לאַזט מיר וויסן. איר פאַרשטייט, איך מוז האָבן אַ וואַקאַציע.

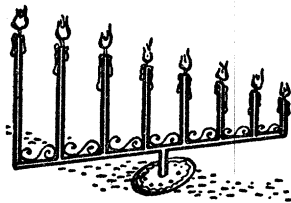

איך וועל ניט מיט קיין לצים זיצן,
און כ'האָף איך וועל ניט קיינמאַל —
נאָר טאַמער יאָ, זאָל גאָט באַשיצן,
וועט דאָס זיין בלויז איינמאַל !

מעכטיקער ווי אלץ

(לויט אן אגדה אין בבא בתרא)

גאָט האָט אויף דער וועלט באַשאַפן צען מעכטיקע זאַכן:
א פּעלדז איז מעכטיק – אייזן קען אים צעקראַכן.
אייזן איז מעכטיק – פייער קען אים צעדערעשן,
פייער איז מעכטיק – וואַסער קען אים פאַרלעשן.
וואַסער איז מעכטיק – ווערט פון וואַלקנס צעטראַגן,
וואַלקן איז מעכטיק – אַ ווינט קען אים פאַריאַגן.
ווינט איז מעכטיק – מענטש קען אים דורכדרינגען,
מענטש איז מעכטיק – פחד קען אים באַצווינגען.
פחד איז מעכטיק – וויין קען אים דערטרינקען,
וויין איז מעכטיק – שלאָף קען אים פאַרזינקען.
שלאָף איז מעכטיק – נאַר טויט דער גרעסטער גבור,
העלף אונז גאָט בשלום יעדע נאַכט אַריבער.

כ'על דאָס קייננוואָל ניט פאַרגעסן

מורא/דיקע סירענע פון אַ פייערלעש-מאַשין האָט מיך אויפגעריסן פון שלאָף. דאָס הוושען האָט אָפּגעהילכט אין די בערג און אַז עכאָ האָט פאַרפילפאַכט דעם גערויש. איך בין אַראָפּ פון בעט, אָנגעצונדן די ליכט, צוגעגאַנגען צום פענצ-טער, נאָר די פינצטערניש פון דער נאַכט האָב איך ניט געקענט דורכדרינגען. די ליכט פון אַ נאָענטן הויז איז פאַרשוואַנדן, איך בין אַוועק פון פענצטער, אויסגעלאָשן די ליכט, אָבער אַנטשלאָפן ווערן האָב איך נישט געקענט, דערפאַר וואָס אין צווייטן בעט פון דעם גרויסן צימער האָט משה שטראַסבערג געשאַפן פונן אין זיין כראַפּסאַדיע... ער האָט אָפּנים ניט געהערט דאָס הוושען פון די פייערלעש-סירענעס. איך בין ווידער איינגעשלאָפן.

פון די אַרומיקע ביימער האָט פייל-געזאַנג מיך אויפגעוועקט. די זון האָט אַריינגעשיינט דורך די שויבן. איך האָב אויסגעצויגן מיינע הענט און געזאַגט: „גוט מאַרגן, טאָג!“

מיט די לעצטע אַקארדן פון זיין כראַפּסאַדיע האָט שטראַסבערג זיך אויפגעכאַפט און רייבנדיק די אויגן אַרויסגעגעניצט: „שטעל אָפּ די פייל, זיי זינגען פאַלש!“

„זינט דו האָסט די דריי פייל אין דיין הויז?“ האָב איך געזאַגט, „ביזוטו געוואָרן אַ גאַנצער מבין אויף פויגלישן געזאַנג, ס'איז דאָך אַ מחיה צו הערן ווי זיי זינגען שירה.“

„וואָס מיר שירה? האָט ער געענטפערט. „זיי אַרבעטן ניט קיין יוניאָן-שטובדן, זיי שטייען אויף אין מיטן דער נאַכט און צעזינגען זיך. מיינע דריי פייעלעך, חיים, טובים און שלום זינגען פאַר מיר קאַנצערטן ערשט נאַכדעם ווי איך שטיי אויף.“

דער זשום פון אינטערקאָם האָט איבערגעריסן אונדזער טיפּזיניקן פויג-לישן געשפרעך. ראַשעל ראַטפערל האָט געלאָזט וויסן, אַז פרישטיק שטייט שוין אויפן טיש. „מיר קומען באַלד אַריין“, האָב איך געענטפערט. „נו, גיב זיך אַ ריר“, האָב איך געזאַגט צו שטראַסבערג, „דו האָסט אָפּנים ניט געהערט אַז ס'האָט ערגעץ געברענט אין מיטן דער נאַכט?“

„געברענט, אַזוי? נו, דאָס האָט זיכער געשטערט דעם שלאָף פון די טויבן אין דער געגנט. געדענקסט דאָך די סצענע פון 'דיבוק' ווען די באַבע דער-ציילט לאהן איינמאַל האָט זיך אָנגעכאַפט דער דאָך אין דער שול, זיינען

אנגעפלויגן טייבעלעך, אָן אַ צאַל טייבעלעך, און האָבן גענומען פּאָכען מיט די פליגעלעך און פּאַרלאַשן דאָס פייער.

„בראַוואָ,“ האָב איך אָפּלאַדירט, „פּאַראַן אויף דעם אָן אגדה!“
 „וואָס מיר הגדה,“ האָט שטראַסבערג געענטפּערט, „קום צו די קניידלעך וי!“
 שטראַסבערג און איך זיינען געווען די געסט פון די ראַטפּערלס און מיר זיינען איינגעשטאַנען אין גאַסטהויז. הערי ראַטפּערל האָט אונדז געבראַכט אין זיין אויטאָ דאָנערשטיק און מיר האָבן זיך באַלד איינגעבירגערט מיט דער גאַנצער משפּחה, מיט וועלכער מיר האָבן זיך תמיד געפילט היימיש.
 זונטיק נאָך פרישטיק איז צוגעפאַרן, פאַר בלויז דעם טאָג, ראַבאָי שמעון קאַנאָוויץ מיט זיין פרוי און טעכטערל. מיר האָבן זיך אַלע צוזעצט אויף די מעטאַלענע שטולן, וואָס זיינען געווען צעשטעלט אויפן גראַז אין פּראַנט פון דער ראַטפּערל זומערהיים, ווייט אָפּגעטיילט פון שאַסעי. מיר האָבן זיך געקילט מיט געטראַנקען.

דריי אַקער לאַנד, אויסגעהאַקט פון אַ וואַלד, איז געווען דער שטח וואו ס'איז אויפגעבויט געוואָרן די ראַטפּערל-קאַלאָניע — אַ היים פאַר די ראַטפּערלס, און אַ צוויי-הונדערט פוס קעגנאיבער איז געווען די היים פון זייער זון עליאַט, וועמען ראַטפּערל האָט מיט צוויי יאָר צוריק אַריינגענומען ווי אַ שותף אין זיינע ביזנעס. פון הינטער ראַטפּערל'ס היים, אַ הונדערט פוס אַוועק, איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ גאַסטהויז, פאַר קרובים, אַדער פאַר פריינט. געסט, קרובים און פריינט האָבן מיט פאַרגעניגן אַנגענומען די איינ-לאַדונג צו קומען פאַרברענגען מיט די ראַטפּערלס.

די דריי הייזער זיינען געווען אַרומגערינגלט פון וואַלד, אָבער צווישן די הייזער זיינען לויט אַן אַרכיטעקטורישן פּלאַן איבערגעלאָזן געוואָרן אַ צאַל מאַסיווע ביימער און אויף זייערע צווייגן זיינען באַפּעסטיקט געוואָרן אַפּענע פּויגל-נעסטן, וועלכע הערײַס מאַמע, גאַלדע, האָט יעדן טאָג פאַרזאָרגט מיט שפייז — צעקרישלטע ברעקלעך ברויט.

די זון האָט גע'שרפה'ט אַן רחמנות. איך האָב אָפּגערוקט מיין שטול און אויך דעם שטול פון דער זקנה גאַלדע, הינטער דעם שאַטן פון אַ בוים. הערי און זיין פרוי ראַשעל, אויך ראַבאָי קאַנאָוויץ און זיין פרוי, זיינען פאַר-בליבן זיך וואַרעמען אין דער זון.

דעם ראַבאָי'ס טעכטערל האָט גענומען שפילן בעדימיטאַן מיט אַלענען, דעם מיזניקל פון די ראַטפּערלס, אָבער זייער שפילן איז ניט געווען אַזוי פלינק ווי ווען דער ראַבאָי האָט געשפילט מיט עליאַטן. כאַטש עליאַט איז געווען אַ סך יינגער, איז דער ראַבאָי געווען אַ סך פלינקער און געשיקטער צו קלאַפן דעם באַל מיט די פעדערן. מיט דער גרופע איז אויך פאַרבליבן שטראַסבערג.

ראַבאָי קאַנאוויץ און ראַטפערל זיינען פאַרבליבן פריינט נאָך פון דער צייט ווען ראַטפערל איז געווען פרעזידענט פון טעמפּל'ס צענטער. ראַטפערל האָט תמיד געהאַלטן מיטן ראַבאָי. ער איז באַשאַטאַנען, אַז אַ ראַבאָי איז אַ גייסטיקער און רעליגיעזער מורה־דרך און דאַרף זיך ניט אונטערשוואַרפן דער עקזעקוטיווע פון צענטער, אין וועלכער עס געפינען זיך יחידים, פייאיקע אינדוסטריאַליסטן און געשעפטסלייט וואָס זיינען אומטאַלעראַנט אין ענינים פון יידישקייט, כשרות און חינוך.

דער בעדמינטאַן באַל איז געפליגן אַהין און צוריק און גאַלדע האָט געזאָגט: „איך האָב אַ סך מאַל מורא, אַז אַ פייגעלע זאָל אַמאָל ניט אַרייַן־פליען אין מיטן דעם פלי פון באַל און זאָל חלילה פון קלאַפּ אומקומען.“ „האַט ניט קיין מורא,“ האָב איך זי באַרואיקט, „גאַטס באַשעפענישן, חוץ מענטשן, האָבן מער שכל.“

סקאַטי, איר אוראַייניקל, איז צוגעקומען און אין איר שוים אַוועקגעלייגט אַ קיכל. „האַלד אים,“ האָט ער געזאָגט און איז שנעל אַוועק צו זיין טראַגסיקל אַרומצופאַרן אויף דעם צעמענטירטן וועג צווישן די הייער.

„מיך רופט ער 'באַבע',“ האָט גאַלדע געזאָגט, „און מיין שנור ראַשעל רופט ער 'גרעני'.“ ער איז בלוז דריי יאָר אַלט, אָבער ער איז קלוג, שייַן און גוט ווי די וועלט. ער האָט מיר געבראַכט דאָס קיכל, ניט כדי איך זאָל דאָס האַלטן, נאָר דערפאַר וואָס ער ווייסט, אַז איך קלויב צונויף יעדע שטיקל ברויט און ברעקל נאָך די מאַלצייטן און צעטייל דאָס צווישן די נעסטן פאַר די פייגעלעך. מיין הער, זאָל לעבן און געזונט זיין, איז אַ דימענט, אַ גאַלדענער מענטש מיט אַ גרויס האַרץ. פאַר די קינדער טוט ער אַלץ און פאַר מיר האָט ער אומישגע געלאָזט מאַכן די נעסטן פאַר די פייגעלעך, כדי קיינער זאָל פון דאַנען ניט אַוועק קיין הונגעריקער. מיין שנור, ראַשעל, איז אַ באַלעבאַסטע, איינע אין דער וועלט. כשר, מיט צוויי פרידזשידעירס, אַ מילכיקן און אַ פליישיקן. איר האָט דאָך געזען ביים טיש די טייערע מאַכלים, מיט די פליישן, חלב ודבש. איר האָט אפשר געהערט דאָס הוושען פון די פייער־אינדזשינס מיט אַ פאַר נעכט צוריק? פון צייט צו צייט טרעפט זיך אַז עס ברעכט ערגעץ אויס אַ פייער. אַמאָל וואַרפט עמעץ פון אַ פאַרביפּאַרנדיקן אויטאָמאָביל אַ ברענענדיקן סיגאַרעט. די גראַז ביי די זייטן פון וועג איז טרוקן, אַ ווינטל צעבלאָזט דאָס פייערל פון סיגאַרעט און צינדט אַן די קוסטן. די פלאַמען כאַפּן זיך צו די ביימער און די פייער־אַפּאַראַטן נעמען יאָגן און הוושען און עס קלינגט אַפּ אין די בערג אַרום. אָבער דאַנקען דעם אויבערשטן, אַזוי לאַנג ווי מיר וואוינען דאָ האָט נאָך קיינמאָל ניט געטראַפּן, וואָס עס קען חלילה טרעפּן, זאָל גאָט שומר ומציל זיין, אָבער מיר זיינען דאָ שוין עטלעכע מאַל אַפּגעקומען מיט שרעק, הלואי אויף ווייטער ניט ערגער, אמן!“

„אמן!“ האָב איך איר נאַכגעזאָגט.

„איר הערט?“ האָט זי ווייטער גערעדט, „יעדער מענטש האָט ערגעץ אין זיין מוח אָנגעזאָמלט זכרונות, און ווען ער דערמאָנט זיך אין זיי, פילט ער זיך ממש פונקט ווי דעמאָלט ווען ער האָט די געשעענישן דורכגעזען. יעדער מענטש האָט דעם כוח צוריקצושוועבן צו יענע מאָמענטן, גוטע מאָמענטן, דערפאַר וואָס שלעכטע וויל מען פאַרגעסן, און עס איז אזוי גוט, אַ מחיה. מיין זון, קיינעהאַרע, האָט אַ סך ביכער, ניט קיין שרענק, נאָר גאַנצע ווענט מיט ביכער... נאָר צופיל לייענען איז שוין ניט פאַר מיינע אויגן... איך האָב אַ גוטן זכרון, און איך וועל דאָס קיינמאָל ניט פאַרגעסן. איך בין דעמאָלט אַלט געווען קוים פיר אַדער פינף יאָר... ניט ווייט פון אונדזער שטעטל, איז איינמאָל אויסגעבראַכן אַ שריפה. אַ שיינע פאַר הונדערט הייזלעך זיינען אַפֿ-געברענט געוואָרן. הייזער, שטאַלן, קראַמען, שולן און בתים-מדרשים, אַפילו דער מרחץ, להבדיל, זיינען אַוועק מיטן רויך. מענטשן האָבן זיך קוים אָפּגע-ראַטעוועט מיטן לעבן. מען האָט אין צייט געקלאַפט טרעוואַגע, איז מען געלאָפן פון די פלאַמען, פון דעם רויך. מען האָט געפרוּווט ראַטעווען, לעשן, אָבער עס האָט גאַרנישט געהאַלפן. די נשרפים זיינען געבליבן בדיל הדל. אַן בעט-געוואַנדט, אַן מלבושים, ניט געהאַט אַפילו וואו דעם קאַפּ אַוועקצולייגן. אַן אַ בגד און אַן אַ דאָך איבערן קאַפּ, האָט מען געבידעוועט. עטלעכע האָבן זיך גענומען ווידער אויפשטעלן זייער אַרעמקייט, אָבער די מערסטע זיינען זיך צעלאָפן וואו די אויגן האָבן געטראָגן, ווער צופוסנס און ווער מיט פערד און וואַגן. אַ סך פון די נשרפים האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין מיין שטעטל. מיינע אַ קרובה מיט צוויי קליינע קינדער, איז שוין פאַרבליבן אין אונדזער שטוב. ביי אונדז האָט זי עס געוואַרט, אַז איר מאַן אין אַמעריקע וועט פאַר איר און די צוויי קינדער צושיקן שיפסקאַרטן. אין אונדזער שטוב איז טאַקע געווען זייער ענג. אָבער די דריי נפשות האָבן געהאַט אַ דאָך איבערן קאַפּ, אַ שטיקל ברויט און אַ לעפל וואַרעמס.

„די גאַנצע צייט וואָס זי איז ביי אונדז פאַרבליבן האָט זי ניט אויפגעהערט ריידן פון איר אומגליק, וועגן דעם גרויסן פייער, און מער ווי אַלץ, וועגן גרויסן נס וואָס דאָרט איז געשען. איר הערט, עטלעכע הונדערט הייזער זיינען אַוועק מיטן רויך, עס זיינען פאַרבליבן בלויז קוימענס און פּעקעליקס, שוואַרצע, וואָס זיינען געבליבן אזוי ווי מצבות. די פלאַמען האָבן אַלץ איינגעשלונגען, אַפילו די צעבערס מיט וועלכע מען האָט געלאָשן... נאָר אין סאַמע מיטן פון גרויסן פייער איז איין הייזל פאַרבליבן אומבאַשעדיקט. איין היילצערן הייזל מיט שינדלען אויפן דאָך איז געבליבן שטיין אומבאַריירט. אַלץ אַרום און אַרום איז פאַרטיליקט געוואָרן, חוץ דעם איין-און-איינציקן הייזל. אַ נס! ווען די נשרפים האָבן נאָכן חורבן באַוואונדערט דעם נס, האָבן זיי דערזען אויף

עטלעכע פלעצער, ביי די זייטן פון דאך, נעסטן פאַר פייגעלעך. דערציילט האָט מען, אַז ברוך זלמן, דער קרעמער, פלעגט יעדן טאָג אַרויפּוואַרפן אויפן דאך ברעקלעך פון ברויט און חלה.

איך האָב געטראַכט וועגן גלגול פון דער לעגענדע פון פויגלדיקע פייער-לעשער. איך האָב ביי דער זקנה גענומען האָלב פון דעם קיכל, וואָס איר אור-איניקל האָט איר פריער געבראַכט. עס צעברעקלט. גאַלדע האָט זיך אויך אויפגעשטעלט און מיר זיינען ביידע צוגעגאַנגען צו די נעסטן שפייזן די פייגעלעך.

צווישן יאָ און ניין

אַ מיידל דאַרף פאַרמאַגן
דעם שכל און פאַרשטיין
ווען און וואו צו זאָגן
יאָ, און ווען צו זאָגן ניין.

כאַטש זי האָט קיין הונגער ניט
זאָגן יאָ אויף עסן,
ניין, — אויב ר'איז קיין יונגער ניט
יאָ, — צו פילמען און צו פיעסן.

ניין, — צו זיין זיין געטין
ווען זיינע אויגן גלאַנצן,
יאָ, — ווען ער וועט בעטן
זי זאָל גיין מיט אים טאַנצן.

יאָ, — צו ריידן פון ראַמאַנען,
ניין, — צום ראַמאַנסירן.
אַ געפאַר אין דעם פאַראַנען,
און מ'קען זיך נאָך פאַרלירן.

יאָ, אויף יעדן וויץ און שמייכל,
נאָר זיך מאַכן כלא ידע ;
יאָ, אויף קאַקטעילס, נאָר מיט שכל,
ווייל עס איז אַזאַ מין מאַדע.

ניין, אַרויסגיין היינט אָן סיבה
ווען ער רופט היינט טעלעפאָניש.
יאָ, צו גלויבן שטאַרק אין ליבע,
נאַר צו שפילן זי פלאַטאַניש.

מיט אַ יאָ און מיט אַ ניין
דאַרף זי שאַפן אַטמאָספערע;
אַ מיידל דאַרף פאַרשטיין,
אַז אַ מאַן איז איר קאַריערע.

יאָ, צו זיין אַמאָל עקזאַטיש
און צו טאָן אַמאָל אַ חלש.
ניין, ווען ער וויל זיין עראַטיש;
יאָ, זיך צערטלען מוזיקאַליש.

יאָ, צו הערן זיסע שבחים
און צו געבן קאַמפלימענטן.
ניין, ווען ער וויל זיין אַ חכם;
יאָ, צו גאַלדענע פּרעזענטן.

צו אַ מיידל וועט דאָס לעבן לויבן,
לאַכן, שעלטן אַדער וויינען,
ווענדט זיך פון איר קלויבן
צווישן יאָען אַדער נייניען.

צארטע געפילן

יפורה ציפרוני, וואס האט אין פוילן געהייסן ציפקע פויגל-מאן, איז געקומען פון ישראל מיט צוויי שליחותן. כמעט יעדע שוישפילערין פון ישראל, וואס איז יורד קיין אמע-ריקע, געפינט עפעס א שליחות. ציפורה האט געהאט צוויי: די ערשטע איז געווען שפילן טעאטער און די צווייטע, וואס

איז באמת געווען די ערשטע, איז געפינען א מאן און חתונה האבן. קיין טעאטער האט זיך ניט גענויטיקט אין איר טאלאנט, איז זי דעריבער, מיט דער הילף פון קרובים און לאנדסלייט, אויפגעטראטן אויף אונטערנע-מונגען ביי לאנדסמאנשאפטן און נאציאנאל-יידישע ארגאניזאציעס און געמאכט האט זי אזויפיל דערפאלג, אז זי האט באַלד געטאן אן אייזערנעם שידוך. זי האט חתונה געהאט מיט אן אייזן-סוחר און איז געווארן די פרוי פון סעלווין ווינטראָפּ, וועמען לאַנדסלייט פלעגן רופן מיט זיין היימישן נאָמען — זלמן ווינטרויב.

ציפורה האט דעם נאָמען ווינטראָפּ אָנגענומען בלויז ווען זי האט פונקציאָ-נירט אין איר מאַנס באַלעבאַטישקייט. אירע אונטערהאַלט-אויפטריטן זיינען אויך ווייטער אָנגעגאַנגען אויף איר אייגענעם נאָמען. דעם מאַן האט זי באַוויזן אייזערנע אַרגומענטן: „א קינסטלערס נאָמען בייט מען ניט; א נאָמען פון אַן אַרטיסטין איז צוגעשלאָגן מיט טשוועקעס, א נאָמען מיינט עפעס, ווי זאָגט שעקספיר?“ ...

סעלווין האט ניט געוואלט ערגערן זיין שיינע און פראַמינענטע פרוי און געענטפערט: „וואָס פאַר אַ חילוק איז עס וואָס עמעץ זאָגט. זאָל זיך קיינער ניט אַריינמישן! איך האָב דיך ליב מיט דיין נאָמען!“

אָזוי איז טאַקע פאַרבליבן. אפילו ווען זי האט אָנגענומען אַן אַנבאַט פון דעם קליינקונסט-קינסטלער שמחה זינגערמאַן צו פאַרן מיט אים אויף אַ קאַנצערט-רייזע קיין מעקסיקאָ-סיטי. דאָס איז איר מאַן גאַרנישט געווען ניאָא. אים איז ניט געפעלן געוואָרן דער שמחה זינגערמאַן ווי אַ מאַן, ווי אַ זינגער האט ער אים געגעבן אַ קנאַפע שמחה. סעלווינען איז ניט געפעלן געוואָרן ווי שמחה האט זיך באַרימט מיטן איינדרוק וואָס ער האט געמאַכט אומעטום אויף פרויען, וואָס זיינען תמיד געפאלן... אין התפעלות פאַר אים. און דאָס ניט בלויז פאַר זיין זינגען, נאָר אויך פאַר זיין פערזענלעכקייט.

סעלווין האט זיך שטילערהייט געערגערט און געפרעגט: „איר זיינט, ווי מיר שיינט, אַ פרויען-יעגער?“

„איך אַ יעגער?“ האט זינגערמאַן איבערגעפרעגט און ווי אַרויסגעזונגען, „איך בין דער געיאָגטער! ביי מיר זיינען אַלע פרויען דיזעלבע. זיי האָבן בלויז אַנדערע פנימער, כדי מען זאָל וויסן וועלכע אויסצומיידן.“

ציפורה האָט ביי זיך געטראַכט, אַז אַזאַ צייניקער דאַרף מען לערנען דעם חילוק, און זי האָט אים איינגעלאָדן צו קומען אין איר היים אויף וועטשערע. זינגערמאַן האָט אָנגענומען די איינלאָדונג און זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע פרעס-מאַנירן, ווען ער האָט זיך באַקלאַנגט, אַז עס פעלט קנאַבל, „קנאַבל, האָט מיר אַ דאַקטאָר אָנגעזאַגט, וועט מיך פאַרהיטן פון פאַרקילונג און קאַטאַרן.“ ער האָט געבעטן אַ פאַר ציינדלעך קנאַבל, וועלכע ער האָט איינגע-ריבן אויפן ברויט און אַריינגעבראַקט אין פלייש.

סעלווין האָט געהאַט דעם פולסטן צוטרוי צו זיין פרוי און ווען שמחה איז אַוועק, האָט ער זיך אויסגעדריקט: „איך האָב אויסגעפונען, אַז דער זינגערמאַן ליידט אויך שטאַרק פון אַמנעזיע... ער פאַרגעסט ווען אויפצוהערן צו עסן.“ עפעס איז סעלווין געוואָרן מער זיכער, אַז ציפורה וועט קענען ביישטיין דעם נסיון פון דעם שענערן און יינגערן מאַנספאַרשויך, מחמת ציפורה האָט אויך געשפּאַסט וועגן זינגערמאַנס ליידנשאַפט צו קנאַבל, וועמענס ריח זי קען ניט פאַרטראַגן. „ס'איז נאָך גוט.“ האָט זי זיך געקעכלט, „וואָס איך וועל ניט דאַרפן זינגען קיין דועטן מיט אים. דער קנאַבל-גערוד וועט אונדז אויך אויף דער בינע האַלטן פון דערווייטנס!“

סעלווין האָט געטראַכט פון זיין קנאַבלדיקער שמחה, דער ריח איז פאַר אים געוואָרן מער אַנציענדיקער ווי דער טייערסטער פאַרפום.

אַבער, ליבע איז שטאַרקער ווי קנאַבל. פונקט ווי מ'קען אַ בער אויס-לערנען אַ טאַנגאָ, אַזוי קען מען אַ כראַנישן קנאַבל-שלינגער רעפּאַרירן. זינגערמאַן האָט געמוזט אַ סך מקריב זיין, אַן קנאַבל האָט ער כמעט ווי געהונגערט. ס'האָט אים ניט געשמעקט דאָס עסן. ער האָט זיך געראַנגלט: „קנאַבל איז נויטיק צום געזונט; קנאַבל האָט ניט קיין קאַלאַריס,“ אַבער עס איז אים צוגעקומען אַ שטיק געזונט, ער האָט זיך געזעטיקט מיט ליבע. דער ערשטער אויפטריט פון פאַרל ציפורה און זינגערמאַן אין מעקסיקאַ-סיטי איז געווען נישט שלעכט און ניש קשה. מיט אַ סך ליבשאַפט און פייער האָבן זיי זיך געגרייט צום צווייטן אויפטריט. אויף דער בינע און אַפילו הינטער דער בינע זיינען זיי געווען ווי אַפּגעפרעמדט. זייערע גאַרדעראַב-צימערן זיינען געווען באַזונדערע. דער פראַגראַם איז אַריבער בשלום און זיי האָבן געהאַט נחת פון זייער דערפאַלג. נאָכן אַוונט זיינען זיי געווען די געסט פון פראַגראַם-קאַמיטעט אויף אַ באַנקעטל אין אַ רעסטאָראַנט, וואו זיי זיינען אַפּגעזונדערט געוואָרן מיט דריי בענקלעך. ציפורה איז געזעסן פון דער רעכטער זייט פון פאַרזיצער און פון זיין לינקער זייט איז געזעסן זיין פרוי אויף צוויי בענקלעך און נעבן איר זינגערמאַן. ציפורה האָט זיך געפילט פויגלידיק פון די לויב-געזאַנגען און האָט פאַרפעלט צו באַמערקן וויפיל און וואָס איר מיטשפילער האָט געגעסן.

אין האַטעל, צוליב פאַרשטענדלעכע טעמים, האָבן זיי געהאַט צוויי באַ-
זונדערע צימערן, אָפּגעטיילט מיט בלויו אַ טיר, וואָס איז כמעט געווען אָפּן,
אַן אַ שומר אויף דער גרענעץ. צוגעמאַכט האָבן זיי די טיר בלויו ווען זיי
זיינען אַוועק פון האַטעל.

שפעט אין דער נאַכט האָט מען זיי באַגלייט צום האַטעל. פול מיט שמחה
האַט זי געוואַרט, די טיר האָט זיך געעפנט, זי איז אַריינגעפאלן אין שמחה'ס
אַרעמס און... זי האָט דערשפּירט, אַז ער האָט זי מער ניט ליב, אַז ער
שפּילט בלויו אַ ליבע מיט קנאַבל. זי האָט פשוט ניט געקאַנט איינשטיין געבן
אים און מיט גרויס פאַטאָס און מיט מעלאַדראַמאַטישן עפעקט און זשעסטן
האַט זי געיאַמערט: „איך קען ניט אַטעמען אַן דיר און קען ניט כאַפּן דעם
אַטעם נעבן דיר! קנאַבל איז מיין מלאַך-המוות. איך בין אַן איידעלע נשמה
מיט צאַרטע געפילן און איך קען ניט פאַרטראַגן דעם קנאַבל-ריח!“ זי איז
געוואָרן היסטעריש, איז אַנטלאַפּן צו זיך אין צימער און האָט פאַרקלאַפט
און פאַרריגלט הינטער זיך די טיר.

זי איז אַוועקגעפאלן אויף איר בעט, געוואַלט וויינען — אַ סצענע, וואָס
זי האָט אויסגעלערנט פון אַ סך האַליוואודער פּילמען. זי איז געווען פּרוסט-
רירט, אַנטוישט, פאַרביטערט... פּלוצים האָט זי דערהערט אַ שוואַכן קלאַפּן
אין טיר... זי האָט זיך אויפגעהויבן און איז צוגעגאַנגען צו דער מיטלסטער
טיר, אָבער איידער זי האָט די טיר געעפנט האָט זי ווידער געהערט אַ קלאַפּן
ביי דער אַריינגאַנג-טיר. אַ רגע בלויו האָט זי זיך געוואונדערט און געפרעגט:
„ווער איז דאָרט?“

„איך, סעלווין. דאָס בין איך, סעלווין!“

זי האָט דערקענט איר מאַנס שטימע און געעפנט די טיר. כאַטש זי האָט
קיינמאַל ניט שטודירט דעם סטאַניסלאַווסקי-מעטאָד, האָט זי אַנגעווענדט איר
פעמיניסטישן אינסטינקט און מיט תאוה געפאלן אין זיינע אַרעמס. ער האָט
איר אַסטמאַטיש אַטעמען אַנגענומען פאַר געטרייער ליבע.

„אַ!“ האָט זי שווער געאַטעמט, „וואָס פאַר אַן איבעראַשונג!“ האָט זי
הויך געזאָגט, „ווי קומסטו פּלוצים אַהער קיין מעקסיקאָ? איך בין אזוי גליק-
לעך! אַ! סעלווין, סעלווין!“

„איך האָב פאַרשטאַנען,“ האָט ער אַ האַלב-רויטלידיקער געזאָגט, „אַז דו
ביזט איינזאַם און איך האָב זיך פאַרבענקט נאָך דיר און באַשלאָסן דיך צו
איבעראַשן און אַריינפליען אַהער.“

זי איז געווען זיכער, אַז די איבעראַשונג האָט מער צו טאָן מיט חשד
און אייפערזוכט, ווי מיט ליבע און בענקשאַפט. זי האָט אים ליידנשאַפטלעך
געקושט און געטראַכט פון דעם גרויסן נס וואָס האָט געטראַפּן, פון דעם
הימלישן ריח, דעם נס פון קנאַבל.

סטראטעגיע

איך מוז פארטראכטן זיך און קלערן,
ווי זיין גלייכגילט צו פארטרייבן.
זאל איך פרייער מיט אים ווערן?
וועט ער לחלוטין ניט פארבלייבן.
זאל איך ווערן מער באשיידן?
וועט ער גיכער ווי דער וויכער
זיך ערגעץ אנדערש זוכן פריידן
און געפינען וועט ער זיכער.

איך מוז איצט עפעס וואָס פלאַנירן
אויף אַ גוטן, קלוגן אופן
זיך געהעריק טראַנספּאַרמירן,
ער זאל צו אַנדערע ניט לויפן.
כיוועל אפשר ווערן מיט אים מעסיק,
וועט זיין לייכטער אים צו קריגן,
מיט האַניק לייכטער ווי מיט עסיק
איז באַוויזן כאַפט מען פליגן.

ער זאל ניט זיין אַזוי פלעגמאַטיש,
די וויזיטן מאַכן קורצע,
מוז איך צערייצן אים דראַמאַטיש,
נאָר איך טאָר ניט זיין קיין פּורצע.
אויב ס'איז די גאַנצע וועלט אַ בינע?
דאַרפן סצענעס זיין פּריוואַלע.
עס דאַרף מיר זיין אַ נפּקא מינה,
איך דאַרף שפּילן די הויפּטראַלע.

ווייב, געליבטע, פּריינט דער בעסטער,
און אפילו אויך זיין מאַמע.
אַ קליינע און אַ גרויסע שוועסטער
נאַאיוו און אויכעט אַ דינאַמאַ.
אין זייד און סאַמעט, וואָל און ביינוול,
ערדיש, הימליש, כּף הקלע,
פּרוי און מלאך, מענטש און טייול,
איך דאַרף ווערן פאַר אים אַלע.

נישט געשטויגן נישט געפלויגן

ווישן דער גרויסער צאל פראבלעמען וואס האבן מיך א לאנגע צייט געמאטערט, איז געווען איינער פון א הויכער פויגלדיקער קאטעגאריע. אין מיין מוח האט ארומגעפלאג-טערט דער געדאנק: "קען מען טאקע דערקענען א פויגל פון זיינע פעדערן?"

איינמאל, אין פאריז, אין דער טרינקאריניע "לע כאיעם", האט מיך דער אייגנטימער, מאסיע פיער ראגען, בשעת ער האט מיר דערלאנגט א גלאז מיט פויגל-מילך, א פרעג געטאן: "סילווא פלעי, זאגט מיר, זיינען טאקע אלע אדלערס אין יידישן טעאטער פון איין משפחה?"

"ווי", האב איך אים געענטפערט אויף פראנצויזיש, "ווי" און נאכדעם אויף יידיש: "ווי איך פארשטיי שטאמען זיי אלע פון גרויס-ליבשאפט."

ער האט מיר צוגעווארפן א בליק פון א רויב-פויגל און געזאגט צו מיר אויף פראנצויזיש: "וואו זעט און מאגניפיק פאסקודניק", און אויף יידיש: "איר זענט א קרייענדיקער גאלאגאנסקער האן און שאנטיקלער." אן אמתער פאריזער פאריזיט.

איך בין געווארן רויט און אנגעבלאזן ווי אן אינדיק און ביי זיך באשלאסן, אז איך דארף זיך פעדערן און ארומפליען אויסצופארשן דעם פויגלדיקן אמת וועגן די אדלערס. "קעסקע סע, מאסיע, פארדאן מאו!" איז ניט געפויגלט!

פון דער פויגלדיקער וויסנשאפט, ארניטאלאגיע, בין איך געווען אזוי ווייט ווי א באטשיאן איז פון א יעוונדן. יינגלוויי, ווען איך פלעג זיך ארויס-לאזן אויף געיעג צו כאפן פייגל, בין איך פארכאפט געווארן כאפנדיק. איך בין געווען אנגעגורט מיט זאלץ צו שיטן אויף זייערע עקן. קיין פייגל האב איך ניט געכאפט, אבער איך האב אריינגעכאפט גענוג פון מיין טאטן אויף דעם הינטערשטן פאסאד פון מיינע הויזן.

ווייטער ליגן מיר נאך אין טעם די פייגל וואס איך האב געהערט אויף קאנצערטן און די פייגל וואס האבן געדרשנט אויף באנקעטן, בשעת איך האב געפאלמעסט האלבע הינער, פערטל קאטשקעס, פולקעס פון גענדז און אינדי-קעס. אדלערס האב איך אפטמאל געזען אויף באנקאטן — איינקעפיקע, צוויי-קעפיקע און ביי דרייקעפ. איך האב אויך געהערט וועגן פייגל וואס קענען אזוי פליען ווי בלייענע פייגל און אז אדלערס קענען פליען און שוועבן, נאר

זיי קענען ניט זינגען; אויך, אז ס'זיינען פאראן פייגל וואס קענען זינגען, נאָר מ'קען זיי אין מויל אַרײַן ניט נעמען.

יעדער ווייסט אויך, אַז טויבן ברענגען שלום און אַז באַטשיאַנעס ברענגען שטייער-פאַרקלענערונג, נוצלעכע פייגל. פאַראַן אויך סאַוועס, פאַוועס, סאַראַ-קעס, קראַען, פיקהאַלצס, קנאַקניסלס, שוואַרצע און ווייסע שוואַנען, קאַנאַרי-קעס, פלאַמינגאַס, קאַרשונס, יאַסטראַמבס, וואַראַבעיטשעקעס און סאַלאַוועי-טשיקעס, פענגווינס, קאַקאַטוס, קאַרמאַראַנטס, נאַכטיגאַלן, שטרויספויגלען און פאַפּוגעס, פאַראַקײטן און מאַינאַס. די לעצטע דריי קענען פונקט אַזוי, און אפשר נאָך בעסער ריידן ווי געוויסע אַדלערס.

אַלע אַנדערע פייגל וואָס איך האָב דאָ ניט אויסגערעכנט בעט איך, זיי זאָלן זיך מיט מיר ניט אַפּרעכענען ערגעץ אין פאַרק אַדער אַ גאַרטן. ביי אַ צווייטער געלעגנהייט וועל איך זיי אויסרעכענען לויטן אלף-בית.

איצט, נאָך אַט-דעם הקדמה/קאַפּ, לאַמיר אָנהויבן צו שוועבן מיט די אדלערס פון יידישן טעאַטער. נאָר, איידער מיר גייען ווייטער, לאַמיר פעסט-שטעלן, אַז צווישן די אַלע אדלערס איז פאַראַן אַזאַ אונטערשיד ווי צווישן אַ בלייענעם פויגל און אַ גלעזערנעם באַק. מיין פלאַטערנדיקע מיסיע איז איינצושטעלן אַ סדר ווער עס איז געפּלויגן און ווער ס'איז ניט געשטויגן און ווי אַזוי.

עס זיינען פאַראַן אַ היפשע צאַל אדלערס וואָס וואַלטן געמעגט הייסן פאַפּוגאַוויטש, קראַנער, יאַסקולניק, טויב/ער, גאַנדו, קאַטש'ער, אַדער ווי זיי האָבן טאַקע געהייסן, איידער זיי האָבן אָנגעהויבן צו מיינען, אַז זיי קענען אַרומפליען אויף פרעמדע פליגל. זיי זיינען טאַקע אַרויסגעפּלויגן פון ווייטע נעסטן און מגדל געווען פייגל מיט געשוואַלענע קעפּ און גענערט געוואָרן פון צער-בעלי-חיים/דיקע צושויער.

הכלל, די אמתע אדלערס שטאַמען פון איין שבט, ווען נעפּאַטיזם האָט געפלאַטערט אין יידישן טעאַטער, ווען יעדער קינד און אייניקל האָט געירשנט די קאַנצעסיע פאַר דער בינע, — אַבער ניט תמיד דעם טאַלאַנט.

וועווקע שעקספיר האָט געפרעגט: „וואָס מיינט אַ נאַמען?“ איך ווייס ניט דעם ענטפער, אַבער, לאַמיר אַ פלי טאַן ווייטער, וועמיר אפשר עפעס אויס-פיקען.

יעקב פ. אַדלער איז סיי דער זיידע, סיי אַן אייניקל פון אַדלער-שבט און לוטער אַדלער איז סיי דער זון און סיי דער טאַטע פון יעקב פ. אַדלער. דאָס איז אַזוי קלאַר ווי דער מצב פון יידישן טעאַטער. ניויאַ אַדלער איז געווען די פרוי פון יוסף שענהנגאַלד, וואָס איז געווען געזעצלעך פאַרהייראַט צו פרענציס אַדלער, אַבער ער איז ניט געווען קיין ביגאַמיסט. אַ ביגאַמיסט איז איינער וואָס האָט איין פרוי איבעריק, און אפשר ביידע.

פון אַ נעסט אין דער מאָלדאוואַנקע אין אַדעס איז אַרויסגעפלוין דער נשר הגדול. אָבער אומגליקן טרעפן אומעטום. אונטער זיינע פליגל האָט ער געטראָגן קליינע אַדלערלעך און אַרומגעבושעוועט אין אייראָפּע, און ווען ער איז אַריבערגעפלוין דעם ים האָט ער זיך צע׳יבשה׳וועט און צעשפּרייט זיינע פליגל.

ווי עס איז דער מנהג אפילו צווישן אַדלערשע טאַטע-מאַמע, האָט מען כסדר געפירט מלחמה. אָבער די קינדער זיינען געקומען בשלום. ער האָט ליב געהאַט די אינסטיטוציע פון היראַט און ער איז דריי מאָל אַרויסגעפלוין און פיר מאָל אַריינגעפלוין אין איר.

פון אים און סאָפּי אָבערלענדער איז אַרויסגעקומען אייב אַדלער, וואָס האָט בלויז געקענט פאַרוואַלטן, שאַלטן און וואַלטן און זיך האַלטן אַ לאַנגע צייט. פון יעקב פ. אַדלער און דזשעני קאַיזער האָט אַרויסגעטאַנצט דער כאַרעאַ-גראַף טשאַרלס אַדלער, נאָר ער האָט קיינמאַל ניט געטאַנצט צו הויך.

פון יעקב פ. אַדלער און דינה פיינמאַן האָט אויפגעבליצט ציליע אַדלער. לויט איר פיקטיווער ביאָגראַפֿיע האָט זי געפלאַטערט גאָר הויך.

צום סוף זיינען פון אים און שרה אַדלער אַרויסגעפלוין דזשעני. אַדלער, וואָס האָט נאָך לאַנגע יאָרן אַרומפליען אין גרינידזש ווילעדזש, זיך געשאַפן אַ נעסט אין האַליוואוד; סטעלאַ אַדלער, וואָס איז אַוועקגעפלוין פון יידישן טעאַטער און געמאַכט אַ דראַמאַטאַרישע נעסט אין ניו-יאָרק, וואו זי לערנט דעם אַדלער-סטאַניסלאַוסקי מעטאָד און סיסטעם צו טעספּיאַנס; דזשוליאַ אַדלער, וואָס אינספּירירט בלויז דעם מאַלער פאַשקאַ; אויך לוטער אַדלער פון בראַדוועי, האַליוואוד און טעלעוויסטע פראַגראַמען. צום סוף ניוניאַ אַדער פּרענציס אַדלער, וואָס האָט אויך געשפּילט און זיך געדרוקט, אָבער זי איז ביזן סוף פון איר לעבן פאַרבליבן ניט געבונדן.

עס זיינען געווען נאָך אַדלערס, וואָס האָבן געשפּילט אויף דער בינע, אויף די נערוון, אויגן און אויערן. עס איז קלאַר, אַז ניט אַלע וועלן אַריינפליען אין דער אומשטערבלעכקייט. עס איז אַמאָל געווען אַן אַדלער-מגפה, אָבער קיין רפואה צו דעם האָט מען קיינמאַל ניט אַנטדעקט.

צוויי דזשוליוסעס אַדלערס האָבן געפלאַטערט. איינער אַ סטאַר און דער צווייטער אַן אַקטיאָר. אָבער ביידע זיינען געווען פון אַנדערע משפּחות.

איז וואָס זשעני מיינט אַ נאַמען? מיט סינטעטישע פליגל האָבן אויך אַרומגעפלאַטערט עמיליע אַדלער און אַב. אַדלער. אַ פאַרשטעלטער אַדלער מיטן נאַמען סעם האָט גאַסטראַלירט אין פּוילן, האָט דאָס געגעבן אימפעט צו אַ רוסישן באַלאַאָגנטישק, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן רופן וואָסיעם אַדלער. איר פאַרשטייט די לאַגיק? אויב סיעם (7) מעג, איז וואָסיעם (8) אויך גוט.

סעם, האָט דער עולם זיך באַקלאַגט, האָט אַ קלאַרע דיקציע, מען קען

הערן יעדעס וואָרט וואָס ער רעדט, און וואָסיעם האָט פאַרמאָגט בלויז אַ סך קוראָזש און גאַרנישט מער.

אַ סך פון די אַדלערס זיינען געווען „צודראַנגלעך“ און האָבן זיך אַזוי צוגעפאַסט צום יידישן טעאַטער ווי אַ ראַמבאַ-אַרקעסטער צו אַ לוויה.

עס וואָלטן אויך געדאַרפט דערמאָנט ווערן די אמתע אייניקלעך פּוירל און ווייאַלעט, אַבער דאָס, האָב איך מורא, וועט בלויז צעשטערן די סטאַ-טעטשנע סטאַטיסטיק און קלאַרקייט וואָס איך האָב אַריינגעבראַכט צווישן די פאַלשע און אמתע אַדלערס און די אַדלערס מיט די אָפּגעפליקטע פּעדערן.

איך וועל פאַרענדיקן מיט דער פּלאַטערינדיקער קריטיק פון דעם קריטי-קער יונה טויבשלאַג, וואָס האָט געשריבן וועגן אַן אַדלער :

„ער טאַנצט ווי אַ פּאַווע, איז גראַציעז ווי אַ קאַטשקע, זינגט ווי אַ שפּאַרבער, איז אַריגינעל ווי אַ פּאַפּוגאַי, איז באַשיידן ווי אַ יאַסטערעמב, לאַכט ווי אַ פּיקהאַלץ און איך וויין ווי אַ קאַץ אויף מיינע פּאַרלוירענע דריי שעה אין טעאַטער.“

און מיט ציטער ציטיר איך דעם עפּיגראַם פון דער לירישער פּאַעטעסע פּייגל גאַנדז :

„אַ שוואַן האָט אַ לאַנגן האַלדז און גאַרגלט אַ ליד פון אומעט, נאָר ר'איז ניט קיין בעל-תפילה און דאַוונט ניט ביים עמוד. עס פּלאַטערט הויך אַ פעליקאַן, גאַנץ חשיבותדיק און נאַבל, נאָר קען ניט זיין קיין חזן, כאַטש ר'האַט אַ לאַנגן שנאַבל.“

וואו ביזטו געווען?

(אן אידיילישע סצענע פון אן אידעאלן פארל)

פארשוניגען:

די פרוי

דער מאן

ווען דער פארהאנג הויבט זיך אויף, זעט מען אַ מאַדערן מעבלירט צימער. לינקס איז די טיר צו דער גאַס, רעכטס, טיר צום שלאַפֿצימער. די עלעק-טרישע לאַמפּן זיינען אָנגעצונדן. אויף אַ ביכער-שראַנק שטייט אַ גרויסער זייגער וואָס ווייזט האַלב נאָך צוויי. פרוי, אָנגעטאָן אין פּידזשאַמעס און שלאַפֿראַק, דרייט זיך אַרום אַ נערוועזע. זי קוקט אויפן זייגער, פאַרגלייכט די צייט מיט איר האַנטזייגערל, לויפט אין שלאַפֿצימער און קומט צוריק מיט אַ וועקזייגער, שטעלט אים אויפן טיש, זעצט זיך, נעמט אַ בוך פון טיש, מישט, וויל ליינענע, פאַרמאַכט בוך, וואַרפט אים אויפן טיש, שטעלט זיך אויף און הויבט אָן זיך אַרומדרייען אָן אומרואיקע. זי הערט עפעס אַ גערויש פון דרויסן. זי שטעלט זיך אַוועק הינטער דער טיר. טיר ווערט אויפגעשלאָסן, עפנט זיך, עס קומט אַריין מאַן, טראַגט אין אַ האַנט זיינע שיד.

- מאן: (ער שלייכט זיך אַריין, באַמערקט זי ניט)
- פרוי: אַ גוטן איך ווייס אַליין ניט וואָס! וואָס ביזטו עפעס געקומען אַזוי פרי?
- מאן: (אין אַ פאַרלעגנהייט, לאַזט פאַלן די שיד) איך, איך בין אַ שלאַפֿ-וואַנדלער, אַ נאַכטוואַנדערער... וואָס, דו שלאַפסט נאָך ניט?
- פרוי: דו מיינסט דו ביזט אַ נאַכטפויגל! ניין, איך בין שוין אויפגעשטאַנען, איך בין אַזוי אויסגעפוצט דערפאַר וואָס איך גיי צו אַ מאַסקעראַד. וואו ביזטו געווען?
- מאן: איך בין געווען... די לופט איז קיל, די בלומען זינגען, די פייגל בליען...
- פרוי: וואָס בולבעסטו? פלאַנטערסט מיט דער צונג. אין דרויסן איז שוין שפעט, דער זייגער איז שוין בלוי, איך מיין דער הימל איז שוין בלוי, די צייט איז שפעט, דער זייגער איז שוין צוויי מיט פינף און דרייסיק.
- מאן: טאַקע? דער זייגער איז בלוי צוויי מיט דרייסיק.
- פרוי: פינף און דרייסיק!
- מאן: דרייסיק. קיין איין מינוט ניט מער. קום שלאַפן.
- פרוי: פינף און דרייסיק, פינף און דרייסיק. וואו ביזטו געווען?
- מאן: דרייסיק. וואו בין איך געווען? וואו האָב איך געזאַלט זיין?
- פרוי: וואו דו האַסט געזאַלט זיין ווייס איך, אַבער וואו ביזטו געווען, וואו ביזטו?

- מאַן : איך בין געשטאַנען אונטן אין גאַס און גערעדט מיט אַ פריינט.
 פרוי : (קרימט זיך) אַזוי ? אונטן אין גאַס און גערעדט מיט אַ פריינט ? און געשטאַנען ? ניט געלעגן, ניט געזעסן, נאָר געשטאַנען און מיט אַ פריינט ? ווער איז זי ?
- מאַן : ניט קיין זי, נאָר אַן ער, איך שווער דיר ביי מיינע באַרד און פּיאַות !
 פרוי : דו ווילסט מיר איינריידן אַז...
 מאַן : איך וויל דיר ניט איינריידן קיין קינד... איך מיינ, זיי ניט קיין קינד.
 אַז איך זאָג דיר איך בין געשטאַנען אונטן מיט אַ פריינט און גערעדט, בין איך געשטאַנען אונטן מיט אַ פריינט און גערעדט !
 פרוי : גערעדט וועגן וואָס ? ...
- מאַן : וואָס הייסט וועגן וואָס ? מיר האָבן גערעדט וועגן אַלץ און וועגן גאַרנישט.
 פרוי : וועגן אַלץ מיט גאַרנישט. אַזוי ? אַ גאַרנישט מיט אַ גאַרנישט ? וועגן גאַרנישט רעדסטו דאָך כּסדר מיט מיר. וועגן וואָס האָט איר גערעדט ?
 מאַן : וועגן וואָס מיר האָבן גערעדט, וועט דיך ניט אינטערעסירן. פון דיר רעדט אַרויס אַן אומזיכערקייט-קאַמפלעקס.
- פרוי : אַהא ! עס האָט מיך זייער גע'פרויד'ט ! וואו ביזטו געווען ?
 מאַן : מיר האָבן גערעדט וועגן ישראל-פּאָליטיק און וועגן אַמעריקע. איך האַלט, אַז אין דער איצטיקער פּאָליטישער לאַגע פון ישראל וואַלט געווען דאָס בעסטע, אַז ישראל זאָל דערקלערן מלחמה קעגן אַמעריקע.
 פרוי : איצט ווייס איך וואו דו ביזט געווען. אין אַ משוגעים-הויז ! וואָס הייסט ישראל זאָל פירן מלחמה מיט אַמעריקע ? דו ביזט אַ נאַרישער שאַווי-ניסט, אַ פאַררעטער !
- מאַן : ניין... ישראל קען פון דעם בלויז געווינען. אַט גיב אַ קוק אויף דייטשלאַנד, אויף יאַפּאַן. זיי האָבן פאַרלוירן די מלחמה און איצט איז זיי גוט און וואויל. דאָסזעלבע וועט אויך זיין מיט ישראל.
 פרוי : אַזוי ? און טאַמער וועט ישראל געווינען ? דו געדענקסט דאָך אין 1948, און אין 1956, און איצט אין 1967 ? די אייביקע מעשה מיט דודן און גלית'ן !
- מאַן : דו רעדסט פון שלאָף, קום שלאָפן.
 פרוי : וואו ביזטו געווען ?
 מאַן : אין וועלכן יאַר ? אַה, איצט ? זע איך דאָך אַז דו גלויבסט מיר ניט, וועל איך דיר זאָגן דעם אמת. איך בין געווען אין אַ מקווה-אַריום !
 פרוי : אין אַ וואָס ?
 מאַן : אַ מקווה-אַריום. אַ כּשר'ע מקווה. אַקעי, דו גלויבסט מיר ניט ? איך בין געווען אויף אַ יוניאָן-מיטינג פון זאַמביס. עס איז פאַרהאַנדלט

געוואָרן דער פראַבלעם פון העכערן די וויידזשעס פון זאַמביס פאַר איבערשרעקן קליינע קינדער אין וואַכנדיקע טעג און העכערע וויידזשעס פאַר שבת און זונטיק.

פרוי: האָסט דאָרט געמעגט פאַרבלייבן. וואו ביזטו געווען?

מאָן: איך בין געווען אין די אַרעמס פון אַ געליבטער!

פרוי: ענדלעך! ענדלעך הערן מיר דעם אמת. מיט וועלכער געליבטער? אפשר מיט דער מיטליעריקער, מיטלמעסיקער מיסעס שלאָסבערג, אָט די מיט די קרומע אויגן, ביי וועמען די הינטערשטע ציין שטייען פון פאַרנט?

מאָן: איך קוק ניט אויף די אויגן, איך קוק ניט אויף די ציין. איך קוק אויף די פיס.

פרוי: איך קוק תמיד אויף איר מאַראַל. הייסט עס, ניט זי? אפשר ביזטו גאָר געווען מיט דער צאַצקע מיסעס פאַצקע וואָס וואוינט קעגנאייבער, די וואָס האָט פיינט צו הערן אַ צוויידייטיקן וויץ? מען זאָגט אָבער, אַז... זי האָט שוין געהאַט אויף זיך מער הענט ווי אַ קליאַמקע.

מאָן: מאַלע וואָס מען זאָגט. ניין, ניט מיט איר, און איך ווייס ניט וואָס זי האָט פיינט און וועמען זי האָט ליב.

פרוי: אויב אַזוי ווייס איך שוין. דו ביזט געווען מיט אונדזער שכנה, וואָס האָט אַ קאַפּ מיט האָר ווי אַ מייערנצימעס. די וואָס מאַכט דעם אַנשטעל אַז קוים זי לעבט, אָבער איך ווייס אַפילו מיט וועמען. מען קען איבערצייילן די מענער אין איר לעבן אויף די פינגער פון איין האַנט... פון אַ רעגומענט.

מאָן: ניין, איך בין ניט געווען מיט איר, ניט מיט יענער און ניט מיט דער דריטער, אָבער עס איז גוט צו וויסן וועגן זיי. ניין, איך בין געווען מיט אַ פרומער פרוי, וואָס איז אַמאָל געווען אַ מאַנסביל, און האָט דורכגעמאַכט אַ שווערע אַפּעראַציע. אָבער כאַטש זי איז אַ פרוי, פילט זי זיך זייער אָפט ווי אַ מאַנסביל.

פרוי: זי איז אַ פרוי און זי פילט זיך ווי אַ מאַנסביל?

מאָן: זייער אָפט פאַרגלוסט זיך איר לייגן תפילין!

פרוי: דו וועסט מיר ניט פאַרריידן די ציין. וואו ביזטו געווען? דו ביזט אַוועק אַכט אַזיגער, באַלד נאָכן סאַפּער. האָסט געזאָלט אַהיימקומען עלף און איצט איז שוין צוויי מיט פינף און פּערציק.

מאָן: צוויי מיט פּערציק. קום שלאָפן.

פרוי: דו וועסט היינט ביי מיר ניט שלאָפן. זאָל זיך דיר דוכטן אַז איך בין יענע פרוי. וואו ביזטו געווען?

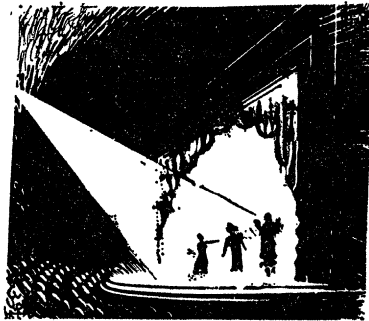
מאָן: איך בין געווען אַרעסטירט.

- פרוי : אַרעסטירט, פאַרוואָס ? אין פּאַליסטיששאַן ? ענדלעך האָט מען דיך געפאַקט. וואָס האָט מען געוואָלט פון דיר ?
- מאַן : וואָס זיי האָבן געוואָלט פון מיר ? זיי האָבן געוואָלט וויסן דעם אמת. יא, דעם אמת, וואו איך בין געווען דעם 17טן יוני 1947, צוויי דרייסיק פאַרטאָג ?
- פרוי : וואָס האָסטו זיי געזאָגט ?
- מאַן : איך האָב זיי געזאָגט, וואָס איך האָב זיי געזאָגט, האָבן זיי מיך גענומען אויף אַ טוירד דעגרי.
- פרוי : און דו האָסט געשוויגן ?
- מאַן : ניין, איך האָב גערעדט פאַר פייער און פאַר וואַסער. איך בין שוין צוגעוואוינט צו אַ טוירד דעגרי. איך האָב דאָך אַ פּרוי. איך האָב זיי געזאָגט וואו איך בין געווען.
- פרוי : וואו ביזטו געווען ? אַט דאָס טאַקע וויל איך וויסן, אַז ניט וועסטו מיך מאַכן פאַר אַ סינטעטישער אלמנה.
- מאַן : אַ סינטעטישע אלמנה ? וואָס איז דאָס ?
- פרוי : אַ סינטעטישע אלמנה איז איינע וואָס האָט איר מאַן אין דר'ערד. וואו ביזטו ...
- מאַן : איך האָב דיר שוין געזאָגט און געזאָגט, אַז איך בין געשטאַנען אונטן מיט אַ פּריינט און גערעדט וועגן זאַכן וואָס אינטערעסירן דיך ניט. מיר האָבן גערעדט וועגן עוואָלוציע און פאַרוואָס אדם האָט זיך געלאָזט אויסשניידן אַ ריפּ.
- פרוי : אַזוי ? מיך אינטערעסירט דאָס ניט. איך בין בלויז אַ חוה. איך דאַרף זיך בלויז אינטערעסירן מיט טעפלעך, קנעפלעך און צעפלעך. דו ביזט אַ מענלעכער פאַשיסט, אַ מאַנסבילישער שאַוויניסט.
- מאַן : איך זאָג ניט אַז דו ווייסט גאַרניט. דו ווייסט אַביסל. מיר האָבן ביידע אַרגומענטירט ...
- פרוי : ווער זיינען דאָס געווען, מיר ביידע ?
- מאַן : מיר ביידע זיינען איך און מאיר, מאיר ווייניקער.
- פרוי : אַט דער פּודניק ?
- מאַן : פאַרוואָס עפעס פּודניק ? וואָס איז דאָס פאַר אַן אויסדרוק ?
- פרוי : אַ פּודניק איז אַ נודניק מיט אַ פּי-עייטש-די. און דיין מאיר ווייניקער איז דאָס. הכלל, וועגן וואָס האָט איר דאָס אַזוי דעבאַטירט ?
- מאַן : ניט דעבאַטירט, נאָר גלאַט אַזוי גערעדט וועגן פאַלשע משיח'ים. איך האָב געזאָגט, אַז ווען ניט שבת-צבי'ס פרעסע-אַגענט נתן העזתי, וואָלט שבת-צבי ניט געוואָרן קיין משיח, אַז שבת-צבי איז געבוירן געוואָרן אין איזמיר.

- פרוי : וויי איז מיר. איז וואָס האָט ער געזאָגט ?
- מאָן : ער האָט געזאָגט, אָז ער איז געבוירן געוואָרן אין סמירנע.
- פרוי : סמירנע איז אויף טערקיש איזמיר.
- מאָן : טאָקע ? איז ער דאָך געווען גערעכט. (טעלעפאָן קלינגט, זי ענטפערט)
- פרוי : העלף. ווער איז ? וויי איזמיר. מאיר, איר ווילט רעדן מיט מיין מאָן ?
- ער שווימט איצט אין אַ וואַנע. וואָס איז געשען ? וועגן שבת-צבי ?
- לאַזט אים גריסן. אַ גוטע נאַכט, יאָ, איר זיינט גערעכט.
- מאָן : (מיט אַ שמייכל איבערן גאַנצן פנים, האָט איר כסדר באַכגעקוקט)
- פרוי : וואָס האָסטו זיך אַוועקגעשטעלט מיט פאַרלייגטע הענט. קום פאַרלייגן
- דעם קאַפּ. קום שלאָפן !
- מאָן : (גייט צו נאָענט צו איר, נעמט זי אַרום און אַזוי גייען ביידע אָפּ,
- אויסלעשנדיק די ליכט)

פאַרהאַנג פאַלט

ווענט האבן אייערן

צווייטער טייל:

פראַ און קאַן

ווי אַ יונגערמאַן מיט רושם און רעש
געזאָגט כ'האַב : „די וועלט זי עקלט
פון פוסטן פאַלשן קאַמפּלאַזש
כ'וואָלט גערן זיך אָפּגעפּעקלט“.
ווי אַ זקן איך זאָג איצט שטיל :
„די וועלט איז ערגער געוואָרן,
נאָר באַוואונדערן דעם שפּיל
איך וויל נאָך לאַנגע יאָרן“.

יידישע גראַנאַטיק

מען האַלט מיך פאַר אַ טיפּישן גאַנצן חכם עתיק, נאָר איך ווער אַ טיפּש אין די כללים פון גראַמאַטיק. מיט מיין מוזע האָב איך זיך געראַנגלט און געפאַכעט ביי כללים צווישן לשון רבים און ביי לשון יחיד. אַז לשון יחיד איז שווערד, איז לשון רבים שווערדן, אויב איינער איז אַ פּערד, זיינען אַלע ניט קיין פּערדן. אַ יחיד האָט אַ פּלאַץ און אַ רבים האָבן פּלעצער, איין פּרוי איז אַ קאַץ, נאָר אַלע ניט קיין קעצער. זיי זיינען גאָר קעץ, נאָר פון לאַץ ווערט ניט לעץ, ווייל פון לץ ווערט לצים, נאָר פון געץ ניט קיין גיציים. פון שניי ווערט שנייען, נאָר פון איי ווערט ניט אייען. איינער מאַכט אַ טראַט און אַ סך מאַכן טריט, אויב איינער גייט באַנקראַט, גייען אַלע ניט באַנקריט. עס קלינגט איין גלאַק און עס קלינגען גלעקער, פאַרוואַסזשע ווערט פון כּניאַק ניט קיין כּניעקער? אַדער, ווייל פון ראַק איז די מערצאַל רעק, דאַרף פון כּניאַק גאָר ווערן כּניעק. איינער טרינקט אַ כּוס און אַ סך טרינקען כּוסות, איינער טוט אַ גאַס, און אַ סך ווערן גוסס. איינער איז אַ גוי, און אַ סך זיינען גויאים, איך האָב איין פּרוי, נאָר כּווייל אַ סך פּרויאים. איינער שמעקט אַ רויז, אַדער שמעקט אַ סך רויזן, איך באַוואוין אַ הויז, נאָר וואוין ניט אין קיין הויזן. הכלל, אי דבר און שליאַבער און צייט איך פטר, נישטאַ קיין צייט, איך גיי צו מיין פּסיכיאַטער.

דועלאָגן, הרגומוענטן און אידיאָטיזמען

דער מענטש האָט תמיד געקאָנט און ועט ווייטער קענען
באַשאַפן נייע ווערטער, — צוגעפאַסט צו דער צייט,
און מיט פירושים פון וואָרט אונדז באַקענען,
וואָס דאָס לעבן געגעבן האָט אַ נייעם באַדייט.

יידישע שפריכווערטער זאָגן: „ווערטער זיינען די שאַטנס פון
מעשים.“ / „אַ פאַטש פאַרגייט, אַ וואָרט באַשטייט.“ / „ווערטער פאַרשאַפן
דיר אַ סך מער שונאים ווי מעשים.“ / „צוליב איין וואָרט ווערט אַ מענטש
אַמאָל אָנגערופן אַ חכם און אַפּטמאָל אַ שוטה.“

ווערטער היילן, קרענקען, דערצערנען, טרייסטן, פאַרפירן, באַשיינען,
פאַרמיאוסן, פאַרגלעטן, צערטלען און צערייצן אַזוי. ווערטער קענען זיין
האַפטיק, קראַפטיק און זאַפטיק; זיי קענען דערהויבן אָדער דערנידעריקן;
זיין אַ שבח, שוואַך און פלאַך; זיי קענען מאַכן פאַלן אָדער שטייגן; שוועבן
אָדער שטרעבן. „עס איז בעסער צו וואַרפן אַ שטיין איידער אַ וואָרט;“ אַ
הייס וואָרט קען אין איינעם פאַרקילן זיין מאַמעס מילך, אָבער הייסע ווערטער
קענען ניט אָנוואַרעמען קיין עסן אָדער אַ פריינטשאַפט.“

מוצא שפתיך תשמר, מיינט: „היט דיין וואָרט,“ אָדער שווייג.

„אַ חכם איז דער וואָס קען זיין מויל פאַרוואַלטן.“

ער ווייסט ווען עס צו עפענען או ווען עס צו האַלטן.“

כאַטש מאַלט זיך, ניט אַלץ איז ווי מען מאַלט זיך. אַ וואָרט קען אַמאָל
מאַכן מער רויש ווי רושם; מער רעש ווי איבעראַשן. משלי (יח, כא) זאָגט:
„מות וחיים ביד לשון.“ די גאַנצע וועלט שטייט אויפן וואָרט.

די צוויי באַרימטע שטאַטסמענער פון 19טן יאָרהונדערט, דיוראַעלי און
גלאַדסטאָון, פלעגן כסדר פירן „דועלאָגן“ און געהאַט אַ סך צוזאַמענשטותן.
איינמאָל, נאָך אַ פאַרביטערטן „הרגומוענט“ אין „האָז או קאַמאַנס“, האָט
גלאַדסטאָון אָן אויפגערעגטער געזאָגט צו דיוראַעלין: „סער, אייער סוף וועט
זיין אָדער אויף דער תליה אָדער פון אַ ווענערישער קראַנקהייט!“

„דאָס,“ האָט דיוראַעלי צוריקגעשאַסן, „ווענדט זיך צי איך וועל אָננעמען

אייערע פרינציפן אָדער אייער געליבטע!“

ווען מען האָט דיוראַעלין געפרעגט דעם אונטערשייד צווישן אַן אומגליק

און אַ קאַטאַסטראַפע, האָט ער געענטפערט: „ווען גלאַדסטאָון וואַלט אַריינגע-

פאלן אין טייך טהעיימו, וואָלט געווען אַן אומגליק, נאָר ווען מען וואָלט אים אַרויסגעצויגן וואָלט געווען אַ קאַטאַסטראָפּע.

„ווערטער ווי פאַרסטע שפּיון,“ האָט י. ל. פּרץ געשריבן.

נאָר, זוי די געשטאַלטן פון אונדזער ליכטיקן שלום-עליכם און די טיפן פון „דער טונקעלער“ זאָגן: „ניט דאָס בין איך אויסן.“

די אָפּהאַנדלונג איז ניט אַזוי פאַראינטערעסירט אין „וואָרט“ ווי אין „וואָרטשפּיל“, וואָרטשפּיל פון פאַרשיידענע כל-יירפולע קאַטעגאָריעס און מינים.

דער כינעזישער דיפּלאָמאַט, ד״ר וואָו טינג פאַנג, איז איינמאַל אויף אַ באַנקעט אין וואָשינגטאָן, וואו מען האָט אים ניט פאַרגעשטעלט, געזעסן בעבן אַן אַמעריקאַנער דאַמע, וואָס האָט אים געפּרעגט: „וואָס פאַר אַ זיש׳ זיינט איר, יאַפּאַנעזיש, כינעזיש אָדער יאַוואַנעזיש?“ „איך בין כינעזיש.“ האָט ד״ר וואָו געענטפּערט און צוגעלייגט: „און וואָס פאַר אַ קי׳ זיינט איר, מאַנקי, דאַנקי אָדער יענקי?“

בפּירושע אויסזעצונגען קעגן וואָרטשפּיל אין יידישן לעבן זיינען ניט פאַראַן, פאַרקערט, די וואָס האָבן זיך באַנוצט מיט וואָרטשפּיל אין דער יידישער שפּראַך זיינען אָפטמאַל טיטולירט געוואָרן: וואָרט-ווירטואַן, אָדער ווי יעקב גלאַטשטיין האָט געזאָגט: „וואָרטאַוון“, אָבער וועגן דעם עצם מין הומאָר איז כמעט נאָך נישט געשריבן געוואָרן.

דער שורש פון דעם מין הומאָר שטאַמט פון קדמונים. דער יידישער פּאָלקלאָר איז דורכגעוועבט מיט וואָרטשפּילן וואָס זיינען געשטיצט אויף פּסוקים פון תנ״ך און מאמרים פון תלמוד. די יידישע ליטעראַטור איז אַנגע-פיקעוועט מיט וואָרטשפּילן פון סאַמע אָנהויב ביז צום היינטיקן טאָג, נאָך פון פאַר מענדעלע מוכר ספרים ביז נאָך משה נאָדיר; פון א. אַלמי ביז ד״ר יעקב שאַצקי און ווייטער. אין וואָרט און אין שריפט איז געווען אַ סך דערפּינדע-רישקייט און אַ סך פאַרשיידנאַרטיקייט. עס זיינען געשאַפן געוואָרן אַ סך ווערטער מיט נייע באַגריפן, דעפיניציעס און טייטשן. נאָר אַ סך מער ווי די פּען-קינסטלער האָט דאָס פּאָלק אַליין געשאַפן. אין דער ישיבה און אין מאַרק, אין טעאַטער און אין גאַס, אין וויכוחים און אין מחלוקתן, אין רוגזא און אין שפּאַס, אין כעס און אין לצנות, אין פּשטות און אין פּלפּול, אין פּרייד און אין אומגליק.

א. אַלמי האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ ריינעם אַריער. אַ וועגעט-אַריער און פּראָלעט-אַריער.

פון היטלערס י״ש באַרכ-אַרישע צייטן זיינען פאַראַן אַ צאַל וואָרט-שפּילן, ווערטלעך און אַבעקדאַטן, וועגן און קעגן די גערמאַניאַקעס.

ווען יידן אין די געטאָס זיינען געצוואונגען געוואָרן צו שקלאַפּן-אַרבעט

מיט דער לאַזונג: „אַרבעט מאַכט דאָס לעבן זיס,“ האָבן זיי געענטפערט: „מיר זיינען ניט קיין נאַשערס.“ דעם טרויעריק-באַרימטן „יודנראַט“ האָבן פּוילישע יידן גערופן „יודנפאַרראַט“. אין יענע פאַרצווייפלטע טעג האָבן יידן זיך געוואונטשן דריי וועלטן: „די וועלט, יענע וועלט און רוזוועלט.“

וועגן די שענדלעכע קאַפּאַס אין די טראַגישע צייטן פון מת-פּראָדוקציע פלעגן יידן סאַרדאַניש זאָגן: „באַפּאַ יבא ובאַפּאַ יצא.“ מען האָט די קאַפּאַס געוואונטשן: „זיי זאָלן אַריין אין דער ערד אַזוי טיף וויפּיל אַ האָז קען אַפּלויפּן אין אַ זומערדיקן טאַג.“

פון יענער צייט איז פאַראַן דער אַנעקדאָט: אַ סוואַסטינקער האָט גע-פּייניקט אַ ייד און אים ענדלעך געפּרעגט: „זאָג מיר, יודע, ווען דער געהיימער זואונטש דער יודן וואַלט געשען, און אונדזער גרויסער פּירער וואַלט גע-שטאַרבן, וואָס וואַלסטו געלאָזט אויפקריצן אויף זיין מצבה?“ דער ייד האָט ניט לאַנג געטראַכט און געענטפערט: „שיינהייט, לאַוטער-קייט און פאַרגעבונג!“

ווען אַ צווייטער ייד האָט אים נאָכדעם געפּרעגט: „וואָס האַסטו געמיינט מיט שיינהייט, לאַטערקייט און פאַרגעבונג?“

„איך האָב געמיינט: אַ שיינע, ריינע כּפּרה!“ האָט ער געענטפערט. מתתיהו באַגדאַנאָוו האָט אין מנשה אונגער'ס קאַלום „פון אייביקן קוואַל“ פאַרצייכנט דעם אַנעקדאָט: ווען דער צאַרישער אינערן-מיניסטער, סטאַליפּין, האָט איינמאַל אויפגענומען אַ דעלעגאַציע פון יידישע שתדלנים, האָט דער צורר היהודים בלוזי געדריקט די הענט פון צוויי יידן.

ווען די שתדלנים זיינען אַוועק פון דער אוידיענץ, האָט איינער געפּרעגט: „פאַרוואָס האָט ער בלוזי געדריקט די הענט פון צוויי יידן?“ אַ צווייטער שתדלן האָט באַלד געענטפערט: „עס שטייט דאָך בפּירוש אין דער הגדה, 'דבר אחר ביד חזקה שתיים'.“

ד"ר יעקב שאַצקי האָט אויף אַ לעקציע גערעדט וועגן יידן אין צאַרישן רוסלאַנד און אין סאָוועטן-פאַרבאַנד: „אין ניקאַלאַי'ס צייטן האָבן יידן געהאַט אַ סך צער און זיי פלעגן זיך ווינטשן: 'מיר זאָלן אַזוי ניט וויסן פון קיין צאַר.' אין די צאַרישע צייטן האָבן יידן ניט געהאַט קיין 'פּראָוואַ-זשיטעלסטוואַ' און אין סאָוועטן-פאַרבאַנד האָבן זיי ניט קיין 'לעוואַ-זשיטעלסטוואַ'.“ אַ וואַרטשפּיל קען באַצייכנט ווערן ווי אַ קליינער בליץ אין אַ שמועס. ווען דאָס פּאַלק באַשאַפט אים איז דאָס אַ סימן פון אַ הויכער קולטור-מדרגה, פון אַ פיינעם חוש פאַר הומאַר.

אַ גרויסער טייל פון הומאַר אין דער ענגלישער שפּראַך איז געבויט אויף וואַרטשפּיל. עס איז כלומרשט פאַראַן צו דעם אַ ווידערווילן, אַבער אַפּילו די אויסגעשפּראַכענע שונאים לאַכן און האָבן הנאה. אפשר איז גערעכט

דער וואָס זאָגט: „אָ שונא פון וואָרטשפּיל איז דער וואָס קען אים ניט באַשאַפן.“
 דער דיכטער אַגדען נעש איז אַ מייסטער פון וואָרטשפּיל, געקניגלטע
 ווערטער, איינפאַלן און גראַמען. די ווייטערדיקע צוויי-שורה/דיקע פּערן
 זיינען ניט קיין איבערזעצטע, נאָר נאָכגעמאַכטע:
 „די טשערעפּאַכע און דער טשערעפּאַך,
 פּאַוואָליע, פּאַמעלעך קינדלען אַ סך.“

אַדער:

„מיידלעך וואָס זיינען באַברילטע,

האַבן חלומות ניט פּולפּילטע.“

אַדער אונדזער פּערן:

„שריי ניט קעגן מענטשלעכן אומרעכט ביזערעיק,

וועסט בלייבן אַ נאָר און בלויז ווערן היזערעיק.“

ענגלישער וואָרטשפּיל איז כמעט אוממעגלעך איבערצוזעצן אויף יידיש.
 דאָסזעלבע איז אויך פון אַנדערע שפּראַכן. אַ קליינער אויסנאַם איז דייטש.
 יינגלויזיז בין איך מיט מיין טאַטן געגאַנגען אין ווין שפּאַצירן. אויפן
 וועג צום קיסר פּראַנץ-יאָזעפּ'ס פּאַלאַץ, האָט ער מיר פּלוצים געפּרעגט:
 „דו ווילסט אפּשר זען די 'פיר הערען'?"

איך האָב געטראַכט פון פיר ריטער, פיר גענעראַלן וכדומה. צום סוף
 האָט ער מיך צוגעפירט צו אַ פּאַרקל אויפן גראַבען, און מיר אַנגעוויזן:
 „אַט זיינען די 'פיר הערען' און 'פיר דאַמען'...“

אַדער אַן אַנדער ווינער יידישער וויץ: „זווער פון די דריי באַרימטע
 מענער האָבן געהאַט אַ מער טאַטנרייכן לעבן — הערצל, דער צאַר אַדער
 ראַטשילד?" דער ענטפּער איז: „הערצל האָט געהאַט אַ טאַטנרייכן לעבן,
 דער צאַר אַן אַטענטאַטן-רייכן לעבן און ראַטשילד אַ רייכן טאַטע-לעבן!“

כמעט אַלע קלאַסיקער אין דער ענגלישער ליטעראַטור האָבן זיך באַנוצט
 מיט וואָרטשפּיל. אין טהאַמאַס הוד'ס פּאַעמע „סאָלי בראָון“ איז פּאַראַן די
 שורה: “They went and told the sexton and the sexton toll'd the bell.”
 מען וואַלט געקאָנט אויף יידיש זאָגן: „זיי האָבן דאָס צעקלונגען פאַר דעם
 סעקסטאַן (שמש, גלאַקנציער) און דער סעקסטאַן האָט צעקלונגען דעם גלאַק.“
 ענלעך, אָבער ניט פינקטלעך.

שעקספיר פּרעגט: „וואָס מיינט אַ נאַמען?" וואָס וואַלט געמיינט דער
 נאַמען שעקספיר ווען ער וואַלט ניט געהאַט אַנגעשריבן זיינע פּיעסן? ער האָט
 זיך אויך באַנוצט מיט וואָרטשפּיל, ווי למשל, אין „הענרי דער 6טער“, די
 שורה וועגן דער שטאַט רוים און רוים (אַרומואַנדלען).

מען קען אויף יידיש זאָגן: „ניטאַ קיין רוים אין רוים.“

ווי אַנדערע לשונות פאַרמאָגט אויך יידיש אַ היפשע צאָל ווערטער, וואָס האָבן פאַרשיידענע טייטשן, ווען אויסגעלייגט אויף איין אופן אַדער ניט.

ה אַ מ אַ נ י מ ע ן :

„איך שווער מיין שווער איז שווער אַראָפּצושלינגען;“ ער האָט ניט קיין יידישן אַדער, ניט אין אלול אַדער אין אדר;“ זאָגן ליגן און ליגן איינגע-לייגט איז אויף איין אופן אויסגעלייגט;“ דער לייכטער איז לייכטער; ווען דער פעטער ווערט מאַגער, ווערט דער מאַגערער ניט פעטער; „שעמען זיך? שמן איז גוט פאַר דעם לאַמפּ.“ פון ליטוויש-יידישן פּאָלקלאָר נעמט זיך דער ווייטערדיקער געדריי: „שעמען זיך? שמן איז בוימל, בוימל איז אייל (אויל), אל איז גאָט, און פאַר גאָט דאַרף מען זיך שעמען.“

אין אייגנאַץ בערנשטיינ'ס גלענצנדיקער אַרבעט, „יידישע שפּריכווערטער און רעדנסאַרטן“, איז פאַרצייכנט דאָס ווערטל: „פון זאָגן ווערט מען ניט טראַגן.“ אין דער וועלטלעכער ליטעראַטור איז שוין לאַנג אַראָפּגענומען געוואָרן דער חרם אויף ווערטער. צום באַדויערן באַנוצן זיך מיט דער פרי-ווילעגיע אַ צאָל נבול-יסטן און פאַטשקונעס. פון שונד ביז שאַנד איז דער חילוק נאָר איין וואַקאַל. בערנשטיין האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג פון עראַטישע ווערטלעך, וואָס איז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון אַ וואַלגאַרנישט פון אונדזער דעגענעראַציע און ער האָט אין יאָר 1929 מוזע געווען אונדזער גענעראַציע מיט אַ ביכל פון 20 זייטלעך מיט אַ הקדמה פון „געשמאַקלויזיקן“ תוכן. ניט אַליץ וואָס איז געשלעכטלעך איז גערעכטלעך.

מען קריגט אַ סך „פּרויד“ פון אַזאַ מין שרייבן, אָבער מען האָט ניט קיין הנאה. עס איז ליבדאָ-וועט אַדער גע-יצר-הרע-וועט.

פון אַ וואָרט ביז אַ וואָרטשפּיל איז אַפּטמאַל דער חילוק בלויז איין אות. אַפּט איז עס דער אַנטאָנים פון דעם וואָרט. אַפּטמאַל פאַרנאַרט אַ גלייכע שורה צו אַ קרומען אויספיר. אויב שווערע קליידער זיינען ווינטער-דיקע, פאַרוואָס זאָלן גרינגע נישט זיין זומער-דינע?

אַט זיינען אַ צאָל פון אַלע מינים, זיי שליסן אויך איין עראַטישע און סקאַטאַלאַגישע:

„ניטאַ קיין גלייכערס ווי אַ קרומע לייטער, און קיין קרומערס ווי אַ גלייכ-ווערטל.“ „איר ווייסט, אין ניסן איז גוט צו שטאַרבן, נאָר בעסער איר.“ (שפּיל אויף חודש איר). „אַ רופּא איז אַ דאַקטאָר מעדיצין, אַ דענטיסט אַ דאַקטאָר מיט די ציין.“ „קבצנים זיינען אַרעמע-לייט, ווייל גבירים זיינען קיין לייט ניט.“ „קבצנים דאַרפן עסן פעטן קעז און גבירים מעגן דאַרן.“

מען דאַרף ניט קיין פירושים צו די ווערטלעך, זיי האָבן אַלע וויטאַמינען פון פּאָלקס-חכמה. „עס ווענדט זיך וואו דער חמור שטייט, שטייט ער אין

שטאַל איז דאָס אָן אייזל, שטייט ער אין קעלער איז עס וויין. (שפיל אויף חמור, אייזל און חמר — פון אַראַמעאישן, וויין.) „איך האָב אַ שוועסטער אסתר און אַ ברודער עסט ער.“ „דער זיידע איז ווייס ווי שניי און פרעסט.“

ווייל איך וויל אויך ברענגען די גאולה אויף דער וועלט, וועל איך ציטירן דעם תלמודישן פסוק: „האומר דבר בשם אומר מביא גאולה לעולם“ און אַרײַנברענגען מיינע וואָרטשפילערייען: „פאַראַן מענטשן וואָס לעבן מיט אַ פילאַזאָפיע און אַנדערע וואָס לעבן מיט אַ וויפיל־אַזאַפיע.“ פאַראַן נאַאיווע מענטשן מיט ענות, אַז עס קלינגען גלעקער מיינען זיי אַז עס איז חגא, אַז עס ווערט זיי געשפיגן אין פנים, מיינען זיי אַז עס רעגנט.“

א. אַלמי האָט געזאָגט: „ביי אַ רונדן טיש זיצן אַלע גלייך.“ „ביי יעדער זיצונג נעמט מען אַ שטעלונג.“ אויף דער שורה האָט מען גע'לצ'עוועט: „יעדע שטעלונג קומט פון אַ זיצונג, / יעדע פאַרקילונג קומט פון אַ פאַר־שוויצונג.“ / ח. ג. ביאָליק פלעגט זיך וויצלען וועגן דער הברה ספרדית און אשכנזית: „מען קען רחמנות האָבן אויף אַ יתום, אָבער גיי האָב רחמנות אויף אַ יאַטאַם (יתום).“ צו דער הברה אשכנזית געהערט אויך זיין סאַפיסטי־שער וויץ: „דאָס פאַרל איז גליקלעך, ווייל עס האָט דורכגעמאַכט אַן אַקאַדע־מישע בילדונג אין מיטה־לאַגיע, פתיחה־לאַגיע און ביאה־לאַגיע.“ שלום־עליכם האָט געשאַפן אַ דעפיניציע וועגן אַ רודף שלום: „איינער וואָס לייגט זיך אַרײַן צווישן מאַן און ווייב.“ משה נאָדיר האָט כסדר אין שריפט און אין געשפרעך „וואָרטאָזירט“. ווען עמיץ האָט אים געפרעגט: „מר. נאָדיר, פאַר־וואָס זאָלט איר אַמאָל ניט אַרויסגיין מיט אַ פיעסע?“ האָט ער געענטפערט: „צו וואָס? אין סעקאַנד עוועניו טעאַטער איז איינער שוין אַרויסגעגאַנגען מיט אַ פיעסע.“ מיט אַן איינציקן וואָרט פלעגט ער פאַטשן אַ שונא און אַ געוויסע צייטונג אַנגערופן: „דער מאָרגן־יורינאַל“. אונדזער סטערילע מענטש־הייט האָט ער גערופן: „מענטשן־טומטום“. בינע שטערן (סטאַרס), האָט ער געהאַלטן, האָבן ניט קיין טאַלאַנט נאָר טאַלאַנטין. משה עלבוים זאָגט: „טאַ־לאַנטינוף“, זלמן זילבערצווייג, זאָגט מ. גודעלמאַן, האָט געשאַפן אַ טעאַטער־לעקסענה. און יוסף שמעון גאַלדשטיין איז אַ „כל־עם־ניסט“.

מענדעלע מוכר ספרים און שלום־עליכם האָבן געשאַפן וואָרטשפילן פון אַן אַנדער מין. זיי האָבן געשאַפן נעמען פאַר שטעטלעך אַפצושפילגען דעם גייסטיקן און עקאָנאָמישן מצב פון יידן: טוניעיאַדאָוקע, דלפנסק, גלופסק, יעהופעץ, קבצנסק אַאָוו. שלום־עליכם האָט אַרײַנגעלייגט פסוקים אין מויל פון זיינע געשטאַלטן, וואָס האָבן זיי געטייטשט (לויט דער סיטואַציע אין וועלכער זיי האָבן זיך געפונען) אויף אַ פאַלקסטימלעכן אופן.

דאָס גאנצ'יאַלע פאַלק האָט געווערטלט: „אַלע שיינדלעך זיינען מיאוס, / אַלע זיסעלעך ביטער, / אַלע גיטעלעך שלעכט.“ „ניט יעדע ווייב וואָס הייסט

ברכה איז אַ ברכה. פאַראַן נאָך אַ סך מיט נעמען. „טויבע הערן וואָס מ'דאַרף ניט.“ „טאַמער, טאַמער. תמר איז געווען אַ יידענע.“ „קין איז ניט הבל.“

אויך מיטן צווייטן נאָמען האָט מען זיך אַרומגעשפּילט. פאַראַן אַן אַנעק-דאָט וועגן אַ גראַפאַמאַן מיטן נאָמען ביק, וואָס האָט ענדלעך גע'פּוועל'ט ביי אַ רעדאַקטאָר אים אויפצונעמען. ווען ער איז אַריין, האָט אים דער רעדאַקטאָר געזאָגט: „זיצט, ה' אַקס.“

„מיין נאָמען איז ביק,“ האָט דער שרייבער געזאָגט.

„וואָס איז דער חילוק?“ האָט דער רעדאַקטאָר געפרעגט. „איך שטויס

זיך אָן, אָן ביק, אַקס, שטיר, ביהאי איז ניט קיין ביזאָן... איך מיין בזיון?“
 אויב מיר וועלן וועלן, וועלן מיר נעמען נאָך נעמען. שפּילער אין יידישן קונסט־טעאַטער פּלעגט מען רופן: „שוואַרצ־קינסטלער.“ וועגן פּילם „גרינע פעלדער“, רעזשיסירט פון יעקב בן־עמי, האָט אַ קריטיקער געזאָגט: „דער פּילם איז ניט אזוי דינאַמיש ווי בן־עמיש.“ וועגן חנה אַפּעל האָט מען געהאַלטן, „זי איז די שוואַרצ־אַפּל פון יידישן קונסט־טעאַטער.“ משה נאָדיר האָט וועגן דער קינסטלעריין קעני ליפּצין געשריבן: „איר נאָמען קעני קומט אָפּנים פון קעניגין.“ ווען אַן אַקטיאָר מיטן נאָמען לעאַן שעכטער האָט זיך פאַרמאַסטן צו שפּילן די ראָל פון דוד שאַפּיראַ אין שלום־עליכ'ס „שווער צו זיין אַ ייד“, האָבן די שווישפּילער פון דער טרופּע געגראַמט: „לעאַן איז אַן אַקטיאָר ניט קיין שלעכטער, נאָר שלום־עליכ'ס ראָלן שעכט ער.“ וועגן אַ געוויסן שרייבער מיטן נאָמען עפשטיין איז געזאָגט געוואָרן: „עס איז שווער נעבן עיפּוששטיין.“ ווען משה נאָדיר האָט געזען אַ פּיעסע, פאַרפאַסט פון בערל באַטוויניק, האָט ער באַמערקט: „דאָס שטיק באַווייזט אַז עס פאַרמאַגט שכל בערל, באַט ווייניק.“ וועגן בריגהעם יאַנג, דער פּירער פון די מאַרמאַנען, ביי וועלכע פּילווייבעריי איז געווען דערלויבט, האָט דער אַמעריקאַנער הומאַ-ריסט מאַרק טוויין געשריבן: „די מיידלעך אין יוטאַ הייראַטן מערסטנס יאַנג.“ אַ „לימערק“ (שפּאַסיקער פינף־שורהדיקער געגראַמטער פּערז) איז גע-שריבן געוואָרן וועגן דריי וועלט־באַרימטע יידישע פּערזענלעכקייטן: די פּאַעטעסע גערטרוד סטיין, דער סקולפּטאָר יעקב עפשטיין און דער באַגרינדער פון דער רעלאַטיוויטעט־טעאָריע, אַלבערט איינשטיין. די איבערזעצונג איז מיינע:

„פאַראַן אַ משפּחה מיטן נאָמען סטיין,

ס'איז דאָ אַן 'עפ', אַ 'גוירט' און אַן 'איין'.

גוירט'ס פּאַעזיע איז געשלוּמפּערט,

עפ'ס סטאַטוען אומגעלוּמפּערט,

און קיינער פאַרשטייט ניט דעם איין.

פּאַלקסווערטלעך זיינען אָנגעפיקעוועט מיט וואַרטשפּילן: „אַ שטעקן האָט צוויי זעקן, וואו מען וואַרפט אים בלייבט ער שטעקן.“ „לאָזן זיך יידן מערן, וועט זיין ביליק פעטרישקע.“ „גאַנדו גוט, קאַטשקע נאָך בעסער.“ „יעדע אַלמנה האָט איר מאָן אין דר'ערד.“ „אין לעמבעריק זיינען קיינמאַל ניט געבוירן געוואָרן קיין גרויסע מענטשן, נאָר קליינע קינדער.“ „אַז דאָס ווייב איז צופיל בריה, מאַכט זי פון מאָן אַ בער.“ „אַז דער מאָן איז אַ משולח איז זיין ווייב אַ משולחת.“ „אַז דאָס ווייב איז אַ יולדת איז איר מאָן אַ יאָלד.“ „אַז די מאַמע איז אַ צדקת איז איר טאַכטער אויך אַזוינע.“

„פון זעקס ערלעכע פריינט כ'האָב מיט פלייס

געלערנט אַלצדינג וואָס איך ווייס.

זיי זיינען: 'וואו, ווען, ווער און וואָס

און ווי אַזוי און פאַרוואָס?״

„ווער עס ווייסט ניט פון ביין (בית) ווייסט ניט פון גימל.“ „אַבי געזונט, דאָס לעבן קען מען זיך אַליין נעמען.“ דער תנא ר' מאיר זאָגט אין מדרש רבה: „טוב מאד, טוב מות.“ דאָס פאַלק איז מיט אים ניט מסכים און זאָגט: „מען זאָל גאַרניט דערלעבן צו שטאַרבן.“ „אַז מען שטאַרבט אין דער יוגנט, איז עס אויף דער עלטער ווי געפונען.“ „דאָס לעבן איז בעסער ווי דער טויט, נאָר ס'איז בעסער צו זיין טויט-מיד, איידער לעבנס-מיד. אַפילו טויט-שיכור איז אויך בעסער.“ שלום-עליכם זאָגט (האָדל): „בעל כרחך אתה חי — מיט געוואַלט לעבסטו און מיט געוואַלט צערייסטו אַ פאַר שטיוול.“

די זון זעצט זיך, די מילך זעצט זיך, אַ זעצער זעצט, אַ בעקער זעצט און אַן אַנזעצער זעצט אויך אָן. וועגן אַ שאַריעפאַסער זאָגט מען: ער שטייט ניט גוט, ווייל ער איז צו לאַנג געזעסן. עס טוט אים וויי זיין געזעס.

דער פראַסט נעמט, די סדרה גייט, דאָס לעבן רוקט זיך, דער דלות בלייבט. „בלוט איז ניט דיקער ווי וואַסער, נאָר וואַסערדיקער.“ „דער גע-זונטסער מאָגן איז דער מגן אבות.“ „וואָס גלייכסטו הודו ביו כוש? הודו איז אויבן און קוש איז אונטן.“ „אונטער (הינטער) די אויגן מעג מען אַפילו שלאָגן דעם רבי׳ן.“ „אויפן רעכטן וועג ווערט קיינער ניט אויסגעלינקט.“

גימטריאות, נוטריקוויס, ראשי-תיבות, פונקט ווי קללות און ברכות, זיינען אויך טיילן פון וואַרטשפּיל-פאַלקלאַר. וועגן „ש'לג״ (שניי) און „גשם״ (רעגן) איז פאַראַן דער אַנעקדאָט: אַ וואַלד-סוחר איז אַוועק צום רבי׳ן בעטן אויף אַ שנייאיקן ווינטער, מחמת שליטנס באַלאַדענע מיט קלעצער גליטשן זיך גלאַט איבער שניי.

דער רבי האָט זיין חסיד געהייסן באַצאָלן די סומע פון שלג, 333 רובל. דער חסיד האָט אים באַצאָלט און ביים אַוועקגיין האָט ער אין פאַדערהויז געטראָפן די גבאי'טע פון „מלביש ערומים״ און איר געגעבן 10 רובל אַ נדבה.

דער ווינטער איז געקומען מיט קליינע שנייען אָבער מיט גרויסע רעגנס און דער גאַנצער וועג פון וואָלד אָן איז געווען איין גרויסע, טיפע בלאָטע. דער וואָלד-סוחר איז געבליבן שטעקן מיט די קלעצער און ער איז ווידער אַוועק צום רבי'ן מיט אַ יללה.

דער רבי האָט אים אויסגעהערט און געפרעגט: „זאָגט מיר, ווען איר זיינט דאָ לעצטנס געווען, האָט איר נאָך עמעצן עפעס געגעבן?“
דער סוחר האָט גענומען טראַכטן און נאָך אַ וויילע גענעטפערט: „אַ, ביים אַוועקגיין פון אייך, האָב איך געגעבן אַ נדבה פון 10 רובל צו דער גבאי'טע פון...“

„אויב אַזוי,“ האָט דער רבי געזאָגט, „האָט איר זיך אַליין פאַרדאַרבן די תפילה. 333 איז שלג, אָבער איר האָט אַוועקגעגעבן נאָך צען איז שוין געוואָרן 343 און איר האָט פון דעם געמאַכט גשם.“
עמך האָט אַ היפש ביסל צוגעטראָגן מיט טייטשן פסוקים און ווערטער קאַפּויר.

ווען אַ מיאוסע מיידל גייט חתונה האָבן, פלעגן יידן זאָגן: „בגעלע, בגרינע ובשמחה רבה“ (פון בגילה ברינה ובשמחה רבה). עמך פאַרבייט עשרה מיט שרה און זאָגט: „אויב שרה איז צען איז רבקה עלף.“
די יידענע וואָס האָט צוגעוואונטשן: „מ'זאָל שיסן מלחמות אויף יידן,“ האָט געמיינט צו זאָגן: „ישועות ונחמות אויף יידן.“ „איך האָב ליבער רייז (רייס) פון דיר.“ „אַז ויקהל איז אַ קניש איז פקודי אַ וואַרעניק.“ (ווייל ויקהל מאַכט רש"י: ואַכניש). אויף בעגלא ובזמן קריב האָט מען געטייטשט: „אויב בעגלא איז אַ וואָגן, איז בזמן קריב אַ שליטן.“ „אַז מען גייט טאָן אַ שידוך, דאַרף מען קוקן אויף דער כלה'ס קני.“ דאָס וואָרט „קני“ האָט די אותיות פאַר „קרן, נדן, יחוס.“ אויף אַ ליגנער מאַכט מען די ברכה: „שהכל נהיה בדברו.“ ווען איינער ווערט גערופן 52 איז דאָס די צאָל פון „כלב“. ווען מען זאָגט וועגן איינעם, „ער איז אַ גוטער בצדק,“ האָט דאָס די נוטריקון פון „ביז צו דער קעשענע.“ אַ ליטוואַק שרייט מען נאָך „לחם“. די אותיות מיינען: „ליטוואַק, חזיר, ממור.“ 18 איז „חי“ און 17 איז „טוב“. ווען מ'לויבט איינעם צופיל נאָך זיין טויט, זאָגן סקעפטיקער: „אחרי מות-קדושים-אמור“, צונויפֿ-קייטלענדיק דריי סדרות.

אַ טייל פון די ווייטערדיקע באַלאַנגען שוין צום אַמעריקאַניש-ידישן פאַלקלאַר. „אונטער דר'ערד זאָלט איר לעבן, גייט אַ באַן.“
מירל באַגעגנט כייקען און פרעגט: „וואָס מאַכסטו?“ ענטפערט כייקע: „וואָס זאָל איר מאַכן? איך לעב'!“ „איך ווייס,“ זאָגט חייקע, „איך ווייס אַפילו מיט וועמען.“

אין אַ הויזן-שאַפּ האָט אַ פאַרמאַן געהאַט אַ טענה צו אַ פרעסער: „וואָס

פאַר אַ מין פּרעסן איז דאָס? איין פּאַק איז געשוואָלן פון פאַרנט, אַ צווייטער פון הינטן! איר רופט דאָס אַן פּרעסן?"

דער פּרעסער האָט געענטפערט מיט אַ שמייכלעך: „אַסור אויב איך ווייס, פּרעס איך דאָ, ווערט געשוואָלן דאָרטן; פּרעס איך דאָרט, ווערט געשוואָלן דאָ.“ אַ הענדלער פון אַלטוואַרג האָט תמיד געהאַט בעלנים זיין סחורה אַפצוקויפן. מעבל, געשיר, בעטגעוואַנט, פּלעגן זעלטן איבערנעכטיקן ביי אים, אַנדערע קבצנים פּלעגן זיי באַלד אַפּקויפן. ווען איינער האָט אים אַמאָל געפּרעגט: „איר האָט היינט עפּעס צו פאַרקויפן?" האָט דער הענדלער גע-ענטפערט: „איך האָב אייניקע קנאַפּעס צו פּטרן. איך האָב קנאַפּ פּרנסה, קנאַפּ מזל און קנאַפּ ברויט.“

קלאַסנבאַוואוסטזיין קלינגט אַרויס פון אַ סך פּאַלקסווערטלעך: „דער עושר זאָרגט וואָס די פּערל זיינען שיטער, און דער קבצן וואָס די פּערלגריין איז ביטער.“ אַז דער חזן האָט ווייניק שכירות, דערלייגט מען אים נאָך עטלעכע משוררים.“ אַ גרויסער פאַרדינער איז אַ קנאַפּער דערלייגער.“ די טבע פון ענטפערן אַ שאלה מיט אַ שאלה האָט אַ פּסיכאָלאָגישן הינטערגרונד פון ספיקות, פון אומצוטרוי און דורות לאַנגע געוואוינהייט. „וואָס מאַכט איר? וואָס זאָל איך מאַכן?“ „פון וואָנען קומט איר? פון וואָנען זאָל איך קומען?“ לצנות-טרייבער ענטפערן אויף „פון וואָנען קומט איר?“ — „איך קום פון גרויס ליבשאַפּט.“ „פון וואָנען זייט איר? פון פּלעשל!“ „וואָס הערט זיך אין אַלגעמיין? איך בין קיינמאָל ניט געווען אין אַלגעמיין.“

אין אונדזער ראַדיאָטישער, טעלעוויסטער צייט הערן מיר אַפּט איבער דער לופט אויסגעלופטערטע, וואַדע-ווילדע קאַמיקער הומאַר-דעווען וואָרט-שפּילן. אַפילו ערנסטע אַרטיסטן און פענאַליסטן באַנוצן וואָרטשפּילן וואָס האָבן אַ זין אַדער אומזין. זיי וואַלטן פאַרדינט אַ סך שבת ווען זיי וואַלטן ניט געווען אַזוי שוואַך.

אַ גוטער קאַמיקער איז אַ „קלאַונפּרינק“, אַ שיינע זינגערין אַ „זינג-זאַציע“. אויב זי איז שענער ווי זי איז אַ זינגערין איז זי אַ „סעקס-זאַציע“. אַ שיינער אַקטיאָר איז אַן „אַדאַניס“ און אויב דער אַדון איז אַן עגאַאיסטישער זינגער איז ער אַ „פּרימאַדאַניס“. דער בויגנאַמער און עלאַסטישער שוישפּיל-לער לעאַן פּוקס, איז גערופן געוואָרן „אַן אַקראַ-בטלן“. אַ שלעכטן זינגער רופט מען אַ „טרובאַדוראַק“. אַ „סערענודניק“ מיט אַ סקיזאָפּרענישן קאַמ-פּלעקס איז איינער וואָס ווערט פאַרפּאַלגט פון די לידער וואָס ער האָט געקוילעט. יעדער קריטיקער איז שוין לאַנג אַ „היפּאָ-קריטיקער“. ווען איינער האַלט ניט פון אַ צייטונג, שרייבט דער רעדאַקטאָר „אידיאָטאַריעלס“ און זיין צייטונג איז „פּרעסטיטוציע“. אַ פּרויען-יעגער, „יצר-הרעוועט אויף דעם „עולם-הזה-ינדיקן“ וועלטל, ווען אַ פּאַרל גייט חתונה האָבן, נעמען זיי אַרויס

א „הריי-את-עסטאָציע“. ווען אַ שוישפילער-פאַרל צעשיידט זיך, האָבן זיי אָפגעשפילט „די גט-לעכע קאָמעדיע“. אַ יונגע סוברעטקע איז ניט אַזוי מוזי-קאַליש ווי „מויק-אַליש“. אַ פיינער הומאַריסט — אַ „הומאַריסטאַקראַט“, אַ פילם-טעאַטער — אַ „סינעמאַגאַגע“.

ד"ר י. שאַצקי האָט געהאַלטן, אַז דאָס וואָרט אַמאַטאָרן איז אַ העכערע מדרגה ווי ליבהאַבער. „פאַרוואָס עפעס ליבהאַבער? פערד האָבן ליב האָבער.“ אַ זעלטענער שוישפילער איז איינער וואָס שפילט זייער זעלטן, אים דאַרף דער רעזשיסער זאָגן: „ברענגט אַריין אַביסל לעבן אין אייער שטאַרבן.“ שוישפילער און שוישפילערינס ווערן אויך גערופן „טהעספּיאַנס“, נאָר אויב זיי האָבן ליב צו „אַלקאָ-הוליען“ דאַרף מען זיי רופן „טהעספּיאַניצעס“.

משה נאָדיר האָט טראַנספּאַרמירט אַ צאָל פרעמדע ווערטער, זיי געגעבן יידי-שע „ווייטעם-מינען“. דאָס בלימל „פאַרגעס-מיך-ניט“ האָט ער געיידישט אויף „געדענקמירל“, נאָר פון אַרבל האָט ער אַרויסגעשאַקלט אַ וואָרט „פניעכעם“, וואָס איז בשעתו געווען פאַפולער. „פניעכעם“ איז דאָסזעלבע ווי דאָס ענגלישע „וואַטשעמיקאַליט“, וואָס איז אַ במקום פאַר אַ סך זאַכן; פאַר עפעס אַדער עמעץ וואָס מען געדענקט ניט דעם ריכטיקן נאָמען אַדער וואָרט. „גיט מיר דעם פניעכעם, נאָט אייך דעם פניעכעם, וואָס מאַכט דער פניעכעם? וויפיל קאָסט דער פניעכעם?“

פון מיינע יינגלישע יאָרן געדענק איך אַ רעטעניש: „וואָס איז דאָס אָן וועלכן קיין זאך קען ניט עקזיסטירן? — אַ נאָמען.“ אַפּטמאַל דאַרף מען אין יידיש נוצן אַ פניעכעם, מחמת עס איז ניט פאַראַן קיין וואָרט פאַר דעם. דאָס איז גאָר אַ מאַרבֿיד-נער צושטאַנד.

„עסקאַלייטער“ איז אַ גלייך וואָרט פאַר דעם קרומען „עסקאַלעיטאַר“. רעצעפט איז גוט פאַר שונאים און פאַר דער אַפטייק, נאָר אַ... פניעכעם... אַ רעסיפּי, צו מאַכן אַ מאַכל, איז ביי מיר „עסעפט“ רעצעפטן פאַר חולאים, „עסעפטן“ פאַר געזונטע.

דער פּאָעט סעניאָר כאַקאַבאָ גלאַנץ פון מעקסיקאָ סיטי, גלאַנצט אין שריפט און אין געשפרעך מיט וואָרטשפילן. נאָך אַ דרשה פון נ. כאַנין, אין וועלכער ער האָט מיט ענטוויאַזם מגזם געווען די גרויסע מעלות פון „אַרבע-טער-רינג“, האָט גלאַנץ געזאָגט: „פון איצט אָן וועט מען דאַרפן זאָגן, אל רחום וכאַנין.“ גלאַנץ איז דער פאַטראָן פון אַ ליטעראַרישן קאַפע אין מעקסיקאָ סיטי, וואו ער סערווירט צו „יידן פון אַ גאַנץ יאָר“ מעקסיקאַנישע און יידישע מאַכלים. אַ טוריסט פון ניו-יאָרק האָט אים אַמאַל פאַרגעלאַנגן צו פאַריידישן געוויסע שפּיזן. פון „ענטשילאַדאָס“ זאָל ווערן „ענטשילאַטקעס“, פון „פריי-כאַלעס“ זאָל ווערן „פרישאַליעס“ און פון „טאַקאַס“ מיט קען זאָל ווערן „טאַקינצעס“ און מיט פלייש „טאַקאַגן“ אַדער „טאַקעניקעס“.

„דאָס“ האָט גלאַנץ געענטפערט, „איז טאַקאָ אַן עלפאַנטאַסטישער דבר-אחר.“

אין פּאַלקסליד און אין פּאַלקסטימלעכן ליד זיינען אויך פּאַראַן פּאַרשיי-דענע שפּראַכלעכע איינפּאַלן. די דריי באַלעבאַטיס וואָס זיינען שבּחים וועגן „אַ חזוֹדֵל אויף שבת“, אָדער די פּראָגן און ענטפּערס אין אַ „רעטעניש“ זיינען פּול מיט נאַאיוויטעט און יידישן טעם.

בפּירושער וואַרטשפּיל איז פּאַראַן אין „קאַטערינאַ מאַלאַדיצאַ.“ אַ קאַזאַק סערענאַדירט זיין שיקסע: „קאַטערינאַ מאַלאַדיצאַ פּאַידי סיודאַ.“ אַ רבי, זיצנדיק אין זיין חדר איבער אַ ספר, מיינט ער הערט אַ בת-קול און שאַפט זיין פּאַראַלעל: „כת רינה מלא דיצה פה דע שדי.“

אויך אַמעריקע האָט בייגעשטייערט צום יידישן פּאַלקלאָר. אַט איז אַ לידל אויף די קלאַנגען פון „יענקי דודל“:

„יענקי דודל פאַרט דאַן טאַן

רייט ער אויף אַ פּערדל,

ער רייט אַריין אין באַרבערשאַפּ

און שערט זיך אָפּ דאָס בערדל.“

און בלויז איין ווייץ, — בלויז ווייל ער געהערט שוין צום געיעג צו דער לבנה:

זאָגט אַ יידישער אַסטראָנאָט צו זיין מאַמען: „מאַמע, איך דאַרף גיין אַרביטן.“ ענטפּערט די מאַמע: „אַ געזונט דיר אין דיין קעפּסולע!“ ווי ווייט איז עס פון אַרבעטן ביז אַרביטן, אָדער פון קעפּעלע ביז קעפּ-סולע? דער וואָס שוועבט אַרום אין עולם התווה, האָט אַן עלעפּאַנטאַזיע, אַבער דער וואָס גייט אַרביטן וועט אפשר דערגרייכן איינעם פון די ש״י עולמות. יידישע וואַרטשפּילן זיינען היפּשלעך באַאיינפלוסט געוואָרן פון פרעמדע לשונות. עלעמענטן פון אַנדערע שפּראַכן זיינען אויסגענוצט געוואָרן אין פּאַרשיידענע פּאַרמען. יידישע פּראָוואַסלאָווע אינטעליגענטן ריידן „רשעות“, אַ יונגער מחבר האָט געבראַכט זיין ספר מיטן נאָמען „יהגה חכמה“ צו אַ רבי'ן פאַר אַ הסכמה, דער רבי האָט נאָכן איבערלייענען צוגעשריבן: „צאַ יעגאַ טאַ ניע חכמה, אַ צאַ חכמה טאַ ניע יעגאַ.“

„נעם“ אין אונגאַריש איז ניין, ווען אַן אונגאַרישער ייד הערט דאָס וואַרט „נעם“ צו אַ מסחר, מאַכט ער: „נעם בעזים קערעם בוידים.“

אין לאַטיין-אַמעריקע שפּאַסן יידן: „אַ קי עסט אַן אַ מעסער.“ אַנדערש סילאַבזירט מיינט עס אויף שפּאַניש: „אַקי עסטאַ אונאַ מעסאַ“ — אַט דאָס איז דער טיש, אַ שייכות מיט דעם ענגלישן לשון האָט דאָס ווערטל: „ער איז אַ וואַקלדיקער בר-מצווה, ער גייט פון באַר צו באַר.“ פון איין משקה-טעריע צו אַ צווייטער, ער וויל ווערן „ליקוידירט“, אַן אַמעריקאַניש-יידישער סאַל-

דאָט שרייבט פון יאָפּאַן: „מיר געפעלט ניט די רעפּאָרמירטע ייִדישקייט פון
'קיי־שינטאָ' פאַר אונדזער סאַמוֹראַבאַי...“

אַ היפשע צאל פון די וואָרטשפּילן זיינען „פּראָזאַ-איקעט“, אָבער מיר
ווילן ניט אַרטיקולירן, מיר ווילן ניט זיין דער פּוסק, נאָר דער צוזאַמענקלייבער
פון אַלע קאַטעגאָריעס. לינגוויסטן וועלן פון דעם „פּרטי-כל“ דאַרפן אויס-
אַרבעטן דעם צוזאַמענשטעל, און אפשר וועלן אַ צאל פון זיי קריגן בירגער-
רעכט אין „גרויסן ייִדישן ווערטערבוך“.

דזשאָרדזש בערנאַרד שאָ זאָגט: „פאַראַן צוויי טראַגעדיעס אין לעבן:
ווען מען דערגרייכט וואָס מען וויל און ווען מען דערגרייכט ניט וואָס מען
וויל.“ און אונדזער דזשאָרדזש בערנאַרד שאָ-לעם עליכם האָט געזאָגט:
„מזנבתא דחזיראתא לא מאכאנטא שטריימעלאתא...“ לויט אונדזער טייטש
מיינט עס, פון זאלץ פעפער און פאַפּריקע מאַכט מען ניט קיין קוגל. מען
דאַרף האָבן אַ סך, אַ סך מער. וואָרטשפּילן זיינען די זאַלי, פעפער און פאַפּ-
ריקע, די געווירצן וואָס גיבן צו טעם, רייך, געשמאַק צו אַ שפּראַך, צו איר
פּאַלקלאַר, צו איר הומאָר און סאַטירע.

אין דער אָפּהאַנדלונג דאַרפן אויך אַריינקומען ווערטער-פאַרלעך וואָס
מיינען ניט וואָס זיי שיינען צו מיינען. „דבר אחר“, „פרייע ליבע“, „אָפענער
מח“, „שיינער ייד“... אַזווי. פונקט ווי דבר-אחר האָט פאַרשיידענע קאַנאַ-
טאַציעס אַזוי האָט אויך פרייע ליבע... נאָר מען דאַרף ניט זיין קיין דבר-
אחר. אַן „אָפענער מח“ מיינט ניט אַ פּוסטער קאַפּ. אַ „שיינער ייד“ מיינט ניט
קיין הדרת פנים, קיין קראַסאָוויעץ. אַן אַנעקדאָט איז פאַראַן: איין ייד באַ-
געגנט אַ צווייטן און ער זאָגט אים אַן די טרויעריקע בשורה: „האַסט געהערט?
משה זרח איז געשטאַרבן!“

דער צווייטער פאַרטראַכט זיך און זאָגט: „משה זרח? משה זרח? איך
געדענק ניט.“

מאַכט דער ערשטער: „משה זרח, דער מיט דער אויסגעדרייטער האָנט
און אויסגעלינקטן פּוס.“

דער צווייטער שאַקלט מיטן קאַפּ און זאָגט: „איך געדענק ניט.“
זאָגט ווידער דער ערשטער: „משה זרח, דער מיטן בלינדן אויג און טויבן
אויער.“

„אסור“, זאָגט דער צווייטער, „איך קען מיד ניט דערמאַנען.“
„האַסט אַ פאַרשטאַפטן קאַפּ“, שרייט דער ערשטער, „משה זרח מיטן
הויקער פון פאַרנט און פון הינטן.“

„אַ, ער?! באַדויערט דער צווייטער, „אַ שיינער ייד געווען!“

איבער האָט אַ פנים און אַ צווייטער האָט „אויך מיר אַ פנים.“
 דער וואָס ווערט זיך, נאָר ווערט באַזיגט, פאַרלירט ניט זיין ווערט.
 „אַלע הויקערס זיינען קרום, נאָר דער 'הקר רגלך' איז גלייך“ (הקר
 רגליך מבית רעד, משלי). זיין סעמאַנטיש מיינט פראַסט און פשוט טייטשן
 „עין תחת עין“ — אַן אויג פאַר אַן אויג, אָבער שלום-עליכם איז אַנטי-
 סעמאַנטיש און טייטשט „עין תחת עין — אַ פאַטש פאַר אַ פאַטש.“
 דער אַקוואַטיוו פון „דו“ איז „דיך“. ווען אברהם זאָגט צו זיין קנעכט:
 „שים-נא ירך תחת ירכי“, מיינט עס, „טו דיין האַנט אונטער מיין דיך.“ אַן
 אַפיקורס וואָס איז ניט צופרידן מיט דעם טייטש פּרעגט: „וואָס עפעס דיך?“
 ענטפערט מען אים: „מיינען מיינט מען די מילה, נאָר באמת מיינט מען דיך!“
 ווען מאַרק טוועיניס „האַקעלבערי פין“ לייענט פאַר דעם נעגער „דזשים“
 וועגן שלמה המלך, אָדער ער דערקלערט אים פאַרוואָס פראַנצויזן ריידן אַב-
 דערש ווי אַמעריקאַנער, איז דאָס הומאָר געבויט אויף אומוויסנהייט און
 אומפאַרשטענדלעכקייט מצד דעם שוואַרצן. שלום-עליכם'ס געשטאַלטן טייטשן
 פּסוקים גאַרניט סעמאַנטיש, נאָר ווי זיי געפינען פאַר גוטיק אין געוויסע
 סיטואַציעס און בלויז זעלטן צוליב אומוויסן.

„מי במים ומי באש — ווער ס'פאַרט און ווער ס'גייט צופוס.“ / „מי
 ברעש ומי במגפה — אַז ס'איז באַשערט מוטשען זיך, שענקט גאָט דאָס
 לעבן.“ / „עולים ויורדים — אַז מ'שמירט פאַרט מען.“ / „עני חשוב כמת —
 אַן פינגער קען מען קיין פייג ניט שטעלן.“ / „רפאינו ונרפא — שיק אונז
 די רפואה, די מכה האָבן מיר שוין אַליין.“ / „שובר אויבים ומכניע זדים —
 געבראַכן פענצטער און געריסן בעטגעוואַנט.“ / אָדער די קאַלאַמבורן: „משנה
 מקום, משנה פלעצל;“ „נותן בצימבל, הולך בטענצל...“ דאָס איז אַלין לויט
 שלום-עליכם „בשגגה — אויף געלעכטער.“

„עד כאן אומרים בשבת הגדול“ טייטשן מיר: „זאָל זיין גענוג פון דעם
 מין“ און אַריבער צו אַנדערע טיילן פון פאַלקסהומאָר, צו חכמה'דיקע אידיאַ-
 טיזמען, וואָס האָבן אַ שטיקל שייכות מיט וואַרטשפיל.

***

אין לעמבערג, פאַר שבת הגדול, פלעגן שטיפער לאָזן אַפּדרוקן באַן-
 בילעטן פאַר פאַרבעס, צו פאַרן קיין מצרים. די לצנות נעמט זיך פון אַ
 שפּאַסיקן טייטש פון ערשטן פּסוק פון „בשלח“. „ויהי בשלח את העם
 ולא נחם אלקים דרך ארץ פלישתים...“ און עס איז געווען אַ פרעה האָט
 אַוועקגעלאָזן דאָס פאַלק, האָט זיי גאָט ניט געפירט אויפן וועג פון לאַנד פון
 די פלישתים... אָבער לצנות-טרייבער האָבן דאָס פאַרדרייט: „ולא נחם —
 אָבער ניט נחום.“ וואָס איז פאַרבליבן ביי פרעה'ן, וואָס מיינט, איבער פון די

פאַרכעס, פּרעה־כעס. דעריבער פלעגט מען מען יעדן פאַסקודניק רופן: „נחום־פּאַרדך.“ וועגן אַזאַ מין נפש האָט מען געזאָגט: „אויף זיין קאַפּ רוט ניט די שכונה, נאָר דער שחינן.“ צו אַ ניט־אַנגעלייגטן גאַסט זאָגט די באַלעבאַסטע: „איר ווילט טיי? פאַרע־איך.“

וועגן פּרעה־כעס האָט דער אייגנאַרטיקער הומאַריסט יוסף מאַרשעליק געשאַפן אַ פיינעם וואַרטשפּיל: „נאַסער איז דער גרעסטער פאַסקודניק וואָס טע־גיבט־אין מצרים.“

אין מיין בוך „די וועלט איז כעלעם“ האָב איך אַריינגעפירט אַ פאַרדרייטן פּסוק, געטייטשט, ווי דער גאַליציאַנער זאָגט, „פיטשפּויו“ (זע זייט 240-241): „וכל בני בשר יקראו — יעדער בני־בשר דאַרף קרייען.“ דער ווייטערדיקער באַלאַנגט אויך צום גאַליציאַנישן פּאַלקלאָר: „ער איז אַביסל 'סעקס־זאַטיש',“ אין דער וועלטלעכער ליטעראַטור איז שוין אַראַפּגענומען געוואָרן דער חרם אויף ווערטער. אין פּאַלקלאָר האָט מען זעלטן בראַקירט ווערטער וואָס האָבן אַ שייכות מיט געשלעכט אָדער סקאַטאַלאָגיע. אין יידיש איז מען גאָר אַפּגעהיטן און מאַראַליסטיש און צוליב דעם ווערן פּאַרלוירן אַ היפשע צאָל לומדישע וויצן און אַנעקדאָטן, וואָס וואַלטן געמעגט פאַרצייכנט ווערן, וויל זיי פאַרמאַגן אַ היפש ביסל חכמה און קענטעניש.

„רבּותי! אין ספר פּראַלניק איז געשריבן: 'קדחת איז ניט קיין קרענק, פּורים איז ניט קיין יום־טוב', דאָס קלעפט זיך ווי אַן אַרבעס צו דער וואָנט. ווייל עס שטעלט זיך די קשיה: אויב איינער שטאַרבט פון קדחת, דאָס מיינט פון אַ קרענק, צי מעגן זיינע קינדער עסן געפּילטע פּיש אין יום־טוב פורים? וועגן דעם ענין דאַרפן מיר נעמען אַ ראייה פון המנ'ען, אַז המן איז געווען אַ צדיק ווייסט דאָך יעדער. וואָרים מה־דאָך, אַז אברהם אבינו האָט געוואַלט אומברענגען איין יידן איז ער געווען אַ צדיק, היינט מכל שכן אַז המן האָט געוואַלט אומברענגען אַלע יידן איז ער דאָך אַוודאי געווען אַ צדיק. דער גאַנצער ענין איז אַזוי קלאָר ווי דער נעכטיקער טאַג. אויב המן איז טאַקע געווען אַ צדיק, פאַרוואָס האָט מען אים אויפּגעהאַנגען אין סאַמע מיטן פורים? „איבער דעם קריגן זיך דריי תנאים: רבי שקרן, רבי כּובן און רבי כּופר. רבי שקרן זאָגט, מען האָט המנ'ען אויפּגעהאַנגען דערפאַר וואָס ער איז געווען אַ רייכער, כדי צו באַווייזן זיין רייכקייט.“

„רבי כּובן זאָגט, מען האָט המנ'ען אויפּגעהאַנגען דערפאַר וואָס ער איז געווען אַ שיינער, האָט מען אים אויפּגעהאַנגען צו באַווייזן זיין שיינקייט.“

„אַבער רבי כּופר זאָגט, מען האָט המנ'ען אויפּגעהאַנגען מחמת ער איז געווען אַ נאַסער, האָט מען אים אויפּגעהאַנגען ער זאָל זיך אויסטריקענען.“

„איצט לאַמיר חוקר ודורש זיין ווער פון די דריי תנאים איז גערעכט.“

„זאָלן מיר זאָגן ווי רבי שקרן זאָגט, אַז ער איז געווען אַ רייכער, שטייט

דאָך 'ואת דלפון' און דלפון איז געווען אַ קבצן. זאָלן מיר האַלטן מיט ר' כזבן, אָז ער איז געווען אַ שיינער, שטייט דאָך 'ואת ויזתא' און ויזתא האָט געהאַט אַ לאַנגע נאָז. מוון מיר דעריבער האַלטן מיט רבי כופר, אָז ער איז געווען אַ נאַסער און מ'האַט אים אויפגעהאַנגען ער זאָל זיך אויסטריקענען. „בלייבט בלויז די קשיה, פאַרוואָס עפעס גאָר אין פורים? איז דער תירוץ, אָז המן האָט געהאַט ס'קדחת צוליב פורים אסתר און דערפאַר טאַקע, אויב איינער שטאַרבט פון קדחת דאַרפן זיינע קינדער עסן אין יום-טוב פורים פיש מיט כריין, ונאמר אמן.“

דאָס וואָרט דלפון האָט אָן אינטערעסאַנטע עטימאָלאָגיע. עס איז אַ סינאָ-נים פאַר אביון, קבצן, אַרעמאַן א"א. גאַלאַמב אין זיין „מלים בלשוני" האַלט, אָז דאָס איז אַ שידוך פון העברעאישן „דל", וואָס מיינט אָן אַרעמאַן, מיט דעם דייטשן טיטל „פאָן", וואָס איז געגעבן געוואָרן צו יעדן קבצן. אַ לויזיקן דייטש פלעגט מען אין גאַליציע רופן: „גראַף פאָן האַבעניקס". פון צונויפגע-פאַרטן וואָרט איז געוואָרן „דל-פאָן", וואָס איז נאָכדעם געענדערט געוואָרן אויף „דלפון" ווי אין דער מגילה.

יעדעס שטעטל האָט געהאַט אַ רבי'ן, נאָר אַפיקורסים זיינען געווען אומעטום. אַ גילוח איז אַמאָל געקומען צו אַ רבי'ן און אים געוואָלט געבן שלום, איז דער רבי אַפגעשפרונגען, שרייענדיק: 'דו שייגאַץ, ווי האָסטו געוואָגט אַפצוגאָלן דיין באַרד?' עס איז דאָך געשריבן 'ופאת זקנם לא יגלחו'!

„רבי', האָט דער גילוח געענטפערט, 'איך האָב געמיינט, ווייל אַ מענטש ווערט געבוירן אָן אַ באַרד מעג ער לעבן אָן אַ באַרד.'
„אַ מענטש ווערט געבוירן אָן ציין', האָט דער רבי געשריגן, 'פאַרוואָס רייסטו ניט אַרויס דיינע ציין?'

„רבי', האָט דער גילוח געזאָגט, 'איר זיינט גערעכט, אָבער שרייט ניט אויף דער באַרד, שרייט אויף די ציין!'"

שיבה-בחורים, וואָס האָבן זיך דערנערט דורך „עסן-טעג" אָדער „עסן טייג", זיינען געזעסן און געלערנט און געלעגן אויף פלייצעס פון די וואָס האָבן אויך געהאַט ווייניק, און אין די צייטן פון דחקות האָבן זיי גע'לצ'עוועט מיט שיחת-חוליני'דיקע, כלומרשט לומדישע אידיאַטיזמען.

פורים-שפילער האָבן בלויז איינמאָל אין יאָר געבליצט, משמח געווען די יידן אין שטעטל. כמעט אומעטום איז געווען אַ פורים-רב, וואָס האָט אויסגעפלאַכטן אַ דרשה. עס זיינען אויך געווען פאַפולער מעשה-דערציילער. מיין שוואַגער, דער קדוש מרדכי האַכנער, האָט געשטאַמט פון אַ קליין שטעטל אין גאַליציע, נעמיראָוו (ניט פרצ'ס נעמיראָוו), אַ גאָר פרומער חסיד און למדן, דאָך האָט ער מיר יינגלוייז דערציילט אַ לצנישע מעשה, צו וועלכער

איך האָב מיט יאָרן שפעטער געפונען אַ גלייכן אין מ. וואַנווילד'ס „ביי אונדז יודן“.

איך וועל איצט איבערגעבן די מעשה, ניט אינגאנצן פינקטלעך. אַמאָל איז געווען אַ רב מיט אַ רביצין, אַ הונט מיט אַ לאַשיק. האָט דער מלך אַרויסגעגעבן אַ גור, אַז מען טאָר ניט פאַרבינדן דעם קאַפּ מיט אַ שייטל האַלץ און מען טאָר ניט צולייגן קיין כריין צו אַ נאַפּל פון אַ קימפעט-קינד. האָט דאָס געערגערט דעם ונתנה תוקף, האָט ער געכאַפּט דאָס אויבערשטע פון שטויסל און געוואָרפן דעם הונט, האָט ער באַקומען אַ געשוואַלן שווענצל. האָט דער הונט גענומען לויפן אין וואַלד אַריין, אַ געדויכטער וואַלד, וואו איין בוים פון אַנדערן איז געווען אַ מייל די נאַענט. זעט ער אויפן שפיץ פון בוים שטייט אַ פלוי און לאַכט דאָס גרעסטע געלעכטער, כאַטש זי האָט געהאַט אַ געשווילעכץ אויף אַן אויג, אַזוי גרויס ווי אַ וועלעשענער נוס. וואָס טוט מען מיט אַ נוס? מען קנאַקט זי אויף. האָט זיך פון איר אַרויסגעשאַטן אַ סלאַי מיט איינגעמאַכטס און אַכצן מעטער לייונט. מיט אַכצן מעטער לייונט איז אַפילו אַ הונט אַ סוחר. איז ער צוזאַמען מיט דעם רב, דער רביצין און דעם לאַשיק אַוועק אין שטאַט האַנדלען. טרעפן זיי דאָרטן אַן אייזל מיט אַ גאַנדז טראַגן אַ פויער. איז ער מיט זיי מושווה געוואָרן, באַצאַלט פאַר דער גאַנדז, געשאַכטן דעם אינדיק, אַפגעפליקט דאָס קעבלל, איז דער לאַשיק געוואָרן טריפה. קאַכט מען שוין פון גענדזענע גריוון אַ יויך. מען גרייט צום טיש טעלער און לעפל און ווען דער בעל-דרשן האָט גענומען דעם ערשטן לעפל, האָט זיך דער לעפל צעבראַכן און עס איז אַרויס אַ שוואַרצער פויגל, וואָס האָט זיך געשטעלט אויפן עק טעלער און איבערגעקערט די יויך און האָט אַלעמען אַפגעברייט. איז מען געלאָפן צו אַ פעלדשער, האָט ער זיי אויסגעשמירט מיט גרעטשענעם שמאַלץ און געהייסן נעמען וואָס מען וועט טרעפן. האָבן זיי גענומען די פיס אויף די פלייצעס און געטראָפן אויפן הימל אַ יריד, וואו מען האָט געקלאַפּט מיט גראַגערס. פון קלאַפן ווערט פוטער און אַז מען האָט פוטער, שמירט מען און אַז מען שמירט, פאַרט מען, איז מען אַריינגעפאַרן אין טיפער בלאַטע, האָט דער רב געוואַלט כאַפן זיינע שטייול, נאָר ס'איז געווען שטאַק-פינסטער אין וואַגן, איז ער אַריינגעקראַכן אין צוויי אַפגעבראַטענע גענדז און מיט זיי אַריין אין דער בלאַטע. אַז מען וועט אַרויס-קריכן פון דער בלאַטע וועט מען ווייטער דערציילן. אַ קאַטשקע אַריין, אַ גאַנדז אַרויס און די מעשה איז אויס.

אַ העכערע פאַזיציע אין שטעטל האָט פאַרנומען דער מגיד. געוויסע שטעט האָבן געהאַט אייגענע באַרימטע מגידים, אַבער אין די מערסטע שטעט-לעך פלעגן זיי גאַטטראַלירן אין אַ שבת נאַכמיטאַג אַדער אין אַ מיטנוואַכנ-דיקן אַוונט.

אַט די מליצה-יאַנטן האָבן געהאַט הומאָר צוליב דעם טייטשן פון אַ פּסוק מיט פאַרשיידענע ראיות. יהושע מאָרק, אַ פּעטער פון יודל מאָרק, האָט אונדז איבערגעגעבן אַ מגידות פון אַ ליטווישן מגיד.

„קומט צוגיין דער הייליקער משורר, דער נעים זמירות ישראל, דוד המלך און ער גיט זיך אַ זאָג (תהלים ל"ב): על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו. לאַמיר, רבותי, נעמען און פאַרשטיין דעם פּסוק אויף יידיש. על זאת — דערפאַר, יתפלל — זאָל מתפלל זיין, כל חסיד — יעדער חסיד, אליך — צו דיר, לעת — צו דער צייט, מצא — פון געפינען, רק לשטף — נאָר צו אַ פאַרפלייצונג, מים רבים — פון אַ סך וואַסער, אליו — צו אים, לא יגיעו — זאָלן ניט דערגרייכן.

„רבותי, עס קלעפט זיך ניט אַ וואָרט צו אַ וואָרט. וואָס האָט עפעס דער חסיד מורא, אָז אַ פאַרפלייצונג זאָל אים ניט דערגרייכן? אָבער... כדי בעסער צו פאַרשטיין דעם פּסוק, דאַרפן מיר מקדים זיין און ברענגען אַ גמרא.

„די גמרא דערציילט אונז אין מסכתא גטין: ווען טיטוס הרשע, ימח שמו וזכרו, האָט חרוב געמאַכט דאָס בית-המקדש, האָט ער גענומען פיר הונדערט יידישע מיידלעך פון ירושלים, זיי אַוועקגעזעצט אויף אַ שיף און זיי געפירט קיין רוים לבושה ולכלימה ר"ל.

„דערציילט אונדז די גמרא, אָז די פיר הונדערט מיידלעך זיינען אַרייב-געשפרונגען אין ים און זיך מוסר נפש געווען אויף קידוש השם. נאָכדעם ווי די מיידלעך זיינען דערטרונקען געוואָרן, האָבן זיי זיך באַזיגען: 'סטייטש, וואָס האָבן מיר דאָ אַפּגעטאָן? מיר זיינען דאָך געווען געצוואונגען פון טיטוס הרשע און דער דין איז דאָך אַז אונס רחמנא פטריה, אָז געצוואונגענער הייט האָט מען אונדז געפירט, נאָר מיר האָבן זיך פאַר דיר, רבונגו של עולם, מוסר-נפש געווען, און על פי דין האָבן מיר דאָס ניט באַדאַרפט צו טאָן. דעריבער קומען מיר צו דיר, רבונגו של עולם, מיט דריי בקשות. די ערשטע בקשה איז: דו זאָלסט אונדז ווידער לעבעדיק מאַכן, דו ביזט דאָך אַ ממת ומחיה; די צווייטע בקשה איז: ווען מיר וועלן ווידער לעבעדיק ווערן, ווילן מיר, ווי דער שטייגער איז, חתונה האָבן, זיך באַמאַגען כדת משה וישראל, און די דריטע בקשה איז: אַזוי ווי דו האָסט אַמאָל געזאָגט אונדזער חוה"ן, ווען זי האָט געגעסן פון עץ-הדעת, „והוא ימשל בך“, ווילן מיר, אָז דו זאָלסט משנה זיין דעם פּסוק און עס זאָל ווערן והיא תמשל בו.

„און רבותי, כך היה. דער רבונגו של עולם האָט זיך ניט געקאַנט אַפּטשעפען פון די מיידלעך און ממלא געווען אַלע דריי בקשות. זיי זיינען ווידער לעבעדיק געוואָרן, זיי האָבן אַלע חתונה געהאַט און זינט דעמאָלט זיינען זייערע מענער אויף גרויסע געהאַקטע צרות.

„איצט לאַמיר זיך צוריקערן צום פּסוק. על זאת — דערפאַר, יתפלל —

זאל מתפלל זיין, כל חסיד — יעדער חסיד, לעת — צו דער צייט, מצא — פון געפינען, וואָס הייסט געפינען? ווען דער חסיד גייט חתונה האָבן, רק לשטן מים רבים — אַז אָט איינע פון יענע דערטרונקענע מיידלעך, אליו לא יגיעו — זאל אים ניט באַשערט זיין.“

**

די אָפהאַנדלונג האָט ניט געהאַט בדעה צו קאָטעגאָרירן אָדער קלאַסי-פיצירן, נאָר איינשליסן אַלע מינים וואָס זיינען צו געפינען אין דער גאַמע פון יידישן לשון, — פון נאַאיוויטעט ביז סאַפּיזם, פון פּשטות ביז לומדות, וואָרטשפּיל איז ניט קיין זשאַרגאָן, ניט קיין וואָרט'שען, נאָר יידיש מיט פּאַלי-גלאַטישער באַפּוּצונג, לינגוויסטישע אייגנאַרטיקייטן און רייזנס-אַרטן, לאַקאַ-ליזמען, אידיאַטיזמען, — אָפּילו לשון הרע און קללות.

דער פּרטי-כל איז אויסן געווען צו באַווייזן דעם קאַלירפּולן אינסטרומענט, די יידישע שפּראַך, די שפּילעוודיקייט און האַרמאָניע, די וויבראַציעס און קלאַנגען און ווי אַזוי דאָס פּאַלק און די פּען-קינסטלער האָבן געשפּילט אויף איר; ווי אַזוי זיי האָבן געשאַפּן די אַרקעסטראַציע פון דעם אייגנאַרטיקן הומאָר און פּאַלקלאַר.

די אָפהאַנדלונג איז אויך ניט אויסן געווען צו דעפינירן צווישן גוטע און שלעכטע וואָרטשפּילן, וואָס זיינען פּונקט ווי וויצן און אַנעקדאָטן, וואָס עס געפּעלט ניט איינעם פעלט אויס דעם צווייטן, איינס האָט אַ טעם און דאָס צווייטע האָט אויך מיר אַ טעם. עס זיינען תמיד פּאַראַן נייע צוהערער און ליינער.

ס'איז אמת, עס זיינען פּאַראַן בלויז צווייערליי וואָרטשפּילן, — גוטע און שלעכטע, אָבער ביידע רופן אַרויס געלעכטער, ווען זיי זיינען גוטע, לאַכט מען פון וואָרטשפּילן, ווען שלעכטע, לאַכט מען פון די וואָס האָבן זיי געמאַכט, וואָרטשפּילן ווערן געמאַכט בכּוונה אָדער בשּווגג, כדי צוצוגעבן קאַליר, כדי צו שאַפּן מיט איין אות, אָדער איין וואָרט אַ צווייטן באַגריף, אַ נייעם געדאַנק, כדי טיפּער און בעסער צו טרעפּן אין ציל, „ווייל נאָר וועסטו ווערן אַ ווילנער גאון.“ מאַקס נאַרדאָו האָט אין זיין ערנסטן בוך „דעגענעראַציע“ גענוצט דאָס וואָרט „סיפּיליאַציע“ פאַר „ציוויליאַציע“. הערמאַן גאַלד האָט וועגן אַ געוויסן שרייבער געזאָגט: ער שרייבט ניט קיין „היסטאָרישע נאָוועלעס, נאָר היסטערישע נבלות.“

דער קוואַל איז ניט אויסצושעפּן, אָבער „עד כאַן אומרים“, טייטשן מיר „גענוג קאַלאַמבורעוועט“, און מיר פאַרענדיקן, אַז וואָרטשפּילן זיינען מערסטנס איינמאַליקע בליצן, און עס איז ניט אמת, אַז אַ בליץ טרעפט בלויז איינמאַל, אַ סך פון די וואָרטשפּילן וועלן ניט אַריין אין דער אייביקייט, זיי זיינען פּונקט

ווי אַ סך איינגעבירגערטע ווערטער וואָס לעבן זיך אויס זייער צייט און ווערן אַרכאַאיש. זיי זיינען פּונקט ווי געוויסע זומער-פייגעלעך, וואָס לעבן אויף איינמאַל אין 17 יאָר אויף בלויו איין טאַג. זיי זיינען אומפאַרמיידלעך, ווי געוויסע מיידלעך. אזוי וויל דאָס געזעץ פון דער נאַטור און אזוי וויל דאָס געזעץ פון אַ לשון, אַ לעבעדיק לשון, און בלויו אַ לעבעדיק לשון קען זיך דערלויבן צו האַבן די ניואַנסן און חב'ען פון וואַרטשפּיל-קעס און פון מענה-לאַגן, וואָס דאַרפן פאַרצייכנט ווערן, פּונקט ווי דיאַלעקטישע אַדער לאַקאַליס-טישע ווערטער ווערן פאַרשריבן, מיט זייער עטנאָגראַפּישן שורש. מעגלעך, אַז דורך דעם וועלן זיי אויפלעבן און ניט ווערן אַרכאַאיש און אַפּגעבליאַקעוועט, ווי דאָס ווערטל זאַנט :

„דאָס לעבן איז פּונקט ווי אַ לייטער,

אַרויף גייט איינער, אַראָפּ דער צווייטער.“

איך האָב אַ פריינט

ער האָט אויטאַמאַבילן, אויך אַן אייגענע יאַכט,
איז פריי ווי אַ פויגל און האָט עלפאַנטאַזיע.
האָט ליב צו אַלקאָ-הוליען טאַג און נאַכט
און יאַגט זיך כסדר נאָך מער עולם-הזיע,
ער לעבט און לאַכט מיט דער העכסטער פאַנטאַזיע.

פון זיין „פענטהויז“ קיין מיאַמי אַדער ליזאַ ביים ים
יעדעס גאַנצע יאָר נעמט ער זיך וואַקאַציע.
לעבט עולם הזה-ינדיק, מיט עקסטאַטישן פּראָגראַם,
קריגט פון יעדער רגע גאַנצע שעה'ן אינספּיראַציע,
ער פּייפט אויף דער וועלט, הערט זי ווי די קאַציע.

רייץ, חן און שיינקייט פּלאַטערט אין זיין קרייז,
מיט תּאוּוה-לגאַרע אויגן באַרירט ער פּרויענס טאַליע.
ער ווייסט ; „וואַריאַציע איז אַ ווירציקער שפּייז“,
שפּילט ער אויף די נאַטן פון גרויס קאַפיטאַל-יע
און ווערט פון זיין גלוסט ניט בדיל הדל-יע.

זאַל אים וואויל באַקומען, כ'האַב ניט קיין פאַרדרוס ;
נאָר טאַמער וועט ער וועלן, אַזוי לעת עת-יע
כ'על זיך מיט אים בייטן, אַן צוזאַמענ-שטות,
נאָר ער ווייזט ניט קיין סימן פון פ'שמחה-פּאַטיע,
כ'ווידמע אים דאָס ליד מיט טיפּסטער אַפּאַטיע.

נישקא

(א „מענה“ גראַפֿיש)

אַקטיבן וואָס גלויבן אין זיך איבערטריבן
מעגן וויסן, קיין פידל האָט קיין מוזיק ניט געשריבן.

מיין אַלטער עגאָ, מאיר וויניקער, איז לעצטנס געוואָרן אַ גאון. אין דער לינקער האַנט האָט ער געטראָגן אַן „אַטאַשע־פּאַרטפּעל“, — אַ מערדער־לעכער אינסטרומענט אָנגעפילט מיט שטראַלן און באַצילן קרעפטיק גענוג צו באַזיגן יעדע פּאַרפּאַנצערטע עקשנות פון ווידערשטאַנד. מיט דער רעכטער האַנט האָט ער מיך צוגעהאַלטן ביים לאַץ און מיך באַצוואונגען.

„איך בין געוואָרן אַ פּאַרשער,“ האָט ער מיר געלאָזן וויסן. „ראַשית, האָב איך געמוזט ווערן אַ פּילאַלאָג און אַ לינגוויסט, און דאָס בלויז דערפאַר ווייל איך האָב זיך געוואַלט דערגרונטעווען צום שורש פון געוויסע ווערטער וואָס זיינען פאַר מיר געווען אויסטערליש. אַט לאַמיר נעמען 'אויסטערליש'. דאָס וואָרט קומט ניט פון ענגלישן 'אויסטער', וואָס מיינט אין יידיש אַ מושל. ערשטנס, איז דאָס אַ שפּייז וואָס וואַלט זיך ביי יידן אַראַפּגעגליטשט, איז וואָס־זשע פאַר אַן אויסטערלישע זאַך איז דאָס? דעריבער קומט דאָס וואָרט פון דער שטאָט 'אויסטערליץ', וואו נאַפּאַלעאָן האָט באַזיגט דריי אימפעראַטאָרן אין יאָר 1805. אַט דער נצחון און די מפּלה ביי אויסטערליץ האָט אַזוי גע־ווירקט, אָז עס איז פון דעם געוואָרן אויסטערליש, איר פאַרשטייט?“

ער האָט נאָכגעלאָזט מיין לאַץ אויף וועלכן ער האָט איבערגעלאָזט זיינע פינגער־אָפּדרוקן, און מיך אָנגעכאַפט ביי אַ קנעפּל, וואָס ער האָט געהאַלטן צווישן צוויי פינגער. איך בין געווען צופּרידן וואָס איין האַנט איז אים געווען פאַרנומען, מחמת מיט דער צווייטער האַנט אַליין האָט ער ניט געקאַנט עפענען זיין פּאַרטפּעל.

„לאַמיר,“ האָט ער ווייטער געזאָגט, „זיך אַ נעם טאָן צו פּאַסקוּדניק און צו נודניק. כאַטש זיי האָבן סופּיקסן ווי אין פּראַנצויזישן 'מאַגניפּיק' אָדער אין ענגלישן 'טעריפּיק', האָבן זיי מיך ניט דערפירט צו דעם וואָרט וואָס איך האָב געזוכט, און געזוכט האָב איך 'נישקאַ'. ענדלעך האָב איך זיך דערשלאָגן צו אַ פּאַעמע 'נישקאַ' געשריבן פון דעם צייכענערישן דיכטער און סאַטיריקער יאַסל קאַטלער.

„'נישקאַ' אַט דאָס וואָרט האָב איך געזוכט, ווייל איך האָב עס געדאַרפט פאַר אַ מענה־גראַפֿיע וועגן איינעם וואָס איך האָב ניט געוואַלט מורש פּישמו זיין. איז וואָס־זשע מיינט אַ 'נישקאַ'? אַ 'פּאַזני'. פאַראַן נאָך אַ סך דעפיניציעס: פּאַלש, שקר, פּוסטע כלי, ליגנער. קורץ — איינער וואָס איז נישקאַ עמען, נישקאַ עפעס, נאָר אַזאָ וואָס פּרעטענדירט צו זיין וואָס ער איז ניט.“

„פאַרוואַס“ האָב איך מיט אַ פאַרויכטיקן שמייכל געפרעגט, „זאָלט איר וועלן פטרן אייער געניע אויף אַ נישקא, אַ בעגאַטיוון 'פישוין', ווען עס זיינען פאַראַן אַ גרויסע צאָל פאַזיטיווע, שעפּערישע פּערזענלעכקייטן?“

„זאָלט איר מיר אַ מיליאָן מאָל מוחל זיין, אַלץ האָט אַ פאַזיטיוו און אַ בעגאַטיוו. מאַן און פרוי, באַלעבאַס און אַרבעטער, רעגירונג און שטייער, מלחמה און שלום, אַקטיאָר און פּורצע, שאַמפּאַניער און זעלצער. איך וואָלט געקאָנט אָנהויבן פון אדם און חוה העט, העט צוריק, ביזן היינטיקן טאָג.“

איך בין געוואָרן פאַראינטערעסירט אין דעם קאַפּריזעם עקסצענטריקער. דאָס איז געווען אין סאַמע מיטן תּמוז און כ'האָב געטראַכט, אָז יעדער משור־גענער איז קלאָר אין תּמוז. עפּעס איז ער געווען צו לאַגיש, און איך האָב געוואָלט וויסן וואָס און ווער עס קוועטשט אים.

„קומט צו מיר אין מיין אַפּאַרטמענט“, האָב איך פאַרגעשלאָגן. „איר האָט ליב אַ שטאַרקן קילן געטראַנק? מען זאָגט יאַקבי, אָז איר טרינקט נישט מער, אָבער איך פאַרשטיי אָז איר טרינקט נישט ווייניקער!“

„גו, לאַמיר“, האָט ער זיך ניט געלאָזט בעטן. „אַט פּרעג איך, פאַרוואַס ווערן מיר אַזוי שנעל אַלט און אַזוי שפּעט קלוג? איך האָב אויף דעם ניט דעם ענטפּער, אָבער באַלד וועל איך אייך דערציילן ווער דער נישקא איז, וואָס איך האָב באַשריבן. אין דער טעאַטער-פּראָפּעסיע זיינען געווען גאָר ווינציק פון זיין מין.“

ווען מיר זיינען אַריין אין מיין וואוינונג, האָט ער צעעפנט זיין פאַרטפּעל, אַרויסגענומען אַ גאַנצן פאַק פאַפירן, זיי מיר געגעבן און געזאָגט: „איר זיינט דאָך נישקא נאָר, אַט דאָ זיינען פאַרשריבן אַ צאָל עפּיזאָדן וועגן אונדזער נישקא.“

„אונדזער?“ האָב איך געפרעגט, „איר מיינט אייער.“

„ניין, לייענט און איר וועט וויסן, אָז ער איז 'אונדזער' נישקא. די עפּיזאָדן זיינען נישקא פיקטיווע. איך ווייס, איר וועט מיך זיכער פּרעגן צי איך בין געווען אין מיין שרייבן אַביעקטיוו, אָבער נעמט ניט פאַר אומגוט, וואָס איך בין גאָר אַפט סוביעקטיוו.“

איך האָב געפונען אַ ניצוץ פון לאַגיק אין זיינע טענות און געענטפּערט: „אַ מחבר מוז זיך פאַרטראַכטן פּסיכאָלאָגיש אין דער געשטאַלט וואָס ער באַשרייבט. ער דאַרף זוכן די סיבות און אַנאַליזירן די אומשטענדן, זיך פאַר-טיפּן אין די ליכטיקע אַדער טונקעלע מחשבות און כוונות פון אַזאַ געשטאַלט; ער מוז נוצן פאַרשיידענע קאָלירן כדי אַרויסצוברענגען אפילו אַן אַפּגע-בליאַקעוועטע פאַרם, און זען געפינען שאַטירונגען און שטריכן און אפילו אַ זכות.“

ער האָט מיך אָנגעקוקט מיט צוויי אויסגעמעלקטע אויגן און געזאָגט:

„איך האָב געזוכט, אָבער אונדזער נישקאָ איז אַ קאָפּריזונער עקשן. אונדזער נישקאָ איז אַ פּולשטענדיק פּאָזיטיווער נעגאַטיוו. לאַמיר אים אָפּמאַלן ווי ער זעט אויס פּיזיש. ער טראַגט כּסדר שוואַרצע ברילן, צו פּאַרשטעלן זיינע אויגן וואָס זוכן תּמיד דעם פּאַסיקסטן פּלאַץ, וואו עמעצן צו שטעכן. ער טראַגט אַ שאַליקל אַרום זיין האַלדז פּאַרוואַרפּן מיט אַן אַרטיסטישער אומאַרדענונג. ער נוצט פּאַרפּום, וואָס מאַכט אים שאַרף פּראָמינענט, אַז מ'קען נעבן אים ניט איינשטיין. באַלד ווי ער ווערט פּאַרטיק מיט זיינעם אַן אויפטריט אין אַ טעאַטער־שפּיל, כאַפּט ער אַרויף די ברילן, פּאַרוואַרפּט אַ שאַליקל אַרום האַלדו, באַשפּריצט זיך מיט פּאַרפּום און לויפט אַריין אין טעאַטער זיך צו טרעפּן מיטן עולם, — כּדי אויסצומעלן קאָמפּלימענטן. און איצט, לייענט... נאָר איידער איר טוט דאָס, דאַרפּט איר וויסן, אַז אַלע אַנדערע נעמען וואָס איר וועט געפּינען, זיינען נישקאָ פּיקטיווע.“

איך האָב געלייענט.

ווי אַ יונגער פּיגל מוז אויספּראַוון זיינע פּליגל, אַזוי מוז אַ יונגער נישקאָ ערגעץ אָנהויבן זיינע טריט. אָבער, אַ ציג קען ניט ווערן קיין צירקוס־פּערדל. נישקאָס קאַריערע האָט זיך אָנגעהויבן אין דער „אַרטעף יוגנט טרופּע“ גראַד אין דעם יאָר ווען דער שווישפּילער, וויקטאָר פּעקער, איז איינגעלאָדן געוואָרן איינצושטעלן אַ מאַסן־דעקלאַמאַציע, די פּאַעמע „ביראָ־בידזשאַן“, פאַר אַ ספּעציעלער אונטערנעמונג.

מיט „ביראָ־בידזשאַן“ און ענלעכע רעציטאַציעס האָט נישקאָ זיך אַ נעם געטאָן באַרימט צו ווערן. ער פּלעגט אויפּטרעטן ביי לינקע צווייגן פון אינטערנאַציאָנאַלן אַרבעטער־אַרדן און ביי רעכטע, ליבע־ראַלטע לאַנדסמאַנשאַפּטן.

באַלד ווי מען האָט אים אַריינגענומען אין דער „אַרטעף־טרופּע“ האָט ער זיך אָנגעהויבן צו אַנטפּלעקן מיט אַלע זיינע פּלעקן. אַ סך אַקטיאָרן פּלעגן דערהאַלטן ביי די פּרעמיערעס גליק־וואונטש טעלע־גראַמעס. אָבער „נישקאָ“ — נישקאָ וואָרט. עטלעכע טעג נאָך דער פּרעמיערע האָט מען אים הינטער דער בינע אָפּגעגעבן אַ טעלעגראַמע פון באַרימטן טעאַטער־פּראָדוצירער ה. שומלין מיט די ווערטער: „איך געזען ביי דער פּרעמיערע און האָב אייך אין זינען פאַר מיינער אַ נייער אויפּפירונג.“

נישקאָ האָט יעדן געפּאַכט אין די אויגן די טעלעגראַמע. צי עמעץ האָט אים אָפּגעטאָן אַ שפּיצל, צי ער האָט זיך אַליין צוגעשיקט די טעלעגראַמע, האָט מען ניט געקאָנט דערגיין. דורך דעם גאַנצן סעזאָן האָט ער זיך כּסדר באַרימט, אַז שומלין וויל אים פאַר אַן ענגלישער פּיעסע אויף בראָדוועי. געווען איז עס אין סעזאָן 1939-1940, ווען מען

האַט אין נעשאַנאַל טעאַטער געשפּילט י. י. זינגערס דראַמאַטיזירטע אויפפירונג פון „חבר נחמן“ מיט לודוויג זאַץ און יעקב בן עמי אין די הויפטראַלן.

צוויי פּראָפּעסיאָנעלע טעאַטער־פּאַרוואַלטער, הערי גאַלדשטיין און וואַלף מערקור, האָבן דעמאָלט אָנגעפירט מיט דער אַרטעף־טרופּע. איינמאַל האָט נישקאַ געוווּן שומלינס טעלעגראַמע גאַלדשטיינען, און אין דעמזעלביקן אָונט האָט נישקאַ דערהאַלטן אַ טעלעגראַמע מיט דעם נוסח: „זאַץ איז קראַנק. מיר באַטראַכטן איר זאַלט שפּילן זיין ראַל אַדער אַן אַנדער ראַל. יעקב באַן אַמי.“

געווען איז עס אין אַ רעגנדיקן דאָנערשטיק אָונט און נישקאַ איז שיר ניט אַרויס פון די האַלאַבליעס. ער האָט ניט געוואַלט וואַרטן ביז צום סוף פון דער פּאַרשטעלונג, זיך צו פּאַרנויגן פּאַרן עולם. אזוי שנעל ווי ער איז אַראָפּ פון דער בינע, האָט ער זיך איבערגעטאַן, אָנגעטאַן זיינע שוואַרצע ברילן, פּאַרוואַרפן אויפן האַלדז דעם שאַליקל, זיך פּאַרפומירט און מיט אַ טעקסי זיך אַוועקגעלאָזט צום נעשאַנאַל טעאַטער, וואָס איז גראַד יענעם אָונט געווען געשלאָסן. פון דאָרט איז ער אין אַ צווייטער טעקסי צוגעפאַרן צום קאַפּע ראַיאַל, וואו ער האָט געטראַפן יעקב מעסטל, אַ מיטגליד פון דער „חבר נחמן“ טרופּע, וואָס האָט נישקאַן אויפגעקלערט, אַז באַן אַמי איז ניט בן עמי און דער גאַנצער ענין איז זיכער אַ שפּאַס. אָבער נישקאַ האָט זיך נאָכדעם באַ־רימט, אַז ער קלויבט זיך איבערצונעמען לודוויג זאַץ'ס ראַל און באַוווּן די טעלעגראַמע.

איך האָב אויפגעעהערט צו לייענען און באַמערקט: „ביז אַהער זע איך ניט קיין שום סאַדיזם אַדער עוולה פון אים, נאָר קעגן אים. ער האָט אַפּנים נישקאַ חוש פאַר הומאָר. אין דער טעאַטער־פּראָפּעסיע טרייבט מען אַ סך שפּאַס איינער מיטן צווייטן, נאָר מען נעמט דאָס אָן גוטמוטיק און מען מאַכט ניט פון דעם קיין וועזן. איך האָב אַ חשד, אַז דער נישקאַ ליידט פון אַ שפּולות־קאַמפלעקס.“

„אמת,“ האָט מאיר ווייניקער צוגעגעבן, „און קיינער האָט ניט מער רעכט צו דעם ווי נישקאַ. איצט, זייט אזוי גוט און לייענט ווייטער:

— באַלד ווי ער איז אַרויס פון די טעאַטער־ווידעלעך, אין די 30־ער יאָרן, איז ער אָנגעשטעלט געוואָרן צו זיין פאַר די זומער־חדשים דירעקטאָר פון אַ ראַדיקאַלן זומער־פּלאַץ. ער האָט געדאַרפט אַליין אויפטרעטן אין שפּיל־נומערן, איינאַרדענען פּראָגראַמען און פּאַרשטעלן די גאַסט־קינסטלער, וואָס וועלן אויפטרעטן אין די סוף־וואַך פּראָגראַ־מען.

אין דער ערשטער וואָך האָט נישקאָ אָפּגעקאַלעכט זיינע בעסטע נומערן; אויסגעגעבן די מיזינקע; נומערן פון קאַריקאַטורן פון יידן: קראַנקע, היקעוואַטע, טויבע, אַסטמאַטיקער, אַנשיקענישן. דער עולם האָט געלאַכט פון די נעגאַטיווע געשטאַלטן און נישקאָ איז געוואָרן ביי זיך זיכער, אַז ער האָט דעם גאַנצן עולם אין זיינע הענט. וויקטאָר פעקער איז געווען דער גאַסט-אַרטיסט פאַר דער צווייטער סוף-וואָך אין יולי. ער האָט זיך באַלד פאַרשטענדיקט מיט נישקאָ, דעם פראַגראַם-דירעקטאָר, וואָס איז מיט אַ קורצער צייט צוריק געווען זיינער אַ תלמיד אין דער אַרטעף יוגנט-גרופע. נישקאָ האָט פון פעקערן געוואַלט דערגיין וועגן פראַגראַם, וואָס ער וועט דורכפירן פרייטיק אָונט. פעקער האָט אים איבערגעגעבן, אַז ער וועט רעציטירן די פּאַעמע „בראַ-בידזשאַן“.

נישקאָ האָט געשאַקלט מיטן קאַפּ און פאַרשריבן. וואַלף יוני, דער פּאַעט, זשורנאַליסט און פּיאַיקער ליריציסט פון געלונגענע פּאַלקסטימלעכע און קאַנצערט-לידער, איז געווען אַנגע-שטעלט אין דעם פּלאַץ ווי דער ליטעראַרישער דירעקטאָר. זיין התחייבות איז געווען, צוצושטעלן מאַטעריאַל פאַר פראַגראַמען, אויך שרייבן אַ מין הומאַריסטישע טעגלעכע צייטונג מיט אויסגעטראַכטע און סאַטיריזירטע אמתע נייעס פון דעם פּלאַץ און פון אומעטום. מערסטנס אַ גוטמוטיקער הומאָר, קיבעץ און שפּאַס. בעת די פראַגראַמען פלעגט יונין פאַרברענגען הינטער די קוליסן מיט זיינע פּערזענלעכע פריינט, די געסט-אַרטיסטן.

וויקטאָר פעקער האָט געהאַט אַ פיינעם נאַמען ווי אַן אַקטיאָר און ווי אַ מאַנאָ-אַרטיסט. די געסט פון זומער-פּלאַץ האָבן אים גערן געוואַלט הערן. פרייטיק-צורנאַכט האָט דער עולם אַנגעפּאַקט דעם זאַל. דער „סימפּאָנישער אַרקעסטער“ פון פיר קלעזמער האָט אויפגעשפּילט אַ פּאַפּאַרי פון יידישע פּאַלקס-לידער צוזאַמענגעוועבט מיט פראַלעטאַ-רישע געזאַנגען.

הינטער די קוליסן האָט זיך נישקאָ פּלוצים געווענדט צו יוניגען: „טו מיר אַ טובה און הויב אָן דעם פראַגראַם. איך וועל שוין אַליין איבערגעבן דעם עולם וואָס איך וועל טאָן.“

יונין האָט דאָס ניט געדאַרפט טאָן און חוץ דעם האָט ער צו נישקאָן זיך באַצויגן מיט חשד. „גוט, מהיכא תיתי“ האָט ער געזאָגט און איז אַרויף אויף דער בינע און אַנגעהויבן אַט די דרשה: „חשובע פרויענציעמערן און מאַנצבילן! איך האָב שוין לאַנג באַמייט זיך אויסצוגעפינען פאַרוואָס מען זאָגט: פרויענציעמערן און מאַנצבילן.“

אפשר איז דאָס דערפאַר וואָס פרויען בילן ניט. אָבער, ניט דאָס בין איך אויסן, באַלד וועלן מיר דאָ זען אַ מאַן, און דערפאַר וואָס איך ווייס ניט וואָס ער גייט דאָ טאָן, נאָר איך בין אָבער זיכער, אַז ער וועט לאַנג ניט בלייבן, אויף דער בינע, מחמת ער היט זייער זיין האַלדן. צווישן עולם געפינט זיך אַ יונגערמאַן וואָס האָט סמיכה אויף שחיטה, און ער האָט מיטגעבראַכט זיין חלף. הכלל, דער מאַן וואָס וועט באַלד אַרויף איז נישקאָ נייער, נאָר אונדזער פּראָגראַם-דירעקטאָר. נעמט אים אויף מיט פעטש ווי ער פאַרדינט. און נישקאָ איז אַרויף אין סאַמע מיטן פּון אַפּלאָון.

„חשובע פריינט, האָט נישקאָ אָנגעהויבן, „איך וועל פאַר איך אַפּשפּילן די באַרימטע פּאַעמע, 'ביראַ-בידזשאַן'!“

פעקער, וועלכער איז געזעסן הינטער די קוליסן, האָט פשוט ניט געקאָנט גלויבן וואָס ער האָט געהערט. דער געלעכטער וואָס יוניס אויפטריט האָט געשאַפן איז אים פאַרגליווערט געוואָרן אויפן פנים. ער האָט געוואַלט אַרויף אויף דער בינע און אַרונטערוואַרפן דעם סוואַלאַטש, אָבער ער האָט זיך באַהערשט און געשוויגן. שפעטער איז פעקער אויפגעטראַטן, רעציטירט אַנדערע פּאַעמען און פאַרענדיקט מיט דוד קריוויצקיס ריטמישער פּאַעמע „טאַימו סקווער“.

שבת, גאַנץ פרי, איז פעקער אַ ברוגז'ער אַוועקגעפאַרן פון זומער-פּלאַץ. דער עולם האָט זיך געשושקעט, אָבער ניט געוואוסט די סיבה פון זיין אַוועקפאַרן. ער האָט פשוט ניט געוואַלט פאַרבלייבן אין איין פּלאַץ מיט דעם אומקאַלעגיאַלן נישקאָ. פאַר דער שאַרלאַטאַנסקער האַנדלונג האָט ער אים קיינמאַל ניט געוואַלט מוחל זיין.

נישקאָ האָט געשמייכלט הינטער זיינע שוואַרצע ברילן און געגעבן אַנצוהערן, אַז פעקער איז אַוועקגעפאַרן דערפאַר וואָס ער האָט מורא געהאַט אַז ער וועט פאַרטונקלט ווערן פון נישקאָ'ס טאַלאַנט.

וואַלף יונין האָט אין זיין טעגלעכער צייטונג איבערגעגעבן אַט די סאַטירישע שורות :

„צינגלעך אָן גלעקער, / שוואַרץ באַברילטע פּלעקער, /

פאַרשפּרייטן אַז פעקער

אַוועק איז פון פּלאַץ אַ באַזיגטער.

ס'איז כּזב וּשקר, / ווייל וויקטאַר פעקער /

געווען און פאַרבלייבן איז וויקטאַר!“

ווי אַ שד פאַר ציצית האָט נישקאָ געציטערט פאַר קיבעץ. ער האָט ניט געקאָנט אַראַפּשלינגען דעם מינדסטן שפּאַס און פּראַטעסטירט, אַז מען פאַרשוועכט זיין נאַמען. ער איז געווען אַנגעצונדן קעגן יוניניען.

צוויי וואָכן שפּעטער, אַ שבת אַוונט, איז יונין געשטאַנען הינטער די קוליסן און געשמועסט מיט זיין פריינט מישאַ ראַפּעל, דער גאַסט-אַרטיסט יענע סוף-וואָך. פּלוצים האָט ער דערהערט פון גאַרדעראַב-צימער: „העי! דערלאַנג מיט די שטיוול!“

יונין האָט אויסגעדרייט זיין קאַפּ און געזען ווי נישקאַ זיצט אין זיין צימערל אַ ביזער. „וואָס האָט איר געזאַגט?“
„פרעג ניט קיין קשיות, דערלאַנג מיר די שטיוול.“ האָט נישקאַ באַפּעלעריש געשריגן.

„איך זאַל אייך דערלאַנגען וואָס? אייערע הענט ליגן אין קימפעט?“
האָט יונין איבערגעפרעגט.

„איך האָב אייך אָנגעשטעלט,“ האָט נישקאַ מיט כּעס געזאַגט, „איר זאַלט מיר דערלאַנגען אַלץ וואָס איך דאַרף!“
„איר האָט מיך אָנגעשטעלט?“ האָט יונין אַ פּאַרחידושטער גע-פרעגט. „וואו און ווען האָט איר געפּאַקט און געמאַזלט, ווער האָט אייך געשלייערט? איר מאַכט טאַקע אַ נאַרישן אַנשטעל און...“
„הערט אויף טאַראַראַמעווען!“ איז נישקאַ געוואָרן היסטעריש, „שוין זאַלט איר מיר דערלאַנגען די...“

נאָך איידער נישקאַ האָט פּאַרענדיקט, האָט אים יונין דערלאַנגט אַ פּאַטש, אַז נישקאַ איז אַראַפּגעפּאַלן פון בענקל. „אַט דאַס קען איך דיר דערלאַנגען, דו סוואַלאַטש!“

מישאַ ראַפּעל, וואָס האָט מיט שטוינען צוגעזען דעם צוואַמענ-שטויס, איז צוגעלאָפּן איינצוהאַלטן יונינען, וואָס איז גרייט געווען ווייטער דערלאַנגען נישקאַן אַ נייעם פּסק און האָט מיט צאַרן גע-זאַגט צו נישקאַן: „אייער חוצפה האָט ניט קיין גרענעץ. ווי דערלויבט איר זיך אַזוי רייזן צו אַ פּאַעט, אַ שריפטשטעלער, ביי וועמען איר וואַלט געמעגט פּוצן די שטיוול?!“

איך האָב זיך אָפּגעשטעלט און געזאַגט: „זאַגט מיר, פריינט מאיר ווייני-קער, זיינען טאַקע די עפיזאָדן און דיאַלאָגן פינקטלעך אָדער צוגעפּאַרעט?“
„נו, בין איך ניט אַזוי פינקטלעך,“ האָט מאיר ווייניקער זיך אָנגעצונדן, „אַבער דאַס זיינען פּאַקטן, און קיין זאַך איז ניט אַזוי איינגעקשנ'ט ווי אַ פּאַקט. נאָר, וואַלט איר געווען אַ פּסיכאָלאָג, אַ פּסיכיאַטער, וואַלט איך זיכער געפונען פּאַראַנאָישע אייגנשאַפטן אין נישקאַן. איך בין בלויז אַ בולב-יאַגראַף און אין ווייטערדיקן וועט איר געפינען אַ טייל פון אייער אייגענער בולב-יאַגראַפיע.“

***

וו. מערקור האָט זיך באַקאַנט מיט נישקאַן אין יאָר 1939, ווען ער איז

געווען איינער פון די פארוואַלטער, און נישקא — איינער פון דער אַרטעף-טרופע. אָבער נישקא האָט געקענט מערקורן ווי אַ שוישפילער פון יידישן קונסט־טעאַטער און ווי אַ שרייבער, ווייל נישקא פלעגט אויף אונטערנעמונגען לייענען מערקור'ס הומאַריסטישע מעשיות.

ווי אַ מגפה אַזוי פלעגט יעדער איינער זוכן אויסצומיידן נישקאָן. קיינער אין „אַרטעף“ האָט מיט אים נישט געוואָלט ריידן. קיינער האָט מיט אים נישט געוואָלט האָבן קיין מגע ומשא. מחמת דעם האָט מערקור זיך תמיד אַוועקגעדרייט, ווען נישקאָ איז אים אַנטקעגן געקומען.

אין 1943 איז נישקאָ געוואָרן אַ מיטגליד פון דער „היברו עקטאָרס יוניאָן“. ווי אַן אויסדרוק פון פאַטריאַטיזם, האָט די יוניאָן אַריינגענומען די וואָס האָבן געדינט אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי.

גראַד אין דעם יאָר האָט מען צוגענומען אין דער אַרמיי דעם זינגער-שוישפילער לעאָן ליבגאַלד, וואָס האָט געשפילט אין דער מנשה סקולניק טרופע. ראובן גוסקין, פירער פון דער אַקטיאָרן־יוניאָן, האָט נישקאָן געהייסן צוגיין צום סעקאַנד עוועניו טעאַטער און זיך טרעפן מיט סקולניקן.

נישקאָ איז צוגעגאַנגען, זיך באַגעגנט מיט סקולניקן און אים איבערגע-געבן: „גוסקין האָט מיך געשיקט אַהער וועגן דער ראַלע וואָס איך דאַרף שפילן. ווי איך פאַרשטיי, דאַרפט איר אַ יונגן אַקטיאָר אויף ליבגאַלדס פּלאַץ.“ סקולניק האָט זיך אַנטשולדיקט: „איר פאַרשטייט, איך האָב אייך קיינ-מאַל נישט געזען שפילן, איר קוקט אויס יונג... אָבער, קענט איר זינגען? האָט איר ווען עס איז געזונגען אין אַ פּיעסע?“

„אָודאי קען איך זינגען, אָודאי... כאַטש מיין אמתער זשאַנר איז עפּעס אַנדערש. איך בין אַ כאַראַקטער־אַרטיסט, אַ קאָמיקער!“
 „אַ, איר זיינט אַן אַרטיסט, אַ קאָמיקער? ... אָבער דאָ אין טעאַטער, פאַרשטייט איר מיר... איר קענט מיך? ... איך בין מנשה סקולניק... דאָ איז שוין פאַראַן אַ קאָמיקער...“

„יא, איך קען אייך, כאַטש איך האָב בלויז געזען איינמאַל שפילן... אָבער... מען קען דאָך דאָ אַביסל איבערדרייען... איר וועט שפילן ליב-גאַלדס ראַל און איך וועל שפילן די קאָמישע... מען דאַרף צולאָזן יונגע אַרטיסטן.“

„ריכטיק,“ האָט סקולניק געשאַקלט מיטן קאַפּ, ריכטיק. זאַגט מיר, ווי לאַנג איז געווען אייער סעזאָן אין דער אַרמיי?“
 „דריי חדשים.“

„דריי חדשים... און איר האָט זיך שוין אויסגעלערנט סטראַטעגיע?... אָבער איר האָט געמוזט זיין אַ קאָמישער סאַלדאַט... יא, אייער סטראַטעגיע מיטן איבערבייטן די ראַלן איז ניט שלעכט, אָבער איך וועל זיך דאַרפן דורכ-“

ריידן מיט מיין גענעראל־שטאַב, און... איך וועל טעלעפאָנירן גוסקינען. אַן אַ זיי געזונט האָט זיך סקולניק אויסגעדרייט און איז אַוועק.

ווען „דריטע סדרים“, די סעקולאַרע יום־טובים, מיט נישקאָ'דיקע הגדות זיינען אַריין אין מאַדע איז נישקאָ געוואָרן אַ „רעזשיסער“, אַ מין „טרעפיק־פּאַליסמאַן“ כדי אַקטיאָרן זאָלן זיך ניט צוזאַמענשלאָגן. דאָס האָט אַזאַ מין שייכות מיט רעזשי ווי אַ בערנטאַנץ האָט מיט אַ באַלעט, נאָר נ. כאַנין האָט אַפנים געהאַלטן פון נישקאָ און אים אָנגעשטעלט.

אין אַ זומער פון די פּערציקער יאָרן איז ער געוואָרן פּראָגראַם־דירעקטאָר פון „קעמפּ בויבעריק“ און באַוויון זיין רעזשיסאָרישע בקיאות צו די שוין שפּילער חיה'לע גרובער (פון „הבימה“) און דעם נאַטירלעכן קאַמיקער בנימין פּישביין. געוואָרן אַ רעזשיסער אָן בויכווייטיק און אַלעמען קראַנק געמאַכט מיט זיין „מעטאָד“, וואָס איז באַשטאַנען פון קאַליע מאַכן. אַט האָט די ליכט „אומישנע“ ניט געאַרבעט, אַט איז דער פּאַרהאַנג פּאַרצויגן געוואָרן „אומישנע“ צו פּרי. ער איז תמיד אַרויף אויף דער בינע ווען מען האָט אַ צווייטן אַפּלאַ־דירט. פּלעגט ריידן, מאַכן פּוילע שטיק ווען אַנדערע האָבן געשפּילט און אַפּגעצויגן די אויפּמערקזאַמקייט פון עולם. צום סוף האָט ער זיך באַקלאַגט פאַרן קעמפּ־אַנפּירער, לייבוש לערער, אַז מען העלפט אים ניט, מען קאַאַפּע־רירט ניט מיט אים.

ווען דער דיכטער ה. לייזיק איז געקומען צוגאַסט האָבן קינדער פון בויבעריק קינדער־קעמפּ דורכגעפירט עטלעכע סצענעס פון לייזיק'ס פּאַע־טישער דראַמע „דער גולם“.

קינדער, וואָס און ווי אַזוי זיי זאָלן ניט שפּילן, האָבן חן און אַ טעם. דער מחבר און דער עולם האָבן די קינדער אויפּגענומען מיט וואַרעמקייט און אַפּשאַצונג.

נישקאָ האָט באַלד דעמזעלבן אַוונט אָנגעזאַגט זיינע מיטשפּילער: „איבעראַכטאַג שבת צו נאַכט וועלן מיר דורכפירן אַ קאַנדענסירטע ווערסיע פון 'דער גולם'.“ חיה'לע גרובער האָט אַ דערשטוינטע געפּרעגט: „איר זיינט משוגע? מיר האָבן נישקאָ שוישפּילער, נישקאָ בינע, נישקאָ דעקאַראַציעס, נישקאָ רעזשיסער און איר ווילט זיך פּאַרשטעלן פאַר אַ גולם?“ פּישביין האָט געהויבן מיט די פּלייצעס און געזאַגט: „עולם, גולם, וואויל אים וואָס ער האָט פּוסטע פּאַנטאַזיעס. ווער, וואָס, ווען שפּילן?“

„איך בין דער רעזשיסער,“ האָט נישקאָ געענטפּערט, „און איך האָב אַזוי באַשלאָסן. חיה'לע וועט שפּילן די ראַל פון דער באַבע און אויך פון אייניקל. פּישביין וועט שפּילן דעם מהר"ל און דעם משוגענעם און איך וועל שפּילן דעם גולם און אויך זיין דער נאַראַטאָר, און וועל אַלץ דערקלערן!“

נישקאָ האָט געלאָזט אויסהאַקן אַ וועלדל מיט ביימער פאַר דעקאַראַציעס.

ער האָט איבערגעלאָדן די עלעקטרישע שיין־וואַרפער, דאָס ליכט זאל פאלן בלויז אויף אים. די פראָבן זיינען אַריבער, און די שפּיל האָט אָנגעהויבן. מחמת ער איז שוין געווען גרימירט פאַר דער ראָל פון דעם גולם, האָט ער צענומען בלויז אַ שפּאַלט פון פאַרהאַנג, באַוויזן אַ האַלבן פנים צו מאַכן די נאַראַציע. ער האָט אַריינגערעדט אין פאַרהאַנג, און מען האָט ניט פאַרשטאַנען קיין וואָרט. צום סוף האָט זיך דער פאַרהאַנג צענומען, די ליכט־עפּעקטן האָבן געשטאַכן אין די אויגן, אַקטיאָרן זיינען אַרויף און בפּירוש אָנגעהויבן צו פאלן איבער די קלעצער און ביימער. דער עולם האָט געמיינט, אַז ס'איז אַ פאַראַדיע, אַ בורלעסק און געלאַכט. אויף דער בינע איז אַלץ געגאַנגען כאַדאַראַם. עס איז געווען אַ חווק און לייוויק האָט דעמאָנסטראַטיוו פאַרלאָזן דעם זאל צוזאַמען מיטן עולם.

הינטער דער בינע האָט חיה'לע גרובער מיט אַ זיידן אונטערהעמדל געשמיסן נישקאַן, שרייענדיק: „אַ רעזשיסער ביזטו? אַ פּורצע, אַ לאַינזלח, אַ חוצפּהניק, אַ שטונק! מיר האָבן זיך געבעטן ביי דיר, דו, דו, דו ינגל! גולם!“

מיט צאַרן האָט לייוויק אויסגערעדט לייבש לערערן פאַר צולאָזן דעם גולמ'דיקן ליץ, צו שאַפן דעם חילול.

דער עולם אין קעמפּ איז געווען אויפגעבראַכט קעגן נישקאַן. באַלד פון אָנהויב פון די זומער־חדשים האָט ער זיך געשאַפן שונאים פאַר זיין סקאַנ־דאַליעזער אויפפירונג מיט אָנגעשטעלטע אין עס־זאל און אין קעמפּ. אַ קעלנער האָט אומגערן אים אָפּגעגאַסן מיט אַ שיסל באַרשט. אַ צווייטער קעלנער האָט, אויך על פי צופאַל, איבערגעקערט אויף זיין קאַפּ אַ שיסל מיט לאַקשן־זופּ. אין זיין בעט האָט מען אַריינגעלייגט אַ גאַנצע מחנה מיט מערעש־קעס. די שופּלאָדן פון זיין קאַמאַד זיינען געווען צוגעשלאָגן מיט טשוועקעס, און נאָך אַ סך אַנדערע שפּיצלעך האָט מען אים אָפּגעטאַן.

***

אין יאָר 1951, האָט נישקאַ, נאָך עטלעכע צופעליקע און נאָכדעם באַ־שטימטע טרעפּענישן מיט מערקורן געפּועלט, אַז זיי זאָלן ביידע אַרויספאַרן בשותפות קיין מעקסיקאָ סיטי אויף צוויי קליינקונסט־אָונטן, און נאָכדעם מאַכן אַ נסיעה איבער צענטראַל און דרום אַמעריקע. מערקור האָט צוגעטראַכט אַ נאָמען, „די צוויי הומאַריסטאַקראַטן“, און גענומען מאַכן פאַרבינדונגען מיט יחידים, קהילות און אָרגאַניזאַציעס אין לאַטיין־אַמעריקע. פון אַ צאָל שטעט, לענדער זיינען באַלד אָנגעקומען פּאַזיטיווע ענטפּערס. און עס איז אויסגע־שטעלט געוואָרן דער מאַרשרוט: קובאַ, מעקסיקאַ, פּאַנאַמאַ, קאַלאַמביאַ,

ווענעזועלעך און דער אינדול קוראסאָאָ. אין אייניקע לענדער האָבן זיי געדאַרפט שפּילן אין מערערע שטעט און אין עטלעכע שטעט שפּילן צוויי אָוונטן. דער פּראָגראַם האָט געזאָלט באַשטיין פון אינדיוידועלע רעזיטאַציעס און פון דיאַלאָגן. מערקור האָט געזאָלט זיין דער קאַנפּעראַנסיע ווי אויך דער פּאַרשטייער פּאַר דער פרעסע, זיין פּאַראַנטוואָרטלעך פּאַר נאַטיצן, אַנאַנסן און אַנדערע דרוק־זאַכן.

ביים אויסשטעלן די אַנאַנסן און אַפּישן האָט נישקאָ פּאַרלאַנגט, אָז זיין נאָמען זאָל אויך אַוועקגעשטעלט ווערן ווי דער רעזישער. מערקור האָט אויף דעם ניט געוואָלט מסכים זיין: „וואָס אַזוינס וועסטו רעזישירן?“

„איך ווער תמיד אין יעדן פּראָגראַם אַנאַנסירט ווי דער רעזישער. אָט וועל איך דיר באַווייזן, האָט נישקאָ אַרויסגענומען אַ פּאַק פּאַפּירן. „דאַרפסט מיר גאַרנישט באַווייזן, איך ווייס, דו ביזט אַ מה נשתנה רעזיש־סער. האָסט רעזישירט דריטע סדרים ביים אַרבעטער־רינג, איז דינו, מיר גייען ניט פּראַווען קיין סדרים, מיר האָבן אַ פּראָגראַם און אַלץ וועט זיין בסדר, אָן רעזיש־“

„אַבער אַ פּראָגראַם דאַרף אויך האָבן אַ רעזישער!“ האָט נישקאָ געזאָגט. „אַ פּראָגראַם,“ האָט מערקור געענטפּערט, „דאַרף אויך האָבן כּאַרעאַ־גראַפיע, שטעל מיר אַוועק ווי דער כּאַרעאַגראַף.“ „איך מאַך מיר מיין אייגענע כּאַרעאַגראַפיע.“

„און איך מיין אייגענע רעזיש־אַבער ניט אין די אַנאַנסן. נאָר אַזוי ווי איך בין דער קאַנפּעראַנסיע, וועל איך תמיד אַרויסברענגען, אָז אין דיר זיצט אַ דיבוק פון אַ רעזישער. וועמען ווילסטו: וואַכטאַנגאָוו, סטאַניסלאָווסקי, ריינהאַרד?“

אין האַוואַנאַ, קובאַ, האָט א. י. דובעלמאַן אין זיין קריטיק אין „האַוואַנער לעבן“ געלויבט די צוויי הומאַריסטאַקראַטן פּאַר זייער אויסגעצייכנטן פּראָגראַם. אין די רעצענזיעס פון די מעקסיקאַניש־יידישע צייטונגען האָט משה רובינ־שטיין אין „די שטימע“ און י. לאַודעיסקי אין „דער וועג“ געלויבט ביידע הומאַריסטאַקראַטן, דעם אינהאַלט פון פּראָגראַם, די אַנדערשקייט, און פּאַר־ענדיקט אָז דער צווייטער פּראָגראַם איבעראַכטאַג שבת וועט זיכער זיין פון דעמוועלבו קינסטלערישן און ליטעראַרישן ניוואָ.

נישקאָ האָט אויך געהאַט גרויס עגמת־נפש למאי מען האָט דעמאָלט אַפּגעדרוקט מערקורס הומאַרעסקעס און סאַטירעס.

מיטוואַך, איין טאָג נאָך דעם ווי די רעצענזיעס זיינען געווען אַפּגעדרוקט, איז נישקאָ פּלוצים געקומען אין דער רעדאַקציע פון „די שטימע“. דער רעדאַקטאָר, משה רובינשטיין, האָט באלד דערשפּירט אָז עפעס איז ניט גלאַט. נישקאָ האָט אים טאַקע באלד געלאָזט וויסן: „איך בין געקומען איך

פערזענלעך דאָנקען פאַר אייער קריטיק און אייך אויך בעטן אַ טובה. איר וועט דאָך זיכער שרייבן וועגן מיין צווייטן אויפטריט?

רובינשטיין האָט אים איבערגעשלאָגן: „מערקור איז דאָ נעכטן געווען און איבערגעלאָזט נאָטיצן וועגן אייך ביידן. וואָס מיינט איר 'אייער' אויפֿ־טריט? איר האָט זיך צעקריגט?”

„גניין,“ האָט נישקאָ געזאָגט, „גניין, מיר האָבן זיך ניט צעקריגט, אָבער איך וויל אייך בעטן, אַז די צווייטע קריטיק זאָלט איר בלויז שרייבן וועגן מיר.“ „איר מיינט מערקור וועט ניט אויפטרעטן?“ האָט רובינשטיין געפרעגט. „יאָ, ער וועט אויפטרעטן, אָבער איר האָט שוין גענוג געשריבן וועגן אים. איך האָב אים מיטגענומען ער זאָל מיר אַרויסהעלפֿן.“

„וואָס הייסט איר האָט אים מיטגענומען? איר באַצאָלט אַלע זיינע הוצות? איר דאַרפט אים באַצאָלן פֿון אייער קעשענע, אויב עס וועט ניט זיין קיין הכנסה?”

„גניין,“ האָט זיך נישקאָ געקאַרטשעט. „מיר זיינען ביידע געפאַרן בשות־פות, אָבער מען האָט שוין גענוג געשריבן וועגן אים.“

„דאָס מיינט,“ האָט רובינשטיין געענטפֿערט, „איר ווילט ניט אַזוי אַ טובה פאַר זיך, ווי אַ רעה פאַר יענעם. ס'איז מאָדע, איר זיינט דאָך אַן אַמעריקאַנער, פֿון דעם לאַנד פֿון פֿרייער פֿרעסע, ווי האָט איר דאָס די חוצפה גאָר צו פאַרלאַנגען אַזאָ זאָך? עס איז ניט עטיש, ניט קאַלעגיאַל, ניט שייך, און טאַקע גאָר, גאָר פאַסקודע. איך קען אייך בלויז טאָן אַ טובה און די גאַנצע זאָך פאַרשווייגן. איר מעגט זיך שעמען.“

בושה איז פאַר נישקאָן געווען אַן „אינאָסטראַני“ וואָרט. אין זיין ווייטן האַלדז איז דאָס קיינמאָל ניט געקראַכן. גיין מיט אים אין אַ רעסטאָראַן אָדער אין אַ געשעפט עפעס איינקויפֿן איז געווען אַן אַפֿקומעניש. קעלנערס פֿלעגט ער עטלעכע מאָל צוריקשיקן מיט די שפייזן וואָס ער האָט באַשטעלט. סוחרים האָבן באַדאַרפט האָבן שטאַלענע נערוון אַריבערצוטראַגן זיין דינגעניש און זיינע מאַניפֿאַרגעס. אַ סוחר ביי וועמען ער האָט געוואָלט קויפֿן אַ טוצן פֿאַרט־מאַנעס מיט אַזטעקישע קאַלענדאַרן, האָט ניט געוואָלט נאָכלאָזן פֿון פֿרייה, אָבער האָט אים געוואָלט געבן, כדי פֿון אים פֿטור צו ווערן, פֿיר פֿאַרטמאַ־נעס אומזיסט. הכלל, ער האָט געקויפט זעקס און געקראַגן דריי אומזיסט.

ביידע, נישקאָ און מערקור, זיינען אַוועק צום ווענעזועלישן קאָנסולאַט, כדי צו קריגן וויזעס. מען האָט זיי דערקלערט, אַז מען דאַרף טעלעגראַפֿיש אַנפֿרעגן אין קאַראַקאַס. כדי דאָס דערליידיקן איז נויטיק שיקן אַ טעלעגראַמע. אַן אַנגעשטעלטער אין קאָנסולאַט האָט אויסגעשריבן אין שפּאַניש דעם נוסח און געזאָגט: „שיקט דאָס באַלד אַוועק וועט איר קריגן אַ שנעלן ענטפֿער.“ דער טעלעגראַפֿיסט האָט איבערגעציילט די ווערטער פֿון דער דעפֿעשע

און פאַרלאַנגט 72 פעזאַס. נישקאַ האָט זיך גענומען דינגען מיט אים: „אין אַמעריקע רעכנט מען ניט פאַר דעם אַדרעס און אונטערשריפט.“ דער טעלע־גראַפֿיסט האָט גענומען שוויצן און זיך ראַנגלען מיט נישקאַן אין אַ צעקאַ־ליעטשעטן ענגליש, אָבער נישקאַ האָט אויסגעפֿירט. ער האָט בלויז באַצאַלט אַן ערך פֿערציק פעזאַס... ביים אַרויסגיין האָט זיך נישקאַ געגרויסט: דו זעסט, מען דאַרף זיך ניט לאָזן!“

„איך בין ניט זיכער,“ האָט מערקור געענטפֿערט, „נאָר כּדי זיך ניט צו דינגען מיט דיר, וואָלט איך דיר אַליץ אוועקגעגעבן אומזיסט.“
דער צווייטער שבת־אָוונט איז אַריבער אינגאַנצן גלאַט. ווידער האָט די פֿרעסע געלויבט ביידן. זיי האָבן זיך גענומען גרייטן צו דער נסיעה פֿון פֿאַרן ווייטער, אָבער פֿון ווענעזועלישן קאַנסולאַט האָט מען נאָך ניט באַקומען קיין ידיעה. צען טעג זיינען אַריבער, די הוצאות זיינען דערווייל געוואַקסן. צום סוף זיינען ביידע ווידער אוועק אין קאַנסולאַט און אויסגעפֿונען, אַז מען דאַרף צוגיין צו דער טעלעגראַף־ביוראָ: איר זיינט דאָרט שולדיק געלט פֿאַר אַ טעלעגראַמע.“

נישקאַ איז שיר ניט געוואָרן היסטעריש, גענומען אַרגומענטירן, נאָר מערקור האָט אים אָפּגעשטעלט, האָט באַצאַלט פּופּציק פעזאַס און געקראָגן דעם ענטפֿער פֿון קאַראַקאַס. אַרויסגייענדיק פֿון ביוראָ האָט מערקור געפֿרעגט:
„נו, דאַרף מען זיך דינגען ווי אַ מאַרק־דיענע?“

„זיי זיינען אַלע אַ באַנדע גנבים!“ האָט נישקאַ געשריגן.

„ניין, דו ביזט דער גנב. מיט דיינע מאַניפֿאַרגעס האָסטו זיך און מיר באַגנבעט. מיר האָבן אומזיסט געפֿטרט איבער פֿיר הונדערט פעזאַס, מיט אונדזער זיצן דאָ האָבן מיר פֿאַרלוירן צייט און געלט. אָבער גענוג, איצט זע איך שוין וואָס עס מיינט דיין רעזשי.“

זיי זיינען געפֿלויגן קיין פֿאַנאַמאַ און פֿון דאָרט קיין קאָלי, קאַלאַמביאַ, אויף צוויי קאַנצערטן. פֿון דאָרטן זיינען זיי געפֿלויגן ווייטער קיין מעדעלין און מיט צוויי טעג שפּעטער קיין באַגאַטאַ און נאָכדעם קיין באַראַנקיאָ.
פֿון מאַראַקאַיאָ אין ווענעזועלאַ זיינען זיי אַריינגעפֿלויגן קיין קאַראַקאַס, און סוף־כּל־סוף דערגרייכט דעם לעצטן אָרט פֿון מאַרשורט, דעם אינדזל קורסאַאַ און זייער נסיעה האָט זיך געענדיקט.

נאָכן פֿאַרענדיקן די נסיעה, איז נישקאַ אָפּגעפֿאַרן מיט אַ שיף קיין ניו־יאָרק און מערקור איז צוריקגעפֿלויגן אויף אַ צווייטן באַזוך קיין מעקסיקאַ סיטי.

**

איך האָב אוועקגעלייגט די פֿאַפֿירן וואָס איך האָב געלייענט און זיך געווענדט צו מאיר ווייניקער: „מיין ליבער בולבֿ־יאַגראַף, מיר איז פֿינילעך

דער גאַנצער ענין. איך לייקן ניט קיין זאך, אָבער פון וואַנען ווייסט איר דאָס אַלץ?"

"אין דער טעאָטער-פּראָפּעסיע," האָט ער געענטפּערט, "איז ניטאָ קיין סודות. איך האָב אַלץ פּאַרנומען און פּאַרשריבן. איצט וועט איר אויך גלויבן די ווייטערדיקע עפּיזאָדן וואָס זיינען ממש אומגלויבליך."

**

אין יאָר 1953 איז נישקא אַרויסגעפאַרן מיט אַ גרופּע אַרטיסטן איבער אַמעריקע און קאַנאַדע. די גרופּע איז באַשטאַנען פון נישקא, מאַשאַ בעניאָ, ריטאָ קאַרפּינאָוויטש און פּאַלאַ קאַדיסאָן.

אין טאַראַנטאָער "ידישער זשורנאַל" זיינען דערשינען עטלעכע נאַטיצן וועגן דער קליינקונסט-פּאַרשטעלונג וואָס האָט געזאַלט פּאַרקומען דעם קומענ-דיקן שבת אָוונט. מיטוואַך, אין דעם טאָג ווען די גרופּע האָט געזאַלט אויפ-טרעטן אין לאַנדאָן, אַנטאַריאָ, בלויו אַ קורצער מהלך פון טאַראַנטאָ, האָט נישקא אין דער פּרי טעלעפּאָנירט דעם רעדאַקטאָר פון "זשורנאַל", ש. מ. שאַפּיראַ, און אים פּאַרבעטן אויף לאַנטש: "איך האָב עפּעס וואָס איך מוז אייך איבערגעבן פּערזענליך, טאָ לאַמיר זיך טרעפּן."

שאַפּיראַ האָט געטראַכט, אפשר וויל ער אויסנאַרן אַן אינטערוויו און האָט צוגעשטימט. "זאָל זיין 12 אַזיגער."

באַלד ווי זיי האָבן זיך אַוועקגעזעצט אין רעסטאָראַן, האָט נישקא אַרויס-גענומען אַ פּאַרטמאַנע און געגעבן שאַפּיראַן. "דאָס האָב איך ספּעציעל גע-קויפט פאַר אייך אין מעקסיקאָ. איר זעט, דאָס איז דער אַסקעטישער קאַלענ-דאַר...". שאַפּיראַ האָט אים באַלד פּאַרריכט: "איר מיינט דער אַצטעקישער קאַלענדאַר...".

"זיכער," האָט נישקא געשמייכלט, "דאָס האָב איך דאָך געזאָגט." "גוט, גוט, לאַמיר באַשטעלן עסן און... זאָגט מיר, וואָס איז די כוונה פון אונדזער באַגעגעניש? איר האָט דאָך זיכער אויך אַנדערע מאַטיוון. די מתנה איז ניט קיין ריין אַלטראַיסטישע."

זיי האָבן באַשטעלט עסן און נישקא האָט געענטפּערט: "פון אַרבעטער-רינג אַפּיס ווייס איך, אַז איר האָט דערהאַלטן אַ צאַל אַנאַנסן און נאַטיצן וועגן מיין קומען אַהער...".

"די אַנאַנסן, נאַטיצן און בילדער פון דער גרופּע זיינען שוין געווען און וועלן נאָך זיין ביז שבת."

"זייער פיין, אַט טאַקע וועגן דעם וויל איך מיט אייך ריידן. אַזוי ווי איר האָט שוין געהאַט נאַטיצן און בילדער וועגן אַלעמען, וואָלט איך אייך געוואָלט בעטן, אַז די ווייטערדיקע נאַטיצן און בילדער זאָלן זיין נאָר וועגן מיר...".

שאַפיראַ האָט אים שאַרף אָנגעקוקט און האָט נאָכדעם אים געענטפערט :
 „איר מיינט, איך זאָל גאַרניט מער שרייבן וועגן די אַנדערע, נאָר בלויז וועגן
 אייך? מאַשאַ בעניאַ, אַן אויסגעצייכנטע אויסטייטשערין פון פּאַלקס-לידער
 און פון פּאַעטישע לידער; ריטאַ קאַרפּינאַוויטש איז פון די ערשט-אַריבער-
 געקומענע פּליטים-אַרטיסטן, מיט אַ יחוס-בריוו און אַ פּערזענלעכער רעפּור-
 טאַציע, און פּאַלאַ קאַדיסאַן איז איינע פון די פּיינסטע פּיאַנאַ-אַקאָמפּאַניסטינס
 ... זאָל איך הייסט עס, ווילט איר, מער ניט שרייבן וועגן זיי, נאָר בלויז
 וועגן אייך? איך ווייס ניט צי איר זיינט נישקאַ פּאַרגינער ... וואַלטן אין דער
 גרופּע געווען נאָך מענער, וואַלט איך פּאַרשטאַנען, אָבער פּרויען? ... איר
 ווייסט, דאָ אין קאַנאַדע האָבן מיר קאַלטע, פּראַסטיקע ווינטערס און מיר לעבן
 ממש אויף מיט יעדן קינסטלערישן שטראַל ... דאָס רייך איך אַלעגאַריש ...
 מיר האָבן דאָ געמאַכט אַ געוואַלטיקע אַנטדעקונג ... 'איין פּויגל קען ניט
 מאַכן קיין זומער' ... און זיכער ניט אַזאַ פּויגל ווי איר. דאָ אַהער קומען די
 בעסטע און גרעסטע אַקטיאָרן מיט זייערע טרופּעס און פּיעסן און איך האָב נאָך
 קיינמאַל ניט געהערט פון קיינעם אַזאַ מין שענדלעכן פּאַרלאַנג ... מישטיינס
 געזאַגט, די פּאַרמעגנס וואָס יידישע קאַנצערטיסטן מאַכן, ווילט איר זיי ניט
 פּאַרגינען אַ קליין ביסל כּבוד ... ווי האָט איר דאָס די העזע? ... איר האָט
 מיך איצט אינספּירירט צו שרייבן וועגן אייער עקלדיקן פּאַרלאַנג ... נעמט
 אייך צוריק אייער 'אַסקעטישן' קאַלענדאַר ... די צייט היילט יעדן חולה,
 אָבער ניט קיין נאָר ... ווי גוט איר זאָלט ניט זיין אויף דער בינע, זיינט איר
 ניט גוט גענוג צו פּאַרדעקן אַזאַ מין שאַנטאַזש.“
 אַן אויפגערגעטער איז שאַפיראַ אַרויס פון רעסטאָראַן.

**

„גענוג, האָב איך געזאַגט און אַוועקגעלייגט די פּאַפּירן, עס איז צופּיל
 כּבוד פאַר אים.“
 „דאָס איז אַלץ וואָס איר האָט צו זאָגן?“ האָט מאיר ווייניקער געפּרעגט.
 „קיין עמיל לודוויג זיינט איר ניט. ער איז אַ נישטיק מענטשעלע, אַ מאַזאַ-
 כיסט, וואָס פּרעסט זיך אַליין. צו וואָס אים באַשרייבן?“
 מאיר ווייניקער האָט גענומען זיך שפּאַרן: „פּאַרוואָס פּרעגט איר? ניט
 משה רובינשטיין, ניט וואַלף יונין, ניט ש. מ. שאַפיראַ האָבן אים געוואַלט
 אַפּ'פּרצופּין. אַט דערפאַר האָב איך עס געטאַן.“
 „וועגן זיי“, האָב איך געענטפערט, „קען איך אייך ניט זאָגן. אפשר האָבן
 זיי ווי איך געהאַלטן דעם נישקאַ פאַר צו-נישטיק. איך האָב פּאַרבאַכט
 מיט אים פיר חדשים און איך וויל די צייט פּאַרגעסן, ווי אַ וויסטן חלום.“

„אָזוי? איר ווילט פאַרגעסן. איר ווילט ניט וואַרענען קיין אומשולדיקע קרבנות זיך צו היטן פון אים?“ האָט מאיר ווייניקער געשריגן.
 „הערט זיך אויף צו היצן. איך האָב פאַרבראַכט מיין גאַנץ לעבן מיט שוישפילער, רעזשיסערן, מוזיקער, שריפטשטעלער, פּאָעטן, אַלע מיט אַנט-וויקלטע עגאָס און מיט שטאַליק, אַפטמאַל עגאָאייסטיש, אַבער איך האָב אויך געפונען אין אַ סך פון זיי הערלעכע קינסטלערישע אייגנשאַפטן און מענטש-לעכע מעלות. איך האָב אויך געטראָפּן קאַיאָפּן און אינטריגאַנטן און איך האָב ניט קיין שום באַגער זיי אַפּצומאַלן, באַזונדער ניט אַזאַ מין נישקאַ. ווען מען נעמט זיך באַשרייבן אַ געשטאַלט קריגט מען אַמאַל אַרויס אַ טיפּ, נאָר ווען מען מאַלט אַ טיפּ קריגט מען נישקאַ מענטש.“
 „האַלט איר,“ האָט מאיר ווייניקער געפרעגט, „אַז איך האָב אים ניט געדאַרפּט אַפּפּאַרטעטלען?“
 „האַט נישקאַ פאַריבל.“

זיין מויל אַזוי הויל, ווי אַ לאַך פון אַ רינגל,
 זיין קאַפּ אַזוי פוסט, ווי אַ גלאַק אָן אַ צינגל.

קרום און גלייך

ניט צו קוקן אויף נאַראַנים,
בלייב איך הינטער שלאָס און ריגל.
איך מייד אויס מיין אייגן פנים
ווען איך גיי פאַרביי דעם שפיגל.

איך בין אַ פראַסטער חי וקים,
ניט פעדאַנטיש-אַקאַדעמיש,
געוואַקסן מיט אַ בליק אַ פרייעם
פיר איך תמיד זיך באַהעמיש.

איך בין גאַרניט מיזאַנטראַפיש,
נאַר מיין עגאָ איז גאַר טשודנע.
איך בין ניט מקפיד מיקראַסקאָפיש,
נאַר דערקאָן באַלד וואָס איז נודנע.

איך לויף אַוועק פון שלעכטע פיעסן,
און פון קינאַ-מאַטאַגראַפיע.
מיר איז פשוט צוגעגעסן
אַלץ וואָס שמעקט מיט פאַרנאַגראַפיע.

מ'וויל איך זאָל זיין כדבעי, —
אין דער לענג'נ'ברייט זיך לייגן,
שלינגען פלאַכקייט מיט הנאה,
מיין עקשנות צו פאַרנייגן.

ניט זיך האַלטן שטאַל און אייזן, —
פוסטע קשיות תמיד פרעגן,
מיין ליבידאָ ניט צו ווייזן,
שפאַנען גלייך אויף קרומע וועגן.

ניט צו קוקן אויף נאַראַנים,
בלייב איך הינטער שלאָס און ריגל.
איך מייד אויס מיין אייגן פנים
ווען איך גיי פאַרביי אַ שפיגל.

בשר, פארווע נילכיק און פליישיק

(עפעס וועגן „קאמורשלט“)

אַ מאַן טראַגט הויזן אַלע יאָרן, — ניין, דאָס לאָזט זיך דעבאַטירן, מחמת עס זיינען פאַראַן ציניקער וואָס האַלטן, אַז אַ פרוי טראַגט די הויזן. לאַמיר דערביבער בעמען אַ רעקל, אַ מאַן טראַגט אַ רעקל אַלע יאָרן, אָבער מאַכן אַ רעקל קען ער ניט, סייזן ער איז אַ שניידער, אָבער מיר ריידן וועגן מענטשן, וועגן מענטשן בכלל און בפרט, אָבער אַלץ צוזאַמען ברענגען מיר בלויז ווי אַ משל, וועגן עסן טרינקען און רייניקן. וועגן דעם ווייסט דער מענטש גאָר־נישט. כאַטש ער עסט, טרינקט און רייניקט זיך אַלע זיינע יאָרן, ווייסט ער וועגן דעם גאַרנישט, ער ווייסט וועגן דעם אַ מכה.

עסן איז אַ געשמאַק־זאַך. אויב איר ווילט געניסן אַ געשמאַקע זאַך, אַ ניי שטיק פאַרגעניגן, עסט נייעם שמחה־פּוּדינג, טיי־נוי־פּעקס, געמאַכט פון מיגל־עקלין, דער עלעמענט וואָס פאַרמאַגט אין זיך נאַטירלעכן סאַרכעריין, דאָס מאַכט דעם פּוּדינג טיי־נוי־פּעקס זיס, פול מיט טעם, וואָס איז אַ נחת פאַר דעם גומען, נאַרהאַפט פאַר דעם קערפּער און אַ תּענוּג פאַר דער נשמה. דער קערפּער קען ניט אַנזאַמלען גענוג פון דעם עלעמענט מיגל־עקלין, דער־פאַר וואָס ער איז זייער גליטשיק און מען מוז דאָס אייננעמען יעדן טאָג אויפּסניי. טיי־נוי־פּעקס איז גוט פאַר אייער דייעטע. נאָכן אָפּעסן איין פאַרציע טיי־נוי־פּעקס פאַרלירט איר אינגאַנצן אייער אָפּעטיט צו עסן עפעס אַנדערש. איר פאַרלירט וואָג צוזאַמען מיט דעם באַגער צו מאַכן איבונגען מיט אייער מויל און זיך שטאַפּן מיט קאַלאָריס. אין איין גאַנצן טאָן טיי־נוי־פּעקס איז ניט פאַראַן מער ווי $\frac{1}{4}$ קאַלאָרי. עסן מער וועט איר ניט וועלן, אָבער טרינקען וועט איר מוזן. איז דאַרפט איר טרינקען דעם פינקלענדיקן, שפרודליקן געטראַנק פּופּטי־איבל, געמאַכט פון ריינע גאַרטן־פּרישע געווירצן און פּרוכטן, וואָס וואַקסן אין דער ברייט און לענג פון מיסטישן אַריענט. דאָס מיסטישע ליגט אין דעם וואָס קיינער ווייסט ניט וואו עס וואַקסט און ווער ס'האַט אַנגעמיסטיקט. דער געטראַנק פּופּטי־איבל פאַרמאַגט דעם אַרמאַט און רייך פון ריצינאַלין. דער באַרימטער פּראַנצויזישער כעמיקער מתיה לע קיש, האָט אַנטדעקט און געפאַרשט דעם קוואַליקן געטראַנק וואָס שפרודלט, ברויזט, בורטשעט און גרימט און צעגייט זיך אין אייערע געדערעם. קויפט אַ גאַנצן טוץ פּופּטי־איבל, וואָס פאַרמאַגט אַ סך אייזן. אין יעדן פּלעשל איז פאַראַן גענוג אייזן, און קינדער האָבן דאָס ליב, זיי ווערן פון דעם אַזוי שטייף ווי טשוועקעס. סיי טיי־נוי־פּעקס און סיי פּופּטי־איבל זיינען כשר און פאַרווע.

זיי זיינען אונטער דער שטרענגער אַרטאָדאָקסישער השגחה פון הרב יב"ף (יאָקל בן פּלעקל), פּופּס-איבל האָט אויך אַנדערע נויַ-ווערטן, אין פּאַל פון אַ שריפה קענט איר מיט דעם לעשן, ווייל עס איז אַ סך פייכטער ווי וואָסער. איר קענט אויך קריגן אינסטאַנט פּופּס-איבל. בלויז איין טיייל-לעפעלע אין אַ גלעזל וואָסער און איר קריגט אינסטאַנט וואָסער. און קען זיין בעסער ווי נוצן פּופּס-איבל ווען עמעץ חלש'ט ביי אייך אין הויז, עמעץ פון אייער משפּחה אָדער פון אייערע ליבע געסט. אויף יעדן פעקל אָדער פּלעשל פון פּופּס-איבל איז פּאַראַן דער סימבאָל פון געערטן "קעיי", דאָס מיינט כשר. לאַזט אייך ניט איינריידן פון די פּראָדוצירער פון ברענד עקס געטראַנקען, אַז די "קעיי" מיינט קעבעכע, קאָדאַכעס אָדער קרענק. ערשטנס איז קדחת קיין קרענק ניט און וואָס זיי זאָגן איז קוואַטש. פּופּס-איבל איז כשר און פּאַרווע, מילכיג און פליישיק.

וועגן ריינלעכקייט ווילן מיר אייך וואַרענען ניט צו נוצן די אַלע זייפן, פּודערס וואָס ווערן רעקלאַמירט. ריינלעכקייט איז געטלעכקייט, אָבער מיט יענע פּראָדוסענישן איז ריינלעכקייט אוממעגלעך. פון היינט אָן קויפט נאָר די פּראָדוקטן וואָס ווערן געמאַכט פון דער שימל-ברוד קאַמפּאַני. פאַר אייערע הענט און פיס, פאַר אייער פנים און קערפּער קויפט דעם נייעם כשר און פּאַרווען ברודאָויל, געמאַכט פון שוויצעסין 88. אייערע הענט וועלן ווערן אַזוי ווייך ווי צעשמאַלצענע פוטער און אייער פנים וועט שיינען און גלאַנצן ווי די מלכה וואָס האָט אויפגענומען די חשמונאים מיט אַ סאַלוואַ פון ל"ג בעומר ביקסלעך אויף אַ יום-כיפור סעודה. איר קענט וואָסן מיט ברודאָויל אייער געשירי, טעפּ, פּאַנען, זיידענע מייטקעס און וואָלענע אונטער-וועש. ברודאָויל וועט צעשמעלצן אייגענעקשנ'טע, לאַנגיאַריקע גרודעס אויף אייערע אונטעררוועש און כלים. פאַרלאַנגט ברודאָויל פון אייער קרעמער. עס פאַרמאַגט די עלעמענטן אָפּפאַלין און קרעפּאַווין און ווערט געמאַכט אונטער דער אייגענשאַפּטער, שטרענגער השגחה פון אַ משגיח, וואָס נוצט ברודאָויל אָפּצואוואַשן זיינע הענט נאָך יעדן הכשר.

אָפּצורייניקן די לופט אין אייער היים נוצט באַבקערס. מיט איין שפּריץ פון באַבקערס וועט איר פאַרשמעקן יעדעס ווינקעלע פון אייער הויז. עס וועט פאַרטרייבן דעם ריח פון מענטשן און אַפילו אַרויסטרייבן אַ דיבוק. איר וועט אָפטויטן אַלע באַצילן און געסט וואָס ווייסן ניט ווען אַוועקצוגיין. אויך אַלע אַרעמע קרובים און געלט-קאַלעקטאָרס. באַבקערס איז גלאַט כשר, גלאַט מילכיג און גלאַט פּאַרווע.

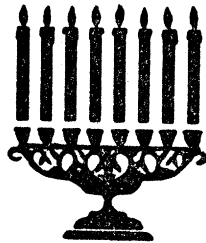
צו זיין קראַנק, ווי איר ווייסט, קען נאָך פאַרשאַטן צום געזונט. ווען איר זייגט ניט מיט אַלעמען, און ווילט זיין מיט אַלעמען, נעמט אַ פיל פון קאָדאַ-כעסאַיד און איר וועט לעבן אַזוי לאַנג און זיין געזונט ווי אַן עלעפּאַנט.

קאָדאַכעסאַיד וועט אייך געבן אַ נייעם אַטעם. עס וועט אייך שמעקן פון מויל. קאָדאַכעסאַיד לייענט זיך פאַרקערט דאָסעכאַדאַק וואָס מיינט לחלוטין גאַר-נישט, מיר דערמאַנען דאָס בלויז צוליב דעם וואָס אַלץ וועט ביי אייך ווערן פאַרקערט. אַלץ וועט זיך ביי אייך איבערקערן ווען איר וועט אייננעמען בלויז איין פּיל, ווייל עס-איז-גוט-ביז-צום-לעצטן-אַטעם.

עסט טי-נוי-פעקס, טרינקט פּופּסי-איבל, רייניקט זיך מיט ברודאויל, נוצט באַבקערס און שלינגט קאָדאַכעסאַיד. מיט די פּראָדוקטן וועט איר ווערן דער זאַטסטער, צופרידנסטער און ריינסטער און געזונטסטער בר-מינן אויף לאַנגע יאָרן און איר וועט תמיד זיין כשר און פאַרווע.

און רייניקט אייערע ציין מיט בלאַטעאין וואָס האָט אין זיך גאַרגאַל. אין אַ פאַרשונג פון אונזער לאַבאָראַטאָריע איז באַוויזן געוואָרן, אַז די וואָס האָבן גענוצט כשר בלאַטעאין האָבן געהאַט 35% ווייניקער ציין. בלאַטעאין קענט איר אויך נוצן צו פאַרקעמען אייערע האַר, אויב איר האָט ניט קיין פליך, איר קענט דאָס אויך נוצן אויפצושטאַפן די רערן פון אייער באַדצימער און וואַסער אין קיך, עס וועט אויך זיין אַ מחיה'דיקער באַשמיר אויף ברויט, עס איז אויך גוט צו קאָפּווייטיק און אויגנווייטיק און איר קענט מיט דעם אַפּפּוצן די שיד.

הכלל, שטעלט אַוועק אויף אייער איינקויף-צעטל אַט די אַלע פּראָדוקטן: טינויפעקס, ברודאויל, באַבקערס, קאָדאַכעסאַיד, בלאַטעאין און מאַכט אַ לחיים מיט פּופּסי-איבל. איר דאַרפט די אַלע זאַכן ווי אַ לאַך אין קאַפּ.

א נוענטש דארף האָבן פיס

א מענטש דארף האָבן זיינע פיס
אויף וועלכע ער זאל שטיין,
ער דארף האָבן צוויי רגלים
מיט וועלכע ער זאל גיין.
ער דארף נויטיק זיינע פיס
אַמאָל צו לויפן גיך,
און האָבן דארף ער זיי געוויס
צו קענען טראָגן שיד.

א מענטש דארף האָבן זיינע פיס,
אָן זיי איז ער ניט גאַנץ,
צו גיין אויף גוטע וועגן,
און אַמאָל צו טאָן אַ טאַנץ.
ער קען אַמאָל, אויב נויטיק,
זיך אָן הענט באַגיין,
נאָר ער מוז האָבן זיינע פיס
צו טראָגן זיך אַליין.

א מענטש דארף האָבן אויך אַ קאַפּ
ער זאל אַלץ פאַרשטיין,
נאָר ער קען אַפילו אַפּט
זיך אָן אַ קאַפּ באַגיין.
עס איז זיכער און געוויס
אַפּט געזען איך האָב
א מענטשן לויפן אויף די פיס
נאָר פשוט אַ אַ קאַפּ.

פון האָרעדענקאָ ביז האַליוואוד

(וועגן אַלעקסאַנדער גראַנאַך)

איך פאַרצייכן בלויז עטלעכע פרטים און פאַקטן וואָס דער קומענדיגער
דיקער ביאָגראַפֿיער וועט מעגלעך נוצן, ווי פאַרבן פון אַ פּאַליטרע, פאַרן גאַנצן
פאַרטרעט פון אַלעקסאַנדער גראַנאַך.

לויט גראַנאַכ'ס טעאַטראַלישער טעאַריע, איז ער געשטאַרבן אַ זקן, אין
דער אמתן איז ער אַוועק פון דער וועלט זייער יונג, — און עס קלינגט באמת
ווי אַ פאַראַדאָקס, — פון צופיל געזונט.

ער האָט געגעסן אַ מאַלצייט מיט זיינע פריינט, פּרעדריק מאַרטש און
פלאַרענס עלדרידזש, מיט וועמען ער האָט מיטגעשפּילט אין אַ בראַדוועיער
אויפפירונג „אַ בעל פאַר אַדאַנאַ“, דאָס עסן האָט זיי פאַרשאַדט, אָבער גראַנאַכ'ס
געזונטער קערפּער האָט די סמ'יקע שפּיז געהאַט אין זיך לענגער ווי זיינע
פריינט, וואָס זיינען באַלד אַוועק צו אַ דאָקטאָר און האָבן יענעס אַוונט מער
ניט געשפּילט. ווען מען האָט גראַנאַכן שפּעט אין אַוונט אַוועקגעפירט אין אַ
שפיטאַל, איז שוין דער טאַמעין געווען צעשפּרייט איבער זיין גאַנצן גוף, אַ
שלעכטע דיאַגנאָזע און אַן אומנויטיקע אַפענדעקטאַמי, ווי אויך אַנדערע
פיזישע קאָמפּליקאַציעס, האָבן פּריציפּטיק פאַרשניטן זיינע יונגע יאָרן.

אין זיין בוך „אַט גייט אַן אַקטיאָר“ פּילאָזאָפּירט גראַנאַך וועגן לעבן:
„דאָס לעבן אין טעאַטער איז ניט בלויז קאָלירפול און לאַנג, נאָר קיינמאַל ניט
מאַנאַטאָן אַדער לאַנגווייליק. דער שווישפּילער לעבט אַ סך לענגער ווי דער
דורכשניטלעכער מענטש, וועמענס לעבן איז פאַרבלאַז אין פאַרגלייך מיטן
ברויזיקן לעבן פון אַקטיאָר.“

„אויב אַ מענטש האָט דאָס מזל,“ פּילאָזאָפּירט ער ווייטער, „ניט צו
שטאַרבן קינדווייז פון מאַזלען, סקאַרלעטינע, דיפּטעריע אַדער שפּעטער פון
אַנדערע קרענק אַדער פון הונגער, וועט ער דערלעבן ביז זיבעציק יאָר. פון
זיין געבוירן ווערן האָט זיין טאַטע הנאה, בלייבט פאַר אים נאָר די הנאה פון
ווערן בר-מצווה, ווערן פאַרליבט, אַ תּנאים, אַ חתונה, געבוירנטעג, אַ זילבערנע
חתונה, אַ גאַלדענע חתונה און צום סוף אַ לוויה, אָבער פון לעצטן אַקט אַדער
צערעמאָניע האָט ער פונקט אַזוי ווייניק נחת ווי עס האָבן די וואָס זיינען
געקומען אים אַרויסבאַגלייטן.“

„אָבער אַן אַקטיאָר! ראשית האָט ער פּרעמיערעס. דאָס זיינען גרויסע
יוס-טובים. יעדע נייע ראָל איז אַ ניי לעבן, אַ נייע אידיע, אַ נייע איבער-
לעבונג. אַפילו דאָס באַנייען פון אַן אַלטער פּיעסע איז אַ נייע איבערלעבונג.“

דער כאַראַקטער וואָס ער פּערזאָנליכע קריגט אַ נייעם גוט, אַ נייעם אויסטייטש. און אַזוי ציען זיך די יאָרן פּול מיט עקסטאַז און אויפּברוי, יאָרן פון שפּילן און פאַרשפּילן זיך אין יעדער ראַל, אין יעדן כאַראַקטער און יעדן אויפּטריט.

גראַנאַך איז ניט געווען פון די שוישפּילער, וואָס זעען דאָס לעבן מיט פאַרמאַכטע אויגן. די קונסט פון באַטראַכטן אַ לייזונגעניג דעקאָראַציע ווי אַ מויער, אַריינקוקן אין די הינטערקוליסן און נאַטירלעך אַפּמאַלן אַ גאַרטן, אַ פּאַלאַץ, אַ האַרזאָנט, מאַסן-סצענעס און אינטריגעס האָט ער, פּונקט ווי יעדער היסטריאָניקער, רוטינירט דורכגעפירט. — אַבער ווי אַ מענטש און קינסטלער האָט ער געזען דאָס לעבן מיט אַפּענע אויגן און אַן אַפּענעם מוח. ער האָט ניט געהאַלטן פון בלוז "קונסט לשם קונסט" טעאַטעריי. אים זיינען אַנגעגאַנגען ענינים פון דאגות, פון קאַמפּן וואָס טעאַטער האָט, לויט זיין טעאַריע, געדאַרפּט אַרויסברענגען, אַנאַליזירן און באַהאַנדלען, און אויך אויפן ערנסטן אופן געבן אַ תּיקו, קינסטלערישע אמתן אַפּשפּיגלען און שטעלן דעם אַרטיסטישן טראַפּ. זיין וואולקאַנישער כאַראַקטער האָט אים ניט דערלאָזט צו ווערן פּלעגמאַטיש אַדער מעסמעריזירט פון גערויש און לויב, וואָס איז געוואָרן אַ טייל פון טאַג-טעגלעכן לעבן, און צו ווערן טאַג-טעגלעכע רוטיין. ער האָט כּסדר און תּמיד געאַרבעט איבער זיך און האָט געזוכט דערהויבונג און אַ וועג וואָס זאָל פירן צו אַ בעסערער און פּרייער וועלט.

**

שוין פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, איז צו די יידישע טעאַטער-קרייזן אין לעמבערג דערגאַנגען דער נאַמען אַלעקסאַנדער גראַנאַך און די לעגענדאַרישע פּאַבל: אַ יידישער-יינגל פון האַראַדענקאַ (אַ קליינטישן שטעטל אין גאַליציע), וואָס האָט זיך באַזעצט אין בערלין און זיך אַנגעשלאָסן אין אַן אַמאַטאָרן-גרופּע, האָט געמאַכט אַ רושמידיקן איינדרוק אין יעקב גאַרדינ'ס פּיעסן, הויפטזעכלעך ווי "אוריאל מזיק" אין "גאַט, מענטש און טייוול", און איז, אַ דאַנק דעם איינפלוס פון באַרימטן יידישן צייכענער הערמאַן שטרוק, אַנגענומען געוואָרן אין מאַקס ריינהאַרד'ס דראַמאַטישער אַקאַדעמיע, און איז פון דאָרט אַרויס אַן ערשטקלאַסיקער שוישפּילער אין דייטשן טעאַטער.

דער קאַמפּאָזיטאָר פּיליפּ לאַסקאַווסקי, וואָס איז אין יענער צייט געווען אַ סטודענט אין בערלין, האָט דערציילט וועגן יענע יאָרן. אַלעקסאַנדער גראַנאַך, אַדער ווי נאָענטע פּלעגן אים רופן, סענדער, פּלעגט זיין פּרייע צייט פאַרברענגען נאָר מיט יידישע אַקטיאָרן, ער פּלעגט זיי ברענגען ברויט מיט געבעקסן. אין בערלין האָבן יידישע אַקטיאָרן זיך גענויטיקט אין ברויט און גע'חלומ'ט פון געבעקסן. סענדער איז געווען טאַקטיש און כאַטש ער האָט ניט געקאַנט פאַרטראַגן די שונד און שאַנד פּיעסן וואָס זיי האָבן געשפּילט, פּלעגט

ער די אַקטיאָרן שווינען. אויף אַ גוטמוטיקן און שפּאַסיקן אופן האָט ער אַפּגעשפּאַט פּון קאַמעדיאַנטשיקעס און זייערע קוקלע-קאַמעדיעס. מיט זיין העלן געלעכטער האָט ער דערמוטיקט אינטעליגענטע און אידעאָליסטישע אַקטיאָרן מבטל צו זיין די פּורצעס וואָס האָבן זיך אויף אַ דייטשמערישן יידיש פּראָקלאַמירט אויף די אַפּישן: „הוראַ, הוראַ, דער גרעסטער יודישער שאַר-שפּילער איז דאָ.“

ביים אויסברוך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט גראַנאַך, אַן ברירה, זיך אַנגעשלאָסן אין דער עסטרייכישער אַרמיי און איז באַלד געוואָרן אַ פעלד-פעבל. אין איינער פון די ערשטע שלאַכטן אויפן איטאַליענישן פּראָגט איז ער גענומען געוואָרן אין געפאַנגענשאַפט, און איז פאַרוואַגלט געוואָרן אין אַ לאַגער אין פּאַדוואַ, נעבן סאַלערנאַ. דאָרט האָט ער צוואַמען מיט אַנדערע יידישע געפאַנגענע אַקטיאָרן, צווישן וועלכע עס האָט זיך געפּונען משה טאַראַלואַסקי, אַראַגאַניזירט אַ טרופּע און געשפּילט אַ צאָל יידישע פּיעסן וואָס מען האָט צוזאַמענגעשטוקעוועט פון זכרון. גראַנאַך האָט אין דערוועלכער צייט אויך מיט-געשפּילט מיט דער דייטשער טרופּע פון די געפאַנגענע אין לאַגער.

דער אומרו וואָס איז געזעסן אין אים און זיין כסדר-דיקע וואַנדערלוסט האָבן אין זיין מוח געוועבט אַלערליי פּלענער. „מאַקיאַוועלי און די מאַפּאַ-האַט ער געזאָגט, „וואַלטן געווען שטאַלץ מיט מיר.“ ווען מען האָט אים אַריי-בערגעפירט אין צפון טייל פון איטאַליע, האָט ער זיך אַ פאַרגרימירטער און איבערגעטאָנענער אין די קליידער פון זיינער אַ ראַל, וואָס ער האָט געשפּילט אין לאַגער, אַריבערגעשמוגלט די שווייצאַרישע גרענעץ און פון דאָרט צוריק קיין עסטרייך, כדי ווידער צו ווערן אַ סאַלדאַט און, צום באַדויערן, ווידער דינען געהאַרבזאָם זיין קיסר און קיניגלעכע מאַיעסטעט, דעם אַלטן פּראַיעם-יאַסל. דער נייער סאַלדאַטסקער מונדיר איז פאַר אים געווען בלוז נאָך אַ טעאַטראַלישער קאַסטום וואָס איז אים געווען זייער נישט צום האַרצן, מחמת די פּיעסע וואָס איז געשפּילט געוואָרן אונטער דער רעזשי פון די צענטראַלע מאַכטן קעגן די אַליאירטע כוחות איז פאַר דעם קלאַסנבאַוואוסטזיניקן סאַלדאַט געווען אַ טראַגישע פאַרס, אַ בלוטיקע טראַגעדיע, באַגלייט פון אַ סימפּאַנישן גרויס-קאַפּיטאַליסטישן אַרקעסטער מיט שווערע קאַנאַצען, געצילט קעגן אומ-שולדיקע קליינע מענטשן-מאַריאַנעטן.

מיטן קנאַפן דרך-אַרץ פאַר זיין מונדיר פּלעגט זיך גראַנאַך אַפט אַוועק-שטעלן אין מיטן גאַס און אַנהויבן דעקלאַמירן אין יידיש אַדער דייטש דיכ-טונגען מיט אַ סאַציאַלן נוסח. צוליב עטלעכע אַזעלכע אַוואַנטורעס, האָט מען אים דעגראַדירט און אַוועקגעשיקט אויפן רוסישן פּראָגט, אַבער אין עטלעכע וואַכן אַרום איז ער צוריקגעשיקט געוואָרן אַ קראַנקער אין הינטערלאַנד. פון שפּיטאַל איז ער באַלד אַרויס אַ געזונטער.

אין יענער צייט האָבן זיך באַקאַנט מיט אים. אין לעמבערגער „קאַפּע סיטי“ האָט ער מיך און אַנדערע געהאַלטן געשפּאַנט ווי עשהרעזאַדע, מיט געשעענישן און עפּיזאָדן אויפן שלאַכטפעלד און פון זיין ראַמאַנטישן לעבן אין בערלין, אָבער די מלחמה האָט אים ווידער פאַרכאַפּט.

איך בין מיט אַ וואַנדער-טרופּע געפאַרן פון לעמבערג קיין טשערנאָוויץ, בוקאַווינע, און פון דאָרטן צוריק קיין קאַלאַמיי אין גאַליציע. דער הויפּט-אַקטיאָר, אַ רוסישער בידגער, איז אויף דער גרענעץ צוריק פון בוקאַווינע קיין גאַליציע אינטערנירט געוואָרן און מיר זיינען געבליבן אָן אַ שוישפּילער פאַר דער ראַל דוד משה'לעס אין יעקב גאַרדינ'ס „ידישער קעניג ליר“. קיין אַנדער אַקטיאָר צו שפּילן די ראַל האָט מען ניט געקאַנט קריגן, און אין אַוונט האָט געזאָלט פאַרקומען די פאַרשטעלונג. אַ פיינלעכע לאַגע פון וועלכער מיר האָבן ניט געקענט געפּינען קיין אויסוועג, אָבער עס איז דאָך באַשערט געווען אַז די טרופּע זאָל ניט ליידן קיין שאַדן און קיין בושה, און אַוועקפאַרן מיט מער ווי זי האָט פאַרמאַגט. אין מיטן גאַס האָבן איך פּלוצים געזען אַנטקעגן-קומען דעם סאַלדאַט גראַנאַך און איך האָבן אויסגעשריגן צו מיינע קאַלעגן: „מיר זיינען געראַטעוועט, ער, אַלעקסאַנדער גראַנאַך, וועט שפּילן די ראַל.“ די שמחה פון די שוישפּילער איז באַלד פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ דע-מאַנסטראַציע ביי דער קאַסע פון טעאַטער, מחמת קינד און קייט אין קאַלאַמיי האָבן פאַרשפּרייט די נייעס, אַז דער באַרימטער ריינהאַרד-קינסטלער וועט שפּילן די הויפּטראַלע, „דער ידישער קעניג ליר.“

אין יענער צייט פּלעגן ידישיסטן און אינטעליגענטן קומען אין טעאַטער מיט ביכלעך און נאַכליענען בעת דעם שפּילן וואָרט נאָך וואָרט. מיר האָבן דאָס געוואוסט און מען האָט ניט געטאַרט מקצר זיין די פּיעסע, וואָס גראַנאַך האָט בלויז איינמאַל געזען שפּילן דעם לעמבערגער אַקטיאָר יוליוס גוטמאַן. אויף מיר איז אויסגעפאַלן דער גורל מיט גראַנאַכן איינצושטודירן די גאַנצע ראַל, אים רעזשיסירן און מיט אים איינחזרן יעדע שורה און יעדע שטעלונג. גראַנאַך האָט גייסטיק אָפּסטענאַגראַפּירט אַלץ, און... עס זיינען דאָך שוין אַריבער יאָרן, אָבער אין מיינע אויערן דונערן נאָך אַלץ די אַפּלאַדיסמענטן וואָס דער טויזנט-קעפּיקער עולם אין „גוויאַדאַ“ טעאַטער האָט אויף דעם הילכיקסטן אופן אויסגעדריקט צו גראַנאַכן און דער טרופּע.

אַט דער אַוונט איז געווען גראַנאַכ'ס ערשטער אויפטריוט מיט פּראַפּעסיאָ-נעלע ידישע אַקטיאָרן. די מיליטערישע מאַכט האָט זיין שפּילן באַטראַכט ווי אַ מאַיעסטעט-באַלידיקונג און אַ מיליטערישער געריכט האָט אים ווי אַ שטראַף צוריקגעשיקט אויפן פּראַנט מיט דער ערשטער אַפּטיילונג פון רעזער-וויסטן.

אַ יאָר איז אַריבער, די מלחמה האָט זיך געענדיקט. די לעמבערגער גימפל-

טרופע האָט גאַסטראַלירט אין פּשעמישל. צענדליקער טויזנטער סאַלדאַטן האָבן זיך אין יענער צייט צוריקגעקערט פון רוסישער געפאַנגענשאַפט. איינער פון זיי, פּונקט ווי עס זיינען געווען אַלע, אַ שמוציקער, אַ פאַרוואַרלאָזטער, אויס-געמאַטערטער און פאַרהונגערטער האָט אין מיטן שטאַט דערווען אַ יידישן טעאַטער-אַפּיש און זיך הענדום-פענדום אַוועקגעלאָזט צום „סאַקאַל-טעאַטער“. דער עולם האָט געהאַלטן ביים אַריינגיין און אין דעם געדרענג איז געווען דער סאַלדאַט. „איך בין אַ שווישפּילער“, האָט ער געזאָגט צו גימפּלען וואָס איז געשטאַנען און געהיט ביים אַריינגאַנג. גימפּל האָט אים באַטראַכט, געדרייט מיט דער לינקער האַנט זיין רעכטע וואַנצע, אָבער נאָך איידער גימפּל האָט צייט געהאַט עפעס צו באַשליסן, האָט גראַנאַך מיך דערווען און אויסגעשריגן: „וואַלף! דערקענסט מיך ניט?! איך בין סענדער!“ ער האָט זיך דורכגעריסן דורכן עולם, מיר האָבן זיך אַרומגעכאַפט און פאַר עטלעכע מינוטן האָבן זיך אונדזערע העלדזער געשטיקט מיט טרערן.

די גאַנצע טרופע האָט גראַנאַכן וואַרעם אויפגענומען און נאָך דער פאַר-שטעלונג איז געפראַוועט געוואָרן אַ שמחה ביו שפעט אין דער נאַכט. איך און הערש האַרט, אַ שווישפּילער פון דער טרופע, האָבן אים מיטגענומען אויף אונדזער קוואַרטיר און געמאַכט אויף אים אַ פּולשטענדיקע איבעראַנדערשונג. אַן אַפּגעראַזירטער און איבערגעטאַגענער אין אונדזערע מלבושים און מיט אַביסל געלט איז גראַנאַך אויפן צווייטן טאַג אַפּגעפאַרן קיין בערלין.

ווידער האָבן זיך קיין גאַליציע גענומען דערטראַגן קלאַנגען וועגן גראַ-נאַכ'ס דערפאַלגן. אין מינכען איז ער אויפגעטראַטן ווי „מעפיסטאַ“ אין „פּאַוסט“ און שפעטער ווי „מאַקבעט“ און „האַמלעט“ און אַנדערע קלאַסישע פּיעסן, אָבער דעם גרעסטן דערפאַלג האָט ער געמאַכט אין דער דראַמע „פּון פּרימאַרגן ביו מיטגנאַכט“ פון געאַרג קאַיזער. די ראַל פון קאַסירער וואָס גראַנאַך האָט געשפּילט, האָט דער דראַמאַטורג כמעט איבערגעלעבט אויף אַ רעאַלן אופן. איך בין אַוועקגעפאַרן קיין אַמעריקע און גראַנאַכ'ס נאַמען האָט צוליב זיין שפּילן אין ערנסט טאַלערס סאַציאַלער דראַמע, „האַפּלאַ, מיר לעבן“ און „הינקעמאַן“, אַזש אַפּגעקלונגען אין ניו-יאָרק, אַ סינטעטישן גרוס האָב איך שפעטער פאַרנומען פון גראַנאַכן דורך דעם אימפּאַרטירטן דייטשן פּילם „קאַמעראַדשאַפט“ אין וועלכן ער האָט געשפּילט אַ קוילן-גרעבער, וואָס שאַפט, צוזאַמען מיט אַנדערע גרעבער, אַ סימבאָלישע, אונטערערדישע סאַלידאַריטעט מיט פּראַנצויזישע קוילן-גרעבער ביים דורכברעכן אַ מינע.

גראַנאַך האָט כסדר אַנגעהאַלטן זיינע קאַלעגיאַלע פאַרבינדונגען מיט יידישע אַקטיאָרן און שריפטשטעלער און זיי תמיד מקרב געווען. ער האָט ליב געהאַט צו לאַכן אויף די העכסטע טענער און האָט שטאַרק הנאה געהאַט פון אַפּטאַן שפּיצלעך, אַן אייגנטימלעכקייט פון אַ סך טעאַטראַלן. שפּילנדיק די

ראָל פון יאַנקל טשאַפּטשאַוויטש אין שלום אַשׁ׳ס „גאַט פון נקמה“, אין אַ דייטשער איבערזעצונג אין בערלין, האָט ער פאַר די מאַסנאָצענעס געהייסן אַנגאַזשירן ייִדישע אַקטיאָרן, צווישן וועלכע עס האָט זיך געפונען פּנחס לעוואַנדע. אין דער סצענע ווען אורחים קומען אַרויף אין צימער פון זיין הייזל, צוליב דער שמחה מיט דער ספר-תורה, איז זיי טשאַפּטשאַוויטש מכבד מיט לעקער און בראַנפן, וואָס איז געוויינלעך ברויט מיט וואַסער, אָבער דעמאָלט האָבן זיך די אַקטיאָרן פאַרכלינעט פון דעם שטאַרקן אַקאָוויט, וואָס ער האָט פאַר זיי צוגעגרייט. די סצענע האָט אַזוי רעאַליסטיש געווירקט אויף די באַטייליקטע, אַז עס איז אים אַנגעקומען שווער זיי אַוועקצושיקן.

דער אַקטיאָר יעקב זילבערט האָט אים אין 1931 אַריבערגעבראַכט קיין ניו-יאָרק. מיט עכט-אַמעריקאַנישן פאַמפּ און אַן אויטאָמאָביל-פאַראַד איז גראַנאַך געפירט געוואָרן פון אַ ברוקלינער האַפּן ביו צום „פּאַבליק-טעאַטער“. די גרעסטע צאַל אויטאָמאָבילן האָבן צוגעשטעלט זיינע האַראַדענקער לאַנדסלייט. דעם גרעסטן דערפאַלג וואָס ער האָט אין יענער צייט געהאַט אין דער ייִדישער סביבה איז געווען אויף אַ באַנקעט אין ברעוואָרט האַטעל, וואָס דער טעאַטער און די אַקטיאָרן-יוניאָן האָבן פאַר אים איינגעאַרדנט.

גראַנאַך איז געווען דערווידער דער גאַנצער אומעסטעטישער טאַראַראַם, אָבער זיין דרשה אויף דעם באַנקעט איז געווען אַ דיפּלאָמאַטישע און אַ קול-טורעלע. ער האָט אויף אַ געשיקטן אופן באַהאַלטן וואָס ער טראַכט וועגן זיך און ווי ווייניק ער האַלט פון אַנדערע. ער האָט אַרויסגעבראַכט, אַז אַקטיאָרן זיינען ניט קיין סקולפּטאָרן וואָס מאַדעלירן געשטאַלטן פון שניי, נאָר, אַז יעדע קרעאַציע דאַרף זיין אַ בלוט און פלייש געשטאַלט וואָס דאַרף באַווירקן דאָס טאַג-טעגלעכע לעבן מיט אַלע שטורעמדיקע טענדענצן און ברענענדיקע פּראַבלעמען. ער איז געווען באַווירקט פון די שוידערלעכע אינטריגעס און קאַמפּן, וואָס זיינען אַנגעגאַנגען אין דייטשלאַנד און איבער דער וועלט. ער האָט ניט אַנגעוויזן אויף זיינע פּערזענלעכע אידייען, נאָר ער האָט אַלץ באַ-האַנדלט אין אַלגעמיין, און זיינע אויספירונגען געלונגען פאַרוועבט אין פּאַנ-טאָזיעס און חלומות וועגן דער צוקונפט פון טעאַטער בכלל און ייִדיש טעאַטער בפרט.

אָבער זיין קינסטלערישער דערפאַלג אין אַמעריקע האָט דעמאָלט אַנגע-האַלטן, ווי דער גאַמען פון דער פּיעסע, „פון פּרימאַרגן ביז מיטנאַכט“, וואָס ער האָט אויסגעקליבן צו מאַכן זיין ייִדיש-אַמעריקאַנישן דעביי. למען האַמת איז נויטיק זיך אָפּצושטעלן אויף צוויי פאַקטן: אַ „סטאַר“ אַליין קען ניט מאַכן קיין פּיעסע און די טרופּע, מיט וועלכער ער האָט געשפּילט, האָט ניט פאַרמאַגט קיין שום היסטריאַנישע עקספרעסיע פאַר דער עקספרעסיאָניסטישער דראַמע. אויך, די דראַמע איז געווען אַזוי צוגעפאַסט פאַר דעם טעאַטער און

פאַר דער טרופע ווי ל"ג-בעומר ביקסלעך פאַר אַ מאַטאַריזירטער אַרמיי. די פּרעמיערע-פאַרשטעלונג איז אויך געווען די לעצטע פאַרשטעלונג, מוצאי יום-כיפור-נאַכט 1931.

מיט עטלעכע וואַכן שפּעטער איז ער פאַרבעטן געוואָרן אויפצוטערעטן אין לייזויקס פּאַעטישער דראַמע „דער גולם“, אין 14-טער סטריט טעאַטער. מיט אַן אַנסאַמבל פון שווישפּילער פון יידישן קונסט-טעאַטער. אַבער דער עולם האָט אַפנים ניט געוואָלט דערלייזט ווערן פון דעם פּאַעטיש-משיחישן גולם און איז ניט געקומען אין מאַסן. גראַנאַך האָט אויפגעגעבן שפּילן אין „דער גולם“ און זיין ראָל האָט איבערגענומען וויקטאָר פּעקער.

נאָך די צוויי פאַרזוכן איז גראַנאַך אַן שום חשק צוריקגעפאַרן קיין דייטשלאַנד. דער היטלעריזם האָט שוין געבושעוועט, אַבער זיין נאָמען פון אַ קינסטלער האָט אַפּגעהיטן עס זאָל אים ניט געשען קיין שלעכטס. זיין קאַנ-טראַקט מיט אַ טעאַטער איז אַפּגעקויפט געוואָרן פון די יודן-רייניקער און ער איז אַוועקגעפאַרן קיין פּוילן. אין בריוו-פאַרם האָט מען אים איבערגעשיקט סצענעס (די נאַצישע צענזור האָט נאָך ניט געטויגט) פון דער אַנטי-נאַצי דראַמע „פּראַפּעסאָר מעמלאַק“ פון דייטשן דראַמאַטורג פּרידריך וואולף, און ער האָט די דראַמע, אונטער דעם נאָמען „די געלע לאַטע“, געשפּילט מער ווי אַ הונדערט מאל אין וואַרשע. פון וואַרשע איז ער אַוועק אין סאַוועטן-פאַרבאַנד און אין קיעווער מלוכה-טעאַטער געשפּילט אַ היפשע צייט אַ יידישע ווערסיע פון שעקספּירס „דער סוחר פון ווענעדיק“, שפּעטער האָט ער געשפּילט אין סאַוועטישן פּילם „ציגיינער“, וואָס איז געבראַכט געוואָרן קיין אַמעריקע. צוליב זיין פּריינטשאַפט מיט קאַלעגן, פאַרדעכטיקטע אין טראַצקיסטישע אַפּנויגן, האָט גראַנאַך געמוזט פאַרלאָזן רוסלאַנד. פון דאָרטן איז ער געקומען קיין אַמעריקע.

אויפן קבלת-פנים וואָס איך האָב פאַר אים איינגעאַרדנט אין טעאַטער פון „ניו סקול אָו סאַשעל ריסורטש“, איז גראַנאַך אויפגענומען געוואָרן פון אַ גרויסן עולם און פון באַרימטע קינסטלער און פּערזענלעכקייטן, וואָס זיינען געקומען אים באַגריסן, צווישן זיי דער ראַבאָי יאַאַכים פּרינץ. אין אַ סצענע פון „שיילאָק“ וואָס איז אין יענעם אָונט געשפּילט געוואָרן האָב איך און יעקב מעסטל מיטגעשפּילט.

אין 1938, האָט דער „אורווין פּלעיס“ טעאַטער אים אָנגעבאַטן צו שפּילן די הויפטראָל אין „ביי טאַטע-מאַמעס טיש“, איז עס אים ניט אָנגעשטאַנען. חוץ דעם האָט עס אים געצויגן קיין האַליוואוד, וואו אַ סך פון זיינע דייטשע קאַלעגן, שווישפּילער, שריפטשטעלער, רעזשיסערן און דירעקטאָרן, — פּליטיים פון היטלערן, — האָבן זיך שוין געהאַט איינגעברענגט.

אין האַליוואוד האָט ער זיין ערשטן אויפטריט געמאַכט אין אַ בינע-

אויפפירונג „וויליאם טעל“ און קוים פאַרשטאַנען וואָס ער האָט געשפּילט אין ענגליש. מיט זיין ערשטן האַליוואָדער פּילם „נינאַטשקאַ“, מיט גרעטאַ גאַרבאַ, האָט ער זיך באַנאַרישט, אַבער פּונקט ווי די שילדקרויטס האַבן זיך פאַרטיידיקט פאַר זייער מיטשפּילן אין פּילם „קינג אָו קינגס“, אַזוי האָט ער גע'טענה'ט, אַז דער אַקטיאָר מוז שפּילן יעדע ראָל וואָס ווערט אים צוגעטיילט, ווי אומסימפּאַטיש זי זאָל ניט זיין.

גראַנאַך האָט פאַרמאַגט אַ פענאַמענאַלע דיקציע און שטימע צום רייזן, נאָר זיין גרעסטן דערפאַלג האָט ער אין האַליוואָד געהאַט אין „וּשאַן אָו פאַריז“, אַ פּילם אין וועלכן ער האָט ניט אַרויסגערעדט קיין איין וואָרט. ער איז אויפגעטראָטן אין אַנדערע פּילמען, גוטע אָפּמאַכן זיינען געמאַכט געוואָרן מיט אים, אַבער זיי האַבן אים ווינציק-וואָס צופּרידנעשטעלט. זיין ליבשאַפט פאַר יידיש טעאַטער איז קיינמאַל, אונטער די בעסטע געלעגנהייטן, ניט געמינערט געוואָרן. אין דער צייט פון זיין האַליוואָדער קאַריערע האָט ער אַנגעפירט מיט אַ יידיש דראַמאַטישן קרייז אין לאַס-אַנדזשעלעס און אויפגע-פירט אַלטער קאַציונעס „שלום שוואַרצבאַרד“. צו די גאַסט-שפּילן פון יידישן קונסט-טעאַטער מיט „די משפּחה קאַרנאַווּסקי“ איז ער געקומען מיט אַ גאַנצער כאַפטע האַליוואָדער גדולים, ווי הערמאַן מאַנקעוויטש, ערנסט לוביטש אַאָוו, וואָס האַבן שוין לאַנג געהאַט פאַרגעסן, אַדער קיינמאַל ניט געפּילט דעם טעם פון יידישקייט. ער האָט פאַרבאַכט מיט די שווישפּילער פון דער טרופּע און באַדויערט פאַרוואָס די האַליוואָדער יידישע מאַגנאַטן באַזינגען און פאַר-הערלעכן אין די אַנטי-נאַצי פּילמען אַלע פעלקער, חוץ דאָס טראַגישסטע פון די פעלקער — דאָס יידישע פּאָלק.

אין דער היים פון יוליוס דאַסין, אַ יונגער האַליוואָדער פּילם-רעזשיסער, וואָס האָט אַנגעהויבן זיין טעאַטער-קאַריערע אין ניו-יאָרקער „אַרטעף“, האָט גראַנאַך זיך באַוויזן אין אַן אַנדער קינסטלערישער פּאַזע, אין דער ראָל פון אַ שעה, און אָפּגעקאַכט פאַר אַ האַלבן טוצן שווישפּילער פון יידישן קונסט-טעאַטער אַן אויסגעצייכנטע וועטשערע מיט מחיהדיקע מאַכלים.

אין דער האַליוואָדער קאָלאַניע איז ער געווען באַליבט און געשעצט, אַבער ער האָט זיך דאָרט ניט אויסגעלעבט. עס האָט אים געצויגן קיין ניו-יאָרק, מיט דעם יידישן לעבן, און ווען עס איז אים אַנגעבאַטן געוואָרן די ראָל פון איטאַליענער אין „אַ בעל פאַר אַדאַנאַ“, האָט ער זיך געפּילט אַ דערליזטער.

מאָדע ווי אונדזערע וועגן האַבן זיך אָפּגעטיילט און צוזאַמענגעטראָפּן. לעמבערג, קאָלאַמיי, פּשעמישל, ניו-יאָרק, האַליוואָד. עפּיזאָדן פון עקסטאַז, דראַמע, טראַגעדיע, קאָמעדיע און פאַרס. איך האָב זיך תּמיד געפּילט דער-הויבן פון זיין פּריינטשאַפט און תּמיד געטראַכט: „אַט גייט אַ מענטש“ —

אַ קאַלירפולער, וואונדערלעכער מענטש. אין די פיר און פופציק יאָר פון זיין לעבן האָט גראַנאַך דורכגעלעבט טויזנטער יאָרן דורך די העלדן וואָס ער האָט פאַרגעשטעלט. אין יעדער ראַל איז ער אויפסניי געבוירן געוואָרן און זיך אויסגעלעבט. געקעמפט און געליבט, אינטריגירט און אינספירירט, אויפגע-ברויזט און געשטאַרבן. אין אַ צענדלינג פאַרשיידענע געשטאַלטן און הונדערט-טער פאַרשיידענע קאָסטיומען און אין אַ האַלבן טוצן שפראַכן האָט ער באַלעבט די שאַפונגען פון דראַמאַטורגן און זייערע אידייען, — ניט אויף אַ געקינצלטן סינטעטישן שטייגער, נאָר אויף אַ סענסיטיוון, אידעאָליסטישן, און עסטעטישן נוסח, און איז תמיד באַשטאַנען, אַז שוישפיל-קונסט דאַרף לייטערן דעם שוישפילער און דורך דעם דעם עולם.

האַמלעט אָדער טשאַפּטשאַוויטש, דאַנטאָן אָדער ציגיינער, שילאַק אָדער מעפיסטאָ, קוילנגרעכער אָדער גולם — אין יעדער ראַל האָט ער געזוכט שלימות און אַן אידעאָל פאַר אַ בעסערער וועלט. טויזנטער שטורמען און דראַג-גען האָט ער דורכגעוואָגלט און דורכגעוואַנדערט. געטריבן פון לאַנד צו לאַנד, פון מדינה צו מדינה, פון קאַנטינענט צו קאַנטינענט און געשטאַרבן אַ יונגער אין מתושלח'ס יאָרן, מיט אַ בענקשאַפט אין האַרצן צו שפילן יידיש טעאַטער, און מיט אַ בטחון, אַז הינטער די קוליסן פון דער וועלט ווערט צוגעגרייט אַ נייער ליכטיקער האַריוואָנט און אַ נייער מאַרגן.

ער האָט געוואַנדערט פון הונגער צו וואוילזיין, פון דלות צו רחבות און צוריק. האָט דורכגעלעבט נצחון און אַנטווישונג, מורא און קוראָזש, אַן אייגענער אין אַ פרעמדער וועלט און אַ פרעמדער צווישן אייגענע.

דער וואָס פאַרטיפט זיך אין תהומות
קען דערגרייכן הויכע מקומות.

אַלף און בית

א

לף תמיד איז פאַרטרויערט,
ווייל מענטשן זיינען נישטיק, קליין.
אַז רשעות, שקר תמיד לויערט
און יעדער מענטש איז פאַלש, געמיין.
פון פאַלשע צינגער, ווי אויף שרויפן,
ווערט די שיינע וועלט פאַרשמירט, —
מיט שווינדל, אויף אַ כיטרען אופן,
ווערט יעדער זשוליק עקזאַלטירט.
ס'איז די גאַנצע וועלט פאַרדאַרבן,
און דערפאַר זיין גרויסע זאַרג איז,
זי שטייט איצט שוין ביים ראַנד פון חורבן,
צוליב אינטריגעס, מאַניפאַרגעס.

ב

ית בראשית איז בטחון,
זעט אין פינסטערניש אַ שיין,
אַז גוטסקייט האַבן וועט נצחון,
און לויטער-גוט וועט אַלצדינג זיין.
אַז קיין מענטש וועט פאַר מזומן
ניט פטר'ן זיין שיינעם גייסט.
אַז יושר סוף-כל-סוף וועט קומען,
און מיטן אמת שפרייזן דרייסט.
ער זעט אין אַלץ און יעדן מעלות,
איז אַלץ מקבל מיט אַ שמייכל,
אַז מענטש אין יעדן פרט און כלל איז
באַהערשט פון לאַגיק און פון שכל.

יעדער מענטש קען פאַר זיך קלויבן
צו זיין ווי בית, וואָס איז ניט שלעכט,
אַדער סקעפטיש זיך זערהויבן
צו זיין ווי אַלף, וואָס איז גערעכט.

דער שוואַרצער אייזבער

(א צוויבלזאָפּטע פּאַבל)

מאָל איז געווען אַ יונגער אייזבער, כאַטש געווען איז ער ווי אַלע יונגע אייזבערן, האָבן טאַטע-מאַמע גאַרנישט גע-שעפּט קיין נחת פון אים. מיט אים האָט קיינער נישט געלעקט קיין האָניק. ער האָט תּמיד געוואָלט זיין אַנדערש ווי אַנדערע יונגע אייזבערן, פּלעגט ער זיך וואָלגערן אין בלאַטעס כדי זיינע העלע אָדער שניי-ווייסע האָר זאָלן באַדעקט ווערן מיט ברוינעם אָדער שוואַרצן קאַליר.

ער האָט קיינמאָל נישט געוואָלט זיך פירן ווי עס פּאַסט פאַר אַ לייטישן אייזבער.

אין גאַנצן אייזבערלאַנד האָט מען קיינמאָל אַווינס נישט געזען און נישט געהערט. ווען אַלע אייזבערן פּלעגן זיך פּרעגלען פאַר שמחה מיט אַן אוראַגאַן אָדער אַ זאַווערוכע, פּלעגט ער גיכער ווי דער וויכער זיך באַהאַלטן אין אַ הייל, זיך איינניורען אין אַ ווינקל און שלאָפן. דאָס ערגסטע איז געווען וואָס ער האָט קיינמאָל נישט געוואָלט טאָן קיין פּוס אין קאַלט וואָסער.

איינמאָל האָט זיין טאַטע, אַ חשובער און בכבודער אייזבערג, אַ קוק געטאָן אויף אים און עס איז אים פינצטער געוואָרן אין די אויגן. מיט אייזבערישער חכמה האָט ער זיין ווידערשפעניקן בנאָקל פאַרנאַרט צום ים. „קום, מיין זונדעלע,“ האָט ער מיט אַ שמיכל געזאָגט, „וועל איך דיר ווייזן דעם לויטן.“ דער יונגער אייזבער איז נאַכגעגאַנגען און ווען זיי זיינען צו צום ברעג, האָט אים דער טאַטע אַריינגעוואָרפן אין ים.

דער יונגער בערל האָט גענומען רעווען מיט באַנומענע קולות און האָט אַנגעהויבן צו כאַרכלען ווי אַ טרינקענדיקער, איז הענדום פענדום געקומען צולויפן זיין מאַמע און האָט אים אַרויסגעראַטעוועט.

מיט די ציין האָט זי אים צוגעטראָגן צו אַ הייל, אים אַריינגענומען אין אירע לאַפעס און אים פאַרוויגט מיט אַ שלאָפלידל:
„ווינטערציט,“

איז דאָס לעבן געמיטלעך,

מיר כאָפן פיש און מיר עסן געשמאַק.

מיר גיבן דיר אַלץ וואָס איז גאַר אַפעטיטלעך,

שלאָף-זשע מיין בערעלע, נישט זיין קיין פּויליאַק.

ס'עט קומען אַ צייט,
 דו וועסט אויפשטיין אַ שטאַרקער,
 מיט דינע לאַפעס וועסטו וואַרפן אַ שרעק,
 נאָר ביז יענער צייט מעגסטו ליגן און פוילן,
 מיר וועלן דורך שיצן פון יעדן פלעק."

די אייזבערן וואָס האָבן געהאַט צוגעזען ווי מען האָט דעם יונגן שנעק
 אָפגעטובלט, האָבן געלאַכט דאָס גרעסטע געלעכטער, אָבער זיין טאַטע האָט
 געלאַכט מיט יאָשטשערקעס. מען האָט געזען באַשיינפערלעך, אַז פון דעם
 תכשיט וועט שוין קיין לייטשישער אייזבער ניט ווערן. אַלע זיינען מסכים געווען,
 אַז פון דעם אויסוואַרף וועט קיין נחת קיינעם ניט צוקומען. ער איז אַ פאַר-
 שלעפטע קרענק, אַ פאַרצאָרנטער יונגער אייזבער, וואָס מען דאַרף אויסשליסן
 פון כלל, ניט האָבן מיט אים קיין מגע ומשא; מען וואָלט אים באַדאַרפט
 אַריינלייגן אין חרם. מען האָט דאָס אָבער ניט געטאַן צוליב זיין טאַטע-מאַמע,
 באַלעבאַטישע, קאַנסערוואַטיווע אייזבערן.

ווען דער שניי איז שוין געקומען ביז איבערן האַלדו, איז דער טאַטע
 צו אים צוגעשטאַנען און אים געפרעגט: "זאָג מיר נאָר, זונעניו, פאַרוואָס
 ביזטו אַראָפּ פון דרך הישר, ענטפער מיר, איך פרעג דורך?" דאָס באַקל האָט
 ניט לאַנג געטראַכט און געענטפערט: "טאַטע, דו וועסט מיך ניט פאַרשטיין.
 איר אַלע אַלטע אייזבערן נעמען אַן באַהבה יעדע זאָווערוכע און אוראַגאַן,
 אָבער מיר איז דאָס אַלץ דערווידער. מיין אידעאַל איז זיך אַרויסצורייסן פון די
 גליטשיקע דרכים אויף וועלכע איר אַלע גייט, איך וויל ניט זיין ווי איר אַלטע,
 פאַרשימלטע, אַלטפּרענקישע אייזבערן. איך וויל אַוועק דאַרט וואו זאָווערוכעס
 עקן זיך. דאַרט מוז זיין אַ ניי לעבן און איך מוז עס געפינען. דאַרט איז פאַראַן
 אַ סך האַניק און איך וויל עס לעקן. איך מוז גיין אַהין וואו מ'לערנט בערן
 טאַנצן."

"האַסט שייך געדרשנט, תכשיט מיינער," האָט דער טאַטע געענטפערט,
 "אויב קלויצען זיך אין בלאַטע און זוכן פאַראַיאַריקע זאָווערוכעס מיט ניט-
 געשטויגענעם האַניק און טאַנצן מיטן רוח, מיינט ביי דיר אַ ניי לעבן, ביזטו
 ניט ווערט אַז דאָס איז זאָל דורך אַרומטראַגן, און דו זאָלסט מער ניט וואַגן
 אַריינצושטעלן אַ פּיאַטע אין מיין הייל. גיי, און טרעט זיך אויס דיין אייגענעם
 שניי. פאַראַן אין דער וועלט אַ סך בלאַטעס און זוימפן. גיי, שמיר זיך דיין
 פּרצוף, טאַנקי, שאַקל זיך, און זאָלן מיינע אייזבערישע אויגן דורך מער ניט
 אַנקוקן. דו האָסט מיר שוין גענוג באַפלעקט און פאַרפאַטשקעט מיין פנים
 און מיין יחוס!"

דער יונגער אייזבער האָט גענומען שטעלן פּיס און לאַפעס. ער האָט ניט
 געוואוסט וואוהין ער גייט, אָבער ער איז געווען זיכער, אַז ער געפינט זיך

אויפן ריכטיקן וועג אהינצעצן. ער איז געווען צופרידן וואָס ער גייט אַוועק. ער האָט מער ניט געקאַנט אַטעמען אין דער אייזבערישער אַטמאָספּעראַע: „סוף-כל־סוף בין איך פריי!“ — האָט ער צו זיך געזאָגט, „פריי!“

ער איז געגאַנגען ווייט און ווייטער און נאָכן אַפּרוען זיך געגאַנגען ווייטער און נאָך ווייטער פון ווייטער, ביז אַ הונגער איז אים באַפאַלן. „אין ים.“ האָט ער זיך געזאָגט, „קאָן איך כאַפּן געשמאַקע פּיש, אָבער דאָס וואַסער וועט דאָך אַפּוואַשן מיין טונקל־ברוינעם מאַנטל, מיט וועלכן איך האָב זיך באַפּוצט.“ פּלוצים האָט ער דערזען אַ בלאַטע. ער האָט זיך אַרומגעקוקט און ווען ער איז געווען זיכער, אַז קיין פּענגווין אָדער אַפּילו אַ פּטאַרמיגאַן זעט אים ניט, איז ער אויף שנעל אַריין אין ים, און נאָך איידער ער האָט זיך באַלעקט מיט דער לעצטער סאַרדינקע, איז ער ווידער אַריין אין אַ בלאַטע, זיך גוט דורכגע־וואַלגערט, געמאַכט קאָזאַלקעס, זיך גוט איינגערופן מיט די לאַפעס די פעל, און ווען ער האָט נאָכדעם זיך אַפּגעשפּיגלט אין אַ קאַלוזשע, האָט ער זיך אַליין ניט דערקאַנט: „איך בין מער ניט קיין אייזבער.“ האָט ער מיט פּרייַד אויסגעשריגן, „איצט בין איך, — ווער בין איך? איך ווייס ניט ווער איך בין? אָבער, עפעס וועל איך שוין ווערן.“

ער איז געגאַנגען אויף אַלע פּיר ווייטער. דאָס אייז איז געוואָרן ווייניקער און דער נייער אַרום — פּרעמד. פּלוצים האָט ער דערהערט וועלף וואַיען. וועלף, האָט ער געוואוסט, היטן זיך צו באַגעגענען מיט אייזבערן, ווי שדים ציטערן פאַר ציציט. מיט איין כּמאַל, האָט ער געוואוסט, קען אַן אייזבער אַ שליידער טאָן אַ וועלפּיכע, זי זאָל מער קיין תּחית המתים ניט אויפשטיין. אָבער, האָט ער זיך פּלוצים געכאַפט ... איך בין דאָך שוין איצט ניט מער קיין אייזבער, נאָר אַ ... כּווייס אַליין ניט ווער .. איך טאָר זיי ניט באַווייזן מיין גבורה. ער האָט אין די קוסטעס, ניט ווייט, דערזען אַן עפּענונג, אַ הייל. די הייל האָט אַפּילו ניט אויסגעזען ווי זיינע היימישע היילן, אָבער, האָט ער צו זיך מיט פּרייַד געזאָגט: „אַ הייל איז אַ הייל און אַלץ וועט זיך אויסהיילן.“ ער איז צוגעגאַנגען נעענטער צו דער הייל און אין דרינגען דערזען אַ הורבע פּלייש. גוט, האָט ער געטראַכט, איך וועל זיך איבערכאַפּן ס'האַרץ און פּטור ווערן פון די שרעטעלעך, די נאַרישע וועלף.

ער איז אַריין אין דער הייל און האָט זיך גענומען רייסן שטיקער פּלייש פון פּלייש. ווען ער האָט געהאַלטן אין באַלעקן זיך האָט ער דערזען, אַז די וועלף האָבן אים אַרומגערינגלט, אָבער זיי האָבן מורא געהאַט צוצוקומען צו אים. געוויס האָבן זיי מיך דערקאַנט ווי אַן אייזבער. ער האָט זיך פאַרנומען אַרויסצוגיין פון דער הייל און איבערלאָזן פאַר די חזירשע וועלף אַביסל שיריים, אָבער אַרויסגיין האָט ער נישט געקאַנט. פון ביידע זייטן, פון אויבן און פון פאַרנט האָבן געשטערט דיקע שטאַנגען, אַ פאַרצאַמטער וועג פון אַלע זייטן.

„אי, אַ מיאוסע מעשה.“ האָט ער האַסטיק געטראַכט, „ווי אַזוי וועל איך קענען דורכפירן מיין אידעאַל... פון איך ווייס ניט וואָס? ווי אַזוי וועל איך איצט דערגרייכן מיין חלום פון לעקן האַניק, איך ווייס ניט וואו?“

אַ דינער דונער האָט איבערגעריסן זיין מחשבה. איין וואָלף האָט פּלוצים מיט אַ שוואַכן וואַיע זיך אויסגעצויגן און די אַנדערע זיינען כּהרף עין אַנטלאָפּן. „אויב אַזוי, איז ביטער.“ האָט ער ווידער געטראַכט, „עס איז טאַקע אַ געפאַר צו בלייבן אין הייל און מ'קען דאָ נאָך געהרגעט ווערן.“

פּלוצים האָבן נעבן אים זיך באַוויזן צוויי באַשעפענישן. אַזוינע חיות האָט ער נאָך קיינמאַל פּריער נישט געזען און ער האָט זיך דערפּרייט מיט זיי. זיי זיינען געווען, פּונקט ווי ער, אין ברוינע און שוואַרצע פעלן, אייגענע יאַטן, אַבער, עפעס האָבן זיי אַרויסגעגעבן אַזוינע קולות וואָס ביז איצט האָט ער אַזוינס ניט געהערט. ער האָט אויך גענומען באַוועגן זיין גאַמבע, נאָכטאָן זיי, אַבער אַרויסגעקומען איז בלויז אַ מין ברומען. די צוויי חברה-לייט האָבן אַנגעהויבן לאַכן. זיי האָבן זיך אַנגעקוקט, זיך אַ כאַפּ געטאָן ביי זייערע לאַפעס און האָבן אַנגעהויבן טאַנצן. ער האָט אויך אויפּגעהויבן זיינע באַוואַקסענע טרעטערס צום טאַנצן, האָבן זיך די אַנדערע ברואים נאָך מער צעלאַכט און איינער האָט געזאָגט: „דאָס איז אַ פּאַנדאַ, אַ סיבירישער אייזבער, אַ טאַלאַב-טירטער בער, אַן אוצר פון אַ בער. ער איז ווערט הונדערט מאָל מער ווי זיין פעל קען ברענגען.“

„מעגלעך“, האָט געענטפּערט דער צווייטער, „אמת, ער איז אַן אוצר, אַ טאַלאַנטירטער, אַבער ער איז נישט קיין פּאַנדאַ, ניט פון סיביר, נאָר אַזאַ מין בער וואָס איז שוין לאַנג ניט געווען אין אַ מקווה.“

דער שוואַרצער אייזבער האָט געטראַכט: די צוויי צייגישע לאַפּיטוטן זיינען קעגן מיינע בלאַטיקע פּרינציפּן, זיי זיינען פּונקט אַזוי צוריקגעשטאַנען ווי מיין טאַטע.

די פּאָדערשטע שטאַנגען האָבן זיך פּלוצים אויפּגעהויבן און ער איז אַריין אין אַ דינער שטייג. אַריין איז ער גערן, מחמת ער האָט געטראַכט, אַז מיט איין כּמאַל וועט ער די שטאַנגען צעברעכן, און זיך טאַקע באלד פאַר-מאַסטן דאָס צו טאָן, אַבער ער האָט שיר ניט איבערגעבראַכן אַ לאַפע. ער האָט אויך געפרוּאווט מיט די ציינ, און האָט שיר ניט פּאַרלוירן אַ צאָן. האָט ער זיך אונטערגעגעבן. די גאַנצע שטייג האָט זיך גענומען רירן. ער איז געווען אין שטייג, אַבער די שטייג איז געפאַרן ווייטער. אַ דריי טעג זיינען אַריבער און ער האָט געהונגערט. פּלוצים האָט ער דערזען די צוויי פּאַרשויענע, אַבער אַן דער פעל. ער האָט גענומען רעווען און זיי האָבן זיך צעשריגן. ער האָט געוואַלט עסן און זיי האָבן פּאַרלאַנגט ער זאָל טאַנצן, האַפּקען. זיי האָבן אים געשטאַכן מיט לאַנגע שפּיזן. אַבער ער האָט גאַרניט געוואַלט טאָן. אים איז

ניט געפעלן זייער פעדאָגאָגישער צוגאַנג און ער איז פון זייער דערציאונג-מעטאָד ניט געוואָרן נתפעל.

אַ גומא מיט טעג און נעכט מיט לבנות זיינען פאַרביי, ער האָט אַ סך געזען און אָנגעהערט און האָט אַלץ אָנגעזאַמלט אין זיין בערישן מוח. צום סוף האָט מען אים אַרויסגעלאָזן אין אַ פּלאַץ וואָס איז אים געווען כמעט היימיש, כאַטש אַנדערש, מחמת דער פּלאַץ איז געווען אַרומגערינגלט מיט הויכע שטאַנגען, אָבער מיט פאַרבויענע שפיצן פון אויבן. ער האָט באַלד גענומען קריכן און זיך שיר ניט אויסגעשטאַכן אָן אויג, און ניט געקאַנט אַריבער. ער איז געוואָרן אין כעס און זיך אָנגעהויבן אויפפירן ווי ביי זיך אין דער היים, גענומען מאַכן אייגענע בלאַטעס, זיך געטובלט אין זיי און זיך אויסגעניאַרעט פון שפיץ קאַפּ ביז די פּאַדעשוועס. די בריאות וואָס האָבן אים געבראַכט עסן יעדן טאָג האָבן געשטוינט און געשאַקלט מיט די קעפּ: „ס'אַ שמוציקע חיה, עפעס פעלט אים, ער דאַרף אַ פּסיכיאַטער.“

אין איינעם אַ שנייאיקן טאָג, האָט מען אין אייבוערס פּלאַץ אַריינגעלאָזט אַ יונגע שוואַרצע בעריכע. זי איז אים באַלד אַריין אין דער נאָז און פון דאָרט צום האַרצן. ער האָט זיך באַמיט איר צו ווערן געפעלן. זיין גבורה און זיין טאַנצן האָבן נושאַ חן געווען און זיי האָבן זיך פאַרליבט. זיי האָבן זיך גענומען פּרוכפערן און זי איז באַלד געוואָרן מער-ברֶת. די ניי-געבוירענע האָבן געהאַט שוואַרצע און ווייסע פּלעקן און שטרייפן. דאָס איז איר ניט געפעלן געוואָרן און זי האָט געהאַט אַ טענה צום אייזבער, אָבער האָט זיך ווייטער געפּרוכפערט מיט נייע פאַרזעענישן.

„ס'איז דיין שולד,“ האָט די בעריכע אים איינמאַל, קאַרמענדיק די קינדער, געזאָגט, „איך וואָש זיי און צוואַג זיי, אָבער די פּלעקן בלייבן. ס'איז דיין שולד.“

„מיין שולד?“ האָט ער געברומט. „איך האָב זיי געבראַכט אויף דער וועלט?“

„אַלע קינדער,“ האָט זי צוריקגעבורטשעט, „זיינען ענלעך צו דיר.“

„אפשר,“ האָט ער מיט חוזק געזאָגט, „דו ביזט דאָך אַ בעריע, האַסטו זיך פאַרקוקט אויף אַ טיגער אָדער אַ זשעבראַ, דעריבער זיינען די קינדער מיט שטרייפן אָדער פּלעקן.“

„זאָל איך דיך אַזוי זען אַ בלינדן,“ האָט זי געיאַמערט. „צי איך האָב ווען עס איז געקוקט אויף עמעצן. איך וויל בלייבן וואָס איך בין, אָבער דו טוסט אַלץ כּדי צו ווערן שוואַרץ.“ זי האָט זיך מער צעהיצט און געשריגן: „מיינע בעסטע יונגע יאָרן האָבן איך דיר אוועקגעגעבן, דיר נאָכגעגעבן זיינע בערישע שמד-שטיק און איצט האַסטו די חוצפה מיך צו באַשולדיקן! דו ביזט אַ פאַר-שמירטער פרצוף, אַ שמוציקע חיה, דו ביזט ניט שוואַרץ, ניט ווייס. דו קענסט

ניט טאַנצן, ניט ברומען, האָסט נישט קיין טאַלאַנט און דו קענסט זיך נאָר וואַלגערן אין בלאַטע.

די קינדער האָבן געגעבן דער מוטער קוראַזש, זיך געשטעלט נעבן איר. דער אייזבער האָט מורא געהאַט זיך פאַרטשעפען, געוואַלט שווינען זיין בערישע ווירדע און ער האָט זיך דערמאַנט אין זיין טאַטנס רייד: „גיי וואַלגער זיך אין פרעמדע בלאַטעס.“ מיט אַ מעלאָדראַמאַטישן זשעסט איז ער אַריינגע-שפרונגען אין אַ וואַסער-גרוב, זיך געטונקען און געריבן מיט ביידע לאַפעס זיין פעל. אָבער די עקלדיקע מיאוסע פלעקן פון זיין גופיקן גוף זיינען ניט אַוועק פון זיין פעל. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז זיין גורל איז צו פאַרבלייבן שוואַרץ. ער האָט גענומען רייסן ביי זיינע קינדער די ווייסע האַר און רייסן פאַסן ביי זיך און צום סוף האָט מען די קינדער מיט דער מאַמען אַרויסגענומען פון דעם אַרומגעצאַמטן פּלאַץ און דער אייזבער איז געבליבן אַליין מיט זיין פליכעוואַטן אויסזען.

„מען דאַרף פון אים פטור ווערן,“ איז דערגאַנגען צו זיינע אויערן די רייד פון אַ וועכטער.

אַ שרעק איז אים באַפאַלן: „פטור ווערן, וואָס מיינט עס?“ ער האָט זיך באַלד באַהערשט און געטראַכט: „איך טאָר זיך ניט פאַרלירן, נאָר מיט בערישן געדולד וואַרטן.“

אַ שלומפעדיקער פּראָווינציעלער צירקוס האָט אים אָפּגעקויפט פון חיה-פאַרק. מען האָט אים געפרוּאוּט לערנען אַקראַבאַטישע שטיק, טאַנצן, גיין אויף דראַטן, אָבער ער האָט צו די לימודים ניט באַוווּן קיין ברעקל טאַלאַנט. פּלוצים איז אים אָנגעפאַלן אַ מחשבה צו מאַכן קורצע באַשרייבונגען פון זיין לעבן. ער האָט זיך אַ נעם געטאַן לייגן קאָטשערעס און לאַפעטעס און זיך צוגע'חנפ'עט צו אַ בערישן שרייבער, וועמען ער האָט אונטערגעטראַגן שטיקער האַניק, און געפּוועלט ביי אים דאָס שרייבעכץ אָפּצודרוקן אין עפעס אַ זשורנאַלעכל, אָבער קיינער האָט זיך אויף דעם ניט אָפּגערוּפּן. איז דאָס אים ניט געפּעלן געוואָרן און ער האָט דאָס שמירעכץ אויפגעלייגט אין אַ ביכל אונטערן נאָמען „הינטער די גראַטעס.“

מיט עטלעכע וואַכן שפּעטער האָט געטראַפּן, אַז אַ בער-ימטער צירק-דירעקטאָר האָט געדאַרפט אַן איבערגעוואַקסענעם פליכעוואַטן בער וואָס זאָל קענען אַנדערע איינרייבן אַ מאַרדע און זיי מאַכן אַ בלאַטע-באָד און גאַרנישט מער. דעם פליכעוואַטן בער איז דאָס געפּעלן געוואָרן און ער האָט גענומען נאָכגיין דעם צירק-מייסטער טריט נאָך טריט, נאָר צו זיינע בלאַטיקע סצענעס האָט ער ניט באַוווּן קיין ברעקל טאַלאַנט.

אַ נייע מחשבה איז אים באַפאַלן — אַנשרייבן אַ בעריאָגראַפיע פון צירק-דירעקטאָר. דעם געניאַלן פּלאַן האָט ער פאַרטרויט דעם אַקראַבאַט

בימבא, דעם באַפליגלטן בער-קלאָון, וואָס פלעגט זיך הומאַרדעווען אויף אַ דראַט.

„וואָס הייסט, דו גייסט אַנשרייבן זיין ביאַגראַפיע?“ האָט בימבאָ גע-
פרעגט. „דו קאַנסט אים? וואָס ווייסטו וועגן אים? סך-הכל ביזטו אים נאָכ-
געקראַכן בלויז איין וואָך! אַבער, אַחוץ דעם, מיט וואָס וועסטו שרייבן?“
„וואָס הייסט, מיט וואָס? מיט מיינע בלוטיקע לאַפּעס!“

„דו מיינסט בלאַטיקע. און טראַכטן וועסטו אַוודאי מיטן הינטן. קודם
דאַרף מען קענען דעם אַביעקט, זיין היסטאָריע, זיין אַרבעט, זיינע אויפטוען.
מען דאַרף מאַכן אַ שטודיע און מען דאַרף האָבן טאַלאַנט צו שרייבן, און אַלץ
וואָס דו האָסט איז חוצפה. אמת, דו טויגסט זיך אויס צו בלאַטע, אַבער צו
שרייבן דאַרף מען האָבן אַ מוח.“ בימבאָ האָט געזען, אַז דער פליכעוואַטער
אייזבער שמיכלט און נעמט אָן אַלץ וואָס ער האָט אים געזאָגט ווי אַ לויב,
האָט ער אַ שפיי געטאַן און געזאָגט: „ביזט געווען און וועסט פאַרבלייבן אַ
קאַליקע. דו ביזט נישט קיין כראַניקער, נאָר אַ כראַנישער אידיאָט און אַ
גראַפאַ-בער.“ אַ צאַרנדיקער איז ער אַוועק: „פּו, מ'קען געבן דיר נישט
איינשטיין.“

אויפן אייזבער האָט די סצענע ניט געהאַט קיין שום פעולה. ער האָט
צעפירט זיינע לאַפּעס, זיי געטונקען אין בלאַטע און גענומען פאַטשקען. פאַר
אַ משל האָט ער גענומען זיין אייגן לעבן, וואָס איז אין תוך שוואַרץ אויף
ווייס... שוואַרץ אויף ווייס... אייאייאיי... שוואַרץ אויף ווייס... אַ גאַלדע-
נער נאָמען פאַר מיינ בוך.

אַרויסגעגאַנגען איז ער מיט אַ לויזיקייט פון ווערטער, ביז ער האָט זיך
אינגאַנצן אויסגעליידיקט. ווען מען האָט גענומען לייענען דעם קוואַטש האָט
זיך באַקומען אַזאַ איינדרוק ווי אין דעם באַרימטן פאַבל מיטן בער וואָס האָט
וועלנדיק אַראַפּטרייבן אַ פליג פון שטערן פון זיין באַלעבאַס און אים דערלאַנגט
מיט אַ דובינע איבערן קאַפּ.

אויף אַ מעשה פרעג ניט קיין קשיה,
זוך קיין פירוש נישט אין ר"ש"י.

אַן עפיגראַם דאַרף זיין קורץ און שאַרף,
דאַרף תמיד טרעפן וואו מען דאַרף.

יאוש

קיין מענטש איז ניט באַשירעמט קעגן אויגן
הינטער וועלכע צינישע מחשבות לוערן, —
קעגן כיטרע פּאַרטלען אויספלאַנירטע
פון חושכ'דיקע מטורפ'ע לאַבירינטן,
וואו חיה'שע ליידנשאַפטן ווערן איינגעזויגן
פון באַשעפענישן מיט אַנגעשפיצטע אויערן,
גרייטע צו ווערן פון דעמאָגאָגן געפירטע,
אויפגעברויזטע פון שנאה'דיקע ווינטן.
אַ ! העלף אונדז גאָט !

קיין מענטש איז ניט באַשיצט קעגן מאַמענטן,
קלוג מאַסקירטע, אים צו פאַנגען
אין זיין געיעג נאָך זיך אַליין אַ ווילדער,
און שלענגלט זיך ווי אַ רויך פון קוימען.
די רואיקסטע אינסטינקטן ווערן אינסטרומענטן
וואָס צישן ווי סמ'יקע שלאַנגען
און ברויזן אויף אַ ביזי געפילדער,
מען ווענדט די הענט אין אַנגסט צו רוימען.
אַ ! העלף אונדז גאָט !

ס'איז קיינער ניט זיכער מיט רו דאָ אונטן,
עס טריפט מיט יאוש פון אַלע געצעלטן.
קיין תפילה האָט קיין כח זיך צו הויבן,
זי ווערט צעפולווערט פון אַטאַמישע טומאַנען.
די מורא פאַר מורא באַפאַלט דעם געזונטן
ווען צום בורא, ערגעץ אין די וועלטן
ער וויל זיין שטים דערהויבן,
נאָר בלייבט תמיד ניט פאַרשטאַנען.
אַ ! העלף אונדז גאָט !

צוויי בערג

י סאָפּיסטישע פריינט פון מאַרק הערמעס האָבן מיט הנאה זיך צוגעהערט צו גרשון בערגער'ס באַהויפטונגען וועגן פאַלקסווערטלעך: "עס איז אמת," האָט ער געזאָגט, "איך באַשפרענקל מיינע געשפרעכן מיט אידיאָמען, מעטאָפּאָרן, ווערטלעך און אַנעקדאָטן. אַ סך מאָל האָב איך אויסגעפונען,

אַז ווערטלעך פאַרפירן. אַט למשל: 'אַרבעט מאַכט דאָס לעבן זיס', אַרבעט איז שווער און ביטער, אַרבעט איז גוט פאַר פערד, פאַר מאַשינען. עס וועט גרייַלעך קלינגען ציניש, אַבער איך האָב גרויס דרך-אַרץ פאַר אַרבעט, — איך קען זיצן טאָג און נאַכט און זיך צוקוקן ווי אַנדערע אַרבעטן. אַדרבה, האָט שוין ווער פון אייך געהערט, אַז אַן אַרבעטער זאָל אינמיטן פון זיין אַרבעט אויסשרייען: 'אוי, ס'איז מיר זיס!' אַדער, לאַמיר נעמען אַזאָ ווערטל ווי 'גם זו לטובה', עס רעגט מיך פשוט אויף. מען דאַרף זיין אַ באַנטשע שווייג, אַדער אַן איוב, צו גלויבן, אַז אַלץ איז צום גוטן. מען פאַרלירט אַ פוס, גם זו לטובה; מען פאַרלירט די כוחות, גם זו לטובה. ביי איינעם אַנטלויפט זיין פרוי, גם זו לטובה. מילא, וואָס וועט אַבער זאָגן דער וואָס זיין ווייב קומט צוריק?"

משה גארשטיינען, דעם פעדאָנט, איז געווען שווער אַראַפּצושלינגען בערגער'ס מאַנאָלאָג, און ער האָט זיך אַנגערופן: "לאַמיר צוערשט מאַכן אַ לחיים, נו, לחיים! די אַלע פאַרמען פון געשפרעך דערמאָנען מיר, אַז יעדער מענטש ווערט געבוירן אַן אַריגינאַל, נאָר ער שטאַרבט אַ קאַפּיע. ווער דאַרף מליצה'ווען? מען דאַרף זאָגן, וואָס מען האָט צו זאָגן אַן שום באַפּוּצונג, אַן שום פליטערלעך, אַן שום..."

בערגער האָט אים איבערגעשלאָגן: "דו, אַ פּאַעט, זאָל אַזוינס זאָגן? נו, איך וויל איצט ניט אַריינקריכן אין אַן אַנאַליז וועגן פּאַעזיע צו באַווייזן דעם היפּוך. איי, די משקה איז גאָר פיין, לחיים!" ער האָט איבערגעלייענט דעם נאָמען פון משקה אויפן פּלעשל און זיך געווענדט צו הערמעסן: "איך זע דו האָסט געבראַכט דאָס פּלעשל אַזש פון קוראַסאַ. נאָר אַ גביר קען זיך פאַר-גינען צו ברענגען משקה פון יענער זייט סמבטיון. וואַדען, קבצנים וויסן ווי צו לעבן?"

דאָריס באַרטאָלי, וועמענס צוויי אויל-בילדער זיינען געהאַנגען אין מאַרק'ס סטודיאָ, האָט זיך אַנגערופן: "אַרעמקייט איז קיין שאַנד ניט...". בערגער האָט זי ניט געלאָזט ווייטער ריידן און איז אַריינגעפאַלן...

„אָוודאי איז אַרעמקייט ניט קיין שאַנד, נאָר אַ ווייטיק אין האַרצן, אַ בושה אין פנים, אַ לאַך אין קעשענע און אויף אַלע שונאים געזאָגט געוואָרן! זאָג מיר, מאַרק, האָסט עפעס געזען אַביסל פון דעם, וואָס איז קיין שאַנד ניט אין יענע מקומות. — איך מײן אַרעמקייט?“

„ניט בלויז האָב איך דאָס געזען,“ האָט הערמעס געענטפערט, „איך האָב אַ סך פון דעם מיטגעבראַכט. אָבער...“ ער האָט זיך פאַרטראַכט אַ רגע און געזאָגט: „איך וואָלט ניט געוואָלט פאַרוואַנדלען דעם קבלת-פנים פאַר מיר אין אַ סימפּאָזיום וועגן אַרעמקייט, און די סיבות פון דעם. אַ גאַנצע ביבליאָ-טעק וואָלט מען געקאָנט שרייבן און ניט נאָר מיט אַ פען אָדער שרייב-מאַשין, נאָר מיט מאַשין-ביקסן. איך ווייס, איר וואָלט בעסער געוואָלט הערן וועגן מײנע רײזע-דערפאַרונגען, אָבער איידער וואָס, ווען, וויל איך זאָגן, אַז וועגן אַ סך פרטים מכה פאַלקסווערטלעך בין איך מסכים מיט בערגערן. אַט למשל: אַ גאַסט פאַר אַ ווייל זעט פאַר אַ מײל, ס'איז פאַלש. אַט בין איך געווען צו-גאַסט אין אַ סך לענדער און איך מוז אַפנים זײן גײסטיק און אויך אַפטיש קורצזיכטיק, נאָר איך האָב אויערן... שוין ווידער אַ ווערטל... ווענט האָבן אויערן, שטיוול האָבן אויערן, טעפלעך האָבן אויערן... נאָר זײ קענען ניט הערן... אָבער איך קען.“

„דערצייל, דערצייל!“ האָט מען אויסגערופן.

„גוט.“ האָט הערמעס געזאָגט, „כ'על דערציילן, נאָר לאַצמעך מאַכן אַ שטיקל הקדמה'לע. מיר האָבן אַ טבע צו פאַרגלייכן מענטשן מיט חיות, מיט פיפערנאַטערס, מיט קעגנשטאַנדן. דאָס נעמט זיך, ווי איר אינטעלעקטואַלן וויסט, נאָך פון די גאָר אַלטע צײטן, ווען מען האָט געשריבן מיט סימבאָלן, מיט היריאָגליפן און ניט מיט אותיות. שטאַרק ווי אַ פערד, אָנגעבלאַזן ווי אַן אינדיק, שטאַלץ ווי אַ פּאַווע, גיפטיק ווי אַ שלאַנג, קריכט ווי אַ טשערע-פאַכע, אָפגעפליקט ווי אַ קאַטשקע, ריזיק ווי אַ באַרג.“

הערמעס האָט די פאַרגלייכענישן אַרויסגערעדט מעכאַניש, פונקט ווי עס וואָלט געווען אַן אויסגעלערנטע ראַל, און זיך געווענדט אַט צו איינעם און אַט צו אַ צווייטן און בשעת דעם באַטראַכט דעם עולם און געזאָגט: „גוט, גוט, איך זע, איר זײנט פאַראַינטערעסירט צו הערן, וועל איך אייך דערציילן אַ מעשה שהיה, אַ מעשה וואָס האָט זיך געטראַפן אין... איך וועל די אמתע נעמען ניט אָנגעבן, מחמת אַזאָ מײן מעשה האָט אויך געקאָנט זיך פאַרלויפן אין שפיטשאַק אָן די האַדסאָן, אין יעהופּעץ אָן די רײַאָ גראַנדע, אָדער אין בויבעריק ביים אַמאַזאָן טײך. איך וועל די מעשה אַנרופן: 'צוויי בערג'.“

מאַרק הערמעס האָט אויך געהאַט די געשמאַקע טבע צו באַצירן זײנע מעשיות מיט ווערטלעך, וויצן און וואַרטשפילן. אַ סך מאָל האָט ער זיך באַנוצט מיט סינטעטישע פּראָזן. ער איז אויסגעפאַרן אַ וועלט און האָט געהאַט

אַ טאַלאַנט צו פאַראינטערעסירן אַן עולם מיט עפיוזאָדן און פאַסירונגען פון זיינע נסיעות. סיי די פאַקטן און סיי די פלעצער וואָס ער האָט געמאַלן, זיינען תמיד געווען שטאַרק צוגעפאַרבט מיט כאַאָטישע קאַלירן. די דיאַלאָגן וואָס זיינע געשטאַלטן האָבן געפירט זיינען געווען סינטעטיש, גערעדט האָבן זיי מיטן לשון וואָס מאַרק האָט זיי באַפוילן, — מיט שפּיציקע, וויציקע און היציקע פראָזן און עפּיגראַמען.

„אין מעקסיקאָ סיטי זיינען פאַראַן צוויי בערג.“ האָט מאַרק אָנגעהויבן דערציילן, „פּאַפּאַקאַטעפּעטל און איקסטאַקסיוואַטל, וועלכע מען קען זען אויפן האַריזאָנט פון שטאָט. די צוויי בערג זיינען אינגעהילט אין אַצטעקישע לעגענדע־דעס און פאַבלען. אָבער די נאַטירלעכע שיינקייט פון די צוויי בערג ווערט אַ סך ווייניקער באַוואַנדערט ווי דיזעלבע צוויי בערג אויפגעמאַלן אויף דעם גלעזערנעם פאַרהאַנג פון 'בעיעס אַרטעס' טעאַטער אין דער שטאָט. דער 'בעיעס אַרטעס' איז ניט בלויז אַ טעאַטער. ס'איז אַ קונסט־אינסטיטוט, אַ גאַלעריע פאַר קינסטלערישע שאַפונגען פון מאַלער און סקולפּטאָרן פון אונז־ווערסאַלן סטאַזש, אָבער מערסטנס מעקסיקאַנישע. פאַראַן דאָרטן בילדער פון ערשטן גרויסן מעקסיקאַנישן אַרטיסט, באַלטאַזאַר דע עטשאַווע, ביז צום אַבסטראַקט־מאַלער רופּינאַ טאַמאַיאַ, און פאַרשטייט זיך, וועלעאַסקאַ, גוואַדאַ־לופע און די גדולים: דיעגאָ ריוועראַ, כאַזע אַראַזקאַ, סיקיעראַס.

„לאַמיר איצט צוריק קלעטערן די בערג. וואַלטן די צוויי בערג געווען אַקטיווע וואַולקאַנען ווי אַמאַל, וואַלטן מענטשן זיך אָפּגעשטעלט און געקוקט. דעריבער גייט מען באַוואַנדערן יעדן זונטיק אין דער פרי דעם ספּעקטאַקל פון די צוויי בערג אויף דעם גלעזערנעם פאַרהאַנג.“

„איך בין גרייט צו פאַרזעצן מיין לעצטע ביקיני און פליען קיין מעקסיקאַ.“ האָט בינה בערמאַן, אַ יונגע שוישפּילערין, אויסגערופן מיט באַגייסטערונג. און מאַיאַ, די טאַכטער פון אַ באַרימטן שוישפּילער, האָט צוגעלייגט: „איך וועל טאָן דאָסזעלבע. איך מוז זען די מאַיאַן און אַצטעקישע קונסטווערק.“ מיכל גראַסמאַן איז צוגעגאַנגען צו די מיידלעך, זיי ביידע אַ קוש געטאַן און געזאַגט: „זייט געזונט און פאַרט געזונט און קומט צוריק, וועלן מיר האָבן נאָך אַ שמחה.“

הערמעס האָט מיט אַ לחיים אַלעמען איבערגעשלאָגן. „איידער וואָס, ווער, ווען, דערלויבט מיר ווייטער דערציילן די מעשה. הכלל, דער 'בעיעס אַרטעס' טעאַטער איז געבויט פון מאַרמאָרן פון אַ סך לענדער און געפינט זיך אין סאַמע מיטן פון דער שטאָט, אויף אַן אַרט וואָס איז אַן אויסגעטריקנטע אַזיערע. דער טעאַטער איז אַזוי מאַסיוו, אַז ער זינקט. אָבער דאָס איז פאַר אַ סך פון אייך ניט קיין גייעס, ווייל דאָ זינקט אויך דער טעאַטער.“

ווען דער געלעכטער האָט זיך איינגעשטילט, האָט הערמעס ווייטער דער־

ציילט: „דער ספעקטאַקל, יעדן זונטיק פרימאָרגן, איז אפשר ניט דער אַכטער וואונדער פון דער וועלט, ווי דער טעאַטער איז. דער ספעקטאַקל דויערט בלויז איין שעה אין וועלכער עס ווערט מיט אַ צוגעפאַסטער מוזיקאַלישער באַגלייִ-טונג, און מיט עלעקטראַנישע מעטאָדן, איבערגעגעבן אַ פיר־און־צוואַנציק־שעה־איקער ליכט און שאַטן שפּיל פון די צוויי בערג. עס איז זיכער כדאי צו פאַרזען דאָס לעצטע העמד, מיט די שקאַרפעטקעס, דאָס צו זען. ווער עס פאַרט קיין מעקסיקאָ און זעט דאָס ניט, האָט געמעגט בלייבן זיצן אין דער היים. „גו, דאָס איז בלויז אַ קאַנווע, אַ מין הקדמה, איך אַריינצופירן אין אַ מעקסיקאַנישער סביבה, מחמת דערציילן וויל איך גאָר וועגן צוויי אַנדערע בערג, צוויי מענטשן וועלכע איך וועל אַ נאָמען געבן כאָזע זאַלקינד און אשר באַרקאָן.

מיינע צוויי בערג זיינען אויך געווען אָפגעזונדערט שוין אַ סך יאָרן. איינער האָט דעם צווייטן פיינט געהאַט און תמיד אויסגעמיטן זיך מיט אים צוזאַמענשטיסן. באַרקאָן איז אין זיין שנאה געווען מער טאַקטיש ווי זאַלקינד, וואָס האָט כסדר געזוכט אופנים ווי באַרקאָנען מבטל צו זיין, ווי אים צו דערנידעריקן.

ביידע זיינען כמעט אין דערזעלבער צייט געקומען קיין מעקסיקאָ. זאַלקינד, פון ווילנע און באַרקאָן, פון זשיטאַמיר. ביידע האָבן געוואַלט פאַרן קיין אַמע־ריקע און האָבן ניט געקאַנט אַריינקומען, זיינען זיי דערוויל געפאַרן קיין מעקסיקאָ, כדי שפעטער, דורך אַ הינטער־טיר זיך דערשלאָגן צו דער גאַל־דענער מדינה.

אין יידישן צענטער, אויף כעזוס מאַריאַ גאַס, — וואָס איז אין יענער צייט געווען די הויפט־גאַס פון דער מעקסיקאַניש־יידישער געטאָ, — האָבן די צוויי פאַרשוניען זיך אָפט געזעלשאַפטלעך צוזאַמענגעטראַפן. ס'איז כמעט זיכער, אַז דער אָנהויב פון זייער אַנטיפאַטיע איז אויפגעקומען צוליב זייערע אידעאָלאָגיעס, וואָס זיינען געווען אַזוי ווייט אָפגעטיילט ווי דער פּאַסיפישער ים איז פון אַטלאַנטישן אויפן ברייטסטן שטח פון קאַנטינענט, אָדער ווי אַ באַנדע מעקסיקאַנישע גאַס־קלעזומער, מאַריאַטשעס, זיינען פון אַ סימפּאַנישן אַרקעסטער. זאַלקינד האָט זיך שטאַל און אייזן געהאַלטן אין זיין בונדיסטישן אני מאמין, און באַרקאָן האָט ווייטער אָנגעפירט זיין טעטיקייט פאַר אַרץ־ישראל. געזעלשאַפטלעך האָבן זיי זיך צוזאַמענגעטראַפן ווי די צוויי אַקעאַנען ביים פּאַנאַמאַ־קאַנאַל, און דעמאָלט האָבן זייערע וואולקאַנען אויפגעברויזט.

זאַלקינד האָט אין ווילנע געהאַט שטודירט כעמיע, געוואַלט ווערן אַ פאַרמאַציסט. זיין וויסן איז ביי אים געוואָרן אַ צווייטע נאַטור. ווי אַ קליין יינגל וואָס צענעמט אַ זייגערל, אַזוי האָט ער אַלץ צענומען, אַנאַליזירט, אויס־געפאַרשט, זיך געגריבלט און יעדן פאַרנודיעט מיט די פרטים. זיינער אַ קלאַס־

חבר האָט אים אַמאַל געזאָגט : „מיט דיין גריבלען זיך קענסטו מער פאַרנודיען אין איין שעה, ווי צען פּראָפעסאָרן אין אַ גאַנצער וואָך.“ גמרא און תוספות האָט ער געלערנט ביי זיין פּאַטער און אים געשטעלט קשיות, וואָס אַ פרומער ייד וועט ניט ענטפערן אָדער פאַרטייטשן. אזוי איז זאָלקינד געווען מיט אַלץ און מיט אַלעמען און אַפילו זיינע פאַרטיי־חברים פלעגן אים אויסמיידן. ער האָט אין מעקסיקאָ געהאַט אַזויפיל פריינט וויפיל עס זיינען פאַראַן צייג־פינגער אויף איין האַנט.

מען פלעגט אויסמיידן אַפילו פאַרקויפן אים אַ בילעט צו עפעס אַן אונ־טערנעמונג, מחמת ער פלעגט פאַרמאַטערן מיט זיינע שאלות : „וואָס, שוין ווידער אַן אונטערדאָסעכץ? מיט וואָס וועט מען דאָרט פאַרנודיען?“ מען האָט געהאַלטן, אַז ער האָט אַ האַרץ פון אַ ראַבאַט און אַ קאַפּ ווי אַ רעכ־מאַשין.

באַרקאַן האָט געהאַט געלערנט אין אַ ישיבה אין זשיטאָמיר און הייַנטער דער גמרא פלעגט ער זיך צוכאַפן צו וועלטלעכע לימודים, געוואָרן אַן אויטאָדידאַקט, געלערנט שפּראַכן. אין דער מעקסיקאַנישער ציוניסטישער יוגנט־אָרגאַניזאַציע איז ער אויסגעקליבן געוואָרן ווי דער ביבליאָטעקאַר און ווי דער אָנפירער מיט דער דראַמאַטישער גרופע. ער פלעגט אָפט דורכפירן ליטעראַרישע אַוונטן און פלעגט אַליין אויפטרעטן מיט רעציטאַציעס און אין איינאַקטערס. ער איז תמיד פון אַלעמען געלויבט געוואָרן, חוץ פון זאָלקינדן, וואָס פלעגט אומישנע קומען, כדי פון באַרקאַנען מאַכן חוּק. באַרקאַן האָט אים איינמאַל אַ זאָג געטאָן : „איך ווייס, דו ביזט אַ כעמיקער וואָס מאַכט פון אַלץ בלאַטע, אָבער איך בעט דיך, מיט וועלכע כעמישע מעטאָדן אַנאַליזירסטו טעאַטער־שפּיל?“

„מיט דיין שאלה,“ האָט זאָלקינד רואיק געענטפערט, „האַסטו געטראָפן מיטן האַמער פונקט אויפן גראָבן פינגער, זאָלסט וויסן, אַז אַלץ וואָס האָט אַ ריח קען אַנאַליזירט ווערן.“

„יא, פון אַ סאָדיסטישן גיפֿט־מישער,“ האָט באַרקאַן צוריקגעשאָסן, „עס איז שווער צו קריגן אַ קלאָרן ענטפער פון אַזאַ וואָס האָט באַקומען זיין דיפּלאָם אויף טעאַטער־קריטיק אין אוניווערזיטעט פון האַצעפּלאַצעקאַטעפּעטל.“

דער עולם האָט אויסגעפלאַצט אין אַ געלעכטער. זאָלקינד האָט מיט חוּק זיי אָפּגעמאַסטן און געזאָגט : „איך בין ניט קיין הון און לייג ניט קיין אייער, אָבער אַ מבין אויף זיי בין איך... יעדער איינער האָט אַ רעכט אויף קריטיק און מיין קריטיק איז... איך וואָלט ווי אַנדערע אויך געקאַנט געפינען שיינע פּראָזן, אָבער איך וויל בעסער זאָגן דעם אמת.“

„אַ דאַנק דיר פאַרן אמת!“ האָט באַרקאַן מיט אַ שמיכל געענטפערט. „פאַראַן מענטשן וואָס זיינען קיינמאַל ניט גליקלעך סיידן זיי האָסן עפעס אָדער

עמעצן. דו מוזט זיין זייער גליקלעך... ס'א רחמנות אויף דער מענטשהייט צו וועמען, צום באַדויערן, דו ביזט צוגערעכנט.

„מאָך זיך ניט קיין צימעס פון דעם,“ האָט איינער פון די פריינט שטיל געזאָגט צו באַרקאַנען. „ער איז ברייטמויליק און שמאַלקעפיק.“ אַ צוהערער צום ווערטער־דועל האָט זאָלקינדן געזאָגט: „איר האָט אַ גרויסן טאַלאַנט זיך איינצושאַפן שונאים.“

„איינער מענטשאַליטעט,“ האָט זאָלקינד געענטפערט מיט סאַרקאַזם, „איז ווי אַנגעמאַסטן צו אייער פאַרשטענדעניש, און איר מעגט וויסן, אויב מען קען זיך ניט שאַפן קיין שונאים, קען מען זיך אויך ניט שאַפן קיין פריינט, נאָר אייער פריינטשאַפט בין איך אייך מוחל.“ ער האָט זיך אַוועקגעדרייט אין אַ ווינקל און גענומען קוקן אויף די פאַרלעך וואָס האָבן געטאַנצט. געזען באַרקאַנען טאַנצן מיט אַ מיידל, אַ טיפישע שפּאַנישע שיינהייט. זאָלקינד האָט זיך דערמאַנט, אַז ער האָט מיט עטלעכע וואָכן צוריק געטראָפן דאָס מיידל מיט באַרקאַנען אין טשאַפּולטעפּעק פאַרק. ער האָט דעמאַלט, אַזוי ווי איצט, געקוקט אויף איר מיט זשעדע אויגן. ווען זי האָט נאָכן טאַנץ זיך אַוועק־געזעצט און איז געבליבן אַליין, האָט ער ניט געהאַט דעם מוט צוצוגיין צו איר און זי פאַרבעטן צו טאַנצן מיט אים.

באַרקאַנען אַליין וואַלט זאָלקינד קיינמאַל ניט אָפּגעשטעלט, אָבער יענעם שבת נאָכמיטאַג, ווען זאָלקינד האָט אים באַגעגנט מיט דער שפּאַנישער שיינהייט, האָט זי אים ווי מיט אַ כישוף צוגעצויגן. ער האָט באַרקאַנען באַגריסט: „בוּענאַס שבת.“ באַרקאַן האָט באַלד פאַרשטאַנען, אַז די סיבה פון זאָלקינד'ס פּלוצימדיקער פריינטלעכקייט איז זיין שפּאַנישע לערערין. באַרקאַן האָט ניט געפונען פאַר נויטיק זי פאַרצושטעלן, נאָר זאָלקינדן האָט ער געזאָגט ווער זי איז. ביי זאָלקינדן איז אָבער עקשנותדיק אויפגעקומען אַ גלוסט צו פאַרפירן אַ געשפרעך מיט זיי, כדי דורך די רייד צו קענען באַווייזן זיין ערודיציע אין שפּאַניש און אין מעקסיקאַנישן פּאָלקלאָר, וועגן דער שיינקייט פון דעם היסטאָרישן פאַרק מיט דעם פּאַלאַץ פון אימפּעראַטאָר מאַקסימיליאַן. אָבער באַרקאַן האָט כסדר געענטפערט אויף יידיש: „ווי איך זע, געפעלט דיר דער טשאַפּולטעפּעק? בוּענאַס טאַרדעס.“

איצט, זיצנדיק אין טאַנץ־זאַל, איז אין זאָלקינד'ס מוח אויפגעקומען אַ דראַמאַטישע האַנדלונג מיט דער כלומרשטער לערערין און מיט באַרקאַנען אין די הויפט־זאַלן, אָבער זיין ראַל פון אַן אינטריגאַנט איז אים גאַרנישט געווען צום האַרצן.

„אַ סך יאָרן זיינען אַריבער זינט יענעם אַוונט, אָבער איצט לאַמיר עפעס פאַרבייסן,“ האָט הערמעס זיך געווענדט צום עולם, „און נאָכדעם, אויב איר

וועט וועלן, וועל איך ווייטער דערציילן. נאָר איידער מיר נעמען זיך צום סמאָרגאָסבאַרשט, לאָמיר ריידן וועגן אַלץ, חוץ וועגן מיין מעשה. אַ קעניז?

***

מיט אַ האַלבע שעה שפעטער האָט דער עולם זיך צעזעצט און הערמעס האָט ווידער אָנגעהויבן:

„וואָס איך האָב אייך דערציילט ביז איצט,“ האָט הערמעס געזאָגט, „איז פאַרגעקומען אין די שפעטער צוואַנציקער יאָרן פון דעם איצטיקן יאָרהונדערט. פאַר דעם אָנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן ביידע שוין געהאַט אָנגעזאַמלט גרויסע פאַרמעגנס. אין אַקאַפּולקאַ אָדער גוואַדאַלאַבאַראַ — אָדער ווי יידן רופן דאָס „גוואַדאַבאַלעריע“ — האָבן זיי זיך אומישנע אויסגעמיטן. באַרקאַן איז תמיד געווען אין דער געזעלשאַפט פון שיינע פרויען. זאַלקינד פלעגט זיי באַמערקן, אָבער נאָר פון דער ווייטנס. די צוויי פאַרשוניגען פלעגן אויך אַפט פאַרן קיין אַמעריקע, אָבער פאַר־בליבן זיינען זיי מעקסיקאַנישע תושבים.

זאַלקינד האָט צוערשט געאַרבעט אין אַ כעמישער לאַבאָראַטאָריע. דאָרט האָט זיך אים איינגעגעבן צו שאַפן אַ רפואה קעגן קאַפּוויטיק, וואָס האָט זיין פירמע אַריינגעבראַכט אַ גרויס פאַרמעגן. מיטן קליינעם פּראָצענט, וואָס ער האָט באַקומען פון ריווח, האָט ער געעפנט אַן אייגענע לאַבאָראַטאָריע און האָט גענומען פאַבריציירן פאַרשיידענע סינטעטישע פאַרבן, פאַטענטירטע מעדיצינען, זייפן, פאַרפומען. ער האָט די אַלע סחורות געגעבן געלונגענע מעקסיקאַנישע, אַצטעקישע און עראַטישע נעמען, וועלכע זיינען געוואָרן פאַפּוֹלער. פון דער אונטערנעמונג איז ער טאַקע נתעשר געוואָרן.

באַרקאַן האָט נאָכן אָנקומען קיין מעקסיקאַ געהאַנדלט מיט פאַרשיידענע סחורות און איז געבליבן ביים מסחר פון פרויען־זאַקן. צוערשט האָט ער געפירט זיין סחורה אויף אַ וועגעלע, אויף איינער פון די מעקסיקאַ סיטי מאַרק־גאַסן. ווען די מעקסיקאַנישע סחורים האָבן פּראָטעסטירט קעגן די יידישע גאַסנהענדלער, זיינען זיי פאַרטריבן געוואָרן פון די גאַסן און אַריינגעטריבן געוואָרן אין קראַמען. דאָס וואָס האָט געזאַלט זיין אַ רעה איז געוואָרן די גרעסטע טובה. געוויקט ווי אַ בומעראַנג. באַרקאַן איז פאַמעלעך געוואָרן דער גרעסטער הורטאַוונער סוחר פון פרויען־זאַקן. פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה איז ער געוואָרן דער אויסשליסלעכער מעקסיקאַנישער פאַרטערטער פאַר אַן אַמעריקאַנער פירמע פון נאַילאָן־זאַקן און זיין פאַרמעגן איז האַסטיק געשטיגן. אַזוי ווי ער איז שפעטער געוואָרן אַ פאַרטערטער פון אַ שווייצאַ־רישער זייגער־פירמע, האָט מען זיך וועגן אים געוויצלט, אַז ער האָט אַלע מעקסיקאַנישע פרויען אָנגעטאַן זאַקן און דורך אים ווייסן זיי איצט די צייט...

ער האָט חתונה געהאַט מיט אַן „אסתר המלכה“, וואָס איז אויסגעקליבן געוואָרן אויף אַ פּוּרִים-באַל און מחמת געלט האָט אַ טבע קריכן צו געלט. האָט ער באַקומען אַ גרויסן נדן. געשמועסט האָט מען, אַז ער איז דער רייכסטער ייד אין מעקסיקאָ.

ביידע האָבן זייערע פּאַליטישע אידייען ניט געביטן. פּונדעסטוועגן האָבן זיי אויף אַ ברייטן שטייגער מנדב געווען פאַר יידישע דערצייערישע און קול-טורעלע אַקציעס פון פאַרשיידענע פּאַליטישע ריכטונגען.

זאַלקינד האָט גערן געגעבן געלט סיי פאַר זיינע פאַרטיי-צוועקן און סיי פאַר די פון אַנדערע ריכטונגען. ער האָט דאָס געטאָן בשתיקה און האָט הנאה געהאַט ווען מען האָט אויסגעפונען וועגן זיין מתן בסתר. באַרקאן האָט מנדב געווען, מחמת אין דעם וואַקאַבולאַר פון עטלעכע שפּראַכן, וואָס ער האָט גערעדט, האָט געפעלט דאָס וואָרט „ניין“. יעדע נאַציאָנאַלע, וועלטלעכע אַדער רעליגיעזע אַקציע איז פון אים געשטיצט געוואָרן. אַפילו לינקע קאַמפּאַניעס זיינען געווען אויף זיין ביישטייער-צעטל. „איך דאַרף ניט מסכים זיין מיט זייערע צילן“, האָט ער געזאָגט, „אַבער די לינקע אַרגאַניזאַציעס פאַרשפּרייטן אויך יידישע קולטור.“

זאַלקינד איז געווען מער אויסגעהאַלטן אין דעם פרט. דער שליח פון די לינקע, אַ באַוואוסטער פּאַעט, האָט אַפילו מיט זיין פּערזענלעכן חן ניט געקענט פּוועלן ביי זאַלקינדן, ער זאַל אַפּנויגן פון זיינע איינגעשטעלטע כללים. דעם דיכטערס ביכער האָט ער געקויפט און גוט באַצאַלט, אַבער פאַר לינקע קאַמפּאַניעס האָט ער ניט געוואַלט געבן קיין איין סענטאַוואָ.

יאָרן האָבן גאַלאַפּירט. אַ וועלט איז אונטערגעגאַנגען. נייע לענדער זיינען אויפגעקומען. ישראל איז געוואָרן אַ מדינה. גאַנצע טראַנספּאָרטן מיט בויטיקע מאַטעריאַלן און וויכטיקע אינסטרומענטן זיינען אַוועק פון מעקסיקאָ אין יענע בוי-יאָרן, אַ דאָנק דער באַמיאונג פון אשר באַרקאָן.

ווען דער „באַנד-קאַמפּעין“ פאַר ישראל האָט זיך אַנגעהויבן אין מעקסיקאָ איז באַרקאָן געווען דער ערשטער צו קויפן באַנדס אויף אַ גרויסער סומע. ער האָט אויך געזען, אַז זיינע פריינט און באַקאַנטע זאַלן קויפן און אַליין האָט ער געשאַפן מער ווי אַ מיליאָן דאָלאַר.

זאַלקינד האָט זיך אַפּגעזאָגט קויפן ישראל-באַנדס: „איך האַלט ניט פון דעם ענין. איך האָב געגעבן פאַר ישראל, אַבער אַריינלייגן געלט פאַר באַנדס וויל איך ניט.“ ווען דער פאַרשטייער פון די ישראל-באַנדס אַקציע האָט אים געזאָגט: „ווי עס איז מיר באַוואוסט, זאָגט איר זיך ניט אַפּ צו פירן געשעפטן מיט ישראל, וואו איר פאַרקויפט אייער סחורה.“

זאַלקינדס ענטפּער איז געווען: „איך פאַרקויף אויך מיינע סחורות צו עסקימאַסן, מיינט דאָס אַז איך מוז אויך אַריינלייגן געלט צו בויען איגלוס ?

צו שטעלן הייזער פון אייז? דער שליח האָט דעם תירוץ ניט אָנגענומען. „איך קען סיי הי און סיי אין אַנדערע לענדער אַ סך געטרייע בונדיסטן וואָס זיינען איצט איבערגעגעבענע באַנדיסטן.“

**
* *

זאָלקינד האָט אַראַפּגעשלונגען דעם קיבעץ און מיט אַ שמיכל געזאָגט: „מעגלעך, אָבער אַנטשולדיקט מיר, איך בין שטאַרק פאַרנומען.“

אַפילו דער משתדל זיין זיך פון זיינע גענאָסן האָט ניט געהאַלפּן. זיין עקשנות האָט אַ סך געשטערט אין דער באַנד־קאַמפּאַניע. רייכע, אָבער ניט־באַוואוסטזיניקע יידן האָבן געהאַלטן: „אויב זאָלקינד זאָגט זיך אָפּ קויפּן איז עפעס דאָ ניט גלאַטיק.“ זיין עסקימאַסן און איגלוס משל האָט געפונען אַ סך צוהערער.

דער נייער טעמפל און צענטער וואָס מען האָט מיט אַ יאָר פריער אָנגע־הויבן בויען איז פאַרטיק געוואָרן. כמעט יעדער מעקסיקאַנער ייד האָט ביי־געשטייערט צום אויפבויע פון טעמפל און צענטער. מען האָט פשוט יעדן יידן טאַקסירט מיט אַ געוויסער סומע און די מערסטע האָבן באַצאָלט. געווען אַזעלכע וואָס האָבן אַביסל געוואָלט אַראַפּדינגען, אָבער זיי האָבן סוף־כל־סוף באַצאָלט. באַרקאָן און זאָלקינד זיינען געווען פון די ערשטע פרייוויליקע מנדבים. באַרקאָן האָט מנדב געווען סיי פאַרן טעמפל און סיי פאַרן צענטער, און זאָלקינד האָט בלויז בייגעשטייערט פאַרן צענטער, — כאַטש דער טעמפל און צענטער איז געווען איין אינסטיטוציע. זאָלקינד האָט מנדב געווען דעם מאַטעריאַל צו פאַרבן די געביידעס און טויזנטער ציגל. ער האָט אויך געקויפט די מעבל פאַרן צענטער. באַרקאָן האָט באַצאָלט פאַר אַ ביבליאָטעק פון טויזנטער ביכער אין יידיש, העברעאיש, שפּאַניש און העברעאיקאַ און יודאַ־איקאַ אין מערערע שפּראַכן. ער האָט אויך מנדב געווען אַ האַנט־געשניצטן אַרונ־קודש, עמוד, שולחן און אַ פלושענעם פרוכת, אויף וועלכן עס זיינען געווען צוגעפעסטיקט מאַסיווע זילבערנע אותיות מיט זיין נאָמען.

דער פּרעזידענט פון טעמפל, מנחם בערביטשאַו, האָט פאַרבעטן די וויכטיקסטע מנדבים, צו זיין די ערשטע אַנצוקוקן דעם פאַרטיקן צענטער און טעמפל. צווישן די געסט זיינען אויך געווען פאַרשטייער פון דער יידישער פרעסע. די צוויי צענדלינג געסט האָט מען געפירט איבער די צימערן, פון זאַל צו זאַל און פון צענטער צום טעמפל. די גבאים האָבן אַרומגעהאַוועט, די שטימונג איז געווען אַ יום־טובדיקע. דער אינסטיטוט, דער בנין, וועט זיין אַ כבוד פאַר יידן, פאַר דער מאַדערנער שטאַט מעקסיקאַ סיוודאַ!
באַרקאָן האָט געשעפט נחת פון אַלץ און פון אַלעמען. מיט די העכסטע

שבחים האָט ער געלויבט די אַרכיטעקטור וואָס איז ייִדיש, כאָטש זי האָט אויך אַ מאָדערניסטישן עלעמענט. ער האָט געהאַט בלויז לויב פאַר אַלץ און אַלעמען: „אויסגעצייכנט, גראַנדיאָז, וואַונדערלעך, אזוי מאַסיוו ווי באַנדס פאַר ישראל.“ ער איז נישט אויסן געווען קיינעם אַרייַנצוזאָגן, נאָר זאָלקינדן האָט דאָס פאַרדראָסן, כאָטש ער האָט זיך געמאַכט נישט־וויסנדיק, אויף אַלץ האָט ער געקוקט מיט ביטול. אַפילו די מאָדערניסטישע פענצטער מיט ייִדישע קאָליר־פולע סימבאָלן זיינען אים נישט געפעלן געוואָרן, כאָטש זיי זיינען געשאַפן געוואָרן לויט די צייכענונגען פון באַרימטן אַרטיסט מיכה אָפּענהיים, וועמען מען האָט גערעכנט ווי איינעם פון דיעגאָ ריויעראַס טאַלאַנטירטסטע תלמידי־דים. מיט אַ חזק־אַנשטעל האָט ער געזאָגט: „אַמאָל זיינען בעלי־מלאכות געווען אַרטיסטן; היינט איז פונקט פאַרקערט.“ מיט שפאַט האָט ער געקוקט אויף די טעמפל־„שטעט“, וואָס וועלן באַזעצט ווערן מיט עם־הארצים, היפּאָ־קריטן, קאָמערסאַנטן. ער האָט נאָכגעפרעגט וועגן יעדן פון די מנדבים, בלייך־שנעל דורכגעטראַכט דעם אופן פון יעדנס עשירות און פון זיין „אוי־הום“ האָט אַרויסגעדונערט ביטול צו אַלץ און אַלעמען.

איינציקווייז האָבן די גבאים זיך אַוועקגעשאַרט פון אים און גענומען האַלטן זיך נאָענט צו באַרקאַנען, וועלכער האָט גערודערט מיט התלהבות. אים איז גאָר געוואָרן געפעלן וואָס דער באַלעמענער איז נישט אין מיטן פון טעמפל, נאָר צוזאַמען מיטן אַרון־קודש. אַדרבא, זאָלן אַלע זען און הערן דעם חזן און דעם רב און אים נישט הערן ווי דעם רב.

זאָלקינד האָט כסדר געהאַלטן אָנגעשפּיצט זיינע אויערן, און אין יעדער פּראָזע פון באַרקאַנען געזוכט אַ געלעגנהייט אים געבן אַ שטאָך. אים איז נישט געפעלן געוואָרן וואָס אַלע האַווען אַרום באַרקאַנען. מען איז צוגעגאַנגען צום אַרון־קודש און זאָלקינד, מאַכנדיק אַ משונהדיקע העויה האָט זיך אַרויס־גערוקט פאַראַויס און מיט אַ גראַטעסקן טעאַטראַלישן זשעסט אָנגעטאָן זיינע ברילן, פאַרריסן דעם קאַפּ צום פּרוכת און גענומען לייענען יעדן זילב: „גדבת אשר באַרקאַן ורעיתו. איי, איי, רבותי, סיניאַרעס,“ האָט ער זיך געווענדט מיט אַ סאַרקאַסטישער מינע צו די אַרומיקע, „דאָרט איז פאַראַן אַ טעות, אַ גראַנדיעזער טעות. עס וואַלט באַדאַרפט זיין: גדבת אשר באַרקאַן וועשיקסאָסוי!“

באַרקאַן, וואָס האָט שוין יאָרן נישט געהאַט קיין מגע ומשא מיט זאָלקינדן, איז געוואָרן בלייך. אַ פּיינלעכע שטימונג האָט יעדן אַרומגעכאַפט. ווי אַ פאַראַ־ליטישער שטראַל וואַלט אַלעמען פאַרגליווערט. בלויז זאָלקינד'ס אויגן האָבן אונטער די ברילן אַרומגעטאַנצט און האָבן אויפגעכאַפט דעם רושם וואָס זיין באַמערקונג האָט געמאַכט. ער האָט בלויז אויף אַ רגע פון אַ רגע געוואָרפן אַ בליק אויף זיין קרבן, באַרקאַן, ביי וועמען די ליפּן האָבן געציטערט. האָט

עפעס געוואַלט זאָגן, אָבער קיין קול איז נישט אַרויסגעקומען. ער האָט זיך אָפגעווישט דעם קאַלטן שווייס פון שטערן און איז שנעל אַרויסגעגאַנגען פון טעמפל. עטלעכע מענטשן זיינען אים נאַכגעלאָפן. די שמחה איז צעשטערט געוואָרן.

די מאכלים און משקאות אין פּראַכטיקע זילבערנע כלים אויפן געגרייטן טיש זיינען כמעט ניט אָנגערירט געוואָרן. די באַמיונג פון פּרעזידענט בערע-ביטשאַוו, צו פּאַרטרייבן די שווערע שטימונג, האָט זיך ניט איינגעגעבן.

כדי צו פּאַרמיידן אַן עפּנטלעכען סקאַנדאַל האָבן די פּרעסע-פּאַרטערטער באַשלאָסן צו פּאַרשווייגן אין די באַריכטן דעם אינצידענט, אָבער צווישן יידן אין מעקסיקאָ האָט מען וועגן דער געשעעניש גערעדט און אין אַ צייט אַרום איז די געשיכטע פּאַרגעסן געוואָרן.

אין עטלעכע חדשים שפּעטער, ווען דער ניו-יאָרקער שליח פון דער „ציקאַ“, מר. פיינערמאַן, איז געקומען צו באַרקאַנען פאַר דער יאָריקער ביישטייערונג, האָט זיך באַרקאַן אָפגעזאָגט געבן געלט פאַר דער אָרגאַניזאַציע. דער שליח איז פשוט דערשטוינט געוואָרן. באַרקאַן איז תמיד געווען דער ערשטער מיט דער גרעסטער סומע. דער שליח האָט דערפילט, אַז זיין גאַנצע שליחות וועט זיין אַ דורכפאַל און דאָס וועט זיכער זיך אַפּרופּן שלעכט אויף דער גאַנצער זאַמלונג. „מילאַ“ האָט דער שליח געזאָגט, „ניט איז ניט, אָבער איך וויל אויסגעפינען די סיבה, וואָס איז זיכער ניט קיין פּרינציפּיעלע, נאָר איז פּאַרוויקלט אין אַ רעטעניש.“

„אַ פּרינציפּ“ האָט באַרקאַן געענטפּערט, „דאָרף מען האָבן צו געבן. אויף ניט געבן דאָרף מען ניט קיין פּרינציפּ. מען גיט ניט און שוין, ווי איר וויסט, האָב איך דווקא יאָ אַ פּרינציפּ צו געבן, נאָר איצט גיב איך ניט, מחמת אין קאַמיטעט פאַר דער ציקאַ-אַקציע געפינט זיך דער נאָמען פון סעניאָר כאַזע זאַלקינד.“

פיינערמאַן, וואָס האָט שוין געהאַט געהערט פון דער פּאַסירונג אין טעמפל, האָט פּאַרשטאַנען באַרקאַנ'ס שטימונג, נאָר ער האָט געזוכט אים באַווייזן, אַז די אַקציע איז וויכטיקער און איז איבער יעדן פּערזענלעכען קידער-ווידער, אַז מען איז ברונג אויפן חזן, מיינט ניט אַז מען דאָרף ניט שפּרינגען קיין קדוש אָדער אויסשפּייען ביי עלינו, ובפרט ווען זאַלקינד איז ניט די וויכטיקסטע קליאַמקע פון דער ציקאַ-אַקציע.

באַרקאַן האָט אָבער זיך געהאַלטן ביי זיין באַשלוס: „כל זמן“ האָט ער געזאָגט, „דער נאָמען פון דעם סעניאָר וועט זיך געפינען אין דעם קאַמיטעט, אָדער אין וועלכן ניט איז אַנדערן קאַמיטעט, וועט מען פון מיר ניט קריגן קיין איין גראַשן. איך בין ניט גייסטיק און ניט מאַראַליש מחויב זיך צו באַטייליקן אין אייער אַקציע.“

אויף אַ זיצונג פון דער עקזעקוטיווע פון בונד, וואָס איז אויף שנעל צוזאַמענגערופן געוואָרן, האָט פיינערמאַן גערעדט וועגן דער וויכטיקייט פון דער אַקציע, אויך אַנדערע האָבן אונטערשטראַכן די וויכטיקייט. קיין נייעס אָבער איז נישט אַרויסגעבראַכט געוואָרן. דאָס וואָס איז געלעגן ביי יעדן אויף דער לונג האָט מען נישט אַרויסגעבראַכט אויף דער צונג. צום סוף האָט זאָלקינד גענומען אַ וואָרט: „פריינט,“ האָט ער געזאָגט, „מיר זיצן דאָ ווי אויף אַ כעלעמער אַסיפה. קיינער פון אייך וויל נישט אַרויסברענגען דעם אמת, אַז איך, מיט מיין גרויס מויל, בין שולדיק.“ ביים ריידן איז ער געבליבן זיצן ווי פריער, מיט ביידע עלנבויגנס אויפן טיש און דעם קאָפּ אין די הענט. צום סוף האָט ער אַוועקגענומען די הענט פון קאָפּ און האָט דערקלערט: „אויב באַרקאָן זאָגט זיך אָפּ בייצושטייערן בלויז צוליב מיין נאָמען אין קאָמיטעט, זיינען פאַראַן דריי אויסוועגן ווי דעם ענין אויפלאַנטערן, ראַשיית, קען איך רעזיגנירן.“ טעלעכע האָבן גלייך אויסגערופן: „ניין, ניין, דאָס נישט.“ „סעניאָרעס,“ האָט זאָלקינד ווייטער גערעדט, „לאָזט מיר, איך בעט אייך, צווייטנס, אַז איך זאָל ביישטייערן די סומע וואָס סעניאָר באַרקאָן האָט זיך אָפּגעזאָגט מנדב זיין, און איך בין אַפילו גרייט צו באַצאָלן צוויי מאָל אַזויפיל.“ דער שליח האָט אים איבערגעשלאָגן: „מיין ליבער זאָלקינד, דאָס איז זייער נאַבל, אייער ביישטייערונג וועט זיכער דעקן דעם פאַרלוסט פון באַרקאָן קאַנ'ס אָפּזאָג, אָבער נישט דעם מאַראַלישן. באַרקאָן האָט אַ גרויסע צאָל פריינט און דעם שאַדן פון זייער אָפּזאָגן זיך וועט קיינער נישט קענען דעקן...“ „האָב איך נאָך אַן אויסוועג,“ האָט זאָלקינד צוגעלייגט. „איך צוזאַמען מיט פריינט פיינערמאַן וועלן צוגיין צו באַרקאָנען.“

אַט די דערקלערונג האָט אַלעמען פאַרגאַפּט. מען האָט זיך איבערגע-קוקט, ווער מיט אַ שמייכל און ווער מיט אַ סקעפטישן אויסדרוק, זאָלקינד האָט דאָס באַמערקט און צוגעלייגט: „זייט נישט פאַרוואונדערט, מיין כוונה איז נישט אויפרייצן, נאָר אַ סוף מאַכן צו אַ יינגלישער מחלוקת... איר פאַרשטייט, רבותי, מיין שפיגל האָט לעצטנס פאַרלוירן זיין זכרון... ער צייגט מיר נישט מער דאָס וואָס ער פלעגט מיר ווייזן מיט יאָרן צוריק.“

***

פיינערמאַן האָט געוואָרט ביים אַריינגאַנג פון האַטעל אויף זאָלקינדן, וועלכער איז, צו דער באַשטימטער רגע, צוגעפאַרן אין זיין אויטאָמאָביל. דער שליח האָט נאָך פון פריער מיט באַרקאָנען געהאַט טעלעפאָניש זיך פאַרשטענ-דיקט צו טרעפן, נאָר ער האָט אים נישט געזאָגט, אַז ער וועט ברענגען אַ גאַסט.

באַרקאַנס סעקרעטאַרשע האָט דערקענט פיינערמאַנען, אים געזאָגט, אַז סעניאָר באַרקאַן וואַרט און געעפנט די טיר.

באַרקאַן איז געזעסן ביי זיין גרויסן מאָדערניסטישן שרייבטיש און אויף אַ געוויינלעכן שטייגער, אָן ענדערן דעם אויסדרוק אויפן פנים, באַגריסט זאָלקינדן און האָט אים אָנגעוויזן אויף אַ שטול זיך צו זעצן.

„איך גלויב“ האָט פיינערמאַן געזאָגט, „אַז מיין אָנוועזנהייט איז דאָ איבעריק, איך ווייס, אַז איך האָב געהאַנדלט נישט דיפּלאַמאַטיש, בעט איך איך מיר מוחל זיין... איך וועל וואַרטן אין צווייטן צימער.“

יעדע רגע האָט זיך געצויגן ווי אַן אייביקייט. ביידע האָבן געשוויגן. זאָלקינדי'ס פנים איז געווען פאַרצער'ט. ער האָט געטראַכט און געזוכט די פאַסיקע ווערטער אָנצוהויבן. באַרקאַן האָט אין דער צייט דורכגעוואַנדערט די אַמאָליקע רגע'ס פון אויפּרעגונג און פּיין.

זייער שווייגן איז ניט געווען קיין אויסדויער־קאַנטעסט. ביידע האָבן איבערגעלעבט פיינלעכע מחשבות און זיך געראַנגלט מיטן געוויסן, צום סוף האָט באַרקאַן אָנגעקוקט זאָלקינדן און מיט די אויגן אים געפרעגט: וואָס טוט זיך דאָ?

זאָלקינד האָט שווער אָפּגעאַטעמט און געזאָגט: „איך בין קעגן דיר באַגאַנגען אַ סקאַנדאַליזעזע עוולה, און, עס וואָלט מיר שטאַרק וויי געטאַן ווען דו וועסט מיך הייסן אַוועקגיין. איך בין געקומען דיך בעטן, דו זאָלסט מיר מוחל זיין.“

באַרקאַן האָט אין זאָלקינדן דערקענט, אַז ער איז געוואָרן אַ געענדערטער זינט יענער ווילדער סצענע אין טעמפל. ער האָט אויסגעזען אָפּגעצערט און אַ מידיקייט אויפן פנים איז געלעגן איינגעקריצט מיט שווערע שטריכן. די ענדערונג האָט ער פאַרשטאַנען, איז ניט בלויז אַ פיזישע, נאָר אַ גייסטיקע און דער צער האָט בפּירוש זיך אָנגעזען.

„ניין“, האָט באַרקאַן געזאָגט, „דו ביזט אַ גאַסט. איך באַדויער בלויז וואָס עס איז געשאַפן געוואָרן אַזאַ בייז צווישן אונדז. איך האָב אויך ניט געקאַנט איינרוען און האָב כסדר געזוכט אין מיין מחשבה די סיבות פון אונדזער פיינטשאַפט... יא, איך האָב גענומען אַנאַליזירן, אַזוי ווי דו טוסט... אַבער, איך בין איצט אינגאַנצן צעטומלט. אפשר, זאָלסטו מיר מוחל זיין, האָסטו איינגעשלונגען אַ באַשיידנקייט־פּיל... איך בעט דיך ענטפער מיר אַ פּער־זענלעכע שאלה... דו ביזט ניט קיין היפּאָקריט, ניט קיין עגאָאיסט, ניט קיין ציניקער... זאָגט מיר, פאַרוואָס טראַגסטו קעגן מיר אַזאַ ביטול?“

„איך וועל זיך מודה זיין. איך בין אַן אינטעלעקטועלער סנאָב. אפשר איז אַלץ געקומען פון מיין עגאָ, פון טראַומאַטישע סיבות, ווי פרויד וואָלט גע־טייטשט, אפשר פון מאַנגל אין עפעס... אַן עפעס וואָס האָט מיר אויסגעפעלט.“

אַבער דאָס גייט דאָך שוין אָן יאָרן און יאָרן... אפשר האָט מיר געפעלט ליבשאַפט... ניין, ניט קיין פיזישע ליבשאַפט. ניט, אַז עמעץ זאָל מיך ליב האָבן, נאָר אַז איד זאָל אַנדערע ליב האָבן... אַפילו מיין ניט וועלן קויפן קיין ישראל-באַנדס, איז געווען אַ פּוּעל-יוצא פון דעם וואָס דו ביזט געווען דער גאַנצער אַנפירער פון קאַמיטעט. דו ביזט אַבער געווען מער אויסגעהאַלטן און די מעלה האָט מיך באַהערשט און מיך אויפגעוועקט פון מיין זעלבסטצופריי-דענער לעטאַרגיע."

באַרקאָן איז פון שרייבטיש צוגעגאַנגען צו זאָלקינדן און אויסגעשטרעקט זיין האַנט. זאָלקינד האָט די האַנט אַנגענומען מיט וואַרעמקייט און דאַנקבאַר-קייט. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און מיט פרייד געקוקט באַרקאַנען אין די אויגן. באַרקאַן האָט אַראַפּגעדריקט דאָס קנעפל פון ווייטשפּרעכער-אַפּאַראַט און אַריינגערעדט: "מאַטילדאַ, פאַר פּאַוואַר, שיק אַריין סעניאָר פיינערמאַן. גראַציאַס." פון אַ שאַפּקע אין דער וואַנט האָט ער אַרויסגענומען אַן אַלטע פּלאַש פון "קאַרדינאַל מענדאַזאַ" קאַניאַק, אויך דריי גלעזלעך און זיי אַנגעגאַסן. ווען פיינערמאַן איז אַריינגעקומען האָט באַרקאַן מיט אַ שמייכל געזאָגט: "פריינט פיינער מאַן, לאַמיר מאַכן אַ לחיים!"

**

"נו", האָט הערמעס זיך געווענדט צו זיינע פריינט, "פאַפּאַקאַטעפּעטל און איקסטאַקסיואַטל זיינען זיך ניט צוזאַמענגעקומען, אַבער מיינע צוויי בערג, יאָ!"

דו ביזט דיין ברודערס היטער

די ריכטער זיצן ביי די טישן פון משפט.
 אַריינגעשלעפט ווערן די קליינע רוצחים,
 די וואָס געהרגעט בלויז צו צען און צו פופציק
 און געשמיסן זקנים און באַרויבט געשעפטן.
 באַלד וועט מען אַריינברענגען די גרעסערע מערדער,
 די וואָס האָבן געקוילעט צו הונדערט און צו טויזנט
 און חרוב געמאַכט דערפער און קליינע שטעטלעך.
 באַגלייט פון היטער וועט מען מיט אַפשיי אַריינפירן
 די הויפט רוצחים, וואָס האָבן וויסנשאַפטלעך
 געמאַרדעט צו צען און צו הונדערט טויזנט
 און פאַרוויסט גרויסע שטעט און בליענדע געגנטן.
 און עס וועט באַלד קומען דער טאַג ווען עס וועט
 מיט טרומייטן, פאַנפאַרן און גלאַקן געקלאַנג
 און מיט הללויה'ס אין מיליטערישן שפּאַן
 פאַרגעפירט ווערן פאַר די שופטים דער מייסטער
 מערדער,

דער וואָס האָט געשאַכטן מיליאָנען, אַ צענדלינג
 מיליאָנען,

און מיטן וואַרצל אויסגעריסן און אַפגעווישט
 די ציוויליזאַציע.
 דער וואָס איז געווען מעכטיקער ווי גאָט,
 ברוטאַלער ווי דער מלאך המות ;
 דער וועמען מען האָט גע'האַיל'ט אין פרימאַרגן,
 גע'האַיל'ט בייטאַג,
 גע'האַיל'ט ביים געבוירן
 און גע'האַיל'ט ביים שטאַרבן.

און הערן וועט מען ביים משפט חריפות און קענטעניש
 וועגן געזעצן און געבאַטן,
 נאַציאָנאַלע און אינטערנאַציאָנאַלע,
 אַלטע און מאַדערנע.
 ליידנשאַפטלעכע אַנקלאַגן וועט מען פאַרנעמען,
 און שטורעמדיקע אַראַטאַרן וועלן בעטן מענטשלעכקייט.

אָדוואָקאַטן מיט פאַרגלייזטע אויגן וועלן וואַרענען,
און באַווייזן מיט פּרעצעדענטן,
און פּרעס-פּאַטשקונעס און וואַרט-הענדלער
וועלן לאַמענטירן וועגן יושר, רחמנות און תשובה,
און ענדלעך וועט מען הערן דעם אורטייל.
אַ טייל וועלן געמשפּט ווערן צו תּפּיסה,
אַ טייל וועלן געשאַסן ווערן ביי אַ ווענטל,
אַ טייל וועט מען אויפהענגען.

מענטשלעכע גערעכטיקייט ווערט געמאַסטן בלויז
צווישן איין מענטש און אַ צווייטן. —
מענטשלעכע גערעכטיקייט איז קליינלעך, נישטיק
און לעכערלעך. אַן אויג פאַר אַן אויג?
אַ גליד פאַר אַ גליד? אַ לעבן פאַר אַ לעבן?
ווי אַזוי קען מען איינעם טויזנט מאַל די אויגן
אויסשטעכן?

ווי אַזוי קען מען איינעם אַ הונדערט טויזנט מאַל
די גלידער אַפּרייסן?
ווי אַזוי קען מען איינעם אַ מיליאָן מאַל,
זעקס מיליאָן מאַל אויפהענגען?
די וואָס וועלן זיצן אין תּפּיסה וועלן זאָגן:
„וואָס זיינען פינף אַדער צען אַדער צוואַנציק יאָר
פון אונדזער לעבן אין פאַרגלייך מיט
די פינף טויזנט יאָר, צען טויזנט יאָר,
צוואַנציק טויזנט יאָר פון די וואָס מיר האָבן
פאַרמוטשעט

אין תּפּיסה?”

און די וואָס דאַרפן דערשאַסן ווערן אַדער געהאַנגען
ווערן
וועלן זיך טראַכטן: „איינער מוז דאָך שטאַרבן פּריער
אַדער שפּעטער. וואָס מיינט איין שעה פון לייזן אין
פאַרגלייך

מיט די מיליאָנען טעג פון מאַטערניש און פיין
וואָס מיר האָבן דורכגעפירט?
עס איז ווערט געווען ו!”

און די מערדער פון דער צוקונפט וועלן לייענען דעם
משפט
און לאַכן ס'גרעסטע געלעכטער, און גורטן זייערע לענדן,
שאַרפן זייערע מעסערס, טונקען זיי אין סם.
„אַזויפיל פאַר אַזוי ווייניק.
עס איז ווערט געווען, עס איז ווערט געווען דער שפּיל.“

נאָר פאַר דעם הימלישן בית-דין וועלן
זעקס מיליאָן נשמות,
נשמות פון פאַרברענטע אין ריזיקע אויוונט,
נשמות פון דערשטיקטע אין וואַגאַנען און היילן,
נשמות פון פאַרשרפה'טע אין קאַלד און
לעבעריקערהייט באַגראַבענע.
נשמות פון פאַרהונגערטע, פאַרגאַזטע, פאַרשמיסענע
און זייער אינגעווייד אַרויסגעריסענע.
נשמות פון קינדער,
נשמות פון יינגעלעך און מיידעלעך
לעכצענדיק נאָך שטיפעריי.
נשמות פון פרויען, יונגע און עלטערע,
אַנגעפילט מיט לוסט און לעבנסבאַגער.
נשמות פון מענער, גרייז-גרוע מענער און מיטליעריקע,
זיידעס און טאַטעס און זין.
זעקס מיליאָן נשמות וועלן אַנקלאַגן
פאַר דעם אייביקן שופט די וואָס האָבן געזאַגט:
„וואָס קימערט אונדז דער ייד? זאָל דער ייד שטאַרבן.“
און די וואָס האָבן געזאַגט:
„דער ייד האָט געטויט אונדזער גאַט, זאָל דער ייד
שטאַרבן.“
און די וואָס האָבן געזאַגט:
„דאָס איז בלויז פראַפּאָגאַנדע, זאָל דער ייד שטאַרבן.“
און די וואָס האָבן געזאַגט:
„מיר האַלטן זיך נייטראַל, זאָל דער ייד שטאַרבן.“
און די וואָס האָבן געזאַגט:
„זאָל דער מייסטער-מערדער זיין אונדזער פירער,
זאָל דער ייד שטאַרבן.“
און די וואָס האָבן געזאַגט:

„מיר האָבן אַ געפלאַנטע עקאָנאָמיע, זאָל דער ייד שטאַרבן.“

און די וואָס האָבן געזאָגט :

„מיר האָבן אַן אימיגראַציע-קוואַטע, זאָל דער ייד שטאַרבן.“

און די וואָס האָבן געזאָגט :

„מיר האָבן אַ ווייסן-פּאַפּיר, זאָל דער ייד שטאַרבן.“

און די וואָס האָבן גאַרניט געזאָגט :

נאָר אַוועקגעדרייט זייערע פּנימ'ער וואָס האָבן געפלאַמט

פון בושה און גאַרניט ניט געזאָגט

און געלאַזט דעם יידן שטאַרבן.

אַט אַזוי זיינען אָנגעקלאָגט געוואָרן די גרויסע פעלקער,

די מעכטיקע, רייכע און קולטורעלע פעלקער,

וואָס האָבן פּראַקלאַמירט :

„פּרייהייט !

גלייכהייט !

ברידערלעכקייט !“

פעלקער וואָס האָבן פּראַקלאַמירט :

„אַלע מענטשן זיינען גלייכבאַרעכטיקטע.“

פעלקער וואָס האָבן געדינט צום „גאַט פון ליבשאַפּט“

און האָבן אים גערופן : „דער פּאַטער פון אַלע !“

פעלקער מיט צער-בעלי-חיים אַרגאַניזאַציעס ;

פעלקער מיט שפּיטאַלן און היימען פאַר יתומים,

און מושב-זקנימ'ס,

און וואוילטעטיקע אינסטיטוציעס.

פעלקער מיט רויטן קרייץ און צלמים אויף

זייערע קירכעס און געבעטהייזער —

גוטע פעלקער, פרומע פעלקער, ציוויליזירטע פעלקער.

זיי זיינען געווען די פעלקער, וואָס האָבן פאַרבאַכן

קעגן דעם הייליקן געזעץ, —

אַזוי לויטער ווי די שטראַלן פון די שטערן,

אַזוי ברויזנד ווי די כּוואַליעס פון ים, —

„דו ביזט דיין ברודערס היטער !“

און דער אייביקער שופּט האַט געמשפּט און געזאָגט :

„עס זאָל ווערן גערעכטיקייט !“

און איצט פאַרשטייען שוין די מתים,
 די טויטע פון אַלע פעלקער —
 די טויטע פון פּאָלק פון ווייסן פּאַפּיר,
 די מתים פון פּאָלק פון דער קוואַטע,
 די טויטע פון נייטראַלע פעלקער, —
 די מתים פון פּאָלק וואָס האָט געוואַלט דעם
 מייסטער-מערדער,
 די מתים פון די פעלקער וואָס האָבן פאַר בושה
 געשוויגן, —
 די מתים פון פעלקער וואָס האָבן זיך נוקם געווען
 פאַר דער קרייציקונג מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק, —
 די טויטע פון די דערפער און די שטעטלעך און
 פון די גרויסע שטעט,
 אַלע מתים פאַרשטייען אַצינדער.
 די וואָס זיינען באַגראָבן אין זומפן,
 און די וואָס דערטרונקען אין טייכן און ימ'ען
 און די וואָס זיינען צעשאַסן און צעריסן געוואָרן,
 און די וועמענס אַש עס ווערט צעטראָגן פון די ווינטן,
 זיי אַלע, אַט די אַלע מתים שרייען איצט
 צו די לעבנגעבליבענע:
 „דו ביזט דיין ברודערס היטער!“

זלנון קיכאָט און סאַנטשאַ נוערקור

וואָס ס'האָט אָן אָנהויב האָט אָן ענד ;
פאַר יעדן נאַכדעם קומט אַ קודם.
טאָ ווער פון אָנהויב ניט פאַרבלענדט,
אַפטמאַל לאַזט זיך אויס אַ בוידעם.

אין יאָר 1922 בין איך פאַרוואַגלט געוואָרן מיט אַ טעאַטער-טרופע אין דער שטאָט שיקאַגאָ און בין שוין דאָרט געבליבן שטעקן. דאָס איז געווען מיין צווייטער סעזאָן אין יידישן טעאַטער אין אַמעריקע. דעם ערשטן האָב איך דורכגעמאַכט אין „ליבערטי“ טעאַטער אין ברוקלין, וואו איך האָב געהאַט די זכיה מיטצושפילן מיט רודאָלף שילדקרויטן אין „שאַילאָק“ ; אין שיקאַגאָ, אין דעם צווייטן סעזאָן, האָב איך בלויז צוויי מאָל געפונען דעם מין טעאַטער נאָך וועלכן איך האָב געגאָרט.

אין סאַמע מיטן פון די ווינטיקסטע שיקאַגאָער זאָווערוכעס איז אויפגע- פירט געוואָרן שלום אַש'ס „מאַטקע גנב“, וואו איך האָב זיך אויסגעצייכנט אין אַ מיזאַנס ראָל „דער שוסטער“. שפעטער-צו, שוין ביים סוף פון סעזאָן, זיינען געקומען צוויי גאַסטראָלאָרן, יעקב בן-עמי און בערטאַ גערסטין, מיט דער אויפפירונג פון פּרץ הירשבייניס „גרינע פעלדער“ און מיר איז צוגע- טיילט געוואָרן די ראָל פון יינגל אברהם יעקב. די קריטיק האָט שטאַרק געלויבט די צוויי געסט און מיר אויך געגעבן אַ האַרציקן קניפּ אין בעקל.

אין לעמבערגער פּוילישן טעאַטער און אין ווינער דייטשע טעאַטער איז אין מיר אַריין דער טעאַטער-באַציל. דער באַציל האָט אַפילו ניט קיין לאַטיי- נישן נאָמען און האָט אויך ניט קיין רפואה, — און איך האָב ניט געוואָלט ווערן אויסגעהיילט. מיין שוועסטער ביילע, די פרוי פון בערנאַרד האָרט, סופלער, דראַמאַטורג און טעאַטער-דירעקטאָר, האָט פאַר מיר דערמעגלעכט אַ פרייען אַריינגאַנג צום יידישן טעאַטער אין ווין, און אָן שום ווייטיק האָב איך גענומען ריכטיק אונטערקערענקען אויף דער מגפה.

ווען פאַניע איז פאַרטריבן געוואָרן פון גאַליציע, האָב איך אין דער יוגנט-אַרגאַניזאַציע „צעירי יהודה“ אין לעמבערג אויף אַ ליטעראַרישן אַוונט אויפגעפירט שלום-עליכמ'ס „אַן עצה“ און געשפילט דעם יוגנמאַנטשיק, און

הערש האַרט, וואָס איז שפעטער געוואָרן אַן אַנגעזענער שוישפילער, די ראָל פון שלום-עליכם. מיט עטלעכע חדשים שפעטער האָב איך מיט דער דראַמאַ-טישער גרופע פון „צעירי יהודה“ אויפגעפירט שלום אַשׂים „צוריקגעקומען“ און יוהאַשׂים ביבלישן פראַגמענט „שאל המלך“ מיט דעם שפעטער באַרימטן קאַנטאַר ישראל אַלטער ווי „שאל“.

ווען עמיל גימפּעל האָט אַוועקגעשיקט האַלב פון זיין טרופע צו שפילן אין פּשעמישל, בין איך צוגעצויגן געוואָרן צום פראַפעסיאָנעלן יידישן טעאַטער אין לעמבערג. ווען די פראַווינג-טרופע איז צוריקגעקומען, האָב איך זיך אַנגעשלאָסן אין דעם קליינעם יידישן קונסט-טעאַטערל אין לעמבערג, אונטער דער רעזשי פון ראָלף געלסאָן-ציטריק, און אויפגעטראָטן אין „אַרימקייט“ פון אַנטאָן ווילדגאַנס און אין פישל בימקאַס „גנבים“. מיטגעשפילט האָבן ציטריק, לעאַן דרייקורס, זאַק, אַרדען און איך. ביידע אויפפירונגען זיינען געלויבט געוואָרן פון דער יידישער און פּויליש-יידישער פרעסע. די אומרויאקע צייטן האָבן ניט דערלויבט דעם טעאַטער זיך צו אַנטוויקלען, די טרופע איז זיך צעפאַלן און פאַרפאַלן געוואָרן און איך בין אַריינגעפאַלן צום טעאַטער פון מיין שוואַגער בער האַרט אין דראַהאַביטש, וואו איך האָב שפעטער דער-אַלטן מיין אַפּידעווייט צו פאַרן קיין אַמעריקע.

אויב ליידן פון חולאת, צו וועלכער עס איז ניט פאַראַן קיין רפואה, דאַרף מען, ווי שלום-עליכם זאָגט, הנאה האָבן ווי פון קראַצן זיך אין אַ מכה, צום באַדויערן, איז אַפילו דאָס אויך ניט געווען, סיידן אַנטלויפן. איך בין געבליבן שטעקן אין שיקאַגאַ און נאָך די צוויי דאַרטיקע סעזאָנען האָב איך גענומען די פיס אויף די פלייצעס און געלאָפן און אַריינגעלאָפן אין ראַמאַנטישע אינ-טערלודן, אין גראַשנדיקע מסחרים, אין לינקע און רעכטע פּויליש-ציוניסטישע ראַנגלענישן. איך האָב געלעכצט נאָך עפעס אַ סימן פון אַן אינהאַלט, אַן אַנהאַלט. יאָרן זיינען אַוועק, קיינמאַל ניט צוריקצוקומען, נאָר די טעאַטער-באַצילן זיינען ניט פאַרטיליקט געוואָרן דורך דער צייט. איך האָב קיינמאַל ניט פאַרלוירן מיין ליידנשאַפט און גרויסע ליבשאַפט צום טעאַטער.

מיינע יום-טובים זיינען געווען די טעג און וואָכן ווען מאַריס שוואַרץ און דער יידישער קונסט-טעאַטער האָט גאַסטראָלירט אין שיקאַגאַ. אין עטלעכע פון די פּיעסן וואָס ער האָט דורכגעפירט האָב איך מיטגעשפילט, ווי אין גאַגאַליס „דער רעוויזאָר“ און אין אַ סך אַנדערע אַרויסגעהאַלפן שוואַרצן מיט צושטעלן סטאַטיסטן פאַר די מאַסן-סצענעס. דער קלימאַקס פון די גאַסט-ראָלן איז תמיד געווען די שמחה אין מיין הויז פאַר די מיטגלידער פון דער טרופע. די הבדלה איז אויסגעלאָשן געוואָרן אין פאַרבאַטענע משקאות, און וואַכנדיקע יאָרן זיינען ווידער אויפגעשוואומען. ביכער און ענגליש טעאַטער זיינען בלויז געווען סעדאַטיוון, אַבער ניט קיין רפואה צו מיין בענקשאַפט

נאָך טעאָטער. אַפילו מיין מיטאַרבעט אין זשורנאַל „שיקאַגאַ“ איז פאַר מיר געווען אַ קנאַפע טרייסט. די מסחרים מיט וועלכע איך האָב זיך פאַרנומען פון 1924 זיינען צוליב מיין גוואַלדאָוונעם גלייכגילט געוואָרן קלענער און ערגער און אין 1929 דורכאויס מיקראַסקאָפּיש.

איך האָב ווידער גענומען פאַנטאַזירן, אַז אויף מיין קאַפּ זיינען פאַראַן פעטאַסן און אויף מיינע פיס טאַלאַריעס, פונקט ווי ביי מיין אָפּגעטלעכן גריכישן עלטער-עלטער-וויידן מערקור, און מיין רוקנבוי, וואָס איז שוין געווען אַזוי ווייך ווי פעטשאַ, האָט פאַמעלעך גענומען שטייף ווערן... גאַנצע אַכט יאָר בין איך געווען אומטריי דער געטין מעלפאַמענע און פלוצים איז אַ יידישער שרייבער, זלמן זילבערצווייג, וואָס האָט שוין ביז יענער צייט אויסגעוואַנדערט אַלע פּאַלישן און הינטערקוליסן פון יידישן טעאָטער איבער גאָר דער וועלט, געקומען צו גאַסט קיין שיקאַגאַ און מיר אָנגעבאַטן אַ תּיקון... איך זאָל מיט אים אין מיין אויטאָמאָביל מאַכן אַ נסיעה קיין לאַס-אַנדזשעלעס, און צוריק ביז ניו-יאָרק.

מיין עובדה וועט דאַרפן זיין: צושטעלן מיין אויטאָ און זיך אַליין, ווי דעם טרייבער; פאַרקויפן לעקסיקאָנען, שאַפן נייע אַבאַנענטן, העלפן אויפזוכן אַלטע און נייע פאַקטן און דאַטן, היסטאָרישע דאָקומענטן, זיין דער סעקרעטאַר פון לעקסיקאָן-קאָמיטעט. בכלל און בפרט טאָן אַליץ וואָס מען וועט דאַרפן אין משך פון פיר און צוואַנציק שעה, זיבן טאָג אין דער וואָך, אין דריי אָדער פיר חדשים פון דער נסיעה.

פאַר דעם האָב איך געדאַרפט קריגן: האַלב פון די אַריינקומענדיקע געלטער פאַר ביכער אָדער פון אַנדערע הכנסות דורך דער גאַנצער צייט פון אונדזער קאַראָוואַנעווען איבערן לאַנד.

איך האָב באַטראַכט זילבערצווייגן, ווי מען זאָגט, פון דרינען און פון דרויסן און האָבן איינגעזען, אַז ער מיינט דאָס באמת ערנסט און האָב גע-ענטפערט: „איר זיינט אַ דאָן קיכאַט.“

„אמת“, האָט ער געזאָגט, „און טאַקע מחמת איך בין אַ בעל-חלום, איז שוין פאַראַן דער ערשטער באַנד לעקסיקאָן, זועגן וועלכן איר האָט אַזוי טרעפלעך געשריבן אין זשורנאַל „שיקאַגאַ“, און טאַקע דערפאַר דאַרפט איר איצט ווערן מיין סאַנטשאַ פאַנטשאַ.“

„איר מיינט טאַקע, אַז יידן איבערן לאַנד וואַרטן מיט אָפּענע אַרעמס און קעשענעס?“ אין דער מחשבה האָב איך אָפּגעשאַצט מיין איצטיקע לאַגע און איינגעזען, אַז איך האָב במילא נישט וואָס צו פאַרלירן. איך האָב גענומען שטעלן אויף דער וואָג מיין שטימונג קעגן זיין חלום, און צום סוף, דערפאַר וואָס די אַרבעט, טעאָטער, איז מיר געווען גאַנעט צום האַרצן, צוגעשטימט.

„גוט, מיין ליבער דאָן קיכאַט, לאַמיר זיך פאַרמעסטן קעגן די ווינטמילן. אַט איז מיין האַנט!“

איך האָב אָנגעסטראַיעט מיין אויטאָ, אים אָפּגעצוואַנגן, אָפּגערייניקט און אָנגעהויפט אַכט הונדערט פונט לעקסיקאָנען, צוגעדעקט מיט אונדזערע פּער־זענלעכע פאַראַפּענאַליעס און מטלטלים און זינגענדיק פון „שולמית“ „אַנגע־לאַדן מיט אַלדאָס גוטס“, האָט זיך אָנגעהויבן די אַוואַנטוריסטישע עקספעדיציע און סאַפּאַרי איבער אַמעריקע.

באַלד פון אָנהויב אָן איז די נסיעה געווען אַ זינגאַעוודיקע. צוערשט זיינען מיר געפאַרן קיין דעטראַיט און נאָכן אָפּזיין דאָרט צוויי וואַכן, צוריק־געפאַרן קיין שיקאַגאָ, וואו איך האָב געדאַרפט דערליידיקן פּערזענלעכע ענינים און הויפטזעכלעך איבערגעבן מיין רעדאַקטירן דעם זשורנאַל „פּעך און שוועבל“, וועמענס ערשטער נומער איז דערשינען בלויז צוויי טעג פאַר אונדזער אָפּפאַרן קיין דעטראַיט. ביי מיין צוריקקום האָט מען מיר איבער־געגעבן, אַז דער צווייטער נומער איז שוין כמעט ווי פאַרטיק, איך האָב געהאַט איבערגעלאָזן אויף דרוקן אַ פעליעטאָן פון ד״ר אברהם־מאַרגאַלין, אַ פּאָעמע פון העניך אַקערמאַן, צייכענונגען פון דוד בעקער און אַ צאַל אַנדערע זאַכן. זילבערצווייג און איך האָב בשותפות צוזאַמענגעשטעלט אַן איבערבליק וועגן יידישן טעאַטער. דער פּאָעט בן־שלום האָט געזאָלט אַנשרייבן אַ קריטיק וועגן יונה ספּיוואַק׳ס „רבי נחמן בראַצלאַווער“, צו וועלכן שמואל ניגער האָט געשריבן אַ הקדמה, וואָס האָט פאַרנומען כמעט אַזויפיל ווי דאָס בוך. אַן אַנדערער האָט געזאָלט שרייבן וועגן שיקאַגאַער ליטעראַרישע פּראַבלעמען. איז דער דרוקעריי האָב איך געפונען צען לאַנגע גאַליס, גרויס ווי דער גלות. ספּיוואַק׳ס דראַמע האָט פאַרדינט אַן ערנסטע אָפּשאַצונג און אַנאַליז, אָבער סיי וועגן דער דראַמע און סיי וועגן ניגער׳ס הקדמה איז ניט געווען קיין איין לאַגיש וואָרט. וואָס עס איז יאָ געווען איז ניט געווען קיין סאַטירע, ניט קיין הומאָר, נאָר אַ וואולגאַרע, הוּזקדיקע באַשרייבונג וועגן דעם, אַז יונה ספּיוואַק זיצט אין „פאַרווערטס“־אָפיס אונטער אב. קאַהאַניס בילד און אַז ספּיוואַק׳ס טאַכטער האָט אַ ניט־יידישן נאָמען; אַז ספּיוואַק גייט ניט אין די דרכים פון די באַרימטע נחמני׳ס; חיים נחמן ביאַליק, נחמן קראַכמאַל און נחמן בראַצלאַווער, אַז זיין חסידות און התלהבות גייט „ריקווערטס“ און ניט פאַרווערטס. אַן אינפאַנטילער טענה־לאַג, אַן שום פּאַזיטיוון ווערט. וואָס שייך ליטעראַרישע ענינים, האָט דעם שרייבערס אָנגריף אויף מאיר זאַלאַטאַרעף, רעדאַקטאָר פון „שיקאַגאָ“, ניט געהאַט קיין שום טעם. אַן אַ פאַרוואָס האָט ער זיך אויף אים אַרױפּגעוואָרפּן... נודנע, קליינשטעטלידיק, באַנאַל, יעדע שורה האָט מיך אויפּגערעגט און מיין צאַרן איז געשטיגן, צום סוף האָב איך צעשאַטן דעם גאַנצן זאַץ און בין אָנגעלאָדן מיט צער און פאַרדרוס אַוועק.

שפעטער, ווען איך האָב זיך געטראָפּן מיט זילבערצווייגן, האָב איך פֿאַר אים זיך מודה געווען, אַז "איך בין נאַר-וואָס באַגאַנגען אַ מאַרד, איך האָב דערהרגעט דעם זשורנאַל 'פּעך און שוועבל'." איך האָב אָפּגעשניטן דעם אומבילישן שנור מיט שיקאַגאַ, און איך בין איצט פּריי צו טאָן וואָס איך וויל. איך האָב אים דערציילט די סיבה פון מיין האַנדלונג, געזוכט אַ תּשובּה, אָבער ער האָט נאָר געזאָגט: "לאַמיר זאָגן קדיש און זיך לאָזן אין וועג אַריין." פֿאַר מיר, אַ כּמעט געוואָרענעם איינגעזעסענעם באַלעבעסל, איז די רייזע געוואָרן אַ גראַנדיעזע אַנטפלעקונג און אַ פּיינלעכע עקספעדיציע. איך האָב גענומען נאָסטאַלגיש טראַכטן וועגן אייגענע, נאָענטע פּריינט. איך האָב גענומען בענקען צוריק, אָבער געפֿאַרן בין איך ווייטער און ווייטער.

מיר האָבן אַנגעהויבן נישטערן, זוכן, זיגנאָעווען, עקספּלאָרירן, בלאַנ-דזשען, בודק זיין, צו געפּינען גאַנצע, האַלבע, פּערטל, אַכטל און פּיר-און-זעכציקסטל אינטעליגענטן מיט וויטאַלע חושים פֿאַר דעם יידישן וואָרט, מיט אַ ליבשאַפט פֿאַר דעם יידישן טעאַטער, ליינער פון יידישע ביכער, און, למאין זאַל איך לייקענען... מיר האָבן אין פּראָפּאַרציע געפונען קוים-קוים באַרעכטיקונג אַז קיין שטאַט זאַל ניט מעגן פֿאַרברענט ווערן, די קויפּער און די ווינציקע אַבאַנענטן האָבן מיר, לויט אונדזער סטאַטיסטיק, געפונען צווישן דאַקטוירים, פּעדלערס פון אַלטוואַרג, דענטיסטן, געשעפּטסלייט, אַדוואָקאַטן, ראַבאָיס, מוהלים, זייגערמאַכערס, — אַ צאַל פון זיי געוועזענע, רעפּאַרמירטע און געראַטעוועטע קרבנות פון טעאַטער, געוועזענע אַמאַטאָרן און אַפּילו געוועזענע שוישפּילער.

אונדזער רייזע איז איינגעטיילט געוואָרן על התורה ועל העבודה. עס האָט געדאַרפט זיין, אַז זילבערצווייג זאַל צושטעלן די תורה און איך די עבודה, נאָר ביי יעדן קער און ווענד האָב איך זיך געוואונדערט און ניט געקאַנט משיג זיין ווי אַזוי מיר זיינען אַנגעגאַנגען מיט אונדזערע חלקים און ניט אַריינגע-פֿאַלן אין אַ יאוש. "זאָגט מיר," האָב איך אים איינמאַל, נאָך פיר אַנטוישנדיקע טעג, אַ פּרעג געטאָן, "וואו זיינען די ווינטמילן, וואָס מיר דאַרפן אייננעמען? וואָס פֿאַר אַ קראַפט טרייבט אייך זיך צו וואַלגערן אין אַזאַ אַפּאַטיע, אין אַזאַ דזשאַנגל פון וויסטע חלומות, כדי איר זאַלט אויפשטעלן אַ פּאַנטעאַן פֿאַרן יידישן טעאַטער? ווער וועט אייך באַצאַלן פֿאַר אייער מי, אַרבעט, התלהבות, אַמביציע?"

זילבערצווייג האָט זיך פֿאַרטראַכט און געענטפּערט: "קיינער ניט און אַלע. אַט באַצאַלט איר שוין מיט אייער עקשנות, מיט אייער ליבשאַפט צו דער איידיע, און עס זיינען פֿאַראַן טויזנטער וואָס זיינען פונקט אַזוי ווי איר און איך. אין דעם ליגט מיין שכר הליכה, שכר לימוד, שכר טרחה און שכר מלאכה.

אמת, מיר וועלן באַגעגענען ווינטמילן און בלאַזעק, אַפּאַטיע און אַפילו שנאה, אַבער אַלע בענד פון לעקסיקאָן מוזן געשאַפן ווערן.“

אין ביליקע, שפּיך-באַוואוינטע קאַבינען, אין גראַשנדיקע האַטעלן און מאַטעלן, אין אונדזער אויטאָ, און אַמאַל אויך אין פרעמדע אַבער פּריינטלעכע היימען, האָבן מיר זיך געפלאַגט און געוואָלגערט. איך האָב געגאַרט צו פאַר-היטן זילבערצווייגן פון דער אומריינער אַרבעט פון פאַרקויפן ביכער, אַבער צו אַפט איז נויטיק געווען אים מיטצופירן, כדי די קויפער זאָלן חוץ דעם ספר אויך באַניוכען, באַטאַפן און צעבלעטערן דעם סופר. ער האָט סטאַאיש דאָס אַנגענומען באהבה, טראַגנדיק מיט זיך די שווערע משא פון זיין חלום. למען האמת, די הואווער-„פּראָספּעריטי“ האָט געבושעוועט אומרחמנות-דיק, צוזאַמען מיט דער בירושע און דער גאַנצער אַמעריקאַנער עקאָנאָמיע איז אויך געפאַלן דער באַגער און די פּאַטענץ צו קויפן ביכער, — וברט נאָך אַזא בוך, וואָס האָט ניט געקאָנט פאַראינטערעסירן יעדן ליינער. ניט קיין ראַמאַן, ניט קיין נאָוועלע, ניט קיין דערציילונג, — כאַטש טויזנטער ראַמאַנען, נאָוועלן, ביאָגראַפיעס, טראַגעדיעס און קאָמעדיעס זיינען געווען אין די בלע-טער פון דעם בוך. בלויז אינטעלעקטואַלן, פּאַלקלאַר-זאַמלער און טעאַטער-ליבהאַבער, אויב זיי זיינען ניט געווען קיין קרבנות פון דער עקאָנאָמיע, האָבן זיך געקאָנט פאַרגינען דעם לוקסוס און זיך איינשאַפן דעם בוך.

גאַר אַפט זיינען מיר אַרויס פון אַ שטאָט מיט דערזעלבער צאָל ביכער ווי מיר זיינען אַריין, נאָר מיט פּוסטערע קעשענעס. איין ייד אין אַמאַהאַ האָט אונדז אויפגענומען זייער וואַרעם, אונדז באַוויזן זיין פיינע ביבליאָטעק, אַבער... קיין בוך האָט ער ניט געקויפט. אמת, מיר זיינען ניט צוגעשטאַנען, כאַטש ער האָט געהאַלטן אין איין בלעטערן די זייטן און ריידן וועגן דעם און יענעם אַקטיאָר אַדער שרייבער, וואָס ער האָט געטראַפן אויף די בלעטער פון לעקסיקאָן. מיר האָבן זיך אַנגעשטויסן, אַז עפעס איז ניט גלאַטיק און אויף זילבערצווייגס וואונק, האָב איך פאַרגעסן דעם לעקסיקאָן אויפן טיש, ווען מיר האָבן זיך געזעגנט. נאָר איידער מיר זיינען אַריין אין אויטאָ, איז דער ייד צוגעלאָפן און אונדז צוריקגעגעבן דעם פאַרלוסט.

ניט קיין גרויסע, אַפילו ניט קיין קליינע מאַטעריעלע גליקן האָבן מיר דערוואַרט. אין געוויסע שטעט האָבן מיר פאַרקויפט אַ צאָל עקזעמפלאַרן פאַר בלויז דעם איינגעשטעלטן פּרייז. נייע אַבאַנענטן און נדבנים האָבן מיר זעלטן ווען באַקומען. דאָס געלט איז באַלד פאַרנוצט געוואָרן. אַ דאָלאַר פון איין שטאָט האָט ניט באַגעגנט קיין דאָלאַר פון אַ צווייטער שטאָט. מיט מיין חלק האָב איך גענערט דעם אויטאָמאָביל און זיך, און זילבערצווייג האָט זיין חלק איינגעטיילט: ראשית, פאַר דעם צווייטן באַנד; שנית, פאַר זיין משפּחה און מיט דעם איבערגעבליבענעם פאַר זיינע קאַרגע און מאַגערע טעג. צוליב

כשרות האָט ער געגעסן בלויז פרוכטן און גרינסן, האַרטע אייער און קאָווע אָן מילך, אָדער טיי.

איך זילבערצווייג איז געווען אַנגעשטעקט מיט די באַצילן פון טעאַטער און אַפילו איינמאַל אויפגעטראַטן ווי אַסוואַלד אין הענריק איבסענ'ס „די גייסטער“. אָבער דער גייסט פון שפילן האָט זיך פון אים אָפגעטאַן ווען ער איז באַגייסטערט געוואָרן פאַר זיין אידייע פון לעקסיקאָן.

איך האָב ניט בדעה אין די עפיוואָדן פון דער נסיעה אָפצומאַלן די לאַנד־שאַפט, די פּאַנאָ און פּלאַראַ, באַצייכענען די גראַזן און ביימער, די טייכן און אַזיערעס, די אַרכיטעקטורן פון די הייזער און בריקן, די הויכקייט אָדער טיפּקייט פון יעדן באַרג און טאַל. ס'איז געווען אַ מחיהדיקער זומער און אַ ברכה צו לעבן. די טייכן זיינען גערונען זיך צו באַגעגענען מיט אַ ים און מיר האָבן זיך געשלעפט איבער גאַטס שיינער וועלט זיך צו באַגעגענען מיט לאַס־אַנדזשעלעס. בלויז ערטערווייז זיינען מיר אַזוי פאַרכאַפט געוואָרן פון פענאַמענאַלע פיזיאָזשן, פון נעכט מיט באַשטערנטע הימלען, פון שטערן אַזוי גאַענט, אַז מיר האָבן בלויז געדאַרפט אויסשטרעקן די הענט און זיי אָננעמען. געוויסע געגנטן האָבן מיט זייער פּראַכט ביי אונדז אַזוי אָפגענומען דאָס לשון, אַז מיר האָבן לאַנג, לאַנג גערעדט וועגן זיי — און תמיד געפונען אַ פאַראַלעל אין טעאַטער.

„שטעלט איך פאַר,“ האָט זילבערצווייג געזאָגט, „אַז אָפגעמאַלענע הינ־טערגרונט־דעקאַראַציע מיט אַ הימל, וואַלד און בערג און פּלוצים גייט הינטער איר פאַרביי אַן אַקטיאָר און אַלץ נעמט זיך שאַקלען: דער הימל, דער וואַלד, די בערג.“

„דאָס איז טאַקע אומגעלומפערט,“ האָב איך געענטפערט, „און עס באַ־ווייזט בלויז, אַז אין אַזאַ טעאַטער פעלט דיסציפּלין און דער רעזשיסער ווייסט פונקט אַזויפיל וועגן דעקאַראַציע, ווי ער ווייסט וועגן קאָסטימוען, אָדער וועגן וואָס ניט איז אין טעאַטער.“

„מיר איז אַמאָל אויסגעקומען צו שפילן אַ פּוילישן סאַלדאַט, אַ האַלער־טשיק פון יאָר 1918 מיט אַ קאָסטיום פון אַ שליאַכטשיץ פון 15טן יאָרהונדערט. אין מיינע אַברים ליגט איינגעגעסן אַ שאַפעכץ פון אַ פאַטענטירטן שונדאָוויק, אַ שטיק וועגן יידישן לעבן אין פּוילן אין יאָר 1918. דאָס איז געווען אַ קלאַסישע אויפפירעכץ, אַ פאַרפאַסעכץ געשפילט פון אַ צווייטקלאַסיקער טרו־פע, אין אַ דריט־קלאַסיקן טעאַטער, אונטער אַ פּערט־קלאַסיקן רעזשיסער. דער רעזשיסער, סעם אויערבאַך, איז געווען אַ שותף אין געשעפט און געהאַט די גאַנצע דעה, און כאַטש איך האָב ביים גאַרדעראַבער באַשטעלט אַ מונדיר פון אַ האַלערטשיק, האָב איך פאַר דער פּרעמיערע פּלוצים דערזען אַ בגד פון אַ שליאַכטשיץ פון דריי הונדערט יאָר צוריק. איך האָב גענומען פּראַ־

טעסטירן, אַרגומענטירן, אָנגעוויזן ווי פאַלש און אומגעלומפערט דאָס איז, אַ קוקלע־קאַמעדיע, אַן אידיאָטיש פּוּר־שפּיל, איך האָב געפּרעגט: זאָגט מיר, מר. אויערבאַך, האָבן אַמעריקאַנער סאָלדאַטן אין יאָר 1918 געטראָגן מלבו־ שים פון דער אַמעריקאַנער רעוואָלוציע פון 1776?

„מאַכט ניט קיין רעוואָלוציע“, האָט זיך אויערבאַך געבייזערט, „איר ווייסט ניט וואָס טעאַטער איז. דאָס איז אַ קאַלירפּולער קאַסטיום!“
 „אַמת“, האָב איך צוגעגעבן, „אַבער ער פּאַסט זיך ווי אַ פּאַטש צו גוט־ שבת. ווי איר זאָגט, ווייס איך גאַרנישט וועגן דינאַמיזם פון טעאַטער, דערי־ בער וועל איך גאַרנישט ניט זאָגן וועגן לאַגיק אָדער אַנאַכראָניזם. איר ווילט פשוט איך זאָל זיין פּונקט אַזוי לעכערלעך ווי פּוטיפּר, וואָס רויכערט אַ ליולקע אין גאַלדפּאַדענס „יוסף מיט די ברידער“.“
 „פּאַרוואָס איז דאָס אַזוי לעכערדיק?“ האָט ער געפּרעגט, „און דאָס וואָס איר זאָגט וועגן דינאַמיזם, רומאַטיזם און אַנאַרכיזם איז גלאַט געבעכעט. איך אַליין האָב געשפּילט פּוטיפּר און גערויכערט אַ ליולקע. וואָס־זשע, איר ווייסט בעסער?“

„זוי קומט אַ ליולקע קיין מצרים מיט טויזנטער יאָרן צוריק? מענטשן האָבן ערשט אָנגעהויבן רויכערן אין 16טן יאָרהונדערט, אין דער צייט ווען מען האָט געטראָגן אַזאַ קאַסטיום ווי איר האָט פאַר מיר אָנגעגרייט.“
 „אין אַלע צייטן“, האָט אויערבאַך באַוויזן זיין ערוויציע, „פון מצרים ביז וואַרשע זיינען פּאַליאַקן געווען האַלערטשיקעס, ערגער ווי פּרעה, און געריסן בערד ביי יידן, אַט דאָס וויל איך אַרויסברענגען מיט דעם קאַסטיום, איר פאַרשטייט?“

„ניין“, האָב איך געענטפּערט, „אַבער איך פאַרשטיי, אַז איר ווילט מיט דעם שאַפּן אַ סימבאָל, זאָג איך אייך, אַז עס איז אַן עטנאָגראַפּישער קאַלאַמבור־ מדאָרייטא, אַ דיסאַנאַנס און פּונקט אַזוי לאַגיש ווי אייער ליולקע אין מצרים.“
 „הכלל, איך האָב געטראָגן דאָס מלבוש מיט אַ הוט מיט שטרויספּעדערן פון די דריי מוסקעטערן“ און געקיעט די קליאַטשע, נאָר צו מיינ מזל איז דאָס ווערק געשפּילט געוואָרן בלויז דריי מאָל, אַבער געערגערט האָט עס מיר ביז צום היינטיקן טאָג.“

***

באַלד ווי מיר זיינען אַריין קיין דענווער, קאַלאַראַדאָ, האָבן מיר צוליב פינאַנציעלע טעמים געזוכט דעם ערשטן קויפּער און ביי אים טאַקע געפּרעגט דעם בעסטן אופן צו דערגרייכן דאָס שטעטל ספּיוואַק, וואו עס האָט זיך געפּו־ נען דער באַרימטער סאַנאַטאָריום, אין וועלכן דער דיכטער־דראַמאַטורג ה. לייזויק איז דעמאָלט געווען אַ פּאַציענט.
 אין אַ קליינעם באַקוועמען צימער האָט לייזויק אונדז וואַרעם אויפגענומען.

ער האָט געזאָגט: „איך האָב געלייענט אין 'פאָרווערטס' וועגן אייער רייזע און געהאַפּט, אַז איר וועט דאָ פאַרבייפאַרן, כאַטש עס מיינט אַנגלייגן וועג. עס פרייט מיך אייך צו זען.“

מיר זיינען געווען גערירט פון זיין אויפנעמען אונדז און זיינען אויך געווען צופרידן צו פאַרברענגען מיט אים אייניקע שעה, און ריידן וועגן צושטאַנד פון יידישן טעאַטער און וועגן ליטעראַרישע ענינים. ער האָט אַרויסגעוויזן אַ גרויסן אינטערעס אין לעקסיקאָן און געלויבט זילבערצווייגן פאַר זיין אַרבעט.

ה. לייוויק און וו. מערקור

ה. לייוויק און ז. זילבערצווייג

פון שיקאַגאָ ביז דענווער איז דער וועג אַזאַ, אַז די העכערונג ביז צו זעקס טויזנט פּוס איבער דעם ים-פּלאַך איז ניט געווען אַזוי שאַרף אַנמערקבאַר ווי עס איז פון דענווער קיין לאַס-אַנדזשעלעס, איבער די ראַקי-בערג. די בערג האָבן זיך געהויבן העכער און אונדזערע אַקציעס זיינען געפאַלן גידע-ריקער. אונדזער רעדליקע אַכסניאַ האָט זיך אָפּט געקאַטשעט איבער גרודיקע שאַסייען, וואָס זיינען געווען אונטער קאַנסטרוקציע, — און איבער וועלכע עס איז געווען דערלויבט צו פאַרן, אָבער בלויז אויף אייגענער אַחריות.

ווען מיר האָבן אַראָפּגעקוקט אין די שווינדלענדיקע, טיפע טאַלן און אָפּגרונטן, האָב איך געטראַכט, אַז אונדזערע נשמות ליגן אין מיינע צוויי הענט און אין די פינגער רעדער. דעמאַלט האָב איך ווידער גענומען אַפיקורס'ע-ווען: „איז טאַקע נויטיק אָדער וויכטיק צו ברעכן האַלדז און נאַקן און הונגערן און וואַגלען, כדי די ביאַגראַפיעס פון דעם אָדער יענעם גאַרנישט, אָדער טאַלאַנטלויזיקייט, זאָל פאַרשריבן ווערן לעולם ועד?“

דעם לינקן פאָדערשטן ראָד האָט פּלוצים אָנגעהויבן אויסצופעלן לופט. איך האָב זיך אָפּגעשטעלט און זילבערצווייג איז אויך אַרויס און געווכט אַ שטיין אונטערצולייגן אונטער דעם הינטערשטן ראָד, כדי די מאַשין זאָל זיך ניט אַראָפּגליטשן צוריק פון באַרג... איך האָב איבערגעביטן דעם ראָד מיט אַן אָנגעלופטערטן און ווען מיר זיינען נאָכדעם געפאָרן ווייטער, האָט זילבערצווייג געזאָגט: „אַנטקעגן דעם וואָס איר האָט פריער געבולבעט. ווען איך זאָל ניט געדענקען ווי איר האָט ערשט מיט צוויי שעה צוריק געפילט, ביים טרעפן זיך מיט לייזיקן, וואָלט איך איך גענומען ערנסט... איצט וועל איך איך ענטפערן: אויב כאַטש איינער אָדער צוויי אָדער דריי פון צווישן די הונדערטער ביאָגראַפיעס זיינען וויכטיק, מוזן אַלע ווייטערדיקע בענדער געשאַפן ווערן. און פאַרגעסט ניט, די קליינע און אומוויכטיקע זיינען די שרייפלעך און רעדלעך וואָס מאַכן די גרויסע מאַשין, וואָס הייסט — יידיש טעאַטער, זיך באַוועגן און רוישן.“

דעמזעלבן תּמוז-טאָג, אַרום 8 אַזויגער אין אָונט, ווען דער אויטאָ האָט זיך גענומען קאַטשען ווי אַ שיכור אין טיפע בלאַטיקע גרודעס אויף דער הויך פון עלף טויזנט פוס פון די „ראַקיס“, האָט די פינצטערניש אונדז פּלוצים איינגעהילט. אָבער איך האָב עקשנותדיק ווייטער געטריבן דעם אויטאָמאָביל. פון אַנטקעגן-איבער האָט אַן אַנקומענדיקער אויטאָ גענומען טרובען און די אויטאָמאָביל-לאַמפּן האָבן גענומען ווינקען. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז ער וויל מיר זאָלן זיך אָפּשטעלן. צי מען וויל אָדער ניט, אונטערוועגס מוז מען זיין פריינטלעך... „עפעס וויל ער“, האָב איך געזאָגט. „אפשר וויל מען אונדז באַראַבעווען?“

„ניין“, האָט זילבערצווייג געענטפערט. „ער וויל ביי אונדז קויפן אַ לעקסיקאָן.“

ביידע אויטאָס זיינען געבליבן שטיין אין די טיפע גרודעס. אַ הויכער טיפישער אַמעריקאַנער איז צוגעגאַנגען צו אונדז. „עס איז ניט מיינע ביזנעס“, האָט ער געזאָגט. „אָבער ווי אַ מענטש צו אַן אַנדערן וויל איך וואָרענען איר זאָלט ווייטער ניט פאָרן ביז מאַרגן. פאַרט איצט צום נעקסטן מאַטעל אָדער בלייבט דאָ. איר קענט זיך גאַרנישט פאַרשטעלן די געפאַר פון פאָרן ווייטער אין דער פינצטערניש...“

איך האָב אים געדאַנקט פאַר זיין הומאַניטאַרישער עצה און האָב צוגע-זאָגט, ניט צו פאָרן ווייטער היינט ביינאַכט. מיט אַ „גוד לאַק“ איז ער אַוועק און איך האָב פאַרקירעוועט די רעדער אין אַ זייט אין טיפן שניי און מיר האָבן באַשלאָסן צו פאַרבלייבן ביז עס וועט ליכטיק ווערן. מיר האָבן זיך איבערגעדעקט מיט די ביאָגראַפיעס פון „א“ ביז „ח“ איבער אונדזערע קליי-דער און פאָרן אַנטשלאָפן ווערן געמאַכט אַ חשבון פון אונדזערע פינאַנצן און

דער סך-הכל איז געווען, אז בלויז אַ נס וועט אונדז אַריבערפירן די דושאַנגלס און מדבריות פון קאַלאַראַדאָ, אַריזאָנאַ, יוטאַ, נעוואַדאַ, ביז צו דעם זוניקן קאַליפּאָרניע.

דריי אַזיינער פּאַרטאַג האָט אונדז אויפגעוועקט די קעלט און די ליכטי-קייט, וואָס איז אויפגעגאַנגען אַזוי פּלוצים ווי עס האָט זיך אַראַפּגעלאָזן די פּינצטערניש לעצטן אָונט. פּאַרנדיק האָבן מיר ערשט איינגעזען די גרויסע טובה וואָס דעם פּרעמדנס עצה האָט פאַר אונדז געטאַן. מיר זיינען געפאַרן אַרום דרייסיק מייל באַרג-אַראַפּ איבער גרודיקע, געשלענגלטע וועגן, וואָס זיינען אַפט געווען אַזוי שמאַל, אז איך האָב זיך געמוזט אָפּשטעלן, צוריק-קירעווען, כדי צו קריגן אַ בעסערן שטח צו פאַרן ווייטער אויף די ענגע זייטן פון הויכע בערג. מיט אַ סך האַרץ-קלאַפעניש זיינען מיר אַריבער דעם אַמע-ריקאַנער עווערעסט און זיינען אַריינגעפאַרן קיין אַריזאָנאַ. מיר, די דוד'לעך, האָבן מנצח געווען דעם גלית, די ראַקיס, אַריבער דעם „גרעיט דיואַיד“, אַבער מיר האָבן ניט געהאַט וואָס איינצוטיילן. איבער דער קאַרג-באַפעלקער-טער געגנט זיינען די פּרייזן געשטיגן צוזאַמען מיט אונדזער דלות.

מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט ביים ברעג פון „פּעינטעד דעזערט“ ביי דעם „פּעטריפּאַיד פּאַרעסט“, דער פּאַרשטיינערטער וואַלד איז אינגאַנצן אַנדערש ווי אַנדערע וועלדער. אַלע ביימער ליגן אויסגעצויגן און פּאַרשטעלן ניט די קאַלירפולע, פּאַרבלענדנדיקע פּאַנאָראַמע פון אַ גרויס מייסטערווערק, וואָס די נאַטור האָט אין דער אומענדלעכער צייט געמאַלן. אַ שלל מיט נאַמענלאָזע פּאַרבן מיט דאַמינירנדיקע רויטע און געלע קאַלירן. אַ מאַלעריי וואָס האָט אַ באַדייט און אַ ריטם. אַ באַרוישנדיקער געמיש פון פּאַסטעל-קאַלירן, ווייט און ברייט איבער דעם האַריזאָנט, מיט קיין אויג ניט צו דערגרייכן. אַ בילד וואָס איז לויט די אויסרעכענונגען פון געאָלאָגן מיליאָנען יאָרן אַלט.

אַזוי ווי ס'האָבן זיך דאָרט געפונען שלאַנגען און עקדישן, האָט מען ניט דערלויבט אַריינצוגיין אָן באַגלייטונג פון אויטאָריזירטע וועג-ווייזער. אַבער מיר האָבן זיך געמוזט אָפּזאָגן פון דעם פּאַרגעניגן, מחמת מיר האָבן ניט געהאַט קיין געלט, האָבן מיר זיך צופרידגעשטעלט מיט באַזוכן דאָרט דעם מוזעאום און באַוואונדערן די געאָלאָגישע אַרטיפּאַקטן און די מאַדערנע קינסטלערישע חפּצים, וואָס זיינען באַשאַפּן געוואָרן פון די פּאַרשטיינערטע העלצער. ביים אַרויסגיין האָב איך געזאָגט צו זילבערצווייגן: „איר ווייסט, מיר וואַלטן אויך באַדאַרפט צופאַרן צום 'גרענד קעניאַן'“.

„אַמת“ האָט זילבערצווייג געענטפּערט, „מיר וואַלטן אויך געדאַרפט צופאַרן צו אַ גרענד פּרישטיק, אַ גרענד האַטעל און נאָך אַ סך גראַנדיאָזע זאַכן. מיר קענען דאָרט פּאַרקויפּן לעקסיקאָנען?“

„זע איך דאָך שוין מיט וועמען איך האָב צו טאָן“ האָב איך מיט גע-

קינצלטן חידוש געזאָגט, „ווייזט אויס, אַז ניט איצט איז די צייט צו באַוואַנן דערן גאַטס שיינע וועלט, אַ וועלט וואָס איז מיליאָנען יאָרן אַלט.“
 „די תורה לערנט אונדז, אַז די וועלט שטייט בלויז אַרום זיבן טויזנט יאָר!“ האָט זילבערצווייג געזאָגט.

„ווייסט איר וואָס?“ האָב איך זיך געווענדט צו אים, „לייגט עפעס צו צו דער טעאַלאָגיע, וועל איך עפעס אַראַפּלאַזן פון דער געאַלאָגיע.“
 פעלדמיין און פעלדזון, קאַקטוסן און אינדיאַנער אין זייערע וויגוואַמס אָדער אין געצעלטן האָבן פאַרנומען די געזאַנגען פון די צוויי מוכר-ספּרימ-ניקעס. מיר האָבן בשעת דער נסיעה געזונגען און פאַראַדירט דעם גאַנצן רעפּערטואַר פון יידישן טעאַטער פון גאַלדפּאַדען ביז עלשטיין. מיר האָבן אַנאַליזירט די פאַרשיידענע מינים בולבעס פון די פּאַטענטירטע בולבעניקעס. מירן זיך פּראַזאַטיקעט וועגן מאַריס שוואַרץ, דוד קעסלער, גאַזאַלין, גוסקין, וואַסער, מאַריס שוואַרץ, אויל, אַקטיאָרן, דראַמאַטורגן, שרייבער, קאַמפּאָזיטאָרן, קריטיקער, מאַריס שוואַרץ...“

ווען מיר זיינען אַריינגעפאַרן קיין פּלאַנסטאַן, אַריזאָנאַ, וואו עס איז פאַראַן אַן אַסטראָנאָמישע אַבסערוואַטאָריע, האָב איך באַמערקט: „דאָ דאַרפן מיר חוקר ודורש זיין וועגן דעם גייעם סטאַר!“
 זילבערצווייג, וואָס האָט גראַד דעמאָלט געבלעטערט זיינע פּאַפּירן, זוכט-דיק אַן אַרעס פון אַ יידן, האָט געפּרעגט: „סטאַר? וואָס פאַר אַ סטאַר? וואו שפּילט ער?“

„דער סטאַר“, האָב איך צוגעלייגט, „שפּילט איצט ערגעץ ביליאָנען מיילן ווייט אַוועק אין די רוימען. זיין נאָמען איז 'פּלוטאָ' און דאָ אין דער 'לאַועל אַבסערוואַטאָריע' האָט אים אַן אַסטראָנאָם אַנטדעקט. אַגב, ער האָט ניט קיין שום שייכות מיט מיין קרוב פּלוטאָ, דער גאַט פון דער אונטערוועלט.“
 „איצט ווייס איך אייער יחוס“, האָט זילבערצווייג געזאָגט. „איך קען אים, דאָס איז אַ שטערן וואָס מ'קען מיטן בלויזן אויג ניט זען. פאַראַן אַ היפשע צאַל פון זיי אין לעקסיקאָן. עס נעמט ביליאָנען יאָרן ביז זיי דערגרייכן אַן עולם.“

פריינט קיכאַט, האָב איך אויסגערופּן, „ווען מיינע הענט וואָלטן איצט ניט געווען פאַרנומען מיט דעם ראַד, וואָלט איך אייך אַפּלאַדירט. איר האָט זייער גוט געדרשנט. דאָס איז צום ערשטן מאָל וואָס מיינע אויערן האָבן פאַרנומען אַ קריטיק פון אייערע לעפּצן וועגן די לעקסיקאָן-העלדן.“
 „מיין ליבער סאַנטשאַ“, האָט זילבערצווייג גענומען סילאַביזירן, „אַסטראָ-נאָמיע איז מיר פּונקט אַזוי נאָענט ווי עס איז פאַר איך די כינעזישע גראַמאַטיק אָדער ווי די קבלה.“

„דאָס,“ האָב איך באַהויפטעט, „איז אויך קריטיק, אָבער אזאָ אַטמאַ-
ספירע בין איך ניט מקבל באהבה.“

אַפּטמאַל פּלעגן מיר פירן אַזעלכע שפּאַסיקע שמועסן, אָבער געווען איז
דאָס תמיד אַ פריינטלעכער ווערטער-געפּעכט. באַזיגן איינער דעם אַנדערן
האָבן מיר ניט געוואָלט. אַ שפּאַס האָט אַ גרענעץ און מיר זיינען אים קיינמאַל
ניט אַריבער. אָבער אונדזער דלות איז ניט געווען קיין שפּאַס און איז אַריבער
אַלע גרענעצן. מיר האָבן אים בלויז גובר געווען מיט אונדזערע יונגע יאָרן
און מיט אונדזער מוט און עקשנות. מיר האָבן זיך שוין געפונען אין טראַפּישן
טייל פון קאַליפּאָרניע. די הונדערט און צוואַנציק גראַדיקע היץ, וואָס זייגט
אויס דעם זאַפט פון דער ערד, האָט פּלוצים, אין דער מדבר, פּאַרלירן אייניקע
טראַפּנס, וואָס זיינען אַרויף אויפן ווינטשוץ פון אויטאָמאָביל. „זעט, עס טראַ-
פּעט,“ האָט זילבערצווייג אויסגעשריגן.

„וואָס-זשע איז דער וואונדער?“ האָב איך רואיק געענטפּערט, „עס איז
דאָך אַ טראַפּישע געגנט.“

ווען מיר האָבן זיך שוין געפונען אין קולטיווירטן טייל פון קאַליפּאָרניע
און באַוואונדערט די זניקע שיינקייט, איז אונדז פּלוצים פינצטער געוואָרן
אין די אויגן, די גראַציעזע פּאַלמען פון ביידע זייטן שאַסיי, די פּראַכטיקע
באַבלימטע גערטנער נעבן מאַדערנע הייזער האָבן גאַרנישט געהאַלפּן, מחמת
אין סאַמע מיטן סאַן בערנאַדינג, בלויז זעכציק מייל פון לאַס-אַנדזשעלעס, האָט
זיך דער אויטאָ צעבונטעוועט און האָט זיך ניט געוואָלט רירן פון אַרט.

אַן אויטאָ איז אַ גרעסערער עקשן ווי אַן אייזל. עס האָט ניט געהאַלפּן
אַפילו אונדזער טענה צו אים, אַז מיר האָבן שוין דריי טעג ניט געגעסן. „וואָס
טוט מען? ... יאָ, מיין זייגערל,“ איז מיר איינגעפּאַלן, „וועט אונדז ראַטעווען.“
איך האָב זיך פּאַרנומען שפּאַצירן צום שטעטל און דערזען איבער אַ מעבל-
געשעפּט אַ יידישן נאַמען און איך בין אַריינגעגאַנגען.

איך האָב צופּעליק אַ קוק געטאַן אין אַ שפּיגל און געזען, אַז איך האָב
אויסגעזען ווי נאָך שלושים, און מיינע קליידער זיינען געווען פון זעלבן קאַליר
ווי קיי-טאַבאַק. איך האָב דעם מעבל-געשעפּט-אייגנטימער געוויזן מיין זייגערל
און געבעטן אויסצובאַרגן מיר בלויז צוויי דאָלאַר. דער פּעט „טאַפעצירטער“
און מיט געלט מעבלירטער „פּישוין“, האָט מיך גענומען באַטראַכטן פון אַלע
זייטן. איך האָב אים געגעבן צו פאַרשטיין, אַז ער דאַרף נאָר באַטראַכטן מיין
זייגער און ניט מיך — און דאָס האָט אַלץ קאַליע געמאַכט.

צוריק ביים אויטאָ האָבן מיר ביידע גענומען נישטערן, אפשר וועלן מיר
זיך ערגעץ אַנשטויסן אויף אַ פּאַרוואַלגערטן אוצר ... און מיר האָבן טאַקע
געפונען ... אַרום אַכציק סענט אין פּאַסט-מאַרקעס. מיר האָבן אונדזער פּאַר-
צווייפּלטע לאַגע איבערגעגעבן צו אַ גאַזאַליך-סטאַנציע-אַנגעשטעלטן און דער

אויטאָ-רעוואָלט איז אָפגעשטעלט געוואָרן. דער אויפשטאַנד איז אונטערדריקט געוואָרן און מיט צוויי שעה שפעטער זיינען מיר אַריין אין דער מאַנטאָזשירטער שטאַט פון חלומות. מיר האָבן דערגרייכט אונדזער ציל, לאַס-אַנדזשעלעס, אָבער ...

די שטאַט פון חלונות

(צווייטער קאַפיטל)

כאַטש מיר זיינען געווען פאַרמאַטערט און הונגעריק, האָט דאָס ניט פאַרמינערט אונדזער באַוואונדער און שטוינען פון דעם קולטיווירטן צויבער וואָס מען האָט אַרויסגעכישופט פון דעם דזשאַנגל און מדבר דורך טראַקטאָרס, דורך מענטשלעכער מי און אינסיפּיראַציע. איך האָב מעדיטירט: „אַ צויבער אַנטפלעקט זיך אויף דער אדמה, נאַטור איז דער גוף און גאַט די נשמה.“ „איר ווייסט,“ האָב איך זיך געווענדט צו זילבערצווייגן, וואָס האָט גענומען איינדרילמען, „עס איז אַפנים אמת, אַז די גראַז איז תמיד גרינער ערגעץ אַנדערש. איר האָט מיך פאַרשלעפט אין גן-עדן אַריין.“

„איר זיינט אַן עפיגראַמאַטנער מענטש,“ האָט ער געענטפערט, „און איר דערמאַנט מיר אַן דעם פּילאָסאָף וואָס האָט זיך פאַרקוקט אויף די הימלען און דערווייל אַריינגעפאַלן אין אַ קאַלושע. איר ווייסט וואָס קאַלעגע שעקספּיר האָט געזאָגט וועגן אייך? ס'איז נאָך קיינמאַל ניט געווען קיין פּילאָסאָף, וואָס האָט געקאָנט געמיטלעך אַריבערטראַגן אַ צאָן-ווייטיק. הונגעריק זיינט איר? זאָגט מיר בעסער, איידער מיר זיינען אַריין אין גן-עדן האָב איך געזען אייניקע שילדן מיט דער אויפשריפט לאַס-אַנדזשעלעס. אפשר דרייען מיר זיך אין אַ פאַרכישופטן קרייז און עס דרייט זיך ביי אייך דער קאַפּ פון הונגער?“

„טוט אַן אייערע ברילן, סעניאָר קיכאַט, און לייענט וואָס די קלענערע שריפט אויף די שילדן זאָגט. די קלענערע שריפט זאָגט אַן די מיילן ביז צום צענטער פון דער שטאַט.“

„צענטער? איך ווייס בלויז פון אַ צענטער צו אַ מנין. וואָס עפעס צענ-טער?“ האָט ער געפרעגט. „דענקט איר, אַז דאָרט וואָרט אויף אונדז עמעץ?“

„עס וואָלט גאַרנישט געשאַדט,“ האָב איך געשמייכלט. „מילא, איך ווי איר, אָבער עס וואָלט גאַרנישט געווען קיין עוולה, אַז יידישע קולטור-מענטשן זאָלן פאַר אייך אויספרייטן אַ רויטן טעפּיך און אוועקשטעלן געדעקטע טישן מיט געבראַטענע הויפנס געלט.“

„איר זיינט אַ פאַנטאַזיאַר,“ האָט ער מבטל געמאַכט מיין מחשבה. „וויי,

אין הימלס ווילן, וואָס וועט טאַקע געשען דאָ אויף דער ערד? איך בין בטבע אַן אָפטימיסט, אַ בעל-בטחון, אָבער איך האָב עפעס מורא...
 „איצט איז שוין צו שפעט מורא צו האָבן, מיר זיינען שוין דאָ. מורא?“
 האָב איך געפאַרשט, „ווייסט איר, אַז דער אַנטאַנים פון אָפטימיזם האָט אַ העברעאישן שורש, פתי-מיסט!“

„אָהאַ! איר האָט זיך שוין צעוואָרטשפּילעוועט! מיר דאַרפן איצט ניט קיין לינגוויסטיק, נאָר עסס-טעטיק, טאַקע גאָר טעטיק, ווי דער פּסוק זאָגט 'אם לא יועיל לא יזיק'. מעגלעך אַז עסן וועט ניט העלפן, אָבער ענדערן די שטימונג וועט דאָס זיכער.“

מיר זיינען אַריינגעפאַרן אין אַרעמסטן געגנט פון לאַס-אַנדזשעלעס און אַריין אין האַטעל „קבצני-יא“ מיט טעלעפאָנען אין יעדן צימער. מיר האָבן זיך איינציקווייז אָפגעבאַדן, אָפגעראַזירט, אויסגעצוואַגן און איבערגעטאָן און זיך אַ נעם געטאָן טעלעפאָנירן. דער סאַמע ערשטער אויף זילבערצווייגס ליסטע איז געווען לעוויט, דער רעדאַקטאָר פון דאָרטיקן „פאַרווערטס“. געענטפערט האָט מען, אַז ער איז נישטאַ אין שטאָט, אַז ער וועט זיין מאָרגן אין אָפּיס. אַנדערע וואָס מיר האָבן אָנגעקלונגען זיינען אַדער ניט געווען אין דער היים, אַדער ניט אין שטאָט, ווי מען וואַלט זיך אומישנע אָפּגערעדט, כדי מיר זאָלן, אַן פאַנפאַרן אַדער קלאַפּערגעצייג, קענען אויסגיין פון הונגער. צום סוף האָט איינער פון די אויפגערופענע, מיט אַ טעלעפאָטישער מחשבה, אונדז גע'עצה'ט, מיר זאָלן אויפזוכן טעאַטער-מענטשן אין יידישן קלאַב אויף באַיל האַיטס, דעמאָלט די יידישע געגנט פון שטאָט. זילבערצווייג האָט פון טעלעפאָן-בוך פאַרשריבן דעם אַדרעס און מיר קאָמאַנדירט: „אויב שוין אויסגיין פון הונגער, איז בעסער צווישן אייגענע.“ מיר זיינען ווידער אַריין אין אויטאָ זוכן ווינטמילך. מיט אַ האַלבער שעה שפעטער זיינען מיר אַריין אין יידישן קלאַב... און דאָס ערשטע וואָס האָט אונדז גענומען שטעכן אין די אויגן, ביים אַריינקומען, איז געווען דער רייכער בופעט... אַ מין יידישער „סמאַרגאַרסבאַרשט“, דער שור הבר מיטן לויטן, פויגלמילך מיט מאַרצי-פאַנעס, כאַלעמאַנקעס און כאַלעמיטקעס... פשוטע יידישע מאַכלים, נאָר, מחמת אונדזערע קעשענעס זיינען געווען אַזוי פוסט ווי אונדזערע מאַגנס, האָבן מיר זשענדע פאַנטאַזירט פון אויסטערלישע שפייזן און מיט אַלע כוחות זיך צוריקגעהאַלטן פון פלינדערן דעם בופעט און ר' זלמן האָט מיר שטיל צוגעשושקעט: „איזהו גיבור הכובש את פויגלמילך, און קוקט ניט וואו מען דאַרף ניט.“

מיר האָבן זיך באַקאַנט מיט מענטשן וואָס האָבן געלייענט וועגן זילבער-צווייגן אין די יידישע צייטונגען. מיין נאָמען איז אין די נאָטיצן ניט דער-מאַנט געוואָרן.

חנה פריינטלעך, א יונגע אַספּיראַנטקע פאַרן יידישן טעאַטער, מיט וועלכער מיר האָבן זיך באַקאַנט, האָט אונדז פריינטלעך צוגעפירט צו דער היים פון יידישן אַקטיאָר אַמאַסיאַ, פאַר וועמען מיר האָבן מיט מוזיקאַלישע טערמינען אַנטפלעקט וואָס מיר זיינען אויסן, איצט, באַלד. „זוי געוויינלעך זיינען פאַראַן דריי מוזיקאַלישע לאַגעס: אַן אויבערשטע, אַ מיטעלע און אַ נידעריקע... מיר זיינען איצט אין דער נעבעכדיקסטער לאַגע.“ אַמאַסיאַ האָט אונדז קלאָר פאַרשטאַנען. זיין פרוי האָט שנעל געשפּרייט אַ טיש, פון וועלכן מיר האָבן געגעסן מער מיט די אויגן זוי מיט די מיילער. נאָכדעם האָט ער אונדז געגעבן צען דאָלאַר, וואָס ער האָט צונויפגעקליבן פון אַ צוויי-דריי טעאַטער-מענטשן, וואָס זיינען צוגעקומען צו אים.

זאַטע זיינען מיר אַריין אין אויטאָ צוריקצופאַרן צו אונדזער „קבצניאַ“ אויסצולייזן אונדזערע זאַכן און מיט איין שעה שפּעטער זיך איינגעשריבן אין אַ ציכטיקן קליינעם האַטעל אויף באַיל האַיטס.

ס'האָט ניט גענומען לאַנג און אַקטיאָרן און שרייבער זיינען געקומען אונדז באַזוכן. מיר האָבן ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין געשמעסט וועגן פּלענער און סוף-כל-סוף זיינען מיר אויסגעשעפּטע אַוועקגעפאַלן אין אונדזערע בעטן.

דעם ערשטן באַזוך אויף מאַרגן האָבן מיר געמאַכט אין „פאַרווערטס“. דער רעדאַקטאָר לעוויט האָט אונדז פּלעגמאַטיש אויפגענומען, און זילבער-צווייג האָט פאַר אים גענומען אַפּמאַלן אונדזערע לעצטע טעג פון הונגער און דלות.

אויף לעוויטן האָט דאָס ניט געמאַכט קיין שום איינדרוק און אַן שום עמאַציע האָט ער זיך אַנגערופן: „זאָגט מיר, איז טאַקע נויטיק, אַז איר זאָלט דערציילן אַזעלכע בבא-מעשיות, מיט אַקטיאָרישע דריידלעך, כדי איר זאָלט דאָ עפּעס דערגרייכן?“

זילבערצווייג האָט אַ וויל געשוויגן, זיך איבערגעקוקט מיט מיר און שטיל געענטפּערט: „וואַלטן מיר מיט אַ שעה צוריק געווען געוואוסט, אַז איר וועט אונדז באַגיסן מיט קאַלט וואַסער, וואַלטן מיר געווען איינגעשפּאַרט אַ טוש. פּסיכאָלאָגיש פאַרשטיי איך פון וואַנען עס קומט צו אייך אַזאַ ספּיקות, אַזאַ סקעפּטיציזם. אַזוי ווי מיר האָבן אַ שייכות מיטן יידישן טעאַטער, מיינט איר, אַז מיר, ווי געוויסע באַלאַגאַנעס, ווי הפּקר-יונגען, זיינען געקומען צו אייך, אייך אַפּנאַרן און אַנטלויפן. איר האָט זיכער געמוזט האָבן ניט קיין אַגענעמע דערפאַרונגען...“

לעוויט האָט זיך אַזוי ווי פאַרלוירן און האָט גענומען זיך פאַרטיידיקן: „איך האָב אייך חלילה ניט געמיינט פּונע בכבוד זיין... נאָר לאַמיר ניט

ריידן איצט פון מיינע דערפארונגען מיט געוויסע טעאטראלן... ניט כדאי צו ריידן וועגן זיי.

„אדרבא“ האט זיך זילבערצווייג געשטארקט, מ'דארף יא ריידן. טאקע צוליב אייער פארשווייגן און שוויגען די דאזיקע 'פישויענע' ליידן מיר אָפּט בושות. אין ים פון יידישן טעאטער זיינען פאַראַן פאַרשיידענע פיש. קעגן יעדן פון די וואָס האָבן ניט קיין יידישן טעם, וואָס מען קען ניט זען און הערן, וועל איך אייך אַוועקשטעלן הונדערטער אָנגעזעענע, פּראָמינענטע, באַגאַבטע קינסטלער וואָס דערהויבן דעם טעאטער און די יידישע ליטעראַטור... און איר ווי אַ געזעלשאַפּטלעכער מענטש דאַרפט דיסקרימינירן...“

לעוויט איז געבליבן ווי אין אַ פאַרלעגנהייט און איך האָב איינגעזען, אַז דער שמועס וועט צו גאַרנישט דערפירן. דער פּראָבלעם פון הפּקות פון געוויסע אַקטיאָרשניקעס, מאַטיווירט פון אַ מאַנגל אין טאַלאַנט, פאַראַנט-וואַרטלעכקייט און פינאַנצן, קען דאָ נישט געלייזט ווערן, און איך האָב זיך אַריינגעמישט: „פּריינט לעוויט, פון זייער זינגען און זאָגן האָבן מיר אָפּט געהאַט צו זינגען און צו זאָגן. זילבערצווייג און איך זיינען געקומען אַהער מיט אַ שליחות, מיט אַ קולטור-מיסיע, וואָס בלויז דער עתיד וועט קענען ווי געהעריק אַפּשאַצן. אַט זיינען די פּרטים וועגן דעם.“

לעוויט, צופרידן צו ענדיקן דעם פּריערדיקן גאַנג פון געשפּרעך, האָט געזאָגט: „נו, גוט. אדרבא, איך ווייס ווער איר זיינט, איך האָב געלייענט וועגן אייך און איך קוק איצט מיט וואונדער אויף אייער בוך, מר. זילבערצווייג.“

„פאַראַן דאָ,“ האָט זילבערצווייג אָנגעהויבן, „אַ צאָל שוישפילער וואָס האָבן זיך באַזעצט אין לאַס-אַנדזשעלעס און מיר דאַרפן זיי אויפזוכן, באַקומען זייערע ביאָגראַפיעס. מיר דאַרפן אייך פאַקטן און דאַטעס וועגן יידישן טעאַ-טער-וועזן דאָ און איבער קאַליפּאָרניע. די וויכטיקייט אָדער נישטיקייט פון דעם אָדער יענעם, זייער טאַלאַנט אָדער פּורציזם, זייער מאַראַל אָדער אידעאַל איז ניט וויכטיק. דאָס איז די אַרבעט פון די וואָס וועלן קומען נאָך מיר. פונקט ווי אַ ווערטערבוך שליסט ביט אויס קיין ווערטער, ווי אַרכאַאיש זיי זאָלן ניט זיין, אַזוי וויל איך ניט אויסשליסן קיינעם, אָפּגעזען ווי עס איז זיין אָדער איר פּלאַץ ווי אַן אַקטיאָר. איצט בעטן מיר אייך אָפּצודרוקן דעם נאָטיץ, געשריבן אויפן פּאַפּיר פון דער 'היברו עקטאָרס יוניאָן'.“

לעוויט האָט גענומען זיך מערער פאַראינטערעסירן אין זילבערצווייג'ס רייד. ער האָט פאַרגעלייגט: „כדי צו פאַרקויפן דעם בוך, דאַרף מען קריגן פאַרבינדונגען מיט אַזוינע מענטשן וואָס קענען באַצאָלן מער ווי דער אָנגעגע-בענער פּרייז. מען דאַרף אויך שאַפן נייע אַבאַנענטן פאַר די פּלאַנירטע אויס-גאַבן און עס וואַלט אויך געווען כדאי איינצואַרדענען אַן אונטערנעמונג, פון וועלכער הכנסה מען זאָל קענען שטיצן די ווייטערדיקע אַרבעט.“

ער האָט געגעבן עצות, אָנגערופן נעמען וואָס איך האָב באַלד פאַרצייכנט. ער האָט אויך טעלעפּאָנירט צום באַרימטן ייִדיש-ענגלישן שווישפּילער מאַריס מאַשקאַוויץ, אַ תּושבּ אין האַליוואוד, מיט וועמען זילבערצווייג האָט זיך געהאַט באַקאַנט אין לאַנדאָן און ס'איז אָפּגערעדט געוואָרן, אַז מיר וועלן זיך מיט אים טרעפּן שפּעט נאָכמיטאַג.

„דער 'פאַרווערטס' איז אָפּן פאַר אייך מיט ראַט און טאַט,“ האָט לעוויט געזאָגט ביים געזעגענען זיך. די ווערטער האָבן אונדז געגעבן פּרייד און דער-מוטיקונג. מיר זיינען צוגעפאַרן צו די פאַרצייכנטע אַדרעסן. עס האָבן גערן געקויפט ביכער אַ צאַל קולטורעלע יידן און אויך אַנדערע וואָס האָבן געקויפט אַ „לעקסינאָן“, אַ „מעקסינאָ“, עדוואַרד דזשעי. ראַבינסאָן האָט באַצאַלט פינף און צוואַנציק דאָלאַר. די אַנדערע קונים האָבן באַצאַלט פּון זעקס ביז צען דאָלאַר.

מאַשקאַוויץ האָט אונדז אויפגענומען מיט ליבשאַפט און פּרייד. ער האָט אונדז באַקענט מיט דזשימי קעגני און נאָעל מעדיסאָן, אַ זון פּון מאַשקאַוויצן. ווען קעגני און מעדיסאָן זיינען אַוועק, נאָכדעם ווי קעגני האָט אויסגענוצט זיין ייִדישן וואַקאַבולאַר, „שאַלעם אַלייכקעם“, האָט מאַשקאַוויץ אויסגעהערט אונדזער פאַרלאַנג און געזאָגט: „איך וויל ניט מבטל מאַכן אייערע פּלענער צו קריגן ממתקים, אָבער אייערע פּלענער קענען בלויז אַריינברענגען קליינ-געלט. הערט זיך צו. מיין פּלאַן וואָלט געווען צו פאַראינטערעסירן טשאַרלי טשאַפּלין, ער זאָל אויפטרעטן פאַר דעם לעקסיקאָן און איר וועט קענען אַרויסגעבן ניט בלויז דעם צווייטן באַנד, נאָר אויך דעם דריטן און פּערטן באַנד. איר פאַרשטייט, ביז איצט האָט דער גרויסער עולם נאָך ניט געהערט טשאַפּלינען ריידן, און כדי אים צו הערן ריידן, וואָלטן טויזנטער מענטשן געלאָפּן וואו עס זאָל ניט זיין און געצאַלט. דעריבער איז מיין מיינונג מען זאָל נעמען דעם 'האַליוואוד באָול' און איר וועט מיט איין שאַס אַריינעמען צוואַנ-ציק טויזנט דאָלאַר.“

זילבערצווייג האָט אויסגעדרייט דעם קאַפּ צו מיר און זיין שמייכל האָט געזאָגט: „דו זעסט ווער איך בין?״ איך האָב אים אויך מיט אַ שמייכל געענטפּערט: „פּ׳סאַ שאלה!“ כאַטש דאָס האָט געקלונגען ווי אַ פּאַנטאַזיע, און איך בין געווען שטאַרק אין ספק, נאָר איך האָב אָנגעהויבן צו פאַרשטיין פאַרוואָס מען רופּט לאַס-אַנדזשעלעס די שטאָט פּון חלומות.

נאָכן פאַרברענגען אַן ערך אַ שעה זיינען מיר אַוועק מיטן בטחון, אַז מאַשקאַוויץ וועט צושטעלן טשאַפּלינען און אַנדערע אַרטיסטן. מיר וועלן בלויז דאַרפן דורכפירן די אַדמיניסטראַטיווע אַרבעט, דינגען דעם „באָול“ און מאַכן די נויטיקע צוגרייטונגען פאַר דער גיגאַנטישער אונטערנעמונג.

ווען מיר זיינען שוין געזעסן אין אויטאָ האָב איך צו זיך אַליין געמורמלט :

„צוואַנציק טויזנט דאָלאַר איז אַ היפשע סומע, אַ קיילעכדיקע סומע. מיר וועלן זוערן גבירים. עס וועלן זיכער זיין אַ צוויי־דריי טויזנט דאָלאַר אויסגאַבן, איז לאַמיר זאַגן עס וועט אונדז בלייבן זיבעצן טויזנט דאָלאַר.“

זילבערצווייג האָט זיך פּלוצים אויסגעדרייט צו מיר אַ פאַרחידושטער:
 „וואָס מיינט איר 'אונדז'?"

„אונדז,“ האָב איך רואיק געענטפערט, „מיינט, איר און איך. אונדזער ניט־געשריבענער קאָנטראַקט אין שיקאַגאָ האָט אַזאַ מין פאַראַגראַף.“

„אונדזער ניט־געשריבענער קאָנטראַקט,“ האָט זילבערצווייג געענטפערט, „האָט ניט די ווערט דאָס פאַפיר אויף וועלכן ער איז ניט געשריבן געוואָרן. אַגב, האָט דאָס ניט קיין שייכות מיט דער אונטערנעמונג, און חוץ דעם פאַרוואָס זאָלט איר קריגן זיבן און האָלב טויזנט דאָלאַר?"

„ניט זיבן און אַ האָלב, נאָר אַכט און אַ האָלב,“ האָב איך אים פאַרריכט.
 „אויב איר וועט קריגן, וועל איך קריגן.“

„וואָס מיינט איר?" איז ער געוואָרן כמעט אַנגעצונדן, „אויב איך וועל קריגן? אַ, מיר טאָרן די זאַך ניט פאַרציען. איך וועל קריגן, איר וועט קריגן, לאַמיר זיך דערווייל ניט צעקריגן. מיר וועלן זיך דאַרפן דורכשמועסן מיט אַן אַדוואָקאַט.“

„מסכים,“ האָב איך געענטפערט, „לאַמיר ריידן מיט אַן אַדוואָקאַט, נאָר פאַרגעסט ניט, אַז אַן אַדוואָקאַט וועט קאָסטן געלט, וועט שוין בלייבן ווייניקער.“
 איך בין אין מיין פאַרלאַנג געווען אַזוי שטאַנדאָהאַפט ווי אַ טורעם פון דרעליעס, איך האָב געוואוסט, אַז דער ענין איז לעכערלעך, אָבער איך האָב אַנגעהאַלטן דעם געשפרעך בלויז צוליב זילבערצווייג'ס אַנגריף.

„זאַל קאָסטן וויפיל ניט איר, אָבער מירן מוזן גיין צו אַן אַדוואָקאַט,“ האָט זילבערצווייג באַשלאָסן.

„אפשר,“ האָב איך געפרעגט, „זאָלן מיר ריידן מיט מענטשן? ביי אַן אַדוואָקאַט איז פאַראַן געזעץ און איר קענט נאָך פאַרלירן, לאַמיר בעסער ריידן מיט מענטשן, ביי זיי איז פאַראַן יושר. נאָר, ווייסט איר וואָס, לאַמיר מער ניט ריידן וועגן דעם ביז מאַרגן!"

„גוט,“ האָט ער צוגעשטימט, „ביז מאַרגן. נאָר דערווייל מעגט איר זיך אויפנייען אַ בייטעלע.“

„איך האָב שוין דאָס בייטעלע,“ האָב איך זיך ניט אונטערגעגעבן.
 יענעם אַזונט און אויפן צווייטן טאָג זיינען מיר אַנגעאָנגען מיט אונדזער „קליינגעלט“־אַרבעט. מיר האָבן ווידער פאַרקויפט ביכער און געקראָגן אַבאַ־נענטן. די נייקייט פון צוויי מוכר־ספּרימניקעס אין אַן אייגענעם אויטאָמאָביל האָט געמאַכט אַן איינדרוק.

מיר האָבן אָפּגעצאָלט דעם אַקטיאַר אַמאַסיאָ די צען דאָלאַר, דאָס מיינט,

מיר האָבן פון אים צוגעקראָגן נאָך צוויי דאָלאַר און אים געגעבן צוויי לעק־סיקאַנען, וואָס ער האָט פאַרלאַנגט.

אויפן צווייטן טאָג האָבן מיר זיך אַוועקגעלאָזט צום אַדוואַקאַט חיים שאַפּיראַ, אַבער מיר האָבן אים ניט געטראָפּן. „ביז מיר וועלן זיך צעטיילן מיטן מאַיאַנטעק,“ האָב איך זיך געוויצלט, „וועלן מיר אים נאָך געפינען.“ מיט צאַפּלדיקע הערצער האָבן מיר זיך פאַרקירעוועט און צוגעפאַרן קיין האַליוואוד צו מאַשקאַוויצן.

שוין פון זיין פנים האָבן מיר פאַרשאַטאַנען, אַז ס'איז עפעס ערגעץ קאַליע געוואָרן. ער האָט אונדז איבערגעגעבן, אַז טשאַפּלין און זיין נייע באַשערטע, פּאָלין גאַדאַרד, לאָזן זיך באַלד אַוועק קיין יאַפּאַן, און אונדזער ערשטער גרויסער חלום איז צעשוואומען געוואָרן.

מיר האָבן זיך אַ נעם געטאַן צו אַ קלענערן חלום, אַן אונטערנעמונג אויף באַיל האַיטס. געדונגען אַ לאַקאַל וואָס האָט געקאַנט אַריינגעמען איבער פיר הונדערט מענטשן. אַלע יידישע אַקטיאָרן, וואָס האָבן זיך דעמאָלט געפונען אין לאַס־אַנדזשעלעס, האָבן צוגעזאָגט אויפצוטריטען, צווישן זיי חנה אַפעל, וואָס האָט גראַד דעמאָלט מיטגעשפּילט אין פּילם „סימפּאָניע פון זעקס מיליאָן“; אויך מאַשקאַוויץ און מאַקס געבל, אַ תושב פון דער שטאָט.

דאָס האָט געזאָלט זיין אַן אַוונט פון שפּיל און געזאַנג, אַ מאַנטאַזש פון עפּאַכעס פון יידישן טעאַטער און האָט געדאַרפט פאַרקומען מיט דריי וואַכן שפּעטער.

זילבערצווייג האָט איבערגענומען דעם צוזאַמענשטעל פון פּראָגראַם, און איך האָב אין דער צייט געדאַרפט צופאַרן קיין סאַן־פּראַנציסקאָ צו פאַרקויפּן ביכער מיט דער הילף פון מאַקס שפּיגעלמאַן, אַן אַרטיקער טעאַטער־אימפּרעסאַריאַ.

עס האָט זיך אַסור געלוינט צו פאַרן אַהין און צוריק. אויפן וועג צוריק, כדי צו פאַרטרייבן מיין איינזאַמקייט, האָב איך געחזרט די ראַל, וואָס איך האָב געדאַרפט דורכפירן אין דעם פּראָגראַם.

אַרום צוואַנציק אַרטיסטן, — שווישפּילער און מוזיקער, — האָבן געזאָלט אויפּטריטען. דער זאָל איז געווען איבערגעפּאַקט און לויט דער הכנסה זיינען געווען איבער פינף הונדערט צושויער. עס איז געווען אַ הייסע, פאַרנע נאַכט, אַ טראַפּישע נאַכט. די עלעקטרישע פעכער האָבן ווייניק געהאַלפּן און דער עולם איז געווען אומבאַקוועם און אויך אומגעדולדיק, דאָך האָט מען וואַרעם אַפּלאַדירט יעדן אַקטיאָר ביים אויפּטריטען און ביים אַרונטערגיין פון דער בינע. זילבערצווייג האָט יעדן ווי געהעריק פאַרגעשטעלט. אין ערשטן טייל זיינען אויפגעטראָטן חנה אַפעל, מאַריס מאַשקאַוויץ און אַ צאָל אַנדערע. מאַקס

געבלי האָט זיך אָפגעזאָגט פאַרצוטראַגן עפעס פון זיין רעפערטואַר. „לאָזט דאָס איבער צו מיר,“ האָט ער געזאָגט זילבערצווייגן.

שליסן דעם ערשטן טייל פון פראַגראַם האָט געדאַרפט מאַקס געבלי. זיין האַלדזש האָט אים שוין ניט געדינט — אָן אויסגעשפּילטער אינסטרומענט. איך בין ניט אויסן צו פאַרקלענערן זיינע מעלאָ-דראַמאַטיש-טעאַטראַלישע ווערטן, נאָר ביי דער געלעגנהייט איז כדאי צו דערציילן אָן אַנעקדאָט וועגן אים.

אויף זיינעם אָן אויפטריט אין שיקאַגאָער „לאַנדעיל-טעאַטער“, בין איך און מיינער אַ פריינט, דוד פרידמאַן, געווען צווישן דעם גרויסן עולם. ווען געבלי האָט אָנגעהויבן שפּילן, האָט מיין פריינט זיך געווענדט צו מיר: „וואָס איז ער, אַ דראַמאַטיקער?“

„ניין,“ האָב איך געענטפערט, „ער איז ניט קיין דראַמאַטיקער.“

נאָך אַ ווייל האָט ער ווידער געפרעגט: „איז ער אַ קאָמיקער?“

„ניין,“ האָב איך געזאָגט, „ער איז ניט קיין קאָמיקער!“

פרידמאַן איז געוואָרן נייגעריק: „ער איז ניט קיין דראַמאַטיקער, ניט קיין קאָמיקער — וואָס-זשע איז ער?“

„ער איז אַ הייזעריקער,“ האָב איך פאַרענדיקט.

געבלי האָט אָנגעהויבן ריידן און ריידן. אין זאַל האָט מען אים קוים געקאָנט הערן... ער האָט געהאַלטן אַ הייזעריקן „מענה-לאַג“ וועגן זיינע חבלי לידה אין טעאַטער און ווי אַנדערע זוכן אים מקבר צו זיין... דער עולם איז געוואָרן אומרויאיק, אַ סך האָבן זיך גענומען שאַרן צו די טירן. פון הינטער דער בינע האָט מען געשושקעט צו געבלעזן, ער זאַל פאַרענדיקן, אָבער ער איז געשטאַנען ווי אַ בייך אין האַלדזש. גאַנצע פינג און דרייסיק מינוט האָט ער פאַרנומען. דער עולם, צוזאַמען מיט אַ צאָל אַקטיאָרן, זיינען פאַר-שוואונדן באַליידיקטע... פעני ריינהאַרד, וואָס האָט געזאַלט מאַכן אָן אַפּיל פאַרן לעקסיקאָן, האָט בפירוש ניט געהאַט צו וועמען אַפעלירן. עס איז געווען אַ פּיאַסקאָ אין יעדן פרט.

„איר האָט אַמאָל געזאָגט,“ האָט זיך זילבערצווייג געווענדט צו מיר, „אַז מיט גלויבן קען מען באַוועגן בערג. עס איז אמת, מיר האָבן באַוואויגן אַ באַרג און ער איז אויף אונדז אַרויפגעפאַלן.“

אַ דאַנק דער הכנסה האָב איך געהאַט גענוג געלט צו פאַרריכטן דעם אויטאָמאָביל. זיבן וואָכן זיינען מיר געווען אין לאַס-אַנדזשעלעס און זילבער-צווייג האָט מיך פּלוצים גענומען צורעדן מיר זאַלן פאַרן צוריק קיין שיקאַגאָ. אַדער ניו-יאָרק. איך האָב זייער געוואָלט פאַרבלייבן אין דער שטאָט פון חלומות. אמת, קיינער האָט מיך ניט געבעטן דאָרט בלייבן, פונקט ווי קיינער האָט מיך ניט געבעטן צוריקצוקומען קיין שיקאַגאָ אַדער ניו-יאָרק. איך בין

געווען פאַרליבט אין לאַס־אַנדזשעלעס, אָבער מיין אָפּמאַך מיט זילבערצווייגן האָט גורם געווען איך זאָל אויסקירעווען דעם דיזשל אויף צוריק. צו מאַכן די נסיעה האָב איך ניט געהאַט די נויטיקע געלט־סומע. מיינע פאַרדינסטן האָב איך אויסגעגעבן אויפן אויטאָ און אויף זיך. זילבערצווייג האָט זיינע פאַרדינסטן משלח געווען צו זיין משפּחה, פאַר דעם לעקסיקאָן און אַביסל פאַר זיך. עס איז פאַרבליבן, אַז מיר דאַרפן האָבן צום ווינציקסטן נאָך צוויי מיטפאַרער, וואָס זאָלן באַצאָלן פאַר דער נסיעה, דאָס וועט העלפן שאַפן די נויטיקע הוצאות הדרך.

אויף אַן אַנאָנס אין „פאַרווערטס“ האָבן זיך אָפּגערופן עטלעכע מענטשן. אויסגעקליבן האָבן מיר די פּאָעטעסע נחמה לאַנדאָן און נאָך אַ פּרוי, וועלכע מיר וועלן רופן: „אַזאַ צאַרע“. דער שכר־עגלה איז געווען פינף און צוואַנציק דאָלאַר אַ פאַרשוינ. מיר האָבן זיך גענומען פאַקן.

פון אויבן און פון איין זייט, פון הינטן, זיינען געווען צוגעבונדן פעק און רענצלעך, איבערגעדעקט מיט אַ צעראַטע סחורה, וואָס איך האָב איינגע־קויפט. דער אויטאָמאָביל האָט אויסגעזען ווי אַ ציגיינער־קאַראָוואַן, אַדער, מחמת די כוואַליעס פון וואַל־סטריט־קראַך האָבן וויברירט איבערן גאַנצן לאַנד, האָט דער אויטאָ אויסגעזען ווי אַ סך קאַראָוואַנעס וואָס מיר האָבן באַגעגנט אויפן וועג קיין לאַס־אַנדזשעלעס.

מיר האָבן זיך געזעגנט מיט נייע און אַלטע פריינט און באַקאַנטע. די צוויי פרויען האָבן פאַרנומען די הינטערשטע זיץ־פלעצער, וואָס זיינען אויך געווען היפּשלעך אָנגעלאָדן מיט קלענערע פעק און מיט פּראָוויאַנט. זילבער־צווייג און איך זיינען געזעסן פון פאַרנט — און וויאָ, וויאָ „פאַרדעלע“, וויאָ! גוד באַי, לאַס־אַנדזשעלעס, דו פאַרחלומטע ווינטמיל! ווען וועל איך דיך ווידער זען?

אַ טאָג פאַרן אָפּפאַרן פון לאַס־אַנדזשעלעס, האָב איך געשריבן אַ בריוו צו מאַריס שוואַרצן, אין וועלכן איך האָב מודיע געווען אַז איך קום קיין ניו־יאָרק און וואַלט זייער געוואַלט זיך אָנשליסן אין דער קונסט־טעאַטער טרופּע.

דער וועג צוריק

(דריטער קאָפיטל)

דאָס מיטנעמען צוויי פּאַסאַזשירן איז נאָר געווען צוליב אַ רייך-מאַטעריאַליסטישער נויט. איך האָב נויטיק געדאַרפט דאָס געלט, מישטיינס געזאַגט, פּופּציק שמאַליאַרעס. צוליב זיי האָב איך פּאַרלוירן מיין דרך-אַרץ פאַר געלט, אַן אָפּשיי וואָס איך האָב במילא קיינמאַל ניט געהאַט אין אַ גרויסער מאָס. די צוויי חדשים וואָס עס האָט גענומען די נסיעה קיין לאַס-אַנדזשעלעס און איבער איין חודש און אַ האַלב אין לאַס-אַנדזשעלעס, בין איך אליין געווען דער שאָופּער. זילבערצווייג האָט ניט צוגעלייגט קיין פינגער און קיין וואָרט. ביים פּאַרן צוריק האָב איך געקראָגן צוויי אַרויסהעלפּער; ניט חלילה צו טרייבן דעם אויטאָ, נאָר צו טרייבן מיך מיט עצות. פון די הינטערשטע זייך-פלעצער האָבן זיי מיך געלערנט ווי צו פירן דעם אויטאָמאָביל, ווי שנעל איך מעג פּאַרן. זיי האָבן דאָס מיר געגעבן אַנצוהערן מיט אַ גרייז-גראַען וויין וועגן פּערד וואָס פּלעגן אַמאַל שלעפּן אַ וואָגן און איצט זיצן זיי ביים רעַדל. יעדע עצה איז באַגלייט געוואָרן מיט אַ דיזערטאַציע.

אויפן צווייטן טאָג אונטערוועגנס, האָב איך זיך פּלוצים, נאָך אַזאַ חכמה/דיקער עצה, געווענדט צו זילבערצווייג מיט אַ שאלה: „סעניאָר זיל-בערצווייג, זאָגט מיר, דערקלערט מיר די פענאַמענאַלע דערשיינונג — קען טאַקע אַ מענטש, וואָס האָט ערגעץ אַמאַל געהערט זינגען אַ חזן, ווערן אַ מבין אויף סימפּאָנישער מוזיק?“

זילבערצווייג האָט זיך אויסגעדרייט צו מיר און מיט אַן ערנסטן טאָן געזאָגט: „צו אייער קלאַץ-קשיה האָב איך צום באַדאווערן נישט קיין תשובה, אָבער איך האָב ערגעץ געלייענט אַ סטאַטיסטיק, און וואָס קען זיין אַ סך מער ראַמאַנטיש ווי סטאַטיסטיק? מען האָט אויסגערעכנט, אַז אויף יעדן גאַלאַן גאַזאַלין פּאַרט מען אָפּ ווייניקסטנס אַכצן מייל און מען לאַדט אויס ווייניקסטנס צען טויזנט ווערטער.

ס'איז אַריבער כמעט אַ שעה און קיינער האָט ניט אַרויסגערעדט קיין וואָרט.

זילבערצווייג האָט מיין טרייבן און פּאַרן אַנגענומען אַן שום פּראַטעסט אָדער עצה. ער האָט קיינמאַל ניט געציטערט ווען איך בין פּאַרקראַכן אין בלאַטעס אָדער זאַמדן, אין שניי אָדער איבער גרודעס און שטיינער. איך האָב בלויז עטלעכע מאָל מיט אַ זייטיקן בליק געזען ווי ער מורמלט עפעס, און איך פּלעג טראַכטן אַז מסתמא בענטשט ער שטילערהייט גומל.

אַ באַצאָלטער אויטאָ-טרייבער דאַרף אויך, אויף אַ לאַנגער נסיעה, זיין

אן אונטערע האַלטער, אַ דערציילער, אַ זינגער. האָב איך טאַקע פאַרצויגן אַ ניגון. נחמה האָט מיר געוואָלט מיטהעלפֿן און צוגעברומט מיט איר קאַלאַראַטוראַ- באַריטאַן, אַבער אַזאַ צאַרע האָט זי באַלד אָפּגעשטעלט מיט אַ באַמערקונג: „יעדער מענטש וואָס אַרבעט מעג פאַרלייכטערן זיין אַרבעט מיט געזאַנג, איר טוט דאָך גאַרניט, טאָ טוט גאַרנישט. די בעסטע געזאַנגען זיינען די וואָס ווערן ניט געזונגען.“

נחמה איז אַנטשוויגן געוואָרן.

זילבערצווייג האָט זיך געפילט געטראַפֿן פֿון אַזאַס עזות. ער האָט זיך אַריינגעמישט: „נחמה איז גראַד אַ פיינע זינגערין. איך האָב געלייענט אירע לידער, אירע פּאָעמעס. זיי זיינען פֿול מיט שטימונג, מיט איינבילדונג און זי מעג זינגען. איך בין זיכער, אַז זי וועט מערקורן ניט אַראַפּפירן פֿון וועג, איך מיין פֿון טאָן.“

נחמה האָט זיך געפילט געשמייכלט פֿון דעם קאַמפּלימענט: „איך דאַנק אייך. צו מיין גרויסן באַדויערן, האָב איך כמעט גאַרנישט געלייענט פֿון אייך, נאָר וועגן אייך און איך ווייס, אַז איר זיינט אַ פּראַליפּישער שריפטשטעלער, און, וועגן מיין זינגען, קען איך בלויז גראַמען. איך זינג ווי אַ שפּאַרבער, אַ טאָן פאַרדאַרבער.“

ביסלעכווייז האָט מען זיך באַקענט. פֿון אַ וואָרט דאָ און דאָרט האָט מען געמאַכט אַ קוואַרט און אויסגעפורעמט אַ געשטאַלט. מיט מיין געזאַנג האָב איך נאָך אָפּגעשניטן פֿיין און איך האָב באַשלאָסן מער ווייניקער צו זינגען און מער דערציילן. „לאַמיר“, האָב איך געזאַגט, „עפעס דערציילן. יעדער מענטש האָט אינטערעסאַנטע עפּיזאָדן, קען אינטערעסאַנטע מענטשן, האָט געהערט וועגן איינעם אַדער אַן אַנדערן. אַט, האָב איך זיך אַנומלטן באַקאַנט מיט אַזאַ מין פאַרשוין. אַ זאַמלער. ער זאַמלט זאַפּינקעס און ער האָט מיט דעם זיך קונה'שם געווען. ער האָט אין זיין קאַלעקציע זאַפּינקעס פֿון באַרימטע פּערזענלעכקייטן, פֿון פּאַליטישינס, שוישפּילער, שריפטשטעלער און אפילו פֿון באַרימטע מערדער. ער האָט מעשענע זאַפּינקעס, גאַלדענע, זילבערנע, לעדערנע, הילצערנע, פּערלמוטערנע, ביינערנע, זאַפּינקעס מיט בריליאַנטן, שמאַראַגדן, פּערל, לאַפּיס-לאַזולי, רובינען...“

„איך קען אים!“ האָט זילבערצווייג פּלוצים אויסגעשריגן, „איך קען אים!“

„וועמען?“ האָב איך מיט פאַרוואַנדערונג געפּרעגט, מחמת מיינ מעשה

איז אינגאַנצן געווען אַן אויסגעטראַכטע.

„רובינען“, האָט ער געענטפּערט. „ער איז אַ משגיח אין אַ סמעטענע-“

פאַבריק.“

„שלאַגט ניט איבער“, האָב איך אים מיט אַ וואונק געבעטן. „הכלל, יעדע

זאַפּינקע האָט געהאַט אַ געשיכטע. דער זאַמלער האָט געהאַט די היסטאָריע

פון יעדער זאָפּינקע און געקאַנט רייזן וועגן זיי גאַנצע שעה'ן. אָבער, כאַטש די מעשיות זיינען געווען אינטערעסאַנט, האָט מען אַ סך מאָל געוואונטשן, אַז אַ זאָפּינקע זאָל זיך אים שטעלן אין האַלדז. . . נאָר איינמאָל האָט געטראָפּן, אַז אַן איינברעכער האָט ביי זיין גנבישער אַרבעט פאַרלוירן אַ זאָפּינקע פון זיין העמד, האָט אַ שפּיר-הונט. . .”

איידער איך האָב פאַרענדיקט דעם עפּיזאָד האָט זיך אַזאַ צאַרע אָנגערופן: „ווען איר וואַלט געהאַט אַ זאָפּינקע אויף די ליפּן, וואַלט געווען אַ סך בעסער. שוין צייט איר זאָלט זיך אָפּשטעלן פאַר אַ רגע. אַט איז אַ גאַזאַלין-סטאַנציע.“ אַן שום פּראַטעסט האָב איך זי אַרויסגעלאָזן פון אויטאָ. מיר זיינען אַלע געווען שטום און זיך בלוז איבערגעקוקט. זינט מיר זיינען אַרויסגעפאַרן, דעם טאָג, איז דאָס שוין געווען דאָס פינפטע מאָל וואָס איך האָב זיך געמוזט צוליב איר אָפּשטעלן. זי פלעגט כסדר לויפן אין פּודער-צימער. מיר האָבן געשוויגן מחמת מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז אירע נירן זיינען ניט אין בעסטן צושטאַנד.

ווען מיר זיינען ווייטער געפאַרן האָט אָנגעהויבן פאַלן אַ רעגנדיג. מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין אַ ביליקן מאַטעל. די מאַשין איז געבליבן אונטער אַ דאָך און מיר זיינען אַריין אין אונדזערע צימערן. זילבערצווייג און איך האָבן געהאַט גענוג צו רייזן און צו באַריידן. מיר האָבן איינגעזען, אַז דער גלות קען בלוז נעמען נאָך זיבן אָדער אַכט טעג און מיר וועלן אַלץ פאַרגעסן אַזוי ווי דעם נעכטיקן פּודער-צימער.

אויפן דריטן טאָג פון דער נסיעה, כדי איך זאָל אויסמיידן די פעמיניס-טישע לעקציעס ווי אַזוי צו פירן דעם אויטאָ, האָב איך, ווען מיר זיינען שוין געווען היפּשלעך אָפּגעפאַרן, געזאָגט: „מיינע ליבע דאַמען, איר דאַרפט ניט האָבן קיין פּערדניין און ניט זיין פאַרדרייפּלט, איך גיב גענוג ניינטונג אויף אַלץ.“

„וואָס, וואָס, וואָס?“ האָבן אַלע איבערגעפרעגט אַזוי ווי אין פּונג.

איך האָב זיי אויפגעקלערט: „וואָס איך זאָג איז אַ פשוטער אָבער ניט אַזאַ פשוטער יידיש. ס'איז אַ מין שפּיל. אַלע ווערטער וואָס האָבן אין זיך אַ נומער ווערן פאַרעהעכערט מיט איין צאָל אָדער פאַרמינערט מיט איינעם. למשל, פון פּערדאַכט, ווערט פּערדניין, פון פאַרצווייפּלט — פאַרדרייפּלט, אַנשטאַט צענשיטערט ווערט ניינשיטערט, במקום אַכטונג ווערט ניינטונג, איר פאַרשטייט?“

„אַה!“ האָט זילבערצווייג געענטפּערט, „איך וועל דעם שפּיל אויסלערנען מיין צווייניקל!“

צום ערשטן מאָל האָב איך דעהערט אַ געלעכטער אין אויטאָ. איך האָב

געוואָרפֿן אַ בליק אין שפיגעלע איבער מיר און אפילו אויף אַזאַס פנים
האַב איך געזען אַ שמייכל.

נחמה איז אַריינגעפאלן: „למאי זאַל איך זאָגן, מיר געפעלט ניט אייער
פינפונג, און אַזאַ צאַרע האָט צוגעלייגט: „דאָס איז ניט קיין פינפונג, נאָר
אַ דרייאונג. קינדערשפּיל.“

„פון אייך איז צווייפאָך ניט אויסצוהאַלטן,“ האָב איך געענטפערט. „איך
וועל שוין פאַרזאָגן אַן עלפטן צו וועלן שפּילן מיט אייך.“ אין נאָך אַ ווייל
האַב איך צוגעלייגט: „געוויינלעך האָט יעדער ייד אַ פעקל, אפילו מערערע
פעקלעך, אָבער קיינער מיט בלוז איין קאַפּ טאָר זיך ניט פאַרגינען דעם
לוקסוס פון האָבן צוויי קאַפווייטיקן.“

זילבערצווייג האָט מיר פּלוצים אונטערגעטראָגן צוויי אַספּירינען.
„מוחל,“ האָב איך אים באַדאַנקט. „צו אַזאַ קאַפווייטיק איז בלוז גוט די
גילאַטין.“

„אַ גילאַטין?“ האָט זילבערצווייג געפרעגט, „וואָס זיינט איר, אַן אַריס-
טאַקראַט?“

„ניין,“ האָב איך אַן אויפגערעגטער צוריקגעוואָרפֿן, „איך בין בלוז אַן
אַרעמער סאַנקילאַט, וואָס ווערט געטריבן צו אַן אויפשטאַנד. איך בין קיינמאַל
ניט געווען קיין מיסאַזשיניסט, אָבער מיך האָט תמיד אָפגעשטויסן אַ פעמי-
ניסטישער קאַזאַק. פע,“ האָב איך אויסגעשריגן, „פע איז די ערשטע זילב
פון פעמיניזם.“

אַזאַ צאַרע האָט דאָס ניט פאַרשוויגן: „פערד איז אויך אַ גוט וואָרט.“
פון נחמה'ן איז נאָך געווען צו דערליידן, נאָר פון אַזאַ צאַרע איז געווען
שווער אויסצוהאַלטן, כאַטש זי איז געווען אויסגעהאַלטן אין איר אומאַנגע-
נעמלעכקייט. וואָלטן די פאַסאַזשירן געווען מענער, וואָלטן באַשטימט געפּלויגן
שאַרפּערע ווערטער אַהין און צוריק, אָבער מיט די צוויי קליענטן פון פּודער-
צימער איז דאָס געווען אַן איינזייטיקער געראַנגל, און איך בין געווען דער
צילברעט. אַזאַ צאַרע איז באַשטאַנען, אַז זי איז אַ וועגעטאַריאַנערין, נאָר פון
גריזשען סיי זיך און סיי אַנדערע איז זי גיכער געווען אַ קאַניבאַל. זי איז
באַשטאַנען, אַז איך בין פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די שאַסייען, פאַר דעם וועטער,
פאַר די רעסטאָראַנען און פאַר די ניט-סאַניטאַרע פּודער-צימערן.

„איר מעגט,“ האָב איך איר אויפן פערטן טאַג פון דער נסיעה געזאָגט,
„אַביסל ווייניקער פּודערן.“

איך האָב באַלד חרטה געהאַט אויף מיין שאַרפֿן אויסברוך, אָבער פאַר-
פּאַלן. פאַר שוואַכע נירן איז אַזאַ נסיעה אַן אָפּקומעניש. אַן אויטאָ האָט ניט
די באַקוועמלעכקייטן פון אַ באַן-וואַגאָן און איך בין געווען זיכער, אַז זי האָט
ניט פאַרמאַגט דאָס געלט וואָס עס קאַסט אַ באַן-בילעט. זי איז געווען פּרוסט-

רירט פיזיש און פינאנציעל און האָט זיך אָפנים גענויטיקט אויסצוגיסן איר פאָרווייטיקט האַרץ אויף עמעצן, און איך בין עס געווען דער עמעץ. אויך דער פּערטער טאָג איז אַריבער אָן שום שטרויכלונגען. מיר האָבן זיך אָפגעשטעלט נעבן אַ מאַטעל און איבערגעשלאָפן. זילסבערצווייג און איך האָבן תמיד געהאַט וועגן וואָס צו ריידן. באַזונדער זיינען אונדזערע געשפרעכן געווען מערסטנס וועגן טעאַטער. דאָס האָט סוף-כל-סוף נחמה'ן אַרויסגעבראַכט פון די כלים: «ס'איז מאַדנע, איר זיינט דאָך אינטעלעקטואַל, מענטשן מיט ערוידיצע, שריפטשטעלער, קינסטלער, האָט איר ניט קיין אַנדער טעמע הויך טעאַטער?»

זילבערצווייג האָט זיך אויסגעדרייט צו איר מיט אַ שמייכל: «איך דאַנק אייך אין אונדזער נאָמען פאַר אייערע קאָמפלימענטן. וויסט איר, נחמה טייערע, אַז פּאָעזיע האָט אַ גאָר אַ נאָענטע שייכות מיט טעאַטער? פון די גריכן ביז היינטיקן טאָג האָבן דיכטער געשריבן וועגן טעאַטער און פאַר דעם טעאַטער. ניין, מיר זיינען ניט בלינד און זען וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט. מיר קענען זען די נויטן און ליידן פון די וואָס האָבן גאַרנישט און ווייניקער, און מיר קוקן אַראָפּ אויף די וואָס שטייען פון אויבן און האָבן אַלץ. אָבער פונקט ווי יידן זיינען אייגנאַרטיק אין אונדזער וועלטל, אַזוי זיינען אויך מיר טעאַטראַלן אַנדערש. אַט, למשל, פאַרמאָגן מיר אַ שלל מיט טאַלעראַנץ און הערן זיך צו ווי איר, פרויען, רעדט תמיד וועגן קליידלעך, קינדער-האַבן, שוואַנגערשאַפט, קאַכן, באַקן, פּריזורן, פּראַלעטאַריאַט, רעוואַ-לוציע. מיר מענער הערן זיך צו, צי מיר זיינען פאַראינטערעסירט אָדער ניט, אָבער מיר זיינען טאַלעראַנט. אַזוי וואַלט אויך געדאַרפט זיין אייער באַציאונג צו אונדז, פריי פון צענזור. אַ פּילאָזאָפּיע וואָס לערנט אונדז צו זיין טאַלע-ראַנט אַפילו צו די וואָס ווייסן ניט פון דעם.

נחמה האָט נישט געענטפערט, נאָר געשמייכלט, אָבער אַזאַ צאַרע האָט געזאָגט: «אַ פּיינע לעקציע, וואָס איך וואַלט זיכער ניט געגאַנגען הערן, ווען איך וואַלט געהאַט אַ ברירה.»

מיר זיינען אַריינגעפאַרן אין אַ גאַס-רעגן. עס האָט ממש געגאַסן מיט צעבערס. אַזאַ צאַרע האָט איבערגעריסן די שטילקייט: «אפשר וואַלט מען געקאַנט זיין טאַלעראַנט און אויסרעזשיסירן עפעס צו באַשיצן אונדזערע זאַכן פון רעגן?»

איך בין געווען זיכער, אַז די צעראַטע סחורה וועט ניט דורכלאָזן קיין טראָפן רעגן צו די פעק און רענצלעך און האָב געזאָגט: «פאַראַן זיינען צוויי מעגלעכקייטן: דאָס ערשטע איז, מיר זאָלן אַלץ אַריינגעמען דרינען און זיך אַרויסלייגן פון דרויסן. די צווייטע איז, מיר זאָלן צוריקברענגען דעם חודש אויגוסט און פאַרטרייבן סעפטעמבער.»

וואָס ווייטער מיר זיינען געפאָרן, אַלץ שטאַרקער איז געוואָרן דער רעגן. די בליצן האָבן געהאַט זייערע שטענדיקע מוזיקאַלישע דונער־באַגלייטונג, כאַטש ווייט, ווייט אין דער ווייטקייט. מיר האָבן זיך שוין געפונען אין נעבראַסקאַ. פּלוצים האָב איך זיך געמוזט אָפּשטעלן הינטער אַ רייע פון הונדערטער אויטאָמאָבילן, וואָס זיינען געשטאַנען פון פּאַרנט מער ווי איין פוס טיף אין וואַסער, וואָס דער טייך נעבראַסקאַ און דער רעגן האָבן אויס־געגאַסן איבערן שאַסיי.

איך האָב געוואוסט, אַז אין געפּעק געפינט זיך ס'גאַנצע האָב און גוטס פון מיינע פּאַסאַזשירן, סיי אויך אַ צאַל לעקסיקאָנען. דאָס האָט מיר נישט געגעבן קיין רו; וואָס טוט מען? איך האָב געוואָרפן אַ ווייטן בליק אויף די אָפּגעשטעלטע אויטאָס און האָב ניט געזען עמעצן אַנקומען פון דער לינקער זייט אַנטקעגן. אַ רגע בלויז האָב איך באַטראַכט די לאַגע און באַשלאָסן... איך האָב פּאַרדרייט די רעדער לינקס צו דער פּרייער זייט און גענומען פּאַרן... פּאַמעלעך, לאַנגזאַם, קיין טראַפּן זאָל פון אונטן ניט פּאַרנעצען דעם מאַטאַר. זילבערצווייג האָט געשוויגן, נאָר די פּרויען האָבן שטיל געקרקעכט... זיך צוגעהאַלטן און געציטערט... אַן ווערטער געקרקעכט... מער ווי צוויי מייל אין וואַסער האָב איך געטריבן דעם אויטאָ, מעסטנדיק מיט די אויגן די טיפּקייט לויט די אויטאָמאָבילן פון דער רעכטער זייט... איך האָב אויך באַמערקט די פּנימער פון אַנדערע טרייבער און פּאַסאַזשירן וואָס זיינען געזעסן אין די אויטאָס און געגאַפט, און אפשר באַוואונדערט מיין אויפטו, אַדער מיין חוצפה און געוואַגטקייט. אַן אַנגעשטרענגטער האָב איך ווייטער געטריבן, כאַטש מיינע נערוון זיינען געווען אַנגעצויגן צום פּלאַצן. דער רעגן האָט ניט אויפּגעהערט, דאָס האַרץ האָט ביי מיר האַסטיק געקלאַפּט, טאַמער חלילה בלייב איך שטעקן. דער וועג איז ניט אַזוי גלייך ווי אַ לאַקשנברעט, טאַמער איז ערגעץ פּאַראַן אַ צעשפּאַלטענער איבערברוך, אָבער איך האָב זיך מער ניט געטאַרט אונטערגעבן, נאָר בין ווייטער געפּאַרן און צום סוף האָט זיך דער שאַסיי געהויבן און איך בין אַרויף אויף אַ יבשה, אַ נאַסע יבשה, נאָר אַרויס פון דעם פּאַרפלייצטן וועג.

איך האָב פּרייער אָפּגעאַטעמט, נאָר בין אַריין אין אַ ים פון געצאַמטער היסטעריע. ביידע פּרויען האָבן זיך צעלאָזן מיט אַ ניאַגאַראַ פון אַכצען, קרעכצן, יאַמערן און קלאַנגן. פּלוצים, אין טומל, האָב איך דערזען אַ מאַטעל מיט אַ דאָך פאַר אויטאָמאָבילן און בין אַרונטערגעפּאַרן, באַשטעלט צוויי צימערן און אויף שנעל גענומען אויפּפאַקן און אויפּבינדן די נאַסע שטריק אַרום דעם געפּעק און ביידע פּרויען האָבן אויפּגעכליפּעט מיט אַ קרעשטשענ־דאָ: „וואָס האָט איר געטאַן? איר האָט געשטעלט אונדזער לעבן אין סכנה און איצט, זעט, זעט, אַלץ איז דורכגעווייקט, נאָר עס אַוועקצואוואַרפן!“

זילבערצווייג האָט געוויזן די דורכגענעצטע לעקסיקאָנען. „גיט אַ קוק,“ האָט ער געזאָגט צו זיי און צו מיר, „זעט ווי די ביכער זיינען. אָבער איך האָב ניט קיין שום טענה צום טרייבער. ער איז ניט גאָט. ער האָט דעם רעגן ניט באַשטעלט. פאַרקערט, ער איז משה, וואָס האָט אונדז אַריבערגעפירט דעם ים. וואָס עס איז געשען איז ניט מחמת ער האָט דאָס געוואָלט. אַז מען קען ניט שמעקן קיין פולווער, טאָר מען ניט גיין אין וואַלד אַרײַן.“

איך האָב געשטיקט אין זיך מיין וויי און פאַרביסן געשוויגן. איך האָב צענומען מיין אייגענעם באַגאַזש, וואָס האָט אויסגעזען ווי נאַר-וואָס אַרויס פון אַ מקווה. איך האָב ווילד גענומען אַלץ וואָרפן אויף דער ערד און כדי ניט ווערן צעפלאַצט האָב איך זיך צעשריגן: „נאַט, טרעט אויף מיר, טרעט אויף מיין אייגנטום. טאַנצט אַ מצווה-טענצל, באַגיסט זיי מיט טרערן, זידלט, שילט, יאָמערט, וויינט. ס'איז עק וועלט. איך בין אַ רוצח, אַ גולן, לינטש מיד, וואָס נאָך ווילט איר? אַה! איך... דעם ראַסקאַש פון דער נסיעה וועל איך גע-דענקען מיין גאַנץ לעבן!“

איך האָב אינגאַנצן געהאַט פאַרלוירן דעם קאָנטראָל איבער זיך. איך בין געווען צופרידן וואָס די מיידלעך האָבן מיד מער ניט געטשעפעט.

זילבערצווייג האָט געזוכט מיד צו באַרואיקן: „איך וועל דאָס דערציילן אייערע צווייניקלעך. קומט, לאָמיר אַריינגיין אין אונדזער צימער.“

מיין האַרץ איז מיר געווען פאַרקלעמט פון צער איבער דעם פאַרלוסט וואָס די פרויען האָבן געהאַט. „ס'איז מיר אַ גרויס רחמנות אויף זיי,“ האָב איך אים געזאָגט אין צימער. „דלות האָט זיי געטריבן פון ניו-יאָרק און איצט צוריק. זיי זיינען אַרעמע אַרבעטער-מיידלעך. זייער אַרעמקייט דערדריקט מיד. די פאַר קליידלעך און בלוזקעס זיינען זייער גאַנצער פאַרמעגן און וואָס קען איך טאָן פאַר זיי?“

„טוט זיך אָן אַ מעשה,“ האָט מיר זילבערצווייג געטאָן אַ קניפּ אין בעקל. „איך ווייס, איר האָט גרויס עגמת-נפש פון זייער שאַדן, אָבער איר דאַרפט אויך רחמנות האָבן אויף זיך. לייגט זיך צו אַביסל און איך וועל דערווייל אַרויס אין דרויסן אויפזוכן אַ מנין צו בענטשן גומל.“

כאַטש איך בין געווען מיד און אויסגעשעפט, האָב איך נישט געקאָנט אַנטשלאָפן ווערן.

„סאַנטשאַ מערקור,“ האָט זילבערצווייג מיט אַ שוישפילערישער פּאַזע צו מיר געזאָגט, „איך אייער האַר און מייסטער ר' זלמן דאָן קיכאַט דע לאַ מאַנטשאַ, באַפעל איר זאָלט שלאָפן.“

זיין אינטאַנאַציע, איז מיר פּלוצים איינגעפאַלן, איז אפשר געווען די-זעלבע וואָס ער האָט מיט יאָרן צוריק אין לאַדזש גענוצט צו שפּילן די ראַל „אַסוואַלד“ פון „די גייסטער“ און איך האָב זיך שטאַרק צעלאַכט. דער

געלעכטער האָט געווירקט ווי אַ סעדאָטיוו — איך בין איינגעשלאָפֿן און אָפּגעשלאָפֿן צוועלף שעה.

אַ שטאַרקער קלאָפּ אין טיר האָט מיך אויפגעוועקט. זילבערצווייג איז געשטאַנען נעבן מיין בעט מיט אַ טעפעלע הייסע קאַווע, וואָס ער האָט געבראַכט פון מאַטעל-רעסטאָראַן. ער האָט אויך געבראַכט פרישע ברויט, פרוכטן און אייער. אַלע זאַכן פון געפעק זיינען געווען צעשפרייט איבער די בענקלעך, טיש, בעטן און קאַמאַד. אַ ווייל שפעטער איז נחמה אַריינגעקומען מיט אַ טאַפּ, וואָס זי האָט מיטגעפירט. זי האָט דעם טאַפּ אָנגעפילט מיט וואַסער, אַהין אַריינגעלייגט די אייער און אַוועקגעשטעלט צום קאַכן. ס'איז געוואָרן פריילעך, מחמת די שטימונג אָפילו ביי די מיידלעך האָט זיך געביטן. מיר האָבן גענומען אַלץ אויסגלייכן, איינפאַקן און אַרויסטראַגן צום אויטאָ. איך האָב אַלץ פאַרבונדן און איינגעאַרדנט. מער ווי אַ שעה איז אַריבער, און איך האָב זיך פלוצים געכאַפט וועגן די אייער אין טאַפּ. איך בין שנעל אַריינגעלאָפֿן אין צימער און אַלע דריי נאָך מיר.

אַן אומדערטרעגלעכער ריח האָט זיך געטראָגן. איך האָב פאַרדרייט דעם פייער און דערזען אַ ליידיקן טאַפּ, אינגאַנצן פאַרברענט. אַלע האָב אַריינגע-קוקט אין טאַפּ און זיך איבערגעפרעגט: „וואָס איז געשען מיט די אייער?“ דער ריח פון פאַרברענטער אייער-שאַלעכץ איז געווען שוידערלעך. מיר האָבן אַלע אָנגעהויבן זוכן און נישטערן: „אַ מיסטעריע, בלויז איין גאַט אין הימל ווייסט דעם סוד!“

זילבערצווייג האָט פלוצים אויסגעשריגן און געוויזן מיט די פינגער צו דער סטעליע: „אַט דאַרט שטעקט אונדזער מיסטעריע!“ אַ גרויס געלעכטער האָט אויסגעבראַכן און אָפילו אַזאַ צאַרע האָט זיך געהאַלטן ביי די זייטן לאַכנדיק. זילבערצווייג האָט מיט ערנסט באַמערקט: „אַט אַפנים צישן היינט און נעכטן איז מיר קלאָר געוואָרן דער פּסוק 'מי במים ומי באש'...“

איך האָב ניט געוואָלט דערמאָנען וועגן דעם וואָס ס'האָט זיך אָפּגעשפילט נעכטן, און האָב געזאָגט: „מיר דאַרפן ניט זוכן קיין פירושים. וואָס איך וואָלט געוואָלט וויסן איז דעם כעמישן פּראָצעס וואָס האָט געמאַכט די אייער פליען צו דער סטעליע.“

מיר זיינען אַריין אין אויטאָ און געפאַרן ווייטער. מיר האָבן אַלע געלאַכט. נחמה האָט די ערשטע אויפגעהערט לאַכן און האָט געזאָגט: „איך ווייס גאַר-נישט וועגן כעמיע אָדער פיזיקס, חוץ וואָס מיין מאַמע האָט מיר געוואָרנט, אַז ביים קאַכן וואַסער זאל איך ניט פאַרברענען דאַס טעפל. היינט איז דאַס געשען.“

דער שאַסיי איז געווען טרוקן, קיין סימן ניט פון געכטיקן שטורעם,

וואָס איז פאַרשוואונדן ווי מיין נעכטיקע היסטעריע. מען האָט צו מיר מער ניט געשיקט קיין שום פאַרוואורף, אָדער אַפילו נישט די מינדסטע עצה. מיר האָבן אַפנים איינגעשלונגען דעם ענין טאַלעראַנץ. אָן זיך צוזאַמענריידן האָבן מיר אַלע גענומען רופן אַזאָ צאַרע מיט איר אמתן נאַמען. געשען איז דאָס צוליב איר געלאַסענער באַמערקונג: „מיר האָבן נאָך מולדיק אַפגעשניטן צוליב מערקור'ס געוואַגטייט. מיר זיינען אַרויס מיט גאַנצע ביינער און בעבעכעס און ניט אַלץ איז פאַרלוירן געגאַנגען.“

דאָס פאַרן די לעצטע פיר טעג האָט אונדז געגעבן אַ געלעגנהייט מיר זאָלן זיך בעסער פאַרשטיין.

מייע מצחבות זיינען געווען פאַרנומען מיטן אַריינפאַרן קיין ניריאַרק. פון די יידישע צייטונגען, וואָס מיר האָבן געקויפט אין גרעסערע שטעט, האָב איך זיך דערוואוסט, אַז די פרעמיערע פון „יאָשע קאַלב“ אין יידישן קונסט-טעאַטער וועט פאַרקומען גאַר אין גיכ. וואָס וועל איך טאָן אין ניריאַרק? אויב ניט אין יידישן קונסט-טעאַטער — וואָס ווייטער?

דער נייט-געשריבענער אַפמאַך מיט זילבערצווייגן האָט זיך פאַרענדיקט, אָבער אונדזער פריינטשאַפט איז שטאַרקער געוואָרן. מיין אינטערעס אין זיין אַרבעט, אַרויסצוגעבן דעם לעקסיקאָן, איז געוואָרן באַשטימטער. מיט באַוואונ-דערונג האָב איך באַטראַכט דעם דאָן קיכאַט, אַנערקענט זיין ערנסט, זיין עקשנות, באַנומען זיינע מאַטעריישן און בין געווען צופרידן מיט מיין קליינער מיטהילף.

מיר זיינען אַנגעקומען קיין ניריאַרק. איך האָב די פרויען צוגעפירט זייערע וואוינונגען, אַוועקגעפירט זילבערצווייגן צו זיין היים אויף סעקאַנד עוועניו. מיט מיין באַגאַזש אין אויטאָ האָב איך זיך געלאָזט צום קאַפע ראַיאַל, וואָס האָט זיך געפונען קעגנאיבער דעם יידישן קונסט-טעאַטער, און איידער איך האָב באַוויזן אַריינצוגיין אין קאַפע, האָב איך דערהערט אַ קול: „מערקור!“ איך האָב זיך אויסגעדרייט און דערזען לעאַן האַפמאַן, וואָס האָט צו מיר געשריגן: „מערקור, וואו גייסטו? מר. שוואַרץ וואַרט אויף דיר!“ איך בין אַריין אין יידישן קונסט-טעאַטער.

מזלדיק, גוט און וואויל איז
דעם וואָס טוט נאָך זיין יכולת.

לאַנויר תפילה טאָן

(סאַטירישע פאַראַדיע אויף קריסטלעכער תפילה)

פאַראַן אַ וואָך פון „ברודערשאַפט“,
מיט זיסינקע רייד פון לאַקריץ-זאַפט,
און איד, פאַרוואונדערט און פאַרגאַפט,
פרעג, צי מיינט מען דאָס געוויסנהאַפט ?

שענק אונדז, אַ, גאַט,
אין היינטיקן טאָג,
אונדזער טעגלעכן ייד !
ניט עפן די טויערן
ער זאַל אַנטרינען.
ניט גיב אים קיין קראַפט
דעם מוט צו געפינען.
ניט בלאַז אין אים אויף
דעם ווילן און דעם פלאַם,
ווידער אַריבערצושפּאַנען
די מדבר און דעם ים.

שענק אונדז, אַ, גאַט,
אין היינטיקן טאָג,
אונדזער טעגלעכן ייד !
ווענד אָפּ זיינע פיס
פון די גלייכע וועגן,
וואָס פירן אים אַהיים.
שיק שטורמען אַנטקעגן
אים, דיין צאָרן אַנטפלעק,
דערהאַלט אים ביים לעבן
מיט ציטער און שרעק.

שענק אונדז, אַ, גאַט,
אין היינטיקן טאָג,
אונדזער טעגלעכן ייד !
האַלט אים פון אַלעמען פרעמד,
אַפגעריסן,

דיין האַס צו אים איז
פאַר אונדזער געוויסן
אַ פימן, דו האַסט
אונדזער תפילה דערהערט.
הויב אויף איבער אים
דיין גליענדע שווערד!

שענק אונדז, אַ, גאַט,
אין היינטיקן טאַג,
אונדזער טעגלעכן ייד!
ער איז אונדזער ציל,
אויף וועמען מיר וואַרפן
גיפטיקע פיילן;
ער איז דער שטיין,
אויף וועלכן מיר שאַרפן
אונדזער פאַרברעכן, אונדזערע זינד,
אינטריגעס, מלחמות,
אַמאָל און אַצינד.

שענק אונדז, אַ, גאַט,
אין היינטיקן טאַג,
אונדזער טעגלעכן ייד!
לאַז אים פאַרזייען
מיט שווייס פון זיין שטערן,
כדי מיר זאָלן שניידן
און זאַט זיך דערנערן
מיט בלוט פון זיין האַרץ,
זיין גייסט וואָס שאַפט,
זיין מח און זיין גלויבן,
זיין בטחון און קראַפט.

שענק אונדז, אַ, גאַט,
אין היינטיקן טאַג,
אונדזער טעגלעכן ייד!
מיר זאָלן זיך וואַשן
אין זיינע טרערן;

מיר ווילן זיין מאַרד,
געקרעפטיקט צו ווערן;
פון אייביקער קנעכטשאַפט
אים קיינמאַל ניט באַפריי, —
און מיר וועלן זיך לויבן,
דיר דינען געטריי.
שענק אונדז, אַ, גאַט,
אין היינטיקן טאַג,
אונדזער טעגלעכן ייד!

אַרײַנגעפאלן

וְךָ זֹמֶר, 1914, ווען איך בין נאָך ניט געווען קיין פולע זעכצן יאָר אַלט, האָט די ערשטע וועלט-מלחמה שוין גע-פלאַקערט. אין לעמבערג, די שטאָט וואו איך בין געבוירן, איז אָנגעפירט געוואָרן אַ געיעג אויף „שפּיאַנען“ און צענד-ליקער אוקראַינער „מאַסקאַפּילן“, אַזוי האָט מען געשמועסט,

זיינען אָן וועלכן ניט איז משפט דערשאַסן געוואָרן.

הונדערטער טויזנטער עסטרייכישע סאַלדאַטן פון אַלע פּראָווינצן און פון אונגאַרן האָבן דורך לעמבערג מאַרשירט צום רוסישן פּראָנט. גאַנצע רעג-מענטן באַטאַליאָנען פון אינפאַנטעריע, באַלאָדן מיט אָנגעפּילטע טורניסטערס, מיט באַיאָנעטן אויף די ביקסן. ביי די זייטן קאַנטינען און לאַפּעטעס, צו גראָבן שווצגראַבנס אַדער קברים. די מיט שטיינער געפלאַסטערטע גאַסן האָבן אָפּגעהילכט פון די זעלנערישע שטיוול-טריט און פון די פּאַדקאַוועס פון בריגאַדעס קאַוואַלעריע, דראַגאָנער, אולאַנער און הוואָרן. פּאַרטויבנדיק איז געווען דער קראַך און געבראַזג פון די רעדער פון באַטעריעס פון פעלד-קאַנאַנען, האַוואַיצערס און פון שווערער אַרטילעריע, טאַבאָרן פון פּראָוויאַנט-זענענער, פעלד-קיכן און לאַזאַרעטן. אַלץ האָט זיך געצויגן צום פּראָנט, געפירט פון הויכע און נידעריקע ראַנג-אַפיצירן, וועלכע זיינען געריטן אויף ספּריטנע פּערד, וואָס האָבן אָפּט געהירושעט, ווי צעטומלט און דערשראָקן פון עפעס וואָס איז פאַר זיי געווען אומפאַרשטענדלעך. אַלע זיינען געווען אין גרינלעך-גרויע מלחמה-אונטערמען, אפילו די מיליטערישע קאַפּעליעס און די אינסטרומענטן זיינען געווען פון גרינלעך-גרויען קאַליר, צו פּאַרדעקן דעם גלאַנץ. די אַרמיי האָט זיך ניט אָפּגעשטעלט אין לעמבערג און האָט אָן געזאָנג דורכמאַרשירט, די קאַפּעליעס האָבן ניט געשפּילט, נאָר מאַרשירט אין מילי-טערישן ריטם: קלאַפּ, קלאַפּ, קלאַפּ, דורך דעם גאַנצן טאַג, פון גאַר פרי ביז איצט אַרום פיר נאַכמיטאַג און קיין סוף האָט זיך נישט געזען... מען האָט זיך געצויגן צום פּראָנט, כדי דאַרטן צו לערנען דעם שונא דרך ארץ, זיך אַפּרעכענען מיט פּאַניען דערפאַר וואָס ער האָט געהייסן דערשיסן דעם קרוינפּרינץ פּראַנץ פּערדינאַנד אין סאַראַיעוואָ... לערנען בלוק מיט די חוצפּה-דיקע סערבן פאַר זייער פּאַדערן... איך ווייס אַליין ניט וואָס... איך בין געשטאַנען אויף דער זאַמאַרסטוינאַווסקאַ גאַס, קעגנאיבער דער „יאָן סאַביעסקי פּאַלקס-שולע“, וואו איך האָב געלערנט.

ס'איז געווען אַ זוניקער טאַג, אָבער ניט קיין הייסער. די טראַטאַרן פון

בידע זייטן גאס זיינען געווען געדיכט מיט מענטשן. א צאל שוין הייזעריק פון שרייען „הורא!“ ... איך האָב ניט מיטגעשריגן, איך האָב גאָר געטראַכט וועגן ווערן אַ קייער און קעניגלעכער העלד ... מיר איז ניט געווען געפעלן וואָס מיין חבר, הערש האַרט, האָט זיך פרייוויליק אָנגעשלאָסן אין פּוילישן לעגיאָן ... ער איז דאָך ניט געווען קיין אַסימילאַטאָר ... אָבער עפעס האָב איך עס ניט געקאָנט באַנעמען ... מיין משפּחה האָט דעמאָלט געוואוינט אויף בערקאָ יאַסעלאָוויטשאַ גאַס, אַ נאָמען נאָך אַ פּויליש-יידישן פרייהייט-קעמ-פער ... וועגן מיין ווילן צו ווערן אַ פרייוויליקער סאַלדאַט, האָב איך באַשלאָסן צו באַראַטן זיך מיט מיין שוועסטער מאַליע.

ווען איך בין אַהיימגעקומען האָט מיך מיין טאַטע געפרעגט: „וואו ביזטו געווען אַ גאַנצן טאָג? ס'איז מלחמה און מען טאָר ניט אַרומוואַנדלען גלאַט אין דער וועלט אַריין. דו מעגסט איינזיצן אין דער היים און לייענען אַ ביכל אָדער חזון אַ בלאַט גמרא. ס'עט דיר אסור שאַטן.“

**
|*
**

מיין טאַטע, מנחם מענדל מערקור, וועמען מען האָט גערופן „ר' מענדעלע ריטינער“, איז גאַרניט געווען קיין ריטינער (ראַהאַטיז), אַ קליין שטעטל פון וואַנען מיין מאַמע, הודיע, איז געקומען. ער איז געווען אַ בושעזשאַנער, נאָר מחמת ער האָט חתונה געהאַט און זיך באַזעצט אין ריטין, האָט מען אים אין לעמבערג גערופן: ריטינער.

אויסגעזען האָט ער ווי אַ משכיל מיט אַ ציכטיק געקעמטער באַרד, אַ באמת שיינער ייד, אָנגעטאָן אין אַ לאַנגן איבערציער, אַ ווייס העמד, געפרעסטע הויזן און גלאַנציק-אַפּגעפּוצטע שיך. שבתים און יום-טובים פלעגט ער זיך אַנטאָן אין אַ זיידענער קאַפּאַטע (בעקעשע) און אַ שיינעם קאַסטבאַרן שטריימל. די יאַרמולקע איז קיינמאַל ניט אַראָפּ פון זיין קאַפּ, חוץ אין מקווה, וואו ער פלעגט מיך מיטנעמען יעדן פרייטיק נאַכמיטאָג. די יאַרמולקע האָט קיינמאַל ניט אַרויסגעשטעקט פון הינטער דעם קאַפעלוש. צום שלאָפן פלעגט ער אַנטאָן אַן אַנדער יאַרמולקע. ווינטערצייט פלעגט ער טראָגן אַ טייערן פּוטער-נעם טולפּ און בויקע (קוטשמע) פון דעמזעלבן פּוטער ווי דער קראַגן.

אַ גוטער און ליבער מענטש און בעל-צדקה איבער זיינע כוחות, איז ער דערפאַר געווען חשוב ביי אַלעמען. אין דער „חדשים“-שול האָט ער געהאַט אַ זייטיקע „שטאַט“ אין מזרח, די ערשטע ביי די טרעפן צום אַרון-קודש. ער האָט גע'ש'מ'ט ווי איינער פון די אָנגעזעענסטע באַלעבאַטים און זיך פאַרדינט דעם שם צוליב זיין צוואַמענקלייבן יעדן פרייטיק צו נאַכט פון צען ביז צוואַנציק אורחים-אַרעמעלייט. ער האָט אַראָפּגענומען אַן עול פון די אַנדערע

באַלעבאַטיס, וואָס האָבן בלויו גענומען איינציקע אורחים, ווי אַ כלל איינגע-
וואַנדערטע אַרעמעלייט פון גאַליציע און אַפילו פון איבער דער גרענעץ...
איך האָב זיך אַ סך מאָל געוואונדערט פון וואַנען און פאַרוואָס קומען אַזויפיל
אַרעמעלייט? ... קיין ענטפער האָב איך ניט געהאַט, נאָר מיר פלעגט בלויו
ערגערן וואָס אויף מיין מאַמעס פלייצעס איז אַרויפגעלייגט געוואָרן דער עול
צו שפייזן די צוויי מנינים יידן פרייטיק צו נאַכט און שבת נאָכן דאַווענען,
אויך דאָס הויזגעזינד, כאַטש אין אונדזער הויז איז תמיד געווען אַן אַרעמע
קרובה אַרויסצוהעלפן (מיר האָבן ניט ליב געהאַט דעם נאַמען, דינסט).

מיין טאַטע און מאַמע: מנחם־מענדל ריטינער־מערקור און חודיע מערקור

ווי דער מנהג ביי חסידים איז תמיד געווען אַ ווייבערישער טיש. ביי
אַ לאַנגן טיש מיט די אורחים איז מיין טאַטע געזעסן אויבנאָן, און ביי ביידע
זייטן זעבן אים, איך און מיין שוואַגער מרדכי, אַ פאַרברענטער בעלזער חסיד
און גרויסער למדן. איך פלעג יעדן פרייטיק צו נאַכט זינגען זמירות און עס
האַבן אַרויסגעהאַלפן מיין טאַטע און שוואַגער.

מיין מאַמע האָט קיינמאָל זיך ניט באַקלאַגט אויף איר דאָליע. דעם טאַטנס

וואָרט און פאַרלאַנג איז געווען ווי אַ געזעץ. זי האָט אַלץ אַנגענומען באהבה, אַן שום מורמלעניש אָפילו.

ביים באַזעצן זיך אין לעמבערג, איז מיין טאָטע, צוליב זיין קענטעניש פון דער דייטשער שפראַך, געוואָרן אַ ווינקלשרייבער און נאָכדעם אַן אַסעקור־ראַציע־אַגענט, דער איינציקער פאַרטרעטער פון אַ ווינער פירמע. ער איז געווען פאַרמעגלעך, אָבער ניט קיין נגיד. ער פלעגט אַרומפאַרן צוליב געשעפטן איבער גאַליציע און אָפט זיך אַריינגעכאַפט קיין ווין. ער פלעגט שטאַלצירן און זיך גרויסן פאַר פריינט און קרובים פאַר מיין שרייבן יידישע בריוו (צו מיינע ברידער אין אַמעריקע), נאָר רודפֿין פלעגט ער מיר פאַר לייענען יידישע ביכער און ער האָט אָפילו איינמאַל צעריסן אַ בוך. דייטשע און פוילישע ביכער האָב איך געמעגט לייענען, אָבער ניט קיין טריף־פסול. אַ צאַל פון מיינע חברים פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, זיין פון חסידישע עלטערן, האָבן אויך געהאַט דיזעלבע צרות וועגן יידישע ביכער. איך האָב אַ סך מאָל פראַטעסטירט קעגן דער אויפפירונג, אָבער עס האָט מיר ניט געהאַלפן. ״ווי אַזוי קען איך זיך לערנען שרייבן שיינע בריוו, אַז דו לאַזט מיך ניט לייענען קיין יידישע ביכער?״

״דו קענסט לייענען דאָס טאַגעבלאַט,״ האָט ער געענטפערט, אָבער ניט די נאַרישע אַפיקורסישע ביכער וואָס טרייבן בלויז צו ציציליום, ציוניזם און צו שמד.״

מחמת מיין גרויסער, טיפער ליבשאַפט צו אים האָב איך אויסגעמיטן וויכוחים. איך האָב שוין עטלעכע יאָר ניט געטראָגן קיין פיאות און עס איז מיר נאָך גוט געלעגן אין טעם די קריגערייען צוליב דער האַנדלונג, אָבער סוף־כל־סוף האָב איך געוואונען.

מיין שוועסטער מאַליע איז געווען די אינטעליגענטקע אין דער משפחה, און די איינציקע ניט חתונה־געהאַטע. זי וואָלט שוין געווען געקאַנט חתונה האָבן, אָבער די שידוכים וואָס מען האָט איר גערעדט, זיינען איר ניט געווען צום האַרצן. זי פלעגט אָפמאַלן יעדן בחור, וואָס איז געקומען זי אַנקוקן, און פאַר טאַטע־מאַמע איבערגעבן פאַרוואָס ער געפעלט איר ניט. מיין טאָטע פלעגט מיט איר ניט איינשטימען און מיין מאַמע פלעגט שווייגן, און טאַקע מיט איר שוויגעניש זי אַרויסנעמען פון אַ פאַרלעגנהייט, ווען דער טאָטע פלעגט צושטיין, כדי צו באַווייזן אַז זי איז נישט גערעכט. האָב איך תמיד געהאַלטן מיט דער שוועסטער, דערפאַר וואָס איך האָב זי ליב געהאַט, און אויך מחמת זי האָט מיר פאַרשטאַנען. בלויז איינמאַל האָב איך געהאַט אַ מין צוזאַמענשטויס מיט איר. געשען איז דאָס ווען זי האָט צעריסן מיינע פוילישע פינף־גרייצערדיקע ניק קאַרטער דעטעקטיוו־מעשיות; איך האָב איר גע־זאָגט אַז זי איז אַן אינקוויזיטאַרשע, אָבער אויפן צווייטן טאַג האָט זי מיר

געבראכט ביכער פון קאנאן דאָיל אין פויליש און עטלעכע ביכער פון קארל מעי אין דייטש, וועגן קעמפערנישן לעבן פון די צפון-אַמעריקאַנישע אינדיאַ-נער און זייערע שלאכטן מיט די ווייסע אַריינדרינגער. זי פלעגט מיך אָפט מיטנעמען אין פוילישן טעאַטער, צו דער אָפּעראַ און צו דראַמעס. איך האָב שוין דעמאָלט געהאַט איבערזעצט פון פויליש אויף יידיש די ווערטער פון דער אַריע וואָס אליעזר זינגט אין האַלעווי'ס „די יידין“. שוין דעמאָלט בין איך אויפגעצאָרנט געוואָרן פון דער פאַרשטעלונג „דער סוחר פון ווענעדיג“. איך האָב ניט געוואָגט האָבן טענות קעגן שעקספירן, אָבער זיין ייד שאַלאַק איז מיר געווען דערווידער. „אפשר“, האָב איך איר געזאָגט אויפן וועג אַהיים, „זיינען אין ווענעדיג די ייִדן אַנדערש, אָבער די ייִדן וואָס איך קען זיינען ניט אַזוי. אמת, ייִדן זיינען פּיאַיק אויף נקמה, אָבער ניט אַזוי אַכזריות'דיק און אידיאָטיש. וואָס וועט ער טאָן, אָו ער וועט קריגן דאָס פונט פּלייש? דאָס איינזאַצן און איינהאַקן אויף קרעפּלעך? טרפּה'יבּע קרעפּלעך! פע!“

**
|
**

דער מאַרש פון דער אַרמיי דורך לעמבערג האָט אָנגעהאַלטן עטלעכע טעג, אָבער איך בין מער ניט געגאַנגען אין יענע גאַסן. מיט אַ ביכל, אַ דייטשע איבערזעצונג פון גאַגאַליס „דער רעוויזאָר“, האָב איך שפּאַצירט צו דער „היצלאַ גוראָ“ — אַ פאַרק וואו איך פּלעג אָפט פאַרברענגען אין די זומערטעג, זיך טרעפּן מיט חברים, לייענען און ראַמאַנסירן. אָפּטמאָל פּלעג איך גייענדיק לייענען; שפּאַצירט און געלייענט. אָט אַזוי גייענדיק בין איך יענעם טאַג אַרויס פון פאַרק און בין ווייטער געגאַנגען אויפן וועג וואָס האָט געפירט צום נייעם ייִדישן בית-עולם. איך בין געווען אַזוי שטאַרק אַריינגעטאַן אין לייענען, אָו ווען איך האָב זיך פאַרטשעפּעט אָן אַ שטריקל אויף דער ערד, האָב איך דאָס אויפגעהויבן און בין ווייטער געגאַנגען פירנדיק דאָס שטריקל, וואָס האָט זיך געצויגן ווייט, דורך מיין פאַרבויענער האַנט. פּלוצים האָט מיך אָפּגעשטעלט אַ סאָלדאַט מיט אַ רעוואָלוער אין דער האַנט. „האַלט, שטעהען בלייבען! ווער ביזטו דו?“

איך האָב זיך דערשראַקן און דערזען אָו דאָס איז אַ פעלדפּעבעל און מיט אַ צייטערנדיקער שטימע געענטפּערט: „איך בין וואָלף מערקור, הער פעלד-פּעבעל.“

„וואָס,“ האָט ער ווייטער שטרענג געפרעגט, „מאַכען זי מיט דיזען דראַט?“ ערשט איצט האָב איך זיך געכאַפּט, אָו דאָס שטריקל איז אַ דינער דראַט. „איך וואוסטע נישט, הער פעלדפּעבעל“, האָב איך געזאָגט, „דאָס דאָס איין דראַט איזט.“

„דאָס איזט איין טעלעפאָנישעס דראַט צום האָפּטקוואַרטיר, וויסן זי דאָס!“
האַט ער געשריגן ווי אַ פעלדפעבעל שרייט. „וואָלטען זי דען דראַט איבער-
רייסן?“

פלוצים האָט זיך הינטער מיר באַוווּן אַ מיאוסע גוי'ע און זי האָט
גענומען צושאַקלען מיטן קאַפּ צום פעלדפעבעל. „טאַק, יא סאַמאַ ווידושיאַלאַם.“
איך האָב מער ניט געקאָנט קיין וואַרט אַרויסריידן.
„קאָמען זי.“ האָט ער קאַמאַנדירט. „געשווינד!“ ער האָט מיך געפירט
אַרום אַ מייל פון דעם אַרט וואו ער האָט מיך דערשנאַפט און די גוי'ע איז
נאַכגעגאַנגען.

האַרט נעבן דעם בית-עולם זיינען געווען אַ צאַל מיליטערישע געצעלטן
און איך בין אַריינגעפירט געוואָרן אין איינעם. אויפן וועג האָב איך געטראַכט
וועגן דער מגפה פון שפיאָנען, אַז טאַמער, זאַל גאַט שומר ומציל זיין...
וועל איך כאַטש זיין ביים יידישן בית-עולם, וויי איז מיר... איך אַ שפיאָן?
איך האָב דאָך נאָר-וואָס נעכטן געטראַכט פון ווערן אַ פרייוויליקער העלד
פאַר מיין פאַטערלאַנד און פלוצים בין איך דער ערשטער יידישער שפיאָן.
אַריינגעפאַלן, וויי איז מיר.

ביי אַ טעלעפאָנישן אַפּאַראַט איז געזעסן אַן אַבערלייטענאַנט און ער האָט
אויסגעהערט דעם רעפּאָרט פון פעלדפעבעל. דער אַפיציר האָט מיך באַטראַכט,
צוגעגאַנגען צו מיר און אַרויסגענומען דאָס ביכל פון מיין האַנט. „אַך, זאַי,
האַט ער געזאָגט. „איין דויטשעס בוך, אַבער איינע איבערזעצונג אַאוס דער
רוסישער ליטעראַטור, גאַנאַל. זינד זי אויסטרייכער?“

„יאַוואָל, הער אַבערלייטענאַנט,“ האָב איך רואיק געענטפערט.

„וואַרום וואָלטן זי דען דראַט איבעררייסן?“

„הער אַבערלייטענאַנט, איך וואָלטע דאָס גאַרנישט מאַכן, איש האַטטע
נישטס געריסן.“

ער האָט זיך געווענדט צו אַ קאַרפּאַראַל, וואָס איז געזעסן ביים אַפּאַראַט
מיט טרייבלעך אויף ביידע אויערן, „האַבן זי פערבינדונג?
דער קאַפּאַראַל איז אויפגעשפרונגען, „יאַוואָל, הער אַבערלייטענאַנט.“
דער אַפיציר האָט זיך געווענדט צום פעלדפעבעל: „וויר האַבען פער-
בינדונג, אַבער פירן זי דען יונגע ביו צו דער קאַסערנע אונד אונטערזוכן זי
דען דראַט, אַב ער אירגענד וועלשע שטערונג האַט ברינגען זי איהן צוריק;
אַב דער דראַט גאַנץ איזט לאַסן זי איהן געהן. פערשטאַנדן?“

מיט האַרצקלאַפעניש בין איך נאַכגעגאַנגען דעם פעלדפעבעל, וואָס
האַט געפירט דעם דראַט ווי איך האָב דאָס געטאָן ביים ליענען. די גוי'ע
איז פאַרבלבן אין געצעלט. כאַטש איך האָב געהאַט געהערט אַז די פאַרבינדונג
איז פאַראַן, האָב איך גענומען זאָגן ווידוי. איך האָב געוואוסט אַז איך בין גאַט

די נשמה שולדיק, און געטראַכט פון מיין מעסערל אין קעשענע מיט די פאַרשיידענע קלינגלעך און אַ שערל. איך האָב געוואַלט אַרײַנטאָן מיין האַנט אין קעשענע און אַוועקוואַרפן ערגעץ דאָס מעסערל... ניין, איך טאָר דאָס נײַט טאָן. עס איז געווען אַ הייסער טאָג. נאָר מײַנע צײַן האָבן געקלאַפט... וואָס טוט מען? איך בין דאָך אַן עסטרייכישער פּאַטריאָט, זאָל איך מוזן דערשאַסן ווערן ווי אַ שפּײַאַן... דער פעלדפעבעל איז געגאַנגען פּאַרויט און איך בין אים נאַכגעגאַנגען אַן שום רײד. צום סוף זײַנען מיר צוגעקומען צו דער קאַסערן. דער דראָט איז נײַט געווען געשעדיקט. „געה!“ האָט ער מיר באַפוילן. איך האָב גענומען גײַן און אַזוי שנעל ווי כ״האַב זיך פּאַרדרייט אין אַ זײַטיקער גאַס האָב איך גענומען לויפן. לויפנדיק איז מיר אויפן געדאַנק געקומען די פּאַסקודנע גוײַע וועלכע כ״וואַלט באַדאַרפט אַנשפּײַען אין פנים. אַן אַטעם בין איך אַרײַנגעפאַלן אין דער היים און אַוועקגע׳חלש׳ט.

ווען מען האָט מיך אָפּגעמינטערט האָב איך איבערגעגעבן וואָס עס איז פּאַרגעקומען און אײַן שכן האָט זיך אַנגערופן: „אַז מען שטופט די נאָז וואו מען דאַרף נײַט, קריגט מען קראַמאָדערן אין דער נאָז“ און אַ צווייטער האָט געזאָגט: „פון איצט אָן און ווייטער, אַז עמעץ וועט מיר עפעס זאָגן וועגן אַ שפּײַאַן, וועל איך אים געבן אַ שפּײַ אָן אין פנים.“

די מאַמע האָט זיך צעוויינט און דער טאַטע האָט זי באַרואיקט און מיר געזאָגט: „פונקט היינט האַסטו באַדאַרפט לײענען אַ רײסיש ביכל, האַסט נײַט געקאַנט לײענען אַ ײדיש ביכל? !“

וואו אַ וועג דאָרט אַ ווילן

אין ראַמאַנטישן באַגריף „ווינער וואַלצן“ איז פאַראַן אַ דרוקפעלער, עס האָט געדאַרפט זיין „ווינער וואַנצן“. ווען די רוסישע אַרמיי האָט סוף 1914 גענומען איינשלינגען גאַליציע, איז אין לעמבערג אויסגעבראַכן אַ פּאַניק. צענדליגער טויזנטער יידן האָבן באַלאַגערט דעם באַנהויף, זיי האָבן נישט געוואַלט זיך באַקאַנען מיט די אַנקומענדיקע קאָזאַקן. מיין משפּחה איז געווען אין דער מאַסע און האָט געוואַרט אויף דער באַן וואָס וועט אונדז אַוועקפירן פון דער בהלה. ווי זאַמד אויפן ברעג ים איז געווען די מענטשן-מאַסע ווען מיר זיינען אַריינגעשטויסן געוואָרן אין אַ וואַגאָן. פעקלעך, רענצ-לעך, בעטגעוואַנט זיינען געשטויסן געוואָרן צוזאַמען מיט די צוהאַלטער. אַ זיצפּלאַץ איז געוואָרן אַ שטייפּלאַץ. פון די טרעפלעך פון וואַגאָן ביז צום דאָך, און אויפן דאָך, אומעטום מענטשן. די צאָל אין איין וואַגאָן וואַלט אין נאַרמאַלע צייטן געווען גענוג פאַר אַ צענדלינג וואַגאַנען.

צום סוף האָט דער צוג זיך גענומען רירן, און נאָך צוויי טעג שלעפּן זיך זיינען מיר אָנגעקומען קיין אונגאַרן אויפן וועג קיין ווין. וואו דער צוג האָט זיך אָפּגעשטעלט זיינען געווען פעלד-קיכן פון רויטן קרייץ. אומעטום האָט מען געטיילט זופּ, ברויט, זיף, ציגאַרעטן און דאָס האָט אונדז דערהאַלטן ביים לעבן, מחמת מיר האָבן נישט מיטגענומען קיין עסן. נאָך דריי וואַכן וואַנדערן האָבן מיר צום סוף דערגרייכט ווין און זיך באַקאַנט מיט די ווינער „קאָזאַקן“. מיר האָבן געדונגען אַ דירה פון דריי צימערן. באַלד די ערשטע נאַכט האָבן זיך די „קאָזאַקן“ באַוויזן. עס האָט נישט געהאַלפּן קיין שייערן, וואַשן, אויסרויכערן, פאַרשטאַפּן די לעכער אין די ווענט — מיר זיינען אָנגע-גריפּן געוואָרן פון גאַנצע באַטאַליאָנען, גאַנצע אַרמייען פון „קאָזאַקן“ און נאָך צוויי וואַכן ליידן זיינען מיר אַנטלאָפּן, איבערלאָזנדיק די מעבל וואָס מיר האָבן איינגעקויפט און האָבן בלויז מיטגענומען דאָס וואָס מיר האָבן מיטגע-בראַכט קיין ווין.

מיין שוואַגער מרדכי, אַ חסיד, אַ יונגערמאַן ערשט אין זיינע דרייסיקער יאָרן, מיט אַ רויטער באַרד און פּיאַות, האָט מיט זיין משפּחה געוואוינט אין אַן אַנדער דירה. אין אָנהויב 1915, ווען איך האָב דערהאַלטן אַן איינלאַדונג זיך צו שטעלן פאַר אַ מיליטעריש-מעדיצינישער קאַמיסיע, איז אין אונדזער וואוינונג אַריינגעקומען אַ גרייז-גרויער ייד, וועמענס פנים איז מיר געווען קאַנטלעך... נאָך עטלעכע רגע'ס האָב איך דערקאַנט מיין שוואַגער... יעדער פליכטלינג האָט זיך געמוזט פאַרשרייבן אין פּאָליציי-אַמט, ווי איך האָב עס

געטאָן, אָבער מיין שוואַגער האָט זיך נישט צוגעאיילט און האָט ערשט דעם טאָג זיך פאַרשריבן און האָט אָנגעגעבן 65 יאָר ווי זיין עלטער. אין דער מלחמה-בהלה האָט מען נישט געקאָנט מקפיד זיין, דערפאַר וואָס אַלע אַפּיצייעלע פּאַפּירן זיינען פאַרבליבן אין לעמבערג.

פונקט ווי מיין שוואַגער האָב איך זיך גענומען גרייטן נישט צו ווערן קיין העלד אין דער אַרמיי. איך האָב זיך אין ווין באַקאָנט מיט אינטעליגענטע יונגעלייט, וואָס האָבן מיר פּאָליטיש, ווי מען זאָגט, געעפנט דעם מוה. זיי האָבן מיך געלערנט ווי אויפצוהערן עסן און אָפּקומען מיט בלויער ציקאַריע, וואָס מען האָט גערופן קאַווע. אין די לעצטע צוויי וואָכן פאַר דעם מעדיצינישן אונטערזוך האָב איך פאַרגעסן צו שלאָפן, און ווען איך בין געשטאַנען פאַר דער קאַמיסיע, בין איך געווען דאָר ווי אַ לולב און גרין און געל ווי אַן אתרוג. איך האָב בלויז אויפגעכאַפט אַ באַמערקונג פון איין דאָקטאָר צו אַ צווייטן: „איין שפּאַצענשרעק“ און אַ דריטער האָט געענטפּערט: „אומטאָג-ליש“. דאָס ערשטע האָט געמיינט, אַז איך קען בלויז איבערשרעקן פּייגל און דאָס צווייטע, אַז איך טויג אויף כּפרות. איך האָב קוים זיך געהאַלטן אויף די פּיס, אָבער אַ שטאַלצער בין איך אַוועק אַהיים, אָנזאָגן די גוטע בשורה און בין נאַכדעם אָפּגעשלאָפן צוויי טעג און צוויי נעכט.

אַ דאַנק מיין שוועסטער ביילע, די פרוי פון בערנאַרד האַרט, — אַ רעזערוו-פעלדפעבל אין דער אַרמיי, און אין ציווילן לעבן אַ טעאַטראַל, דער דראַמאַטיזאַטאָר פון י. ל. פּרעיס „דריי מתנות“, האָב איך זיך באַקאָנט און געזעלשאַפּטלעך פאַרבראַכט מיט יידישע שוישפּילער אין אַ קאַפּע-הויז אויף טאַבאַרשטראַסע. איך האָב געאַרבעט און פאַרדינט און האָב זיך געקאָנט דערלויבן דעם פאַרגעניגן.

דער מלחמה-פּראָנט האָט זיך געענדערט. דאָס רוסישע חייל איז צוריק-געשטויסן געוואָרן. אונדז האָט מען כלומרשט געבעטן צוריקצופאַרן קיין גאַליציע און מיר האָבן זיך נישט געלאָזט לאַנג בעטן. מיר האָבן פּיינט געהאַט ווין, געשאַלטן די שטאָט, זי זאָל פאַרבּרענט ווערן צוזאַמען מיט די וואַנצן, די שקצים און פּאָליציאַנטן.

געהאַט האָט ווין שקצים וואָס האָבן געהוזשעט מיט יודנהאַט. איינמאַל, אַהיימגייענדיק פון דער אַרבעט, בין איך באַפּאַלן געוואָרן פון אַ באַנדע יונגע שקצים. זיי האָבן געפּאַכעט אויף מיר לאַנגע שטריק מיט צוגעבונדענע שטיקער אייזן, געציילט מיך צו טרעפן. ווי אַזוי איך בין אַרויס אַ לעבעדיקער, איז ביז היינט פאַר מיר אַ סוד. אפשר דערפאַר וואָס עס האָט זיך פּלוצים באַוווּזן אַ פּאָליציאַנט און זיי זיינען אַנטלאָפן. דער פּאָליציאַנט האָט מיך אָפּגעשטעלט און אַ בייזער געפרעגט: „אַב דו קריג האָבן ווילסט, וואַרום ביסטו נישט אַם פּראָנט, יודע? דאָס וואַרט „יודע“ האָט מיך געטראָפן אַ סך

שאַרפער ווי עס וואַלטן די אייזנס אויף די שטריק. „איך האָבע מיינע בעפריי-
אונגס פאַפירע,“ האָב איך אים באַוויזן. „יאַ!“ האָט ער געזאָגט, „אַלע יודן האָבן
בעפרייאונגס פאַפירע!“

איך האָב געשוויגן, מחמת איך האָב געוואוסט בעסער, אַז מיט אַ פאַלי-
ציסט דאַרף מען נישט פירן קיין וויכוחים. אַוועקגייענדיק פון אים האָב איך
געטראַכט וועגן די טויזנטער געטיטע און פאַרוואנדעטע יידישע סאַלדאַטן,
קרבנות וואָס זיינען געממיתט און געשעדיקט געוואָרן כדי צו באַשיצן ווינער
שקצים און פאַליציאַנטן. אמת, „פראַיעם יאַסל“ איז טאַקע גנעדיק צו יידן
און לאַזט זיי פראַנק און פריי בידעווען און זיך מאַטערן אין גאַליציע און
בוקאַווינע, אין טשעכיע און אונגאַרן. ער האָט זיי געגעבן דיזעלבע רעכט
ווי צו אַלע אַנדערע אונטערדריקטע פעלקער אין לאַנד. איך האָב ווייניק
געוואוסט וועגן פעלקער־רעכט, וועגן דעמאָקראַטיע, וועגן קלאַסן־קאַמף. איך
האָב בלויז געפילט, אַז די איינציקע גאולה פאַר יידן איז נאָר ציוניזם.

אַנגעקומען צוריק אין לעמבערג האָב איך באַלד זיך געמוזט מעלדן צו
דער פאַליציי און אין פיר וואַכן שפעטער בין איך ווידער פאַרבעטן געוואָרן
זיך צו שטעלן פאַר אַ מיליטערישער קאַמיסיע. מיט דריי טעג שפעטער בין
איך אַנגענומען געוואָרן צום מיליטער. אין דער צייט זיינען אויך אַנגענומען
געוואָרן טויבע, בלינדע, אַסטמאַטיקער און „אויך מיר מענער“ פון דער
עלטער פון 17 ביז 52. געדאַרפט האָט מען נאָר אַ סקעלעט אויף וועלכן מען
זאָל קענען אַרויפשלעפּן אַ מונדיר. מיין טאַטע האָט מיך באַגלייט צו די
באַראַקן וואו מען האָט מיך אויסגעקליידט אין סאַלדאַטסקע מלבושים. און
ווען מיר האָבן מאַרשירט צו די לאַסט־וואַגאַנען אונדז אַוועקצופירן, האָב איך
זיך געזעגנט מיט מיין פאַטער, פון וועמענס אויגן זיינען גערווען טרערן, און
איך האָב קוים געקאַנט צוריקהאַלטן דעם שטראַם פון טרערן וואָס האָבן זיך
געריסן פון מיינע אויגן.

אין פינף־און־דרייסיקסטן לאַנדווער רעגמענט האָט מען מיך געלערנט
גיין, גיין, גיין, לויפן, יאַגן, שפרינגען, קלעטערן, ראַטשקען זיך, קריכן אויף
גלייכע ווענט, שיסן, שטעכן, ראַנגלען זיך. איך האָב זיך צו דעם אויסגעטויגט
ווי אַן אַקס צו פידל־שפילן. איך בין קיינמאַל נישט געווען קיין לויפער, און
כאַטש איך פלעג אַ סך אַרומגיין בין איך אַפט פאַרמאַטערט געוואָרן און געמוזט
זיך אַפרוען. דורכגעשריבן האָב איך זיך מיט מיין פאַטער און אויך מיט
מיין שוואַגער בער האַרט, און נאָך פינף חדשים דינען אין דער אינפאַנטעריע
האָט מען מיך פלוצים טראַנספערירט צום 43טן פעלדקאָנאַנען רעגמענט
אין לייטמערין, טשעכיע.

אין דער אַרטילעריע, האָב איך געטראַכט, וועל איך נישט דאַרפן אַזויפיל

מאַרשירן באַלאַדן מיט געווער און טורניסטער, אין הייסע טעג און נעכט, אין רעגנס און בלאַטעס, איבער בערג און וועלדער.

דער געפיל פון זיין אַ סאַלדאַט איז פאַר מיר געווען איבלדיק. איך האָב ניט געקאָנט באַנעמען, אַז מען דאַרף שיסן אויף מענטשן, כדי צו באַשיצן דעם גאַליציאַנער יידישן דלות און דחקות. מיין יינגלישער פאַטריאַטיזם איז שוין לאַנג אויסגערונען, נאָר איך בין געווען אַריינגעפלאַנטערט, געשטעקט אין סאַמע מיטן פון דער מלחמה.

די קאַסערן (קאַזאַרמע) איז געווען אַ נייע שולע וואָס די רעגירונג האָט רעקוויזירט. איך בין געוואָרן אַן אַקראַבאַט און געשפּרונגען אַרויף און אַראָפּ פון קאַסיאַנען (קעלניע) מיט צוגעטשעפעטע קאַנאַנען, געשלעפט פון מאַסיווע פּערד. אין סאַמע גאַלאַפּ האָב איך געמוזט שפּרינגען און מאַנעוורירן די פּערד, זיי אויסשפּאַנען און אַוועקשטעלן די קאַנאַנען אין שיס-פּאַזיציעס. צוליב מיין קאַנען די דייטשע שפּראַך האָט מען מיך אויך אויסגעקליבן צו ווערן אַ טעלעפּאַניסט און האָב געדאַרפט לערנען די כללים פון דער טעלעפּאַן-טעכניק. אַבער דאָס האָט מיך ניט פאַרהיטן פון מוזן רייניקן די שטאַל, די פּערד און קאַסיאַנען און קאַנאַנען פון די אַנגעזאַמלטע בלאַטעס. איך בין געווען אונטערן רשות פון קאַרפּאַראַל טעדעסקאַ און ער האָט מיר צוגעטיילט דעם כבוד צו זיין זיין צילברעט פאַר די עקלדיקסטע סאַלדאַטסקע זידלערייען: „הימל-קרויץ, דאַנערוועטער, טראַטל, שוויינהונט, שמוציקער זאַר-יודע!“ נאָך די אַלע מוטשענישן האָב איך אַ סך מאַל געדאַרפט ווערן דער שומר אַ גאַנצע נאַכט פון אַ שטאַל, וואו מען האָט הינטער שלעסער געהאַלטן אַ חזיר, וועמען מען האָט געפאַשעט פאַר אַ סעודה אין דער הייליקער וויינאַכט.

פון אַלע רעקרוטן האָט טעדעסקאַ אויסגעקליבן מיך צו דיסציפּלינירן. געהאַט האָט ער אַ בעסטיאַליש-סאַדיסטישן גענוס פון פּלאַגן מיך. איינמאַל, אין אַ זונטיק, אין וועלכן איך האָב געזאַלט זיין פּריי נאָך אַ נאַכט-וואַך פון היטן דעם חזיר, האָט ער מיך צוזאַמען מיט נאָך אַ צוואַנציק אויסגעקליבן צו מאַרשירן צו אַ וועלדל, אַ מייל אַוועק פון דער קאַזאַרמע, כדי דאַרט אַנצו-רייסן צווייגן מיט בלעטער מיט וועלכע מען וועט דאַרפן באַפּוצן, אַדער פאַרשטעלן וועגענער, וואָס וועלן אַריינפירן פאַרוואונדעטע סאַלדאַטן פון אַ באַן-טראַנספּאָרט צום דאַרטיקן שפיטאַל.

מאַרשירט צום וועלדל האָב איך צוגלייך מיט אַנדערע סאַלדאַטן אונטער דער קאַמאַנדע פון טעדעסקאַן. די זון האָט געשרפעט און די ריחות פון די רינשטאַקן פון ביידע זייטן שאַסיי האָבן אויך נישט געשטאַרקט מיין חשק צום מאַרש. אין וועלדל האָט יעדער סאַלדאַט אַנגעבראַכן אַ בינטל צווייגן און טעדעסקאַ האָט געמאַסטן און געוואויגן יעדנס מאַשא. מיר האָט ער צוגעלייגט מער ווי צו די אַנדערע.

אויפן מאַרשרוט צוריק, אַ באַלאַדענער מיט די צווייגן בין איך, אַ באַגאַ-
 סענער מיט שווייס, געבליבן הינטערשטעליק אַ צוואַנציק-דרייסיק שפאַן פון
 די אַנדערע. דער קאַפּאַראַל האָט מאַרשריט פּאַרויס און קאַמאַנדירט: „איינס,
 צוויי, דריי, פיר.“ מיטאַמאַל האָט ער זיך אויסגעדרייט און דערזען, אַז איך
 איינס-צוויי-דריי-און-פיר נישט. ער האָט זיך אַפּגעשטעלט וואַרטן אויף מיר.
 די אַנדערע זיינען ווייטער געגאַנגען. אַז איך בין צוגעקומען נאַענט צו אים,
 האָט ער זיך צערעוועט: „דו דרעק-הונט, דו שווינען-יודע!“ ער האָט אויפ-
 געהויבן זיין האַנט מיר צו דערלאַנגען. איך בין געוואָרן אַנגעצונדן און נאָך
 איידער ער האָט מיך אַנגערירט האָב איך אים מיט מיין פרייער האַנט דערלאַנגט
 אַ זעץ אין מאַרדע. ער איז אַ דערשטוינטער צוריקגעשפרונגען ביז צום ברעג
 פון רינשטאַק און זיך געוואַלט אויף מיר אַרויפּוואַרפן, נאָר איך האָב זיך
 פלינג אויסגעדרייט און מיין משא צווייגן האָבן אים אַ כמאַל געטאַן, אַז ער
 האָט פּאַרלוירן זיין גלייכגעוויכט און זיך אַריינגעגליטשט אין רינשטאַק. איך
 האָב אוועקגעוואַרפן די צווייגן און גענומען שטעלן פּיס. ביים פּאַרביילויפן
 האָט מיך אַ יידישער סאַלדאַט פון זעלבן אַפּטייל געפרעגט: „וואָס לויפסטו?“
 ער האָט זיך אויסגעדרייט און דערזען ווי קאַרפּאַראַל טעדעסקאַ דאַטשקעט
 זיך אַן אויסגעוויקטער פון רינשטאַק, האָט ער געשריגן צו מיר: „לויף,
 וועלוול, לויף!“

איך בין אַן אַטעם אַריינגעלאַפן אין דער קאַסערן און זיך תיכף צוגע-
 שטעלט צום קאַמאַנדיר און געמאַלדן די פּאַסירונג.
 „זעהר שלים“, האָט ער געזאָגט, „זי ווערדן צום קריגט-געריכט געשטעלט

ווערדן, יעצט מיסן זי אונטער קאַסערן-אַרעסט פערבלייבן.“

פינף טעג שפּעטער האָט מיך אַ סאַלדאַט מיט אַן אַנגעלאַדענער ביקס
 געפירט צום הויפטקוואַרטיר אין לייטמערין אין אַן אַלטער פעסטונג. דאָרט
 האָט מען מיך איבערגעגעבן צו אַ צווייטן סאַלדאַט וואָס האָט מיך אַריינגעפירט
 אין צימער פון אַ הויפטמאַן, וואָס האָט שוין געהאַט די פּאַפּירן, וואו דער
 פּאַרברעכן וואָס איך בין באַגאַנגען איז געווען פאַרשריבן.

דער צימער איז געווען אַ גרויסער מיט אַ סך שאַפעס ביכער, קאַדעקסן
 וועגן יוריספרודענץ. איך האָב געזאָגט מיין נאָמען און אַז איך בין טעלעפּאָניסט
 פון 43טן פעלד-קאַנאָן רעגמענט.

„האַבן זי איינען בערוף?“ האָט ער געפרעגט און מיך פאַר אַ רגע

צעטומלט.

„יאַוואַל“, האָב איך געענטפּערט, „איך בין שאַושפּילער!“

ער האָט מיך פּלוצים אַנגעקוקט, געשאַקלט מיטן קאַפּ און אויף זיין פנים
 האָט זיך באַוויזן אַ סימן פון אַ שמייכל, „זאָ, איין שאַושפּילער! זיצן זי.“
 איך האָב זיך געזעצט און ער האָט אַנגעהויבן אַרומדרייען זיך אין צימער,

אַלעמאַל געוואָרפֿן אַ בליק אין די פּאַפּירן און זיך זעצנדיק קעגנאַיבער מיר ביים טיש געזאָגט: „וואָ האַבן זי געשפּילט?“ איך האָבע געשפּילט אים ייִדישן טעאַטער אין לעמבערג און אויך אין ווין,“ האָב איך געזאָגט, און די פּאַרבען פון מייַן פּנים האַבן זיך געביטן, אָבער איך האָב געמוזט באַקן ליגן.

ער האָט באַדויערט וואָס איך האָב זיך קעגנגעשטעלט דעם קאַרפּאַראַל, ער האָט, האָב איך געפּילט, געטראָגן אויף זיך אַ שווערע פּליכט און זיין פּנים האָט מיט איינמאַל אויפגעלויכטן. „הערן זי, זי זינד איין באַווער יונגע, אָבער יעצט איזט קריגסצושטאַנד און וואָס שלים איזט קאָן אָך גוט ווערדן.“ ער האָט גענומען עפעס פּאַרשרייבן אין די פּאַפּירן, אַרויפגעדריקט אויף זיי אַ שטעמפל און צו מיר געזאָגט: „זי ווערדן זיך זאָפּאַרט אַלס פּרייוויליקער צום פּראָגט מעלדן. פּערשטאַנדן?“

איך האָב זיך אויפגעשטעלט, סאַלוטירט און געזאָגט: „דאַנקע שעהן, הער האָפּטמאַן.“ ער האָט אויסגעשטרעקט זיין האַנט צו מיר און צוגעלייגט: „ביטע, איך בין אָך שאַושפּילער און רעזשיסער אין דעם ווינער קאַרל טעאַטער.“

מיט פּיר טעג שפּעטער בין איך ווי אַ פּרייוויליקער, צוזאַמען מיט פינף אַנדערע, שוין געווען אויפן וועג צום איטאַליענישן פּראָגט. מיט באָן און לאַסט-וואָגן און צופּוסנס האָב איך דערגרייכט מייַן פּאַסטן דעם 11טן דעצעמ-בער 1916 און בין געוואָרן טעלעפּאָניסט פּאַר דער באַטעריע פון זעקס הואווי-צערס צעשטעלט אין אַ טאַל, און איבערגעגעבן די באַפעלן וואָס איך האָב טעלעפּאָניש דערהאַלטן פון אָבסערוואַציע-פּונקט אויפן שפיץ באַרג. ערגער ווי דאָס באַשאַסן ווערן פון דער איטאַליענישער אַרטילעריע, וואָס האָט נישט געטראָפּן, איז געווען די מגפּה פון לייו, וואָס האַבן מיך געפּרעסן. עטלעכע מאָל האָב איך זיך אַנטלויזט, דורך באַגראָבן מיינע מלבושים און אונטער-וועס אין דער ערד מיט בלוזי אין קליינער עפענונג פּאַר די לייו אַרויס-צוקריכן. צוליב אַ דרייַטאַגיקער קאַנאַנאַדע פון דער איטאַליענישער זייט, האָט מען נישט געקאָנט צופירן קיין פּראַוויאַנט און ווען מען האָט צום סוף געבראַכט זוף און קאווע, האָב איך די פעטע חזיר-זוף נישט געקאָנט עסן. איך בין קראַנק געוואָרן מיט הויכן פיבער און דעם 11טן יאַנואַר 1917 האָט מען מיך אוועקגעפירט אין אַ לאַזאַרעט הינטערן פּראָגט... מיט מאַניפּור-לאַציעס אויפן טערמאַמעטער האָט מייַן פיבער אָנגעהאַלטן און מען האָט מיך טראַנספּערירט קיין זאַגרעב און פון דאָרט קיין קאַרלסבאַד, וואו מיינע עלטערן, וועלכע זיינען אַ צווייטן מאָל אַנטלאָפּן פון גאַליציע, האַבן געוואוינט.

איך האָב אָפּנים גוט געשפּילט מייַן ראַל פון אַ חולה און פּרילינג 1917 האָט מען מיך געצוואונגען צוריקצוגעבן מייַן מיליטערישן מונדיר און ווידער ווערן אַ ציוויליסט. נו, אַז ס'איז באַשערט, וואָס קאָן מען טאָן? איך האָב

אַראַפּגעשלאַנגען דעם פּסק, אָז איך בין נישט מער אויף קעסט ביים נייעם קיסר, פוּ איך געדענק נישט זיין נאַמען, קערל אָדער קאַרל.
 מיין טאַטע-מאַמע און מיין שוועסטער מאַליע, האָבן סטאַאַיש אויפגענומען די נייעס, אַז מיין ברוסט-קאַסטן וועט נישט באַהאַנגען ווערן מיט מעדאַלן, און מיר האָבן זיך צוריקגעקערט קיין לעמבערג, וואו מיר האָבן אויסגעפונען דעם אמת וועגן פּסוק, „אין בית אשר אין שם מת.“ מיין ברודער מרדכי, וואָס איז אין 1912 צוריקגעקומען פון אַמעריקע, איז ווי אַ סאַלדאַט פאַר עסטרייך אומגעקומען. טעג פון אומרו זיינען געקומען. די וועלט האָט זיך געוואָרפן אין קאַנוואַלסיעס. רעוואַלוציע אין רוסלאַנד. עסטרייך האָט אָנגעהויבן צוואַ-מענצוברעכן, און מיר, זעמדעלעך אויף די כוואַליעס פון אויפברויז, זיינען דורכגעווייקט געוואָרן פון בלוט און טרערן. דער יחיד איז פאַרשוואַנדן אין שטורעם און דראַנג פון רבים.

דער גרויסער יידיש-נאַציאָנאַלער שטאַלץ און יום-טוב אין לעמבערג צוליב דער באַלפור-דעקלאַראַציע, די שרעק צוליב דער נייער מלחמה צווישן פּאַליאַקן און אוקראַינער אַרום און אין לעמבערג, דער חושכדיקער יאוש נאָך דעם פּאַגראַם, די מאַסן-לויה, ווען יידן פון לעמבערג האָבן באַגלייט די קרבנות צום בית-עולם. הינטער די אַרונות פון געשענדטע ספּרי-תּורות, געטראַגן פון הויכע אָפיצירן פון דער צעקראַכטער עסטרייכישער אַרמיי, טויזנטער און טויזנטער יידן פון וועמענס פּנימער עס האָבן גערונען טרערן פון בושא און צער און אומדערטרעגלעכן ווייטיק, די איכה'ס אין „טאַגעבלאַט“, געשריבן מיט צאָרן אין בלוט און טרערן פון דיכטער אורי צבי גרינבערג, — אַלץ האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון, קיינמאַל נישט אָפּגעמעקט צו ווערן.

מאַנטאַזש פון בילדער אין פאַרשידענע פיעסן
און פילמען

אויבן: האַלענדישער ייד (שבתֿי צבי), באַם (ברויט), יונגער מאַן
(אויפשטאַנד), גרשון שוסטער (60 טויזנט גבורים). רעכט, צווייטע
פיגור, פון אויבן אַראָפּ: געצל גנב (פישקע דער קרומער), ייד פון
אַלעקסאַנדריע (שבתֿי צבי), דר. פיפטשיק (לעגענדע פון יידישן
קעניג ליר). לינקס, צווייטע פיגור, פון אויבן אַראָפּ: מאַטראַז
(דער אורטייל), פויער (טוביה), בעל עגלה (יאָשע קאַלב). דריי
פיגורן אונטן אינמיטן: ר' פתחיה (יאָשע קאַלב), צייטונג־רעפּאָר-
טער (אַמעריקאַנער שדכן), דער שדכן (פאַמיליע קאַרנאַווסקי).

אויף ניין קאניאָקל

איך רייט אויף מיין קאניאָקל,
אַ פּערדל מיט צוויי מאַסקעס.
כ'בין אַ טעאַטער כניאָקל,
כ'ווייס וואו און ווען דער טראַסק איז ;
איך גאַלאַפּיר און אַנאַנסיר
און שמיר אַ קלאַנגרייך בילד,
לויפט יידן אין טעאַטער
און ווערט דאָרט וואַדעוויילד.

צוויי מאַסקעס האָט מיין פּערדל :
איינע לאַכט און איינע כליפעט.
מיט לאַקריץ טריפט מיין שווערדל
און טראַגי־קאָמיש סקריפעט
פאַר די בלאַנדזשענדיקע שטערן
די מאַסקעס שפּילן קלאַר ;
איינע לאַכט פון דער דראַמע,
איינע וויינט פון דעם הומאָר.

מען וועט אייך אונטערהאַלטן
מיט חכמות איבערטריבן.
אַ וויץ פון פּופציק ווערטער
זאָגט מען אייך אין זיבן.
איר וועט דאָרט פון דער מוזיק
ניט אַנטשלאַפּן ווערן,
עס איז די בינע פול מיט סטאַרס
און זיי וועלן שטערן.

ניט געפינען צישן קינסטלער
וועט איר דאָרט אַ שלעכטן,
ס'איז יעדער אַ פאַרדינסטלער
וואָס שפּילט היינט פּונקט ווי נעכטן.
ביי די שפּילן וואָס זיי שפּילן,
אויב איר ווילט זיך טאַן אַ קוועטש,
אַפּלאַדירט לויט אייער ווילן,
און גיט זיי גוטע פעטש.

עס האָט די יידישע קולטור
 דערגרייכט די העכסטע ראַנגען,
 דאָס יידיש וואָרט, ליטעראַטור
 איז ווייט פאַרויס געגאַנגען.
 אויך די בינע איז אַרויס
 גלייך געגאַנגען מיט אַ בליק
 געשפּאַנט מיט טריט פאַרויס
 און נאָכדעם צוויי צוריק.

ביי קאַמפּעטענטע קריטיקער
 פּאָדער איך אָן מורא,
 און קאַמפּעטענט איז יעדער
 וואָס געענדיקט תּלמוד תּורה.
 לאַזט אייער וויסן פּליסן,
 אַזוי פאַרדרייט, פאַרפּלעכט,
 אַז קיינער זאָל ניט וויסן,
 צי ס'איז גוט צי שלעכט.

אַפט געפאַלן פון מיין פערדל,
 מיין גורל זיך פאַרשאַלטן.
 צעבראַכן אַפט מיין שווערדל
 און מיין קאַפּ צעשאַלטן.
 נאַר מיין שליחות ווייטער כ'האַב
 אויך דורכגעפירט אָן מי,
 געפאַטשקעט האַב איך אָן אַ קאַפּ,
 געשריבן מיט מיין קני.

עס בלאַנדזשעט מיין קאַניאַקל,
 עס איז אָן אַלטע שקאַפע ;
 איך זע אויס ווי אַ יאַקל,
 ווייל ענטפערס האַב איך קנאַפע.
 ס'איז מיד און שוואַך מיין פערדל.
 אָן שבח מיין רוף באַנאַל איז,
 אָן טעמפּאַ, — טעמפּ מיין שווערדל,
 זאַגט מיר, וואו מיין שטאַל איז.

“YIDDISH THEATRE IN AMERICA”

אַ יונגערמאַן האָט אַמאָל געבראַכט אַ פאַרענדיקטן כתב־יד צו אַ רב כדי צו קריגן פון אים אַן הסכמה. דער רב האָט גענומען בלעטערן דעם מאַנוסקריפט און אין אַ ווייל אַרום צוריקגעגעבן צום יונגמאַן מיט דער עצה: „יונגערמאַן, פאַרלירט דאָס ניט, מחמת אַ גוי קען דאָס געפינען און מען וועט נאָך מיינען אז ער האָט דאָס געשריבן.“

פאַרן משך פון די יאָרן וואָס איך בין געווען פאַרבונדן מיטן יידישן קונסט־טעאַטער, האָב איך באַקומען אַנפראַגן פון אוניווערזיטעט־שילער און פון פראַפעסאָרן, אין וועלכע זיי האָבן געבעטן דערקלערונגען וועגן פאַרשיידענע פאַזן פון יידישן טעאַטער; וועגן רעפערטואַר, שוישפילער, דראַמאַטורגן, רעזשיסאָרן אַאָנד. אין מיינע שריפטלעכע ענטפערס און אויך אויף באַגע־גענישן מיט די וואָס האָבן זיך אינטערעסירט מיטן יידישן טעאַטער, האָב איך אַלעמען געגעבן מאַטעריאַלן און אינפאָרמאַציע. צווישן זיי איז אויך געווען דייוויד ליפסאָן, וואָס האָט אין יענער צייט געשריבן אַ דיסערטאַציע וועגן יידישן טעאַטער. איך האָב אים גערן אויסגעבאַרגט טעאַטער־ביכער און זשורנאַלן, און אויך אַ צאָל בילדער פון טעאַטער־סצענעס און פון אַקטיאָרן צו נוצן זיי פאַר זיין בוך.

אין יאָר 1965 איז אויף ענגליש דערשינען דייוויד ליפסאָנ'ס בוך „יידיש טעאַטער אין אַמעריקאַ“, אַרויסגעגעבן פון טאַמאַס יאַסעלאָף פאַרלאַג. ליפסאָן האָט אויפן סמך פון אַט דער אַרבעט געקראָגן זיין דאַקטאָראַט, וואָס ער האָט כשר פאַרדינט.

מיט זיין בוך האָט ליפסאָן אויסגעפילט אַ בלויז, וואָס איז ביז אים נישט געווען בנמצא אין דער אַמעריקאַנער טעאַטער־ליטעראַטור. אין יידיש איז פאַראַן אַ רייכע ליטעראַטור וועגן יידישן טעאַטער: געשיכטע, ביאָגראַפיעס, מאַגאַנראַפיעס, קריטיק, עסעיאַסטיק, לעקסיקאָנען. אויך אַ גרויסע צאָל זשורנאַלן, אָבער אין ענגליש איז מערער נישט פאַראַן ווי נאָר אַ קליינע צאָל קריטישע אָפּהאַנדלונגען. האָט דעריבער ליפסאָנ'ס בוך אַ ווערט פאַרן ניט־יידיש לייענער, אָבער פאַר יידיש־לייענער איז דאָס בוך פון אַ קנאַפן ווערט. לערנען קען מען פון דעם בוך ווייניק, סיידן מען וויל זיך ערגערן צוליב דער גרויסער צאָל אומפינקלעכקייטן און טעותים, ווי יעדער פאַרשער אָדער קענער פון יידישן טעאַטער וועט דאָס איינזען.

געשיכטע איז ניט קיין אַביעקטיווע וויסנשאַפט. מ'קען שרייבן וועגן טעאַטער מיט התלהבות און מ'קען אויך שרייבן אין אַ קריטישן טאָן. אָבער

אַ היסטאָריקער טאָר נישט נבשל ווערן צוליב זיין פּאָליטישער אַרענטאַציע. אַ שרייבער פון געשיכטע דאַרף אַרייננעמען אַלץ וואָס האָט אַ שייכות מיטן יידישן טעאַטער און עס באַלויכטן אין פּערספּעקטיוו דורך אַוועקשטעלן זיינע אויספירן אויף זייער געהעריקן אָרט. צו זיין אַרבעט איז ליפּסאָן צוגעגאַנגען מיט ליבשאַפט און ערנסט, אָבער זיין שוואַכקייט צו דיסקרימינירן האָט אים געהאַלטן אין קלעם. מחמת זיין סימפּאַטיע צום „אַרטעף“ האָט ער פאַרמינערט דעם קולטורעלן ווערט פון יידישן קונסט-טעאַטער און צונישט געמאַכט מאַריס שוואַרצ'ס ווירקונג פון 1918 ביז 1960.

ר. בן-ארי אין זיין בוך „הבימה“ אַנערקענט בלויז זיין רבי'ן וואַכטאַנגאָוו און נישט קיין אַנדערע, אָבער אַפילו ער האָט שטאַרק געלויבט שוואַרצ'ס אויפפירונג פון גאַלדפּאָדענ'ס „דאָס צענטע געבאַט“ און „די כעלעמער חכמים“, אָבער פאַר ליפּסאָנען איז דער „אַרטעף“ געווען דער איינציקער טעאַטער וואָס האָט אויפגעלעבט דעם קלאַסיקער גאַלדפּאָדען. אַפנים ליפּסאָן ציט פאַר אויפפירונגען מיט, ווי אב. קאהאַן האָט דאָס אַנגערופּן: „פיעסן מיט קאַסאַקע מעבל“, פיעסן אויף וועלכע דער דיכטער אברהם רייזען האָט זיך געחידושט: „פאַרוואָס האָבן די אַקטיאָרן אַזויגע אויסגעשמירטע פּנימער?“

אויב „יידיש טעאַטער אין אַמעריקאַ“ — וואו זיינען די גרויסע קינסטלער וואָס האָבן געווירקט און געשאַפּן? פאַרוואָס דאַרף מען זיך בלויז אַנשטויסן, אַז סעמועל גאַלדבערג מיינט סעמועל גאַלדינבורג? וואו זיינען איזידאַר קעשיר, יודל דובינסקי און אַ צענדלינג אַנדערע? יידיש טעאַטער אין אַמעריקע שליסט אויך איין „די ליטעראַריש דראַמאַטישע געזעלשאַפט“ אין שיקאַגאָ, דעם „פּערהיפט“ אין מילוואַקי און ענלעכע גרופּעס וואָס האָבן געשאַפּן טעאַטער, פּונקט ווי די „פּאָלקס-בינע“ אין ניו-יאָרק. אויך דאָס וואָס ער רופּט אַן „שונד“ איז אַ וויכטיקער טייל אין דער טעאַטער-געשיכטע. קיין היסטאָריקער פון אַמעריקאַנער טעאַטער וועט נישט מבטל מאַכן אַלץ וואָס איז נישט ליטעראַריש. וויליאַם סיגעל האָט ליפּסאָן אינגאַנצן נישט דערמאָנט, אויך הערמאַן יאַבלאַקאָוו איז אויסגעלאָזן געוואָרן פון ווערן פאַרציכנט, ווען ביידע האָבן געהאַט אַ ווירקונג אויפן יידישן טעאַטער אין אַמעריקע און איבער דער יידישער וועלט. דזשיקאַב דזשיקאַבס האָט זיך באַמיט צו שטעלן קינסטלע-רישע ווערק פון דער יידישער און ענגלישער ליטעראַטור אין זיין טעאַטער, אויך זיינען אַ צאָל פון זיינע טעאַטער-לידער געזונגען געוואָרן אין אַלע יידישע תּפּוצות, לידער פון יוסף רומשינסקי, שלום סעקונדאַ און אברהם עלשטיין זיינען פאַרפּאָלקסטומלעכט געוואָרן — איז דאָס נישט טעאַטער-שאַפּונג? וועט אַן אַמעריקאַנער היסטאָריקער אויסלאָזן ראַדזשערס און האַמערשטיין אַדער דזשאַרדזש מ. קאהאַן דערפאַר וואָס זיי זיינען נישט קיין הויכע ליטע-ראַטור? „דעם רבינ'ס ניגון“ פון גרשון באַדער מיט יוסף רומשינסקי'ס מוזיק

שטייען אויף דערזעלבער מדרגה. שאַפונג מיינט לעבן און נישט בלויז אַ בלעטל פון אַן אַרכיוו.

מען האָט ערגעץ אַמאָל געמאַכט אַן אויספאַרקויף אויף מבינים. איין מבין האָט געקאָסט צען טויזנט דאָלאַר, אַ צווייטער פינף טויזנט און אַנדערע זיינען פאַרקויפט געוואָרן פאַר ווייניקער, אָבער די גרעסטע צאָל מבינים האָט מען צונויפגעבונדן אין בינטלעך און זיי פאַרקויפט פאַר אַ דאָלאַר אַ בינטל. ליפסאָן האָט געקויפט אַזאַ בינטל. ער האָט געוואוסט גענוי וואו ער האָט געצילט און אויף אַפּטאָן אַ שטיקל אומריינע אַרבעט האָט ער באַנוצט אַ מבין.

אַזאַ מבין איז געווען אַ יידענע פון אַ גאַנץ יאָר, וואָס האָט געזאָגט: „מאַריס שוואַרץ איז געווען אַ קאַריעריסט“ און ליפסאָן חזרט דאָס איבער אַ צווייטן מאָל מיט דער כוונה עס זאָל טרעפן אין ציל. זיין היסטאָרישע צניעות היט ער אָפּ, נאָר אַ רבי'ס דינסט פסקנט ביי אים שאלות.

סיי דער מחבר דייַויד ליפסאָן און סיי דער פאַרלעגער האָבן דורכגעלאָזן אַ סך אומפינקטלעכקייטן און גרייזן און עס באַקומט זיך דער איינדרוק, אַז עס איז געטאָן געוואָרן מיט ביטול. למשל: מען ווייסט, אַז דער „פאַרווערטס“ הייסט אויף ענגליש ווי עס שטייט אין קעפל „The Jewish Daily Forward“, נאָר ביי ליפסאָנען איז עס כסדר Forwatz. ערגער שניידן אָפּ נעמען פון מחברים און נעמען פון פיעסן. פון פשיבישעווסקי ווערט טשאַביטשאַווסקי, פון תשרק ווערט טאַשברוק, קולבאַק ווערט קולבאַך און באַשעוויס ווערט באַשעוויץ. „קידוש השם“ ווערט קידיש השם און פון „מיעשטשאַניע“ ווערט מישטאַניאַ. אַ סך זיינען די טעותים וואָס רייסן אויף די אויגן אין דעם בוך, וואָס וואָלט באמת געקענט ווערן אַ כרעסטאַמאַטיע פאַר קומענדיקע ענגליש-אַמעריקאַנער היסטאָריקער. נאָר, אויב זיי וועלן נעמען ערנסט די אַרבעט, וועלן זיי זיך מוזן לערנען יידיש און זיי וועלן זיכער געפינען און זיך באַקענען דורך די יידישע טעאַטער-ביכער מיט שוישפילער, דראַמאַטורגן, ליריקער, קאַמפּאָזיטאָרן אײַנאָד אין יעדן מין פון יידישן טעאַטער. אין זשורנאַלן פון יידישן קונסט-טעאַטער וועט מען זיכער קענען דערגיין, אַז שוואַרץ האָט אין די דרייסיקער יאָרן נישט אויפגעפירט „אוריאל אַקאָסטאַ“ און אַז נחום סטוטשקאָוו איז נישט „מיטשים סטטושאָוו“ און אַז יעקב מעסטל איז געוויס געווען אַ וויכטיקע פיגור אין יידישן טעאַטער, אָבער נישט די וויכטיקסטע שעפּערישע געשטאַלט, מחמת אין פראַפעסיאָנעלן טעאַטער האָט ער נישט געהאַט קיין איינפלוס.

א. ד. ביאלין האָט געהאַט אַ סך לויב אין זיין בוך „מאַריס שוואַרץ און דער יידישער קונסט טעאַטער“, אָבער ליפסאָן מאַכט אים פאַר אַ פרעסע-אַגענט פון יידישן קונסט-טעאַטער, וואָס ער איז קיינמאָל ניט געווען.

גוט איז וואָס דער מחבר האָט זיך אָפּגעשטעלט ביים יאָר 1940. ער

קלאַגט מיט קראַקאָדיל־טרערן אויף דעם וואָס עס זיינען נישטאָ קיין יונגע מענטשן אין יידישן טעאַטער, כאַטש ער כאַפט אַ שפרונג ביז 1960 און דער־מאַנט די יונגע ריסאָ שוואַרץ אין דער פּיעסע „די טענטה מען“. אָבער פון 1940 ביז 1965 זיינען צוגעקומען צענדלינגער יונגע אַרטיסטן, וואָס ער האָט געזען און געהערט, זוי לעאַן ליבגאַלד, לילי ליליאַנאַ, בען באַנוס, מינאַ בערן, מאַקס און רייזל באַזשיק און זיי עלטערן זיך ברוך השם מיט אָנערקענונג און דער־פאַלג. אָבער ליפּסאָן וויל אויך ווערן איינער פון די נביאים וואָס זאָגן אָן דעם אונטערגאַנג פון יידישן טעאַטער.

אמת, יידיש טעאַטער אין אַמעריקע איז שוין ניט מער ווי ס'איז געווען אַמאָל, אָבער ליפּסאָנ'ס בוך איז ווי מען זאָגט אין טעאַטער־לשון אַ „בולבע“. ער האָט געמיינט זאָגן עפעס אַנדערש. דער לעגענדאַרישער, באַרימטער טעאַטער־בולבעניק, האַניקמאַן, האָט אַמאָל געדאַרפט אַנאַנסירן צום עולם אין טעאַטער, אַז קומענדיקע וואָך וועט מען שפּילן „דער מאַן מיט זיין פאַרט־פעל“, האָט ער געזאָגט: „קומענדיקע וואָך וועט מען שפּילן 'דער מאַן מיט אַ פאַר תפּילין'“.

קדחת איז נישט קיין קרענק, אַ טשעק־בוך איז נישט קיין ליטעראַרישע שאַפּונג און אַ בולבע איז נישט קיין געשיכטע.

אַ שד'לעכער לץ, כאַטש אינגאַנצן אָן הערנער,
דערלאַנגט אייך רויזן בלויז צוליב די דערנער.

דאָס דערנוואַנט נויך

טעאָטער-קונסט איז נישט געבונדן צו איין קאָדעקס. עס זיינען נישט פאַראַן קיין געזעצן וואָס מען מוז אָנווענדן צו יעדער פאַרם פון טעאָטער. עס איז נישטאָ קיין חוק ולא יעבור וועגן רעזשי, שוישפיל, דראַמאַטורגיע. אין איין צייט קענען טעאָטער-עלעמענטן אויסגענוצט ווערן אינגאַנצן אַנדערש ווי אין אַ צווייטער צייט. אַלץ לאַזט זיך בייטן, אַלץ קען געענדערט ווערן. דאָס וואָס איז שכלדיק און לאַגיש היינט, קען ווערן זינלאָז און לעכערלעך מאַרגן; דאָס וואָס איז דורכשניטלעך היינט, קען מאַרגן ווערן אַנגעזען. אין סעזאָן 5-1934 בין איך געווען באַטייליקט אין דער טרופּע פון פּאַלקס-טעאָטער און מיטגעשפּילט אין סאַפּיאַ לעוויטינאַ'ס „דער אורטייל“ און אין בנימין רעסלער'ס „60 טויזנט גבורים“. אין חנא גאַטעספּעלד'ס „מחזותנים“ האָב איך זיך ניט באַטייליקט.

אין אַ פּראָסטיקן שבת, אַרום 11 אַזייגער אין דער פּרי, האָט מיך אויפֿ-געוועקט יעקב מעסטל, וואָס איז דעמאָלט געווען דער געהילף-רעזשיסער פון דער פּאַלקס-טעאָטער-טרופּע מיט יוסף בולאָוו בראש.

„טוט זיך אָן,“ האָט מעסטל געזאָגט, „מיר דאַרפן שוין צוגיין צום טעאָטער. בולאָוו איז קראַנק און איר מוזט אַריין אין זיין ראַלע אין 'מחזותנים'.“ „פאַרוואָס עפעס איך?“ האָב איך געפרעגט, „פאַראַן נאָך אַנדערע אין דער טרופּע, פאַרוואָס זאָל ניט איינער פון די וואָס שפּילן קלענערע ראַלן, שפּילן בולאָוו'ס און איך וועל שפּילן די קלענערע ראַל?“

„דאָס וועט ניט טויגן,“ האָט מעסטל געענטפּערט, „דאָס וועט בלויז זיין אַ דאָפּלטע אַרבעט, סיי פאַר יענעם און סיי פאַר אייך. עס איז בעסער צו פאַרטיידיקן איין פּראָנט ווי צוויי. אַזוי איז באַשטימט געוואָרן פון דוד הערמאַן און איך דאַרף דורכפירן די שליחות. איר וועט מוזן שפּילן. איר קענט די פּיעסע, איר האָט זי סופּלירט ביי די פּראָבן, איר קענט יעדע שטעלונג און די גאַנצע רעזשי.“

גייענדיק צום טעאָטער, אַ פיר גאַסן פון מיין וואוינונג, האָב איך אויפּגע-זוכט אַנדערע לאַגישע תּירוצים וואָס זאָלן מיר העלפן ענדערן דעם באַשלוס, אָבער זיי האָבן נישט געהאַט קיין פּעולה. מיר זיינען ביידע אַריין אין טעאָטער, אַרויף אויף דער בינע און כ'האַב זיך סוף-כל-סוף אונטערגעגעבן. איך האָב באמת נישט געוואָלט שפּילן די ראַלע, אָבער איך בין אַנגערעגט געוואָרן פון אַ מין גלוסט צו באַווייזן אַז איך קען זיין גוט אין דער ראַלע, און איך האָב געזאָגט: „לאַמיר בלויז דורכגיין די סצענעס פון דער גאַנצער פּיעסע און נאָכדעם וועל איך זיך אַלץ איינחזרן פון יעדן אַקט באַזונדער.“

„גוט“, האָט מעסטל געזאָגט, „שאַפט ניט קיין אַנדערן כאַראַקטער, נאָר שפּילט גענוי ווי בולאָוו האָט געשפּילט. איר זאָלט מיר מוחל זיין פאַר דעם וואָרט, 'אימיטירט', עס איז ניט פאַראַן קיין צייט ביז צום אָנהויב.“

נאָכן איבערלייענען יעדע סצענע בין איך אַריין אין בולאָוו'ס גארדעראַב- צימער, זיך איבערגעטאָן אין זיינע מלבושים, זיך גרימירט, אָנגעטאָן זיין פאַרוק, וואָנצעס און קאָזע-בערדל. אין דער זעלביקער צייט האָט מעסטל מיר געהאַלפּן מיט רעפּליקן פון מיינע דיאַלאָגן אין דער קאָמעדיע, און איך האָב איינגעזורט יעדע שורה עטלעכע מאָל.

„מחותנים“, אַ קאָמעדיע אין דריי אַקטן פון חנא גאָטעספעלד, איז רעזשי- סירט געוואָרן פון דוד הערמאַן. יעקב מעסטל איז געווען דער געהילף-רעזשי- סער. דער שבת איז שוין געווען אין דער פינפטער וואָך פון שפּילן. חנא גאָטעספעלד פלעגט קומען צו יעדער פאַרשטעלונג, כדי צו באַזאָרגן מיט בילעטן די געסט וואָס ער פלעגט איינלאָדן זיי זאָלן זען דאָס שפּילן פון זיין קאָמעדיע. דוד הערמאַן האָט נישט געהאַט אַרויסגעוויזן קיין גאונות מיט זיין רעזשי פון „מחותנים“, די סאַטירע וועגן דער צעשפּאַלטנקייט פון אַן אַמערי- קאַנעריידישער משפּחה אין געראַנגל איבער פּאַליטישע חלוקי-דעות און מיט אַ „ראַמעאָ און יוליעט“ קאָמפּליקאַציע, איז נישט געווען זיין „מעטיע“. דער אַמעריקאַנעריידישער אידיאָם איז פאַר אים געווען אַ פרעמדע טעריטאָריע און ווייט אַוועק פון דער סביבה פון ש. אַנ-סקי'ס „דער דיבוק“, אָדער י. ל. פּרצ'ס „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“, וואָס זיינען אים געווען אַזוי נאַענט. ער האָט געלאָזט די שווישפּילער אַרומבלאַנדזשען ביז זיי האָבן זיך אַליין אויסגעפורעמט געשטאַלטן. בלוז די אינטואיציע פון די אַקטיאָרן האָט גע- שאַפן אַ טאַלק אין דעם מישמאַש פון דער האַנדלונג.

שלום אַש האָט נאָך קיינמאַל פריער ניט געהאַט געזען יוסף בולאָוו'ן שפּילן, האָט ער גראַד דעם שבת בייטאָג אויסגעקליבן צו קומען אין טעאַטער. גאָטעספעלד האָט נישט געוואוסט פון דער ענדערונג אויף דער בינע.

מען האָט אינגאַנצן פאַרשוויגן מיין אויפטריט, ווי עס איז געוויינלעך דער מנהג אין טעאַטער. ביים עולם איז געווען אַן איינדרוק, אַז יוסף בולאָוו שפּילט. איך האָב זיך נישט אָפּגעקערט פון זיין שטייגער, וואָרט נאָך וואָרט, סצענע נאָך סצענע, זיינע זשעסטן און באַוועגונגען, זיינע תנועות און גרימאַסן, זיין דרייען מיטן שטעקעלע, און דער עולם האָט מיר אַפּלאַדירט נאָך יעדער סצענע און ביי יעדן אַרויפקומען און אָפּגיין פון דער בינע.

מיין אַרבעט אין טעאַטער האָב איך תמיד גענומען מיט אַ סך ערנסט. איך בין געווען אויסגעהיט פון ציניזם, כאַטש אין געוויסע צייטן בין איך געווען געוואָגט, אָבער איך האָב קיינמאַל נישט גענוצט קיין עלנבויגנס, אָדער חניפה און איך האָב תמיד דערוואָרט פון אַנדערע דיזעלבע באַציאונג. יעקב

מעסטל'ס צוטרוי איז מיר שטאַרק געווען צום האַרצן און איך האָב נאָך דער פאַרשטעלונג אים געדאַנקט פֿאַר זיין בטחון אין מיר.

אויסגענומען ביים ערשטן אויפטריט, איז געבליבן אַז איך זאָל אויך שפּילן די ראָלע אין אַוונט און אַזוי לאַנג ביז בולאָוו וועט געזונט ווערן. איך בין אַריינגעגאַנגען אין "קאַפּע ראַיאָל", וואָס איז געווען קעגנאיבער דעם טעאַטער, עפעס עסן, מחמת איך האָב נאָך גאַרנישט טועם געווען דעם גאַנצן טאַג. ביים אַריינגאַנג אין קאַפּע האָט מיך גאַטעספּעלד אָפּגעשטעלט. ער האָט מיר געדאַנקט פֿאַרן אופּן ווי איך האָב געשפּילט בולאָוו'ס ראָלע, און מיך צוגעפירט צום טיש וואו שלום אָש איז געזעסן און מיך פֿאַרגעשטעלט בזה הלשון: "דאָס איז דער אַקטיאָר וועמען איר האָט געזען אין דער ראָלע וואָס יוסף בולאָוו שפּילט."

שלום אָש האָט מיר געגעבן שלום און געזאַגט: "איך האָב שטאַרק הנאה געהאַט פּון אייער שפּילן. איר האָט מיר באַוווּן, אַז אויך בולאָוו איז אַ גאָר פּיינער שווישפּילער. איך גראַטוליר אייך."

צום טיש וואו איך האָב זיך געזעצט זיינען צוגעקומען עטלעכע אַקטיאָרן און מיך באַגריסט מיט קאַפּוליער אַנצוהערענישן. ווען איך האָב אויסגעדריקט אַביסל פֿאַרדרוס, פֿאַרוואָס מיינ נאָמען איז נישט דערמאַנט געוואָרן פֿאַר דער פֿאַרשטעלונג, האָט איינער דערציילט אַן אַנעקדאָט: "איינמאַל האָט מען דעם דיכטער אברהם רייזען איבערגעגעבן, אַז אַ געוויסער פֿאַטשקן האָט גענומען רייזענ'ס אַ פֿאַעמע און זי אָפּגעדרוקט אויף זיין נאָמען.

"רייזען האָט גוטמוטיק געשמייכלט און געענטפּערט: 'עס וואָלט נאָך געקאַנט זיין אַ סך ערגער. ער וואָלט דאָך געקאַנט אַליין אָנשרייבן אַ ליד און זי אָפּדרוקן מיט מיינ נאָמען."

דעם קיבעץ האָב איך ווי געהעריק נישט צעקייט, נאָר אים אַראָפּגע- שלונגען מיטן לעצטן ביסל קאווע.

פֿאַר טעאַטער-מענטשן זיינען אַזעלכע געשעענישן נישט קיין נייעס. זיי געשעען נישט בלויז אין יידישן טעאַטער, נאָר אין יעדן טעאַטער אין דער וועלט. ענגלישע טרופּעס וואָס שפּילן בלויז איין פּיעסע שטעלן אַן "סטענד-אינס", במקומ'ס, איבערצונעמען ראָלן פּון אַנדערע, אָבער אין רעפּערטואַר-טעאַטערס איז עס פּונקט ווי אין יידישן טעאַטער. אין אַ סך פּון די אויפפיר-רונגען אין יידישן קונסט-טעאַטער, ווי "יאָשע קאַלב", "די ברידער אשכנזי", "קידוש השם" אא"וו, האָבן שווישפּילער אַ סך מאָל פֿאַרטראָטן אַנדערע און האָבן אַזוי אַרום געשפּילט מער ראָלן. ווען שוואַרץ איז קראַנק געוואָרן און אַ דאָקטאָר האָט אים פֿאַרבאַטן שפּילן, איז אַנאַטאָל ווינאָגראַדאָוו אַריין אין דער ראָל פּון שאַילאַק, פּון "שאַילאַק און זיין טאַכטער". ווען מאָריס שוואַרץ האָט איינמאַל נישט געקאַנט פֿאַרענדיקן זיין שפּילן פּון גיעשעווער רבין אין "יאָשע

קאַלב, האָט משה שטראַסבערג איבערגענומען די ראָל און אים אזוי טרעפלעך קאָפּירט. אַז בלויז געציילטע אויף דער בינע האָבן דערנאָפּט די ענדערונג. אַזעלכע געוואַגטקייטן ברענגען חשיבות צו דער קאַריערע פון אַקטיאָרן אין יעדן טעאַטער, און אַפילו אויב זיי זיינען נישט קיין גרויסע קינסטלער ווערן זיי געהאַלטן אין דער טרופּע פאַר זייער נוצלעכקייט און ווערן געשאַצט פון קאַלעגן.

.2

אין יאָר 1949, האָט מען געשפּילט „יאָשע קאַלב“ מיט בלויז איין פּראָבע. מיר איז צוגעטיילט געוואָרן די ראָל פון ראש בית-דין, דער קראַקעווער צדיק, אין דער גרויסער משפּט־סצענע. איך ווייס נישט ווי גוט איך האָב געשפּילט, אָבער איך בין געווען גאַר שטאַרק דערהויבן ווען מאָריס שוואַרץ פון איין זייט און איזידאָר קעשיר פון דער צווייטער האָבן מיך געשטעלט אין סאַמע מיטן פון דער בינע, ווען מיר האָבן זיך פאַרנויגט פאַרן עולם. נישט דאָס אַפּלאַדירן

פון עולם, נאָר די חשיבות צו שטיין נעבן די קינסטלער ביים פאַרנויגן זיך האָט מיך בפירוש עקזאלטירט. איך בין דעמאָלט נישט געווען קיין מיטגליד פון דער טרופע, נאָר אין דער פאַרוואַלטונג פון ייִדישן קונסט־טעאַטער. סוף וואָך האָב איך צו מיין געהאַלט געקראָגן אַ צוגאַב פון עטלעכע צענדלינג דאָלאַר און ווידעראַמאָל בין איך געוואָרן איבערצייגט, אַז די לעגענדע וועגן שוואַרצ'ס אויסנוצן מענטשן איז אַן אומריינע פיקציע.

עס איז מענטשלעך צו וועלן זיין וויכטיק, אָבער עס איז אַ סך וויכטיקער צו זיין מענטשלעך. שוואַרצ'ס מעלה איז געווען דאָס וואָס ער האָט קיינמאָל ניט פאַרלוירן זיין חוש פאַר הומאָר, סיי ווען ער האָט געהאַט אַ דערפאַלג אָדער אַ דורכפאַל פון אַן אויפפירונג. ווי אין און אַרום דעם טעאַטער איז ער אויך געווען אין זיין פּריוואַטן לעבן, געזעלשאַפטלעך אָדער מיט זיין משפּחה, מיט זיינע פּריינט און מיט אַקטיאָרן.

פינאַנציעל איז דער ייִדישער קונסט־טעאַטער זעלטן ווען געווען אַ דער־פאַלג, זיבן מאָגערע סעזאָנען האָבן תּמיד איינגעשלונגען איין פעטן סעזאָן. אין סעזאָן 1928-1929 איז אין סיטי־טעאַטער אויף 14טער גאַס אויפ־געפירט געוואָרן "קידוש השם", "סטעמפּעניו", "גאַט, מענטש און טייוול", "מאַיאָר נח", "דער וואָס קריגט פעטש" און "אַטעלאָ". אַלע אויפפירונגען פון קאָלאָסאַלער פּראָפּאַרציע, וואָס האָבן אָפּגעקאַסט אַן אוצר. די גוטע הכנסות פון די ערשטע פיר פּיעסן זיינען אַריינגעבראַקט געוואָרן אין דער לעצטער אויפפירונג. ווען מען איז, צום סוף פון סעזאָן, אַרויסגעפאַרן אויף דער פּראָווינץ ביז קיין לאַס־אַנדזשעלעס, האָבן אַ סך פון די טעג וואָס מ'האַט ניט געשפּילט בשעת דער נסיעה איינגעשלונגען די קנאַפע הכנסות. אויך די גרויסע הוצאות פון פאַרן מיט דער גאַנצער טרופע, וואָגאַנען מיט דעקאָראַציעס און בינע־אַרבעטער איבער אַמעריקע און קאַנאַדע; אויך די באַזונדערע הוצאות פאַר יעדן אַקטיאָר, אַחוץ זיין געהאַלט, האָבן כמעט שטענדיק געשטעלט דעם קונסט־טעאַטער אין אַ פאַרלעגנהייט.

די סעזאָנען אין די צוואַנציקער יאָרן זיינען געווען לאַנגע און געדויערט איבער פּערציק וואָכן, די הכנסות אין לאַס־אַנדזשעלעס זיינען געווען שוואַכע און שוין אין דער צווייטער וואָך פון שפּילן דאָרט, האָבן די אַקטיאָרן ניט געקראָגן זייער געהאַלט, האָבן זיי דעריבער באַשלאָסן זיך באַקלאָגן פאַר דעם לעיבאַר־קאַמישאָנער. שוואַרץ און זיין פּרוי האָבן זיך געבעטן ביי די אַקטיאָרן צו וואַרטן, ביז זיי וועלן קריגן געלט צוגעשיקט פון ניו־יאָרק, אָבער די אַקטיאָרן האָבן נישט געוואַלט וואַרטן. בערטאַ גערסטין, וואָס איז מיטגע־גאַנגען מיט אַלעמען צום קאַמישאָנער, איז אָבער פאַר איר אַוועקגיין צוגעפאַרן צום האַטעל וואו די שוואַרצעס זיינען איינגעשטאַנען, און האָט צו פּרוי שוואַרץ איבערגעגעבן אַ קאַנווערט מיט פינף הונדערט דאָלאַר. פּרוי גערסטין האָט

זיך סאָלדאָרזירט מיט אירע קאַלעגן, אַבער ווי אַ פּריינט פון די שוואַרצעס האָט זי געטאָן איר חוב, כדי צו זיין גערעכט צו ביידע צדדים.

אין יאָר 1924 האָט מאָריס שוואַרץ צום ערשטן מאל געפירט דעם יידישן קונסט־טעאַטער קיין אייראָפּע און מיטגענומען די גאַנצע טרופּע, דריי בינע־אַרבעטער, טעכניקער און אַנדערע אָנגעשטעלטע, אויך דעקאָראַציע, קאַס־טיומען, עלעקטרישע דינאַמאַס און איינריכטונגען; הכלל, אַ גאַנצע שיף מיט מטלטלים צו שפּילן אומעטום צוועלף פּיעסן פּונקט ווי אין ניו־יאָרק. זאָלן אייראָפּעאישע יידן זעען דעם יידישן קונסט־טעאַטער מיט דעם גאַנצן פּאַרנעם. דער טעאַטער און די טרופּע זיינען אויפגענומען געוואָרן מיט דעם גרעסטן כבוד אין לאַנדאָן, אַבער צו דעם גרויסן דערפאַלג מוז אויך צוגעשריבן ווערן דער קאַלאַסאַלער דלות פון אַלעמען, ווען די טרופּע איז מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער אָנגעקומען קיין פּאַריז. פּערזענלעכע אויסגאַבן, דאָס שיקן געלט צוריק קיין אַמעריקע צו משפּחות, די געלט־וואַלוטעס פון איין לאַנד אין אַ צווייטן, האָבן דערפירט אַז קיינער האָט ניט פּאַרמאַגט גענוג געלט פאַר אַ לייטישן מאַלצייט.

בילעטן צו דער ערשטער פּאַרשטעלונג פון „טוביה דער מילכיקער“ אין פּאַריז זיינען געווען אינגאַנצן אויספאַרקויפט, נאָר די קעשענעס פון די שווי־שפּילער זיינען געווען אינגאַנצן אויסגעליידיקט. שוואַרץ, באַגלייט פון דער טרופּע און פּערסאָנאַל, איז צוגעגאַנגען צו דער טעאַטער־קאַסע כדי צו באַ־קומען געלט. אזוי ווי ער האָט ניט געקאַנט קיין פּראַנצויזיש און דער קאַסירער האָט ניט געקאַנט קיין יידיש אַדער ענגליש, האָט ער נישט געוואוסט וואָס שוואַרץ וויל.

שוואַרץ האָט אים געוויזן די אַפּישן און בילדער אין דער לאַבי און דער קאַסירער האָט געשמייכלט. אַבער שוואַרץ האָט ניט געוואַלט קיין אַנערקענונג נאָר געלט און גענומען באַווייזן מיט זשעסטן וואָס ער וויל, נאָר עס האָט גאָר־נישט געהאַלפּן. די גאַנצע טרופּע האָט זיך צעזעצט אויף די טרעפּן פון דער לאַבי און געלאַכט מיט יאַשטשערקעס. יאַסל קאַטלער, דער מאַלער און דיכ־טער וועלכער איז געווען אין דער טרופּע, האָט אָנגענומען די פּאַזע פון אַ קעלנער און געפּרעגט ביי יעדן וואָס ער וויל עסן. אין שפּאַס האָט יעדער באַשטעלט דאָס טעלערל פון הימל: ווער קאַטשקע, ווער אינדיק און ווער הון, אַנדערע האָבן געוואַלט סטעיק אַדער פּיש. קאַטלער האָט אַלץ כלומרשט פּאַר־שריבן און עס האָט אים ניט לאַנג גענומען און יעדן געבראַכט אויפגעמאַלן דאָס וואָס מען האָט געוואַלט. אַפילו אויפגעמאַלענע פּלעשער וויין האָט ער געבראַכט. אַבער קיינער איז פון די מאַכלים און משקאות ניט באַפּרידיקט געוואָרן. אַ מיטליאַריקער מאַן איז פּלוצים אַריין אין דער לאַבי, דערזען די טרופּע און דערקאַנט שוואַרצן און זיך פאַר אים פּאַרגעשטעלט, אַז ער איז

אַנטואַן דער קריטיקער פון דעם ליטעראַרישן וואַכן-זשורנאַל „ל'ענטראַנס-זשען". שוואַרץ האָט געזאָגט אויף פראַנצויזיש „אַנשאַנטע" און נאָכדעם אויף יידיש דערקלערט די סיטואַציע. אַנטואַן האָט גערעדט אַן אויסגעצייכנטן יידיש און אַפּטמאַל געשריבן וועגן דער יידישער ליטעראַטור.

אויך מיט אַנטואַנס אַריינמישן זיך האָט מען גאַרנישט געפועלט ביים קאַסירער, דערפאַר ווייל קאַסירערס אין פראַנצויזישע טעאַטערס זיינען רעגיר-רונגס-קאַנטראַלאָרן, און זיינען פאַראַנטוואָרטלעך צום שטייער-אַמט און פאַר טאַנטיעמען, אָבער די דעקלאַראַציע האָט קיינעם ניט געזעטיקט. צום מזל איז אַנגעקומען מאַריס אייזמאַן, דער הויפט פון „מעטראַפּאָליטאַן ניוס" אין ניו-יאָרק און פריינט פון אַלע אַקטיאָרן — און עס איז געוואָרן אַ שמחה. אַלע זיינען אַריין אין טעקסיס און די מאַטאַרקאַדע איז צוגעפאַרן צו יאָזעפּ'ס רעסטאָראַן און געפראַוועט אויף אייזמאַנס חשבון אַ כשרן באַנקעט. שפעטער איז צוגע-קומען מאַרק שאַגאַל, און נאָכן עסן איז מען אַוועק אין טעאַטער צו דער פּרעמיערע פון „טוביה" אין פאַריז. דער עולם האָט געקוואָלן פון קינסטלערישן נחת און דערהויבונג, אַזאַ שטייגער שפילן יידיש טעאַטער האָט נאָך פאַריז ניט געזען.

אין שוואַרצ'ס גאַרדעראַב-צימער, הינטער דער בינע, האָט מאַרק שאַגאַל געדריקט שוואַרצ'ס האַנט און געזאָגט: „וואָס פאַר אַ ווערט האַבן אַלע מיינע בילדער אין פאַרגלייך מיט אייער 'טוביה'! אייער שאַפונג שטייגט העכער ווי אַלע מיינע באַפליגלטע פידל-שפילנדיקע יידן."

3.

וויפיל אַקטיאָרן עס זיינען פאַראַן, אַזויפיל טעאַריעס זיינען דאָ וועגן שוישפיל-קונסט. איינער האָט אַמאַל געזאָגט: „אַקטיאָרן און אידיאַטן ווערן נישט געמאַכט, נאָר געבוירן." צי ער איז געווען דער ערשטער אָדער צווייטער, איז שווער צו באַשטימען.

צו זיין אַן אַקטיאָר איז נויטיק אַ סך מזל (אויב דאָס איז מזל) און צו האַבן אַן אייגנאַרטיקן פּערזענלעכן מאַגנעטיזם איז אַן אייגענבויערע אייגנשאַפט. שטודיע, טעכנישע איבונגען און די בעסטע טעאַריעס און מעטאָדן האַבן ניט דיזעלבע פעולה ווי עס האָט דער אייגענער שטייגער וואָס מען פאַרמאַגט, צוזאַמען מיט דער געהעריקער מאַס איינבילדונג און געוואַגטקייט.

דער דראַמאַטורג דזשיימס מעטיו בערי האָט געזאָגט: „מאַגנעטיזם וואָס געוויסע אַקטיאָרן פאַרמאַגן איז דאָסזעלבע ווי אַ פרויס חן. אויב זי פאַרמאַגט חן דאַרף זי נישט עפעס אַנדערש און אויב נישט, מיינען אַלע אַנדערע זאַכן גאָר ווייניק."

אין תוך גענומען, איז יעדע פּאַרם פון שוישפּיל-קונסט אַ מין אימיטאַציע. צי מען קאָפּירט איינעם אָדער מען שאַפט אַ קאָמפּאָזיציע פון אַ סך, איז דאָס נישט מער ווי אימיטאַציע, אָבער אַ גוטע קאָמפּאָזיציע ווערט שוין אַריינגע-נומען אין דער בחינה פון קונסט.

דער אמת איז, אַז די גרעסטע צאָל אַקטיאָרן אין יידישן טעאַטער האָבן ניט דורכגעמאַכט קיין אַפיציעלע דראַמאַטישע אַקאַדעמיע, אָבער יעדער האָט גענוג שטודירט צו ווערן אַ פּראַפעסיאָנאַל. קיינער קען נישט ווערן אַן אַקטיאָר, דערפאַר וואָס ער וויל אַזוי, פּונקט ווי קיינער קען נישט ווערן קיין מאַלער, סקולפּטאָר, אָדער מוזיקער, מיטן בלויון וועלן.

וואָלף מערקור אין גאַרדעראַב-צימער בשעת מאַריס שוואַרץ גרימירט זיך פאַר „שאַילאַק“ אין „שאַילאַק און זיין טאַכטער“.

אַ סך ערשט-קלאַסיקע שוישפּילער זיינען אַרויס פון דער אַקאַדעמיע אין וועלכער מען האָט נישט געלערנט קיין טעאַריע, היסטאָריע אָדער אַנדערע לימודים, נאָר האָבן אויף דער בינע געלערנט רוטינ און די נויטיקע עלעמענטן צו ווערן אַן אַקטיאָר. זייער צאָל קען אויספילן אַ גאַנצע ביבליאָטעק.

איך וועל בלויז דערמאָנען דעם שוישפּילער מיכל ראָזענבערג. ער איז אין יידישן קונסט-טעאַטער געווען אַ סטאַטיסט און זיך באַטייליקט אין מאַסן-סצענעס פון אַ סך אויפפירונגען, און ערשט מיט אַ פיר יאָר שפּעטער, האָט מען אים צוגעטיילט אַ וויכטיקע ראָל, „משה חסיד“ אין „יאָשע קאַלב“. זיין שפּילן האָט פאַר אים געשאַפן אַן אָנגעזעען אַרט ווי אַן אַקטיאָר.

דער אַקטיאָר, פּונקט ווי יעדער מענטש, איז אויסגעזעצט צו ניט פּאַרויס-געזעענע כּחות: אַט גייט ער אויף אַ גלייכן וועג און גליטשט זיך אויס; אַמאַל טרעפט, אַז זיין צונג פּאַרפּלאַנטערט זיך, ער זאָגט עפעס און ער שאַפט מיט דעם אַ סיטואַציע פּון וועלכער עס קומט אים אָן שווער זיך אַרויסצודרייען. אַן אַקטיאָר אויף דער בינע איז צוגעגליכן צו אַ מענטש, ווי געאיבט אַדער רוטינירט ער זאָל נישט זיין, איז ער קיינמאַל ניט זיכער ווי עס וועט זיין זיין האַנדלונג. ער קען זיין ראָל ווי אַ מזמור, ער ווייסט זיינע מיזאַנסן ווי אַ באַלעט־טענצער... און, פּלוצים, עפעס אַ זשעסט פּון אַן אַנדער אַקטיאָר ביים שפּילן איז קאַפּויער און ער צעלאַכט זיך. ווען דאָס טרעפט זיך, דרייט זיך דער שווישפּילער וואָס לאַכט אַוועק פּון עולם, ביז ער געווינט צוריק זיין קאַנטראָל, כּדי ווייטער אַנצוגיין מיט שפּילן זיין ראָל.

אויף דער זעקסטער וואָך פּון שפּילן „יאַשע קאַלב“ האָט געטראָפּן, אַז אַקטיאָרן אויף דער בינע זיינען אַריינגעפּאַלן אין אַזאַ געלעכטער, אַז עס איז געוואָרן כּמעט אוממעגלעך ווייטער אַנצוגיין מיטן שפּילן.

דאָס כּסדרדיקע שפּילן איין פּיעסע יעדע נאַכט פּון דער וואָך און צוויי אַדער דריי בייטאַגיקע פּאַרשטעלונגען ווערט אַ סך מאַל מאַנאַטאַן. ס'ווערט אַ מין רוטיין ווי יעדע אַרבעט, אַן שום פּערזענלעכער פּרייד, אַן שום אינספּיראַציע. אַקטיאָרן ברענגען פּרייד און געלעכטער דעם עולם אין טעאַטער, אָבער זיי האָבן ניט קיין געלעגנהייט צו לאַכן פּון סצענעס ווי עס טוען די צושויער, אָבער ווען עס טרעפט זיך אַ קאַמישע סיטואַציע, קענען זיי זיך ניט באַהערשן און רעאַגירן אויף דעמזעלבן שטייגער ווי די צושויער אין טעאַטער.

אין אַ סצענע אין „יאַשע קאַלב“ אין חסידים־שטיבל פּון ניעשעווער רבין ר' מלך (מאָריס שוואַרץ) זיצן און שטייען חסידים, גבאים, שמשים און געסט און הערן זיך צו צו דרשות. ר' נחומ'טשע, דער יונגער חתן־בחור (לאַזאַר פּריד) האָט אַלעמען אַנגעצונדן מיט זיין דרשה פּול מיט קבלה־רמזים וועגן דער געטלעכער יצירה פּון מענטשן. נעבן אים, אויף זיין כּסא־הרבנות, זיצט דער ניעשעווער צדיק ר' מלך, וואָס נעמט באַווייזן זיין בקיאות וועגן דער וויכטיקייט פּון רביים... אַז זיי זיינען געגליכן צו מלכים און דעריבער דאַרף מען זיי געבן הויפּנס מיט כּבוד און געלט... אין דער דרשה ווענדט זיך שוואַרץ פּריער צו איינעם און נאָכדעם צו אַלע אויף אַ האַלב־מגידישן אופן, אַ מין רעטישטאַטיוו אַן נאַטן... ביי דער פּאַרשטעלונג אָבער האָט ר' מלך זיך געווענדט בלויז צו מעכעלע הינעווער (נח נאָכבוש) און מגידעוועט מיט משונה־דיקע, שלשלת־דיקע טענער און פּאַנטאַסטישע תּנועות, נאָכמאַכנדיק דעם מגידישן שטייגער פּון נאָכבושעס שפּילן. די אַרומיקע שווישפּילער איז באַפּאַלן אַ היסטעריש געלעכטער. עס איז זיי געווען אַזוי מעגלעך זיך צו באַהערשן און אַפּשטעלן דעם געלעכטער, פּונקט ווי ס'איז מעגלעך אַפּצושטעלן אַ רעגן.

צום גליק זיינען כמעט אַלע געווען אויסגעדרייט מיט די פלייצעס צום עולם. ר' מלך האָט פאַרענדיקט זיין דרשה און דער גבאי ישראל אביגדור (משה זילבערקאָסטן) האָט געדאַרפט אָנהויבן ריידן... אָבער צוליבן לאַכן האָט ער ניט געקענט אַרויסריידן אַ וואָרט. סעקונדן זיינען אַריבער, און אַ סעקונדע אויף דער בינע דויערט אָן אייביקייט... קיינער האָט ניט געקענט ריידן... אָבער מיכל ראָזענבערג האָט געדאַטעוועט די לאַגע מיט נעמען ריידן זילבער-קאָסטנ'ס ווערטער. ער האָט אויסגעשריגן: „איצט, רבותי, לאַמיר אַלע מיט געזאַנג פירן דעם חתן צו דער חופּה, אין כאלוקינו, אין כאַדוננו“ אא"וו. זיין געוואַנטקייט האָט שטאַרק באַווירקט די שווישפּילער, און די פּיעסע איז ווייטער נאָרמאַל אָנגעגאַנגען. אָבער דער עולם אין טעאַטער האָט ניט געהאַט קיין שום באַגריף פון דעם וואָס איז געשען אויף דער בינע.

קאָמישע עפּיזאָדן געשעען אַ סך מאל אומגעריכט. ווי איטשע ראָט, אַ שווישפּילער פון טאָראַנטאָ, גיט איבער, איז אין דער דאָרטיקער ייִדישער קונסט־טרופּע, אין יאָר 32-1931, געווען אַ מנהג צו שפּילן יעדע וואָך אַ נייע פּיעסע. דער רעזשיסער און הויפּט־אַקטיאָר איז געווען יעקב בן־עמי און זיין געהילף — יעקב מעסטל.

ביים שלום פון יעדער פאַרשטעלונג פלעגט יעקב מעסטל אַרויסקומען אָנגאַסירן די פּיעסע פאַר דער קומענדיקער וואָך. איינמאַל, נאָך דער פאַרשטעלונג פון טאָלסטאָי'ס „דער לעבעדיקער מת“, איז מעסטל אַרויס פאַר דעם עולם און געזאָגט: „ווי איך הער און זע איז דער היגער אינטער־ליגענטער עולם צופרידן מיט אונדזער קינסטלערישן רעפּערטואַר, מיט די ווערק געשריבן פון די מייסטער פון דער ליטעראַטור: גאַרקי, טאָלסטאָי, אַנדריעוועו. דעריבער האָט דער קינסטלער בן־עמי און די פאַרוואַלטונג פון טעאַטער באַשלאָסן, אַז די קומענדיקע וואָך וועלן מיר שפּילן דאָסאַיעווסקי. אין דער איבערזעצונג פון אונדזער שווישפּילער ווינאַגראַדאָוו, 'דער אידיאָט'. אַפילו אין האַלב־פּראָפּעסיאָנעלן טעאַטער טרעפט אַז מען שטיפט אַביסל און מען דערלויבט זיך צו לאַכן. אין דער אויפפירונג פון דער „פּאַלקס־בינע“ פון אליהו גילנערס „בעקלעין סענטער“ שפּילט הערש רובין די טראַגישע ראַל פון אַ פּאַטער וועמענס טאָכטער גרייט זיך חתונה צו האָבן מיט אַ דייטש. זי שיקט אים אַ בריוו מיט דער טרויעריקער בשורה און ער ברעכט צוזאַמען פון גרויס צער. אויף איין פאַרשטעלונג האָט ער געעפנט דעם בריוו און אַרויס־גענומען אַ לצ'עוואַטע בילד. ער האָט געוואַלט לאַכן, אָבער ווי אַן אַקטיאָר האָט ער געשאַפן אַ טראַגי־קאָמישע סיטואַציע און פאַרענדיקט מיט אַ היסטערישן געלעכטער.

געווען איז עס אין יאַנואַר 1920, אין צווייטן סעזאָן פון ייִדישן קונסט־טעאַטער, ווען מען האָט געשפּילט „די ווייסע בלום“ פון וואַלפּען לעראַי, איז

געשען אז אַקטיאַרן האַבן אָנגעהויבן לאַכן און זיך נישט געקאָנט באַהערשן. שפּילנדיק רעפּערטואַר, זיינען אין דער טרופּע געווען אָנגעשטעלט אַקטיאַרן וואָס האַבן זיך נישט באַטייליקט אין יעדן טעאַטער-שפּיל. אין דער פּיעסע „די ווייסע בלום“ האָט דער אַקטיאַר מאַרק שווייד זיך נישט באַ-טייליקט. אברהם טייטעלבוים איז אַבער פּלוצים קראַנק געוואָרן און מאַריס שוואַרץ האָט אין דער לעצטער שעה פאַר דער פאַרשטעלונג, אָן שום פּראָבן, איבערגעגעבן די ראָל צו שוויידן.

די האַנדלונג אויף דער בינע האָט זיך אָנגעהויבן מיט די שווישפּילער מוני וויזענפּריינד, מאַריס שוואַרץ און אליהו טענענהאַלץ. טענענהאַלץ האָט ניט געוואוסט, אז מען האָט געביטן די ראָל און ער האָט געוואַרט אויף טייטעל-בוים אויפּטריט. שווייד איז אַרויף אויף דער סצענע און אויף זיין פּאַלצעטאַ-קול געזאָגט: „גוט אָונט.“ טענענהאַלץ איז געוואָרן פאַרגאַפּט און האָט זיך צעלאַכט. זיין געלעכטער האָט אָנגעשטעקט מוני און שוואַרץ... מוני האָט זיך ניט געקאָנט באַהערשן און איז אַרונטער פּון דער בינע. אין טעאַטער האָט מען גענומען מורמלען און שוואַרץ האָט געוואונקען צום בינע-פאַרוואַלטער, ער זאל אַראַפּלאָזן דעם פאַרהאַנג.

אין עטלעכע סעקונדן שפּעטער איז שוואַרץ אַרויס פאַר דעם עולם און נאָך לאַכנדיק געזאָגט: „חשובער עולם, אויב עס געפינט זיך צווישן אייך אַ דאַקטאָר, וואָלט איך אים געבעטן צו קומען הינטער דער בינע, דערפאַר וואָס אַן אַקטיאַר איז פּלוצים קראַנק געוואָרן מיט היסטערישן געלעכטער. אַבער זייט רואיק, געלעכטער איז נישט קיין חולאת. לאַכן איז געוונט' האָט אונדזער שלום-עליכם געשריבן. אַבער לאַכן איז עפעס אַ מאַדנע מגפה וואָס שטעקט אָן. עס איז מאַדנע, אז אין יידישן קונסט-טעאַטער זאל פאַרקומען אזא גע-שיכטע, אַבער אַקטיאַרן זיינען ניט קיין מלאכים, ניט קיין ווייסע בלומען, ניט קיין מאַשינען, נאָר מענטשן, און ווי מענטשן רעאַגירן זיי אויף פּאַסירונגען וואָס קומען אומגעריכט. איר זעט דאָ אויף דער בינע אַ בודקע פאַר דעם סופּלער. דאָס איז בלוז אַ סימבאָל. דאָ ווערט די בודקע ניט גענוצט. אַלע קינסטלער קענען זייערע ראָלן אויסנווייניק. אַבער אַ מענטש דאַרף דאַרט זיצן, אַזוי פאַרלאַנגט די יוניאַן. געוויינלעך זיצט ער דאַרט און דרימלט, אַבער היינט האָט עפעס געטראָפּן וואָס האָט יעדן אַקטיאַר אויף דער בינע געמאַכט קאַנוואַלסירן מיט געלעכטער. ווען טענענהאַלץ האָט פּלוצים אַ קוק געטאָן צום סופּלער-קאַסטן האָט ער דאַרט דערזען אַ ווייסע קאַץ זיצט איבער דער פּיעסע און בלעטערט די זייטן. נו, שטעלט זיך פאַר, ווען איר וואָלט געווען אויף דער בינע, ווי אַזוי וואָלט איר געהאַנדלט?“ דעם עולם איז די מעשה געפעלן און גענומען לאַכן און אים אַפּלאַדירן. דער פאַרהאַנג איז אַרויפ-געצויגן געוואָרן און דער גאַנצער אַקט האָט זיך אָנגעהויבן אויפּסניי.

ווי אין דער געשעעניש איז שוואַרץ געווען איינפאַלעריש. וואָס שייך זיין צוגאַנג צום טעאַטער איז ער תמיד געווען זייער ערנסט און אים געפירט מיט דער געהעריקער דיסציפלין, נאָר ער איז יעדע צייט גרייט געווען צו געפינען געלעגנהייטן פאַר שפּאַס, און צו לאַכן מיט אַנדערע... נישט לאַכן פון אַנדערע, נאָר מיט זיי.

אין די מער ווי צוויי טויזנט פאַרשטעלונגען פון „יאָשע קאַלב“ איבער דער וועלט זיינען געשען עפיזאָדן הינטער די קוליסן און אויף דער בינע, וואָס האָבן אַרויסגערופן געלעכטער. אין דעטראַיט האָט דער פרעסע-אַגענט, וואָס איז תמיד געפאַרן פאַרויס צו מאַכן אַלע צוגרייטונגען פאַר דער טרופּע, איינגעאַרדנט מיט אַ מושב־זקנים צוצושטעלן פּופּצן יידן מיט בערד, פאַר די מאַסן-סצענעס פון „יאָשע קאַלב“.

פאַר דער ערשטער פאַרשטעלונג דאָרט, ווי אומעטום, האָט שוואַרץ אליין באַקוקט די גרימען פון אַלע סטאַטיסן און זיי אַ סך מאָל אויסגעבעסערט. ער פלעגט ענדערן, אויסגלייכן, פאַרגלעטן. ער האָט נישט געוואוסט וועגן די יידן פון מושב־זקנים. פּלוצים האָט ער דערזען אַ ייד מיט אַ קאַלטענעוואַטער באַרד. ער האָט אים צוגערופן און געזאָגט: „ווי, ווער האָט אייך גרימירט מיט אַזאַ באַרד?“ ער האָט גענומען רייסן אַ זשמעניע האָר און דער ייד האָט אָנגעהויבן שרייען: „געוואַלד! רוצח, וואָס טוט איר, וואָס רייסט איר מיין באַרד?!“ שוואַרץ איז געוואָרן נשתומם און איינגעזען זיין טעות און זיך גענומען אַנטשולדיקן: „זייט מיר מוחל, איך בעט אייך, אָבער ווי דערלויבט זיך אַ מענטש צו האָבן אַזאַ מין באַרד?“

סטאַטיסן זיינען אַ סך מאָל געווען אַ פּראַבלעם. אַ צאָל פלעגן נעלם ווערן, און מיט אַ סך מי האָט מען געמוזט אויפּזוכן אַנדערע. פאַר איין פאַר-שטעלונג האָט מען גענומען אַ ליליפוט. צווישן זיבעציק יידן מיט בערד, האָט דער בינע-פאַרוואַלטער געטראַכט, וועט איין איבערגעטאַנענער נידעריקער ייד זיך ניט אָנזען. אָבער אין דער לעצטער סצענע, ביים גרויסן משפט, האָבן אַקטיאָרן דעם קליינעם ייד אַוועקגעזעצט באַלד ביים ערשטן טיש, קעגנאיבער שוואַרצן, ביי דער משפט-סצענע פון „יאָשע קאַלב“.

זיצנדיק מיט אַ הויכן ספּאַדיק אויפן קאַפּ האָט דער ליליפוט אויסגעזען ווי די אַנדערע רבנים. אָבער ביים סאַמע סוף פון דער דראַמאַטישער סצענע שטאַרבט דער נייעשווער רבי. ער איז די גאַנצע צייט געזעסן קעגנאיבער די רבנים איינגעהילט אין זיין גרויסן טלית. אַלע רבנים ציטערן פּלוצים אויף און שטעלן זיך אויף מיט גרויס דרך ארץ און יראת הכבוד.

דער ליליפוט האָט זיך אויך אויפגעשטעלט און ער איז שטייענדיק געווען אַ סך נידעריקער ווי ווען ער איז געזעסן. שוואַרץ, ליגנדיק ווי אַ טויטער, האָט דאָס באַמערקט און געשושקעט: שטעלט זיך אויף, זיצט ניט. דער ליליפוט

האַט זיך אויסגעצויגן אויף די שפיץ פינגער, אָבער עס האָט ניט געהאַלפּן. אַלע רבנים האָבן שטיל אַרויסגעשעפטשעט: „ברוך דין האמת“ און דער פאַרהאַנג איז געפאַלן.

ערשט נאָכן סוף פון שפּילן, האָט שוואַרץ גענומען זוכן דעם יידן און געלאַכט מיט אַלע אַקטיאָרן פון דעם שפּאַס וואָס מען האָט אים אָפּגעשפּילט. „אַפּילו מיט סטאַטיסטן,“ האָט ער באַדויערט, „זיינען פאַראַן שוועריקייטן. איך ווייס נישט פאַרוואָס, אָבער אַלץ קומט אָן אַזוי געמוטשעט שווער. אַמאָל פּלעגט אַלץ צוגיין גלאַטיק, פיין, אַ מחיה!“

„ווען,“ האָט איזידאָר קעשיר אים געפרעגט, „ווען איז דאָס געווען?“
 „ווען?“ האָט שוואַרץ איבערגעפרעגט, „וואָס הייסט ווען? קיינמאָל נישט!“

4.

דער חוש צו פּילן איז אַ נאַטור־געשאַנק און איז נישט דער פּועל־יוצא פון שכל. מען דאַרף נישט דורכגיין קיין אַניווערסיטעטן צו קריגן אַן אַטעס־טאַט אויף אינסטיגנט, אויף געפּיל, אויף אַ חוש צו וויסן וואָס איז שייַן און וואָס נישט. פּונקט ווי מען קען נישט אויסלערנען אַ קאַליר־בלינדן מענטשן דעם באַגריף פון פאַרבן, אַזוי קען מען נישט אַנטוויקלען דעם חוש פאַר שייַנקייט און עכטקייט אַפּילו מיט דער העכסטער בילדונג — און פאַרקערט. חוש, געפּיל און אינסטיגנט, מיט זיי ווערט מען געבוירן.

מאָריס שוואַרץ האָט פאַרמאָגט אַט־דעם חוש נאָך פאַרן דורכמאַכן די אַקאַדעמיע פון זיין יידישן קונסט־טעאַטער. אינסטיגנטיוו האָט ער דערפּילט, אַז דער טעאַטער אין וועלכן ער האָט אַרומגעבלאַנדזשעט אין אָנהויב פון זיין קאַריערע ביז צום יאָר 1918, איז נישט וואָס ער האָט באמת געוואָלט. מען קען זיך אויסצייכענען אַפּילו אין שאַבלאַנע ראָלן פון די נאַרישסטע מעלאַ־דראַמעס אָדער אַפּערעטעס, מען קען זיך אַנוועטיקן מיט אַפּלאַדיסמענטן און שבחים פון עולם וואָס ווייסט נישט בעסער, אָבער אַן אַקטיאָר דאַרף האָבן העכערע פאַרלאַנגען, גייסטיקע כּוונות. דער טעאַטער דאַרף ווערן דער אידעאַל. דער טעמפל פון וואָרט, דאַרף ברענגען צום אויסדרוק די שאַפּונגען פון דראַ־מאַטורגן און קאַמפּאָזיטאָרן, דאַרף פאַראייניקן די קונסט פון מאַלעריי, טאַנץ, ליכט, גרים, מוזיק און וואָרט; דאַרף אַרויסברענגען די פּאַעזיע און דעם אמת פון לעבן, די טיפּקייטן פון טראַגישע און קאַמישע עלעמענטן געשאַפּן פון דיכטער און שריפטשטעלער, און זיי דאַרפן באַשטראַלט ווערן פון אַלע אַנדערע קונסטן. זיי דאַרפן געבן דעם שוישפּילער אַ מעגלעכקייט זיך איינצולעבן, זיך אויסלעבן אויף דער בינע און אַזוי אַרום באַשאַפּן די קינסטלערישע אייניקייט, טעאַטער.

מאַריס שוואַרץ איז שוין געהאַט געווען אַנגעזען נאָך איידער ער האָט זיך אונטערגענומען צו שאַפן אַן אייגענעם טעאַטער. יעדע ראַל וואָס ער האָט געשפּילט, אַפילו די כמעט שטומע ראַל אין „יעדערמאַן“, האָט אָפּגעהילכט מיט אַן עכאָ אין דער יידישער גאַס, אין דער יידישער פרעסע. אין יענער צייט פון געטער און דעמי־געטער פון דער יידישער בינע, קעסלער און אַדלער, מאַשקאוויץ און מאַריסאָן, קאַליש און ליפּצין, האָט מאַריס שוואַרץ'ס נאַמען אָפּט זיך באַוויזן אין יידישע צייטונגען און זשורנאַלן און דאָס האָט גורם געווען אַז דער עולם האָט אים אָנערקענט נאָך פריער ווי די פּראָפּעסיע, וואָס האָט אים באַטראַכט ווי אַ קאַנקורענט, וועמען מען דאַרף אונטערשטעלן אַ פּיסל. כמעט דורך זיין גאַנצער שאַפונג־פּעריאָדע איז דער קאַיאָפּיש־מאַקיאָוועלישער מיטל גענוצט געוואָרן קעגן אים. ווי מיט דער שאלה וועגן וואָס איז געקומען צום ערשט „דאָס איי אַדער די הון?“ ווער איז געווען דער ערשטער צו שאַפן דעם יידישן קונסט־טעאַטער? וויכטיקער איז דער פאַקט, ווער האָט אים אָנגע־האַלטן כמעט פּופּציק יאָר אונטער פאַרשידענע אומשטענדן?

ווי דער געבונדענער פּראָמעטעאוס האָט ער געקעמפט קעגן די שונד־און שאַנד־פּרינציפּן, קעגן טשעפּוכאַ, קעגן שאַבלאַן, קעגן איינגעברייגערטע טראַדיציעס, קעגן אַפּאַטיע און גלייכגילט פון אַן אומדערצויגענעם עולם, קעגן די וועמענס טאַלאַנט האָט בלויז געהאַט אַ גלייכן אין זייער געשמאַק און ביידע אויף אַ זייער שפּלידיקער מדרגה.

אין יאָר 1922, ביי דער אויפפירונג פון שלום אַש'ס „דער טויטער מענטש“, אין סאַמע מיטן פון ערשטן אַקט, האָט ער דערהערט אַ גערויש פון עולם אין טעאַטער און דערזען אין דער ערשטער ריי אַ פאַר־פּאַלק וואָס האָבן אַרויסגענומען פון פּאַפּירענע זעקעלעך סענדוויטשעס און זיי געגעסן מיט אַפּעטיט. שוואַרץ האָט אָפּגעשטעלט דאָס שפּילן און זיך געווענדט צו די עסערס מיט אַט־דער בקשה: „איר וועט מיר אַנטשולדיקן, וואָס איך שלאָג אייך איבער דאָס עסן, דאָ איז אַ טעאַטער און איר דאַרפט זיין אין אַ רעסטאָראַן. איר האָט זיכער געמאַכט אַ טעות און פאַרבלאַנדזשעט אַהער. זייט אַזוי גוט און גייט צו צו דער קאַסע און פאַרלאַנגט אייער געלט צוריק און מיר וועלן איינער דעם אַנדערן מער נישט שטערן.“ פאַרשטייט זיך, אַז דאָס פאַר־פּאַלק איז אַוועק און די פּיעסע איז ווייטער געשפּילט געוואָרן. נאָך דער פאַרשטעלונג האָט שוואַרץ געשפּאַסט וועגן דעם אינצידענט און געזאָגט: „אפּשר וואַלט איך זיי געווען געדאַרפט אַנבאַטן זאַלץ און פּעפּער און ווינטשן זיי אַ גוטן אַפּעטיט!“ צו נעמען אַ משל פון צוויי ניט־געהובליעוועטע יידן וואַלט געווען אַ גרויסע עוולה קעגן עולם פון טעאַטער־באַזוכער. אינטעליגענטע אַרגאַניזאַציעס וואָס האָבן איינגעאַרדנט בענעפיט־אונטערנעמונגען אין יידישן קונסט־טעאַטער, האָבן נישט תמיד פאַרמאַגט טעאַטער־גייער מיט דערזעלבער מאַס

אינטעליגענץ. אויף אַ בענעפיט־פאַרשטעלונג פון „שבת־צבי“, אין צווייטן אָקט, ביי דער פּאַטענטיש־ראַמאַנטישער סצענע צווישן שבת־צבי (מאַריס שוואַרץ) און זיין באַשערטע שרה (בערטאַ גערסטין), אַ סצענע פון ליידנשאַפט און קדושה, האָט שבת־צבי אַ געראַנגל מיט זיין זינדיקן גוף. ער וויל נישט אומקומען ווי אַ פּראָסטער בשר־ודם, דערפאַר וואָס ער איז משיח, ער פּייניקט מיט ריטער זיין לייב, ער בעט גאָט ער זאָל אים פאַרהיטן פון נכשל ווערן... פּונקט דעמאָלט האָבן זיך פיר יונגע ציניקער צעלאַכט. דער עולם אין טעאַטער האָט געשושקעט זיי זאָלן שווייגן. דער אומרו פון עולם האָט שוואַרצן אַרויס־געבראַכט סיי פון געדולד און סיי פון זיין כאַראַקטער.

ער איז צוגעגאַנגען צום פּראָנט פון דער בינע און געזאָגט: „איך בעט דעם עולם מיר אַנטשולדיקן וואָס איך מוז איצט אַרויס פון מיין ראָל, אָבער איך גלויב אַז ס'איז נויטיק, כדי אַפּצושטעלן די וואַנדאַלן וואָס שטערן אייך און מיר. אפשר פאַרמאָגן זיי נישט די אינטעליגענץ, האָבן נישט דעם היסטאָ־

מאַריס שוואַרץ און וואַלף מערקור

רישן באַגריף פון דער האַנדלונג. זייער אומגעלומפערטער צינישער געלעכ-
טער באַווייזט, אַז זיי געפינען זיך ניט אין זייער מין טעאַטער. דאָ איז נישט
קײן בורלעסק. אײך בעט דעריבער, אַז זיי זאלן פאַרלאָזן דעם טעאַטער און
צוריקקריגן זייער געלט. מיר ווילן נישט אַזעלכע באַשעפּענישן אין יידישן
קונסט־טעאַטער. פאַרשעמטע האַבן זיך די פיר ציניקער אַרויסגערוקט פון
טעאַטער. דער עולם האָט מיט אַן אַפּלאָוז באַשטעטיקט אַז זיי זיינען מסכים
מיט שוואַרצן.

.5

אַ סך מאָל האָב איך מיט שוואַרצן געשמועסט וועגן טעאַטער, רעזשי,
שווישפּילער, און איך האָב זיינע געדאַנקען פאַרציכנט:
„אַ היפשע צאָל אַקטיאָרן באַדויערן וואָס זיי דאַרפן שפּילן יעדן טאַג.
נאַכט נאָך נאַכט דעמזעלבן שפּיל ווי נעכטן אָדער אייערנעכטן, ווי לעצטע וואָך;
דיזעלבע פּראָזע, דיזעלבע לידער, דיזעלבע טענק, ווי בייטאַג ווי אין לעצטן
חודש; אַז דער אופן איז נישט קײן אַנרעג פאַר דעם שווישפּילער צו שאַפן.
מיר העלפט דאָס אויך נישט צו שאַפן אַ האַרמאָניע אין מײן דרייפאַכער עובדא
פון אַקטיאָר־רעזשיסער און דירעקטאָר. זיי זיינען גאָר אַ סך מאָל קידער־
ווידער מיט זייערע באַזונדערע אַמביציעס. דער דירעקטאָר ווייסט די פינאַנ-
ציעלע לאַגע און מוז באַקעמפן דעם באַגער פון רעזשיסער צו דערגרייכן די
שטערן פון הימל און זיך גאַרנישט רעכענען מיט די הוצאות. ער וויל נישט
וויסן וויפיל עס קאָסט — די שכירות, דעקאָראַציעס, טאַנטיעמען, מוזיק, גאַר-
דעראַב אאַװ. ער וויל אַרויסברענגען פערפעקציע און שפאַרט נישט קײן געלט,
מי, צייט. די גענעראַל־פּראָבע פון 'יאַשע קאַלב' האָט געדויערט אומאונטער-
בראַכן 48 שעה; די לעצטע גענעראַל־פּראָבע פון 'די כעלעמער חכמים' האָט
געדויערט 72 שעה.

„אַ דירעקטאָר וויל, אַז די פּיעסע זאָל געשפּילט ווערן אַ גאַנצן סעזאָן.
דאָס איז אַ ברכה פאַר דעם טעאַטער, נאָר אַ קללה פאַר דעם אַקטיאָר. כאַטש
ער געניסט אויך פון דערפאַלג. אין אַזוינע פּלעגמאַטישע אומשטענדן טרעפט
אַז מען פאַרגעסט זיך און טאַקע דערפאַר וואָס מען פאַרמאַגט אַ חוש פאַר
הומאָר, ווערט מען אַמאָל נכשל מיט אַלע שוואַכקייטן ווי יעדער בשר־וּדָם, מען
כאַפט אַ לאַך. ס'טרעפט מען ווערט אַנטווישט אין עולם וואָס לאַכט ווען מען
דאַרף ניט, אָדער פון אַן עולם וואָס זיצט 'אויף די הענט' און אַפּלאַדירט ניט,
אָדער אַפּלאַדירט אין סאַמע מיטן און שלאָגט איבער דאָס שפּילן. מיט יאָרן
צוריק האָט מען אין משך פון יעדן סעזאָן געשפּילט פון צען ביז צוואַנציק
פּיעסן. היינט איז דאָס בכלל נישט מעגלעך צוליב די גרויסע הוצאות. אַ
רעפּערטואַר־טעאַטער איז אין דער היינטיקער צייט כמעט אוממעגלעך. דאָס

כסדרדיקע שפילן און כסדרדיקע פראָבן, די דעקאָראַציעס וואָס מוזן געענ־
דערט ווערן — דער פאַרמעגן פון אַ מולטי־מיליאָנער אָפילו איז צו קליין דאָס
אַלץ צו דעקן. אונטער אַזעלכע אומשטענדן פאַרדינען בינע־אַרבעטער פינף
מאַל מער ווי די בעסטע אַקטיאָרן. אַקטיאָרן קריגן בלויז זייער געהאַלט
און גאַרנישט מער, אָבער מוזיקער דאַרף מען באַצאַלן פאַר יעדער פראָבע
און בינע־אַרבעטער פאַר יעדער שעה באַזונדער. הכלל, עס איז נישט גוט
פאַר דעם קינסטלער און נאָך ערגער פאַר דעם טעאַטער.

„ווי אַ רעזשיסער בין איך תמיד אויף דער וואַך צו זען די אַקטיאָרן זאַלן
ניט אַריינפאַלן אין אַ גלייכגילט, אַז דאָס שפילן זאַל אַנגיין מיט דעמזעלבן
ברען ווי עס איז געווען אין אָנהויב און נישט אַרונטערפאַלן, זיי צוריק
אַריינצופירן אין אַן התלהבות־דיקער שטימונג. אַ דאָקטאָר טאָר נישט פּרעגן
דעם חולה פאַר אַ רפואה; אַ רעזשיסער איז דער דאָקטאָר און ער מוז כסדר
מאַכן דעם דיאַגנאָז. ער מוז קענען זיינע שוישפילער און זייער פאַטענץ. ווי
אַ גוטער שאַך־שפילער זוכט תמיד גוטע מיטשפילער, אַזוי האָבן איך תמיד
צוגעצויגן די בעסטע קינסטלערישע כחות און ציניקער האָבן איך אויסגעמיטן.
מחמת קינסטלער וואָס זיינען מבטל זייער קונסט זיינען זיך אַליין מבטל. כאַטש
איך פלעג ווייכן פון אַזעלכע וואָס האָבן געהאַט פליי אין דער נאָז, סנאָבס,
האָבן איך ווי אַ רעזשיסער משיג געווען, אַז אַ קינסטלער מעג פאַרמאַגן אין
זיך צוואַנציק פראָצענט מער שטאַלץ איידער פינף פראָצענט ווייניקער.“

שוואַרצ'ס רעזשיסאָרישער באַנעם איז אין תוך מערסטנס געווען אַן
אינטואַיטיווער. ער האָט דעם שטייגער ניט געלערנט אין אַקאַדעמישע קורסן;
אין זיין משפּחה זיינען ניט געווען שוישפילער. זיין טעאַטער־חדר איז געווען
די גאַליאַרקע פון יידישע טעאַטערס.

מיט אַלע רמ"ח אברים האָט ער איינגעזאַפט אַלץ וואָס ער האָט געזען און
געהערט און געפילט. ער איז אויפגעקומען אין אַ צייט ווען יעקב גאַרדין
איז געווען הויכע ליטעראַטור, כאַטש מען האָט אויך אַריינגעבראַקט קלאַסיקער
פון טעאַטער. גאַרדין איז זיכער געווען הויכע ליטעראַטור אין אַ סביבה וואָס
האָט מעלאָדראַמאַטעוועט, געהאַפּקעט אומעסטעטיש און געזונגען באַנאַלע ליד־
לעך אָדער מוסר־לידער מיט מאַראַלישע פאַטשעווקעס; ווען דער קאַמישער
אינטערלוד אין די פּיעסן איז געווען נאַאיוו און אינפאַנטיל, ניט אַ סך העכער
ווי דער אינהאַלט פון די פּיעסן, צוגעשניטן און פאַסטריגעוועט פון שונד־
און שאַנד־פאַטשקונעס.

שוין אין יענער צייט האָט ער געוואַלט זיך ראַטעווען פון דער קאַלוזשע.
צו זיינע ערן־אָוונטן האָט ער אויסגעקליבן ווערק פון דער דראַמאַטישער
ליטעראַטור. אין יאָר 1916 האָט ער, אונטער דער רעזשי פון מאַריס מאַריסאָן,
געשפילט אַסוואַלד, אין ה. איבסענ'ס „די גייסטער“. אין 1917 איז ער אויפ־

געטראָטן אין פשיבישעווסקי'ס „דער טאַנץ פון ליבע און טויט“ און אין מערץ, 1918, ווי מעפיסטאָ אין געטהע'ס „פּאָסט“.

אויב זיינע ערשטע שריט אין 1918 זיינען ניט געווען קיין זיכערע, האָט ער אָבער געוואוסט אויף וועלכן דרך ער וויל גיין. דאָס קלויבן פון פּיעסן צו זיינע ערן-אָוונטן איז ניט געווען גלאַט אַ קאַפּריז, נאָר אַ באַגער זיך צו באַווייזן אין ראָלן צו וועלכע אַ שוישפּילער דאַרף צוטראַגן זיין אייגענע אויפּפאַסונג, זיינע אויסטייטשונגען.

נאָך אין אַנדערע טעאַטערס האָט ער געהאַט די געלעגנהייט צו רעזשיסירן. דאָס האָט געמיינט איינברעכן אַ כינעזישע וואַנט, זיך ראַנגלען מיט טראַדיציעס. פאַר זיין אייגן געלט האָט ער געקויפט עטלעכע פּראַיעקטאַרן, ניט כדי צו באַלויכטן דעם „סטאַר“, נאָר כדי אַרויסצוברענגען שטימונגען; ניט כדי אַנצוצייכענען די צייט פון דער האַנדלונג, נאָר דורך ליכט אונטערצושטרייכן דעם פּולס פון מענטשלעכע עמאַציעס.

ער האָט אָפּגעשאַפט די קאַלטענעוואַטע בערד, פּאַרטיקע בערד וואָס אַקטיאָרן פּלעגן נוצן און פאַרלאַנגט אַז זיי זאָלן זיך קלעפּן בערד צוגעפאַסט צו זייערע ראָלן, וואָס זאָלן אויסקוקן ווי מענטשלעכע טיילן און ניט ווי פּלעקער מיט צוגעטשעפעטע בעזימס.

ווי אַ רעזשיסער האָט ער באַקעמפט דעם מנהג פון אַקטיאָרן צו ריידן מיטן פנים געווענדט צום עולם, נאָר אַז זיי זאָלן דורכפירן זייערע סצענעס אויף דער בינע און זיך אַפּילו ניט אומקוקן צום עולם, אַפּילו אויך נישט ווען זיי ווערן אין מיטן אַ סצענע אַפּלאַדירט. דער אויפּגעהויבענער פּאַרהאַנג איז די פּערטע וואַנט, וואָס שאַפט אַ מחיצה. די וואַנט פאַרשווינדט בלויז ביים לעצטן פּאַרהאַנג. אין זיין רעזשי האָט ער נישט גלאַט בלויז איינגעפירט אַ סדר, אַז אַקטיאָרן זאָלן זיך נישט צוזאַמענשטויסן, נאָר אַז אַלץ זאָל האַבן אַ קינסטלערישן ריטם און אַ שכל.

ערשט אין יידישן קונסט-טעאַטער האָט ער אָנגעהויבן אַרויסצורופן אויפֿ-מערקזאַמקייט צו די פּרטים אין יעדער אויפּפירונג. ער האָט אונטערגענומען צו מאַכן עקספּערימענטן און יעדע נייע אויפּפירונג איז געוואָרן פאַר אים אַ נייער אויסדרוק, אַ נייע אַנטפּלעקונג.

זיין טיפע אינטואַיטיווע פאַרשטענדעניש האָט מען שוין געקאַנט זען אין זיין רעזשי פון ש. אַנ־סקי'ס „דער דיבוק“. זיין אויפּפירונג איז געווען אַ רעאַליסטישע מיט אַ מיסטישן הינטערגרונד. דער איינציקער סימבאָל איז געווען דער משולח — די מיסטישע געשטאַלט וואָס דער מחבר האָט אַריינגע-וועבט אין דער פּאָלקלאַריסטישער לעגענדע. אָבער אויך ער האָט גערעדט רעאַליסטיש, מיט בלויז אַ טראַדיציאָנעלער טאַנאַציע אין די משלים. שוואַרץ האָט פאַראייניקט אַלע עלעמענטן פון טעאַטער: דראַמע, מוזיק, קאָליר, ליכט,

קאסטום און אלע נויטיקע באַשטאַנדטיילן פון יעדער סביבה ביז צו די קלענסטע פרטים און שטריכן.

אינגאַנצן אנדערש ווי וואַכטאַנגאַוו'ס מאַרקסיסטישע סימבאָלן און רמזים פון באַליידיקטע און דערנידערדיקטע, אַנדערש ווי די זינגענדיקע שאַטנס פון יידן ווי אין דוד הערמאַנ'ס פאַנטאַסטישער פאַרהערלעכונג, נאָר רעאַלע מענטשן ווי ער האָט זיי געזען אין זיינע דמיונות און ווי ער האָט זיי געזען אין זיין יוגנט, אין סעדיקלאָוו אָ קליין שטעטל אין אוקראַינע.

סיי וואַכטאַנגאַוו'ס און סיי הערמאַנ'ס אויפפירונגען זיינען געווען קינסט־לערישע שאַפונגען; איינגאַרטיקע אויפפאַסונגען אין די ראַמען פון זייערע גייסטיקע און פאַליטישע באַגריפן; ביידע טיף־פאַרטראַכטע בינע־קרעאַציעס און זיי דאַרפן בלויז געשאַצט ווערן אין זייערע אייגענע פאַרמען און נישט אַנטקעגנגעשטעלט ווערן ווי פאַראַלעלן, ווי אַ מאַס.

שוואַרץ איז אויסן געווען אַרויסצוברענגען דאָס אַלט־טראַדיציאָנעלע און געמאַלן אַלץ רעאַליסטיש סיי דעקאָראַטיוו און סיי אין סטיל פון שפּיל. זיין טעאַטער, פון אַנהויב אָן, איז געבויט געוואָרן אויף דיסציפּלין צו וועלכער ער אַליין האָט זיך אונטערגעוואָרפן. ווען פּראָבן זיינען באַשטימט געוואָרן אויף צען אַזייגער אין דער פּרי, איז ער שוין געווען אין טעאַטער צען מינוט פאַר צען. קיינער האָט נישט קיין רעכט צו גורם זיין אַז אלע זאָלן אויף אים וואַרטן און מיט דעם שטערן דעם פּלאַן פון דער רעזשי. אַלץ האָט ער מוחל געווען, אָבער נישט אומפינקטלעכקייט.

6.

אַ יידישער רעזשיסער איז באמת אַ ר'ש"י־סער, דער וואָס פאַרטייטשט, קאַמענטירט איבער יעדער שורה און אַנטפלעקט וואָס צווישן די שורות, די נשמה פון דער פּיעסע. שוין ביים פאַרלייענען די פּיעסע, האָט ער אָפּגעשפּילט און פאַרגעשטעלט אלע כאַראַקטערן און מיט דעם געגעבן אַן אַנווייז צו די אַקטיאָרן וואָס ער צילט אַרויסצוברענגען. שוואַרץ איז ניט געווען איינגע־עקשנ'ט, אַז אַלץ מוז זיין ווי ער פאַסט אויף. ער האָט דעם שווישפּילער געגעבן די פּרייהייט פאַר אַן אייגענעם צוגאַנג און שאַפן זיין אייגענעם באַגריף אין דער ראַל.

יעדער מענטש כמעט, האָט ער געגלויבט, קאָן שפּילן טעאַטער, אָבער עס זיינען אויך פאַראַן אַזעלכע, דווקא פּראַפּעסיאָנאַלן, וואָס זיינען נישט בויגזאַם. זיי קאַנען זיך נישט איבערפורעמען, וויפּיל מען זאָל זיך ניט מיען. איינמאַל נאָך אויסבראַקירן דריי מענטשן פון אַ גרופּע, מיט וועלכע ער האָט איינשטור־דירט אַ סצענע, האָט ער דערציילט: „פאַראַן אַזעלכע וואָס ווערן ממש פאַר־פּרוירן, ווען זיי קומען אַרויף אויף דער בינע. מיר איז איינמאַל אויסגעקומען

מאָכן פּראָבע מיט אַן אַקטיאָר וואָס האָט געזאָלט שפּילן די ראַל פּון 'ברוך משה' אין 'דעם שמידס טעכטער'. איך האָב געפרוּאוּט פּאַרשידענע איינפאַלן עפעס אַרויסצוברענגען, אָבער עס האָט זיך מיר נישט איינגעגעבן. ער איז געווען אַזוי שטייף ווי אַ שטיק האַלץ, ביז ס'איז מיר איינגעפאַלן אַ וואַרף טאָן צו זיינע פּיס אַ האַלבן דאָלאַר.

"ער האָט זיך איינגעבויגן און אויפגעהויבן די מטבע און געפרעגט: 'מר. שוואַרץ, דאָס באַצאָלט איר מיר פאַר מיין שפּילן?'"

"גויין, האָב איך געענטפערט, 'ס'האָט נישט די ווערט אַזויפיל. איך האָב בלויז געוואָלט זען צי איר קענט זיך איינבויגן. גיט אַ דענק!'"

דער קונסט־טעאַטער האָט נישט געהאַט אַזעלכע אומעלאַסטישע אַקטיאָרן דורך אַלע יאָרן פּון זיין עקזיסטענץ. שוואַרץ האָט תמיד פאַרגעצויגן אַקטיאָרן מיט וועלכע ער האָט גאַרנישט געהאַט קיין מי אין זיין צוגרייטן אַ פּיעסע. ער האָט נישט געהאַט קיין סך איינזעעניש פאַר מיטלמעסיקייטן אָדער אפילו טאַלאַנטירטע פּלעגמאַטישע שוישפּילער, וועמענס תּירוצים ביי די רעפּעטיציעס זיינען געווען: "ביים שפּילן וועל איך שוין באַווייזן."

"באַווייזט איצט," האָט שוואַרץ געפּאָדערט, "איך וויל נישט האַלטן קיין לעקציעס וועגן טעאַטער־שפּיל. איר זענט אַן אַקטיאָר צו וועלכן מען דאַרף אַרויפקוקן, אָבער אַז איר זענט אַזוי פאַרעווע און פּלעגמאַטיש, וואָס קען מען שוין דערוואַרטן פּון יינגערע, פּון אַנפאַנגער?"

אַ טרופּע אין יענער צייט האָט געמוזט באַשטיין פּון אַ באַשטימטער צאָל אַקטיאָרן, און ווען די טרופּע איז נאָך נישט געווען פאַרפּולט, האָט די יוניאָן אַריינגעשיקט די איבעריקע פּון די איבעריקסטע. אָדער, אויב דער טעאַטער האָט צו דער טרופּע צוגעצויגן יונגע שוישפּילער, וואָס זיינען נישט געווען מיטגלידער אין דער יוניאָן, האָט די יוניאָן זיך גענומען דאָס רעכט צוצושטעלן פּונקט אַזאַ צאָל אַקטיאָרן. פאַר אַ יוניאָן איז דאָס לאַגיש, אָבער פאַר דעם קונסט־טעאַטער איז דאָס געווען אַ שווערע משאַ. אָבער אויך צווישן די "סי-אַדייס" האָט שוואַרץ זיך גענומען די מי צו קלויבן וועטעראַנען, מחמת אפילו אין די מאַסן־סצענעס דאַרף מען אַזוינע וואָס זיינען געאיבטע שווי-שפּילער.

שוואַרץ פּלעגט תּמיד אונטערזוכן צו זעען אַז אַלץ זאָל גיין ווי געהעריק — די קליידער, דעם גרייס, די ליכט, ניט נאָר אין אָנהויב פּון אַ נייער אויפּפירונג, נאָר כּסדר צו יעדער פּאַרשטעלונג. ער איז תּמיד געשטאַנען אויף דער וואַך, כאַטש ער אַליין האָט זיך געדאַרפט צוגרייטן פאַר זיין אייגענער ראַל אין דער שפּיל.

אפשר איז דאָס ניט די עובדא פּון אַ רעזשיסער, נאָר טאַקע פּון געהילפּן און טעכניקער, אַז אַלץ זאָל זיין ווי אויסגעאַרבעט אין דער רעזשי, אָבער

שוואַרץ האָט קיינמאָל נישט אויפגעהערט צו רעזשיסירן. אַ דיריגענט וואָס האָט איינשטודירט מיט זיין אַרקעסטער אַ מוזיקאַלישע קאָמפּאָזיציע, מוז תמיד דיריגירן; אַ רעזשיסער, אפילו ווען ער שפילט אָן אינסטרומענט אין זיין אַרקעסטער, איז אין דערזעלבער בחינה ווי דער דיריגענט.

אין דעם זין איז ער געווען אַנדערש ווי די גרויסע רעזשיסערן ביי די אומות העולם. ער איז קיינמאָל נישט געווען צופרידן ווען די קריטיק האָט אים פאַרגליכן צו אַנדערע, דערפאַר וואָס ער איז דורכאויס נישט געווען ווי זיי. יענע זיינען געווען פריי פון דער בינע אַזוי שנעל ווי זיי האָבן דורכגעפירט זייער קינסטלערישע אַרבעט. בכלל זיינען פאַרגלייכענישן פאַלש. „יעדער רעזשיסער איז אַנדערש און דאַרף אַנאַליזירט ווערן לויט זיינע פאַרדינסטן און אויפטוען. פונקט ווי יעדער שרייבער און יעדער מאַלער איז אַנדערש און פאַרגלייכנ-דיק איינעם צו אַ צווייטן איז דער פאַרגליכענער דערנידעריקט. אַז ער האָט נישט קיין אַריגינאַליטעט, אַז ער איז אָן אימיטאַטאָר. איך האָב נישט גערן צו ווערן פאַרגליכן. דאָס איז נישט אַזאַ דערהויבענע מדרגה, ווי ווען אַנדערע ווערן פאַרגליכן צו מיר.“ צוליב זיין מיטשפילן אין זיינע אויפפירונגען איז אָבער זיין חשיבות קיינמאָל נישט געמינערט געוואָרן, כאָטש עס איז נישט געשאַפן געוואָרן די נויטיקע מחיצה ווי צווישן פּעריפּאַטעטיקער און זייער פירער. עס איז קיינמאָל נישט געווען קיין דערנידערונג דערפאַר, וואָס אַלע האָבן אים געשטעלט אויף אַ פּעדעסטאַל, אויף דערזעלבער הויך ווי אַ רייב-האַרד, סטאַניסלאָוסקי, וואַכטאַנגאָו און אַנדערע.

מיט יעדער נייער אויפפירונג איז שוואַרץ געשטיגן אין פאַרנעם און באַנעם. די דרייפאַכע פּאָזיציע וואָס ער האָט אָנגעהאַלטן האָט אים תמיד איינשפירירט און געשטאַרקט זיך קיינמאָל נישט צו רעכענען מיט הכנסות, כאָטש עס איז געווען קלאַר אַז די הוצאות וועלן זיין אַ סך גרעסער. ווי אַ פייאַקער אַרגאַניזאַטאָר האָט ער גוט געוואוסט, אַז די בעסטע חשבונות ווערן צעשוואומען, מחמת קיינער קען קיינמאָל נישט גאַראַנטירן מיט מאַטעמאַטישער פינקטלעכקייט דעם דערפאַל פון אַ פּיעסע, ביים אָנהויב פון יידישן קונסט-טעאַטער איז געווען אַ מנהג צו שפילן פון צען ביז צוואַנציק פּיעסן אין איין סעזאָן, אָבער בלויז זעלטן האָט עס געטראָפן, אַז אַ נייע אויפפירונג האָט געדעקט די פאַרלוסטן פון די פּריערדיקע.

טאַקע מיט דעם כח פון אַלע דריי פּאָזיציעס האָט ער תמיד פאַרלאַנגט דאָס בעסטע אין יעדן פרט: דעקאָראַציעס, קאַסטומען, אויסשטאַטונג, פּראָיעק-טאָרן, עלעקטרישע פּאַרמינערער, דריי-בינעס.

ער האָט תמיד געהאַט די כוונה, אַז די פּיעסן וועלן פאַרבלייבן אין רעפּערטואַר. קיין פּיעסע טאָר נישט באַרױבט ווערן פון די עלעמענטן וואָס זיינען אַזוי נויטיק פאַר איר ווי לופט פאַר אַ באַשעפּעניש.

„שבתִי צבי“ פון יעזשי זשולאַווסקי, אין דער איבערזעצונג און אַדאַפּטיִי־
רונג פון משה קאַץ און יואל ענטין, האָט אַדאַנק שוואַרצ'ס רעזשי אַרויסגע־
שיינט מיט אַ מאַיעסטעטישער פּראַכט, מיט קינסטלערישן עקסטאַזאַ.

די טייערסטע קאַסטומען זיינען גענייט געוואָרן, מאַסיווע דעקאָראַציעס,
צוויי „דימערס“, אַ דריי צענדלינג רעפּלעקטאָרן צוזאַמען מיט אַן אויסשטאַטונג
פון טייערע אַריענטאַלישע מטלטלים; די אינספּירירנדיקע מוזיק געשריבן
פון אַלעקסאַנדער אַלשאַנעצקי און די דערהויבענע היסטריאַנישקייט פון די
אַרטיסטן און אַפילו די מאַסן־ראַליסטן — האָבן געשאַפן אַ קינסטלערישע
איינהייט וואָס האָט דעם עולם אַריינגעפירט אין אַ פּאַנטאַסטישער וועלט, וואָס
ער האָט געזען אין זיינע דמיונות, אָבער קיינמאַל ניט פּריער אין וועלכן ניט
איז יידישן טעאַטער.

מער פון אַלץ איז באַוואונדערט געוואָרן די גראַנדיעזע פּאַנטאַזיעס פון
רעזשיסער, וועמענס סובטעלע קינסטלערישקייט איז געווען אַנמערקבאַר אין
יעדער שירה און שורה, אין יעדן וואָרט און אַרט, אין יעדן שריט און טריט,
אין יעדער פיגור און שטאַטור, אין יעדן קאַסטום און אומעטום אין דער טיף,
ברייט און הויך פון יעדער סביבה. אַ פּיר־דימענסיאָנעלע אויפפירונג. דער
עולם איז מיטגעריסן געוואָרן. ער האָט זיך געזען אין זיין היסטאָרישן געכטן
זוי אַ ייד, און מיט אומגעצאַמטער התלהבות אַפּלאַדירט די הויכע קינסטלערישע
דערגרייכונג. קיינער האָט ניט געפרעגט: „וואו האָט ער דאָס אַלץ געלערנט?“
שוואַרצ'ס געשטאַלט פון „שבתִי צבי“ איז געשטאַנען הויך איבער אַלץ און אַלע־
מען. ער איז געווען דער ווירטואַז פון זיין אַרקעסטער וואָס ער האָט דיריגירט,
וואָס ער האָט רעזשיסירט. ער האָט יעדן דערהויבן צו זיך, צו זיין קינסטלע־
רישן ניוואַ. פּאַלעמיקער אין דער פרעסע און אין זשורנאַל „טעאַליס“ האָבן
געהאַט טענות, אַז די אויפפאַסונג איז נישט יידיש, אַז זיי וואַלטן אַנדערש
רעזשיסירט, אָבער ביים עולם איז „שבתִי צבי“ געבליבן אַן אוצר פון יידישן
קונסט־טעאַטער, פון יידישער טעאַטער־קונסט.

דאָס איז געווען אין סאַמע אָנהויב, נאָר מיט יעדער אויפפירונג איז די
רעפּטאַציע פון יידישן קונסט־טעאַטער געוואַקסן צוזאַמען מיט דעם נאַמען
פון גרינדער, רעזשיסער און שוישפּילער. ער איז געשטיגן אויף דעם לייטער
פון סעזאַנען.

כאָטש שוואַרץ האָט צוגעצויגן גאַנצע גרופּעס פון אַמאַטאָרן אַנטייל צו
נעמען אין די אויפפירונגען, וואָס זיינען אין תּוך געווען אַ שולע און קלאַסן
פאַר זיי, האָט ער אָבער תּמיד אַנגעשטעלט די בעסטע כּחות וואָס דער יידישער
טעאַטער האָט פאַרמאַגט. עס איז געווען זיין ציל און אַמביציע זיך אַרומצו־
רינגלען מיט די פּיאַיקסטע אַרטיסטן און זיי צוזאַמענגיבן מיט די אידעאָלאָג־

טישע אמאָטאָרן, צווישן וועלכע ער האָט געפונען אַזוינע פון וועלכע מען קען באַשאַפן נייע שוישפילער.

7.

אַנדערש ווי וועלכער ניט אַנדערער קונסט־טעאַטער אין דער וועלט, איז דער יידישער קונסט־טעאַטער געווען אַ פּריוואַטע אונטערנעמונג פון אַ יחיד. שוואַרץ האָט טאַקע נישט געלייגט דעם טראַפּ אויף וואָס מען רופט אָן קאַסע, איז אָבער דער טעאַטער געווען אַנגעוויזן אויף אַזוינע באַדינגונגען, וואָס די טעאַטערס געשטיצט פון מעצענאַטן אָדער רעגירונגען, זיינען געווען אויסגע־היט. פֿאַר דער צוגעצויגענער יוגנט און פון גרופּעס איז די בינע פון יידישן קונסט־טעאַטער געווען די אַקאַדעמיע, און די לערער, די פּראָפּעסאָרן זיינען געווען די אַקטיאָרן פון דער טרופּע און די קינסטלערישע געהילפּן, די באַלעט־מייסטער, די כאַרעאַגראַפּן, וואָס האָבן געלערנט פּלאַסטיק און באַוועגונג; די קאַמפּאָזיטאָרן, וואָס האָבן איינשטודירט די געזאַנגען פון זייערע קאַמפּאָזיצעס; די גריממייסטער, וואָס האָבן יעדן געוויזן וואָס און ווי אַזוי זיך צו גרימירן. עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז שוואַרץ האָט אַ צאַל אַקטיאָרן וואָס זיינען שוין געווען לאַנג אין דער פּראָפּעסיע איבערגעשאַפּן אַזוי, אַז זיי האָבן זיך אַליין מער ניט דערקענט. זיי זיינען, ווי דאָס טעאַטער־ווערטל זאָגט: „געוואָרן סטאַרס איבערנאַכט“, זיי זיינען נאָך יאָרן און יאָרן אין דער פּראָפּעסיע אַנט־פּלעקט געוואָרן פֿאַר זיך אַליין און פֿאַר דעם ברייטן יידישן עולם. ער האָט פון יעדן אין טעאַטער געפּאָדערט צו געבן פּולן אויסדרוק צו זיין טאַלאַנט און ער האָט דאָס אויך אַרויסגעקראָגן. ער האָט די פּלוצים־אַנטדעקטע אַקטיאָרן ניט געשאַפּן, נאָר זיי געהאַלפּן אַרויסברענגען דאָס וואָס ער האָט אין זיין געזען, דאָס וואָס ער האָט פון דערפאַרונג געוואוסט, און וואָס ער האָט אינטואַטיוו געפּילט אַז זיי פאַרמאָגן און דעריבער האָט ער זיי צוגעצויגן צו זיין טעאַטער. אַקטיאָרן האָבן געהאַלטן פֿאַר אַ כּבוֹד צו זיין אין דער טרופּע פון יידישן קונסט־טעאַטער. זייער צאַל איז געווען אַ גרויסע, פון איזידאָר קעשיר ביז אַלאַ שליווקאַ, פון מיכל ראַזענבערג ביז לעאַ פּוקס, און אַ צענדלינג אַנדערע. ווער האָט געוואוסט פון שאַרלאַט גאַלדשטיין ביז זי האָט זיך אַנטפּלעקט אין דער ראַל פון „מלכה'לע“ אין „יאַשע קאַלב“. יידישע טעאַטער־גייער האָבן געקאַנט דעם אַפּערעטישן קאַמיקער לעאַ פּוקס, אָבער ער איז ערשט אַנגענומען געוואָרן ווי אַ דראַמאַטישער קינסטלער נאָך זיין אויפּטריט אין „דער תּהילים־ייד“. מאַרק שווייד איז געווען אַנערקענט ווי אַ דיכטער, אָבער זיין קינסטלערישקייט ווי אַ שוישפּילער האָט אויפּגעשיינט אין „שבתי צבי“ און אין „שמאַטעס“. קעשיר האָט יאָרן־לאַנג אַרומגעבלאַנקעט אין מעלאַדראַמעס אין „לעבענסשטיקע“, ווי אַ בינע־פאַרוואַלטער, אָבער אונ־

טער מאַריס שוואַרצן איז ער דערהויבן געוואָרן צו אַן ערשטקלאַסיקן קינסטלער אין „וועלף“, אין „יאָשע קאַלב“ און אין „די פּאַמיליע קאַרנאַווסקי“. אומפאַר- געסלעך זיינען די געשטאַלטן וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן פון לאַזאַר פריד (דער מקובל אין „ייד זיס“, אַדער נחומ'טשע אין „יאָשע קאַלב“). אַ סך וואַלט געקאַנט געשריבן ווערן וועגן יודל דובינסקי, יחיאל גאַלדשמיט, גרשון רובין, בערטאַ גערסטיין, חנה אַפעל, יהודית אַבאַרבאַנעל, ציליע אַדלער, ראָזעטאַ ביאַליס, מרים קרעסין, העלען זשעלינסקאַ, משה שטראַסבערג, רבקה וויינ- טרויב, צבי סקולער, שעפטל זאַק, מוני סערעבראַוו, גוסטאַוו בערגער, מרים ריסעל, פנחס שערמאַן, און הונדערטער אַנדערע פון יידישן טעאַטער אין אַמעריקע, אַרגענטינע, פּוילן און ישראל. דער באַגריף „אַ שוואַרץ-קינסטלער“ איז געוואָרן אַ בכבודיקער טיטל.

שוואַרץ האָט תמיד געוואַלט זיין אַרומגערינגלט פון די בעסטע כוחות פון יידישן טעאַטער און ער האָט צוגעצויגן צום קונסט-טעאַטער סעמיועל גאַלדינבורג, בינה אַבראַמאָוויטש, יעקב בן-עמי, לאה ראָזען, בן צבי באַראַטאַוו, לודוויג זאַק, גערטאַ ראָזען, געניאַ שליט דינה האַלפּעריין, העלען בעווערלי, קורט קאַטש, נחום ברינד, יוסף בולאַוו. ער האָט אַפילו עטלעכע פון זיי געבראַכט פון אייראָפּע.

דערפאַר וואָס טעאַטער איז אַ שותפות'דיקע קונסט, וואָס שליסט איין דראַמאַטורגיע, שוישפּיל, רעזשי, מאַלעריי, מוזיק, טאַנץ, ליכט און קאַסטום, האָט זיך שוואַרץ אַרומגערינגלט מיט די פּראָמינענטסטע שאַפּער אין יעדן בראַנזש. מאַלער און טעכניקער זיינען געווען: א. טשערטאַוו, באַריס אַראַנסאָן, ראַבערט וואַן-ראָזען, שמואל אַסטראָווסקי, ד. זאַלצמאַן, שמואל ליעוו, י. פּאַשקאַ, מאַרק לאַווסאַן, זוני מאָוד, יאַסל קאַטלער, דזשיימס ר. האַטשקיס, שאול ראַסקין, ח. ד. קאַנדעל.

קאַמפּאָזיטאָרן: יוסף אהרון, אַלעקסאַנדער אַלשאַנעצקי, שלום סעקונדאַ, לעאַ קוצין, יוסף רומשינסקי, אַרנאַלד פּערלמוטער, פּרץ סאַנדלער, לאַזאַר וויינער, יוסף טשערניאַווסקי.

טענצער און כאַרעאַגראַפּער: ליליען שאַפּיראַ, טשאַרלס אַדלער, מישעל פּאַקין, בעל דיזשאַ, דייוויד ליסאַן.

ער האָט געגעבן אַנדערע רעזשיסאָרן אַ מעגלעכקייט אויפצופירן בינע- שאַפּונגען: ב. גלאַגאַלין „דעם גערטנערס הונט“ פון לאַפּע דע וועגאַ און „אַטעלאַ“ פון וויליאַם שעקספּיר; ריטשאַרד באַלעסלאַווסקי „דער רעוויזאָר“ פון נ. גאַגאַל און „פעטער דער גרויסער“ פון ד. ס. מערעזשקאַווסקי; לעאַניד סניעגאַוו „די זיבן געהאַנגענע“ פון לעאַניד אַנדריעוועו און פון דעמעלבן מחבר האָט אברהם מאַרעווסקי רעזשיסירט „דער וואָס קריגט פּעטש“. יוסף בולאַוו האָט געשטעלט אַסיפּ דימאָו'ס „דער זינגער פון זיין טרויער“; דוד

ליכט, „דאָס געזאַנג פון דינעפער“ פון זלמן שניאור. יעקב ראָטבוים האָט אויפגעפירט שלום-עליכ'מ'ס „סענדער בלאַנק“; יצחק א. סאַמבערג, „מאַטקע גנב“ פון שלום אַש. א. ווינאַגראַדאָו האָט רעזשיסירט א. מ. פּאַיקאָ'ס „דער מאַן מיט זיין פּאַרטעפּל“. אויך מאַרק שווייד און אברהם טייטעלבוים האָבן דעבוטירט ווי רעזשיסאָרן אין סעזאַנען ווען זיי האָבן געשפּילט אין יידישן קונסט־טעאַטער. עס דאַרף דאָ פּאַרצייכנט ווערן, אַז דייוויד אַלעקסאַנדער, דער האַליוואַדער און טעלעוויזיע־רעזשיסאָר, האָט זיינע ערשטע טריט געמאַכט ווען שוואַרץ האָט אים געשיקט אויף דער פּראָווינץ איינצושטודירן מיט סטאַ־טיסטן סצענעס פּאַר די פּיעסן פון קונסט־טעאַטער.

מיט דער הסכמה פון שריפטשטעלער אָדער זייערע פּאַרטנער, האָט שוואַרץ דראַמאַטיזירט אַ גרויסע צאָל נאַוועלן אָדער דערציילונגען פון שלום־עליכ'מ, שלום אַש, י. י. זינגער, ארי איבן זעב און אַ סך אַנדערע. אַ צאָל פון זיי זיינען געווען זייער דערפּאָלגרייך. שוואַרץ האָט איבערגעשאַפּן די ווערק פון יידישע טעאַטער־קלאַסיקער, ווי אברהם גאַלדפּאַדען („די צוויי קונני־לעמעל“, „דאָס צענטע געבאַט“) און יעקב גאַרדין („גאַט, מענטש און טייוול“) און ער האָט דערמוטיקט צו שעפּערישקייט נייע דראַמאַטורגן: משה נאָדיר, יונה ראָזענפּעלד, חנא גאַטעספּעלד, ה. ליוויק, הערי סעקלער, בנימין רעס־לער, לעאַן טרייסטער און אַ סך אַנדערע, ווי אויך אַרויסגעבראַכט די שאַפּונגען פון פּרץ הירשביין, דוד פינסקי, פ. בימקא, לעאַן קאַברין און יידישע דראַמאַ־טורגן פון דער ניט־יידישער בינע, ווי ערנסט טאַלער, לעאַן פּויכטוואַנגער. די קריטיק איז מיט זעלטענע אויסנאַמען צוגעגאַנגען מיט אַלטראַויסטישן יושר צו די מיט גרעסטער מי און מיט שווערע קאַסטן געשטעלטע אויפפיר־רונגען. עס איז אמת, אַז ווען אַ טעאַטער ציט אַרויף דעם פּאַרהאַנג ביי אַ נייער אויפפירונג וועלן קומען קריטיקער און קאַלומניסטן און שרייבן. קיין דירעקטאָר, רעזשיסאָר אָדער שווישפּילער איז נישט גלייכגילטיק צו דעם. מען דערוואַרט תמיד דאָס בעסטע. אָבער מען שליינגט אַראָפּ אַ סך וואָס מען האָט ניט דערוואַרט. שוואַרץ האָט תמיד געהאַט מער אַראָפּצושלינגען ווי ער האָט געקאַנט פּאַרטראַגן.

צו זיין דרייפאַכער טעטיקייט איז אויך שטאַרק אונטערגעשטראַכן געוואָרן זיינע דראַמאַטיזאַציעס. אַלץ צוזאַמען איז שאַרף קריטיקירט געוואָרן. ווי אַזוי קען איין מענטש טאָן אַלץ? ביי די אומות העולם ווערן אַזעלכע געניעס דער־הויבן, אָבער אין אַ יידישן קונסט־טעאַטער טאָר זאָאָ מין פּילזייטיקער טאַלאַנט ניט געדייען. און ווען דער שווישפּילער איז געלויבט געוואָרן, זיינען די אַנדערע מעלות דעגראַדירט געוואָרן, און פּאַרקערט. איינער אָדער צוויי פון די דריי האָט שלעכט אָפּגעשניטן. אָבער עס איז אַן אַקסאַם, אַז גוטע קריטיק מיינט נישט דווקא גוטער דערפּאָלג, און נישט תמיד ווירקט שלעכטע קריטיק

אָפּצושטעלן דעם עולם וועמען אָן אויפפירונג געפעלט. קיין אויפפירונג איז אַזוי נישט געלויבט געוואָרן ווי „די כעלעמער חכמים“ פון אהרן צייטלין, אָבער די פּילאָזאָפּישע סאַטירע וועגן מלאך המות אויף וואַקאַציע, אין שטעטל כעלעם, איז נישט געוואָרן אַזוי פּאָלקסטימלעך און פּאָפּולער ווי „יאָשע קאַלב“ וואָס האָט באַקומען אַ סך ווייניקער לויב פון דער קריטיק. דאָס ווערטל: „אַ סך קוכער פּאַרדאַרבן דעם מאַכל“, איז פּונקט אַזוי פּאַלש ווי אַז אַ ווערסאַ-טילער טאַלאַנט איז נישט פּיאיק צו זיין דערפּאַלאַגרייך אויף אַ סך געביטן.

ניט גרינג איז צו שרייבן וועגן אַ קינסטלער וואָס איז אויך אַ פּריינט. די פּריינטשאַפט און נאַענטקייט קאָן פּאַרפירן און פּאַרבלענדן.

ווי אַ כּלל האָבן מענטשן גערן לויב, אויך אַפילו די וואָס זאָגן אַז זיי האָבן דאָס ניט ליב. אָבער חניפה? אַז מ'זאָגט עמעצן אין פנים עפעס וואָס מ'זאָלט ניט געזאָגט הינטער די אויגן, איז מיאוס. ער האָט פּיינט געהאַט חניפה. איינמאָל, בשעת די פּראָבן פון אַ טאַנץ אין ד"ר י. ב. ציפור'ס „אויפּשטאַנד“, האָט אַן אַקטיאָר מיט אַ פּאַר לינקע פיס שטאַרק אונטערגעהונקען. ער איז געווען אַזוי אומגעלומפערט אויף טאַנצן אַ פּאַלקאַ, אַז שוואַרץ האָט זיך גענומען אים באַווויזן ווי לייכט ס'איז מאַכן טריט צום ריטם פון דער מוזיק. קיין געוואַלטיקער טענצער איז שוואַרץ ניט געווען, אָבער ער האָט פּאַרמאַגט אין זיך גענוג ריטם צו קענען דורכפירן דעם טאַנץ. ווען שוואַרץ האָט פּאַרענדיקט דאָס טאַנצן איז איין אַקטריסע אַריינגעפאַלן אין התפעלות און אַנגעהויבן אַפּלאַדירן. שוואַרץ איז געבליבן שטיין ווי אַן אַפּגעשמיסענער. ער האָט גע-וואוסט אַז ער איז ניט קיין גיזשינסקי און ער האָט זיך געפילט פּאַרשעמט פון דער חניפה. ער האָט די שוישפּילערין אַנגעקוקט מיט פּאַרוואַנדעטע אויגן און זי האָט געפילט ווי איינגעזונקען צו ווערן.

איך בין ניט אויסן צו קאַטאַלאַגירן די אינצידענטן און אויך זיי ניט אַוועקשטעלן אין כּראַנאַלאַגישן סדר. איך וויל באַר פּאַרצייכענען געשעענישן אין וועלכע איך דערמאָן זיך, עפּיזאָדן וואָס האָבן אַ שייכות מיט מאַריס שוואַרצן און מיט דעם יידישן קונסט־טעאַטער, וואָס איז סינאָנים מיט זיין נאַמען.

ביים אַרויספּאַרן פון ניו־יאָרק אויף דער פּראַווינץ ביים סוף פון יעדן סעזאָן, פלעג איך מאַכן אַלע הכנות אין פּאַרשיידענע שטעט. פון בודזשעט פּאַר אַנאַנסן ביז באַזאָרגן מיט סטאַטיסטן, ווען נויטיק; אַראַנזשירן די פּרייזן פון בילעטן און אַ סך אַנדערע עסקים. דער יידישער קונסט־טעאַטער האָט תמיד מיטגעפירט אַלע מעבל פּאַר דער בינע, אַחוץ ווען די פּיעסע איז געווען פון מאַדערנע צייטן. דעמאָלט האָב איך אויך געדאַרפט אויסזוכן אין אַ מעבל-געשעפט וואָס מען דאַרף האָבן.

איינמאל בין איך אריינגעפארן קיין ניו-הייזען צום „שבערס“ טעאטער און דארט געטראפן א יידישע טרופע פון ניו-יאָרק שפילן אַ מוזיקאלישע מעלאָדראַמע.

אין אָפּיס פון דאָרטיקן טעאטער בין איך געוואָרן דערשטוינט ווען איך האָב געזען ווי ער איז אויסגעליידיקט פון מעבל, וואָס איך האָב אין פריערדיקע טעזאָנען געפונען. אָפּילו אין לאָונז פון טעאטער איז ניט געווען קיין שום מעבל. ווען איך האָב געפרעגט וועגן דעם דעם אַרטיקן מענעדזשער, האָט ער געשמייכלט און מיך אַריינגעפירט אין טעאטער און אַנגעוויזן אויף דער בינע: „דאָרט איז די מעבל.“

אַ גרופע פריינט און דעלעגאטן פון דער „היברו עקסאָרס יוניאָן“ באַגריסן שוואַרצן ביי זיין צוריקקומען פון אַרגענטינע (פון רעטס צו לינקס): יעקב מעסטל שאַראַט גאַלדשטיין, לעאַן ליבגאַלד, יוסף רומשינסקי, טשאַרלס קאַהען, מאַריס שוואַרץ, שלום פערלמוטער, ראָזעטאַ ביאַליס, עדווין א. רעלקין, יודל דובינסקי, מאַקס טענענבוים און וואַלף מערקור.

בן-צבי באַראַטאָוו, וואָס האָט אַ סך יאָרן געוואוינט אין לאַס-אַנדזשעלעס און זיך באַטייליקט אין פילמען, האָט איינמאל צוליב קינסטלערישער באַפרי-דיקונג זיך אונטערגענומען דורכצופירן אַ יידישע פאַרשטעלונג. ער האָט זיך אַנגעשטויסן אויף פאַרשיידענע שוועריקייטן און איינמאל, בשעת אַ פּראָבע, אויסגעשריגן: „איך בויג מיין קאַפּ פאַר מאַריס שוואַרצן. איך דאַרף בלויז אויפפירן איין שפּיל קומט עס מיר אָן מיט דער גרינער גאַל, אָבער שוואַרץ שפּילט, רעזשיסירט, דירעקטירט, דראַמאַטיזירט שוין יאָרן-לאַנג צענדליקער

פיעסן, פירט געשעפטן. ער איז אַ געניע און איך דערמאָן מיט רעספעקט זיינע פאַרדינסטן.“

אַקטיאָרן און טעאַטראַלן האָבן שוואַרצן פאַרשטאַנען.

.8

יידישע און ניט-יידישע אַקטיאָרן אין ניו-יאָרק פלעגן עולה-רגל זיין צום יידישן קונסט-טעאַטער. זיי האָבן געזוכט גייסטיקן נחת און דאָס באַקומען אין דער פולסטער מאָס. ווען דער מאַסקווער קונסט-טעאַטער איז געווען אויף אַ באַזוך אין אַמעריקע, איז די גאַנצע טרופע געגאַנגען זען מאַריס שוואַרצ'ס יידישן קונסט-טעאַטער. סטאַניסלאָוסקי, מאַסקווינ און קאַטשאַלאָו האָבן אויך מיטגעבראַכט אַ קאַלעגע, דעם באַרימטן אַפּעראַ-באַס פעאַדאַר שאַליאַפּין. אין לאַנדאָן, פאַריז און אין ווין זיינען די דאַרטיקע שוישפּילער געקומען מאַסנווייז. אין לאַנדאָן, ווי עס איז איבערגעגעבן געוואָרן פון וואַלף גאַלדפּאַדען, איינער פון דער קונסט-טעאַטער טרופע, האָט איין קריטיקער געשריבן: „איר, ענגלי-שע אַקטיאָרן, גייט זיך לערנען ביי די יידן ווי מען דאַרף שפּילן טעאַטער.“

דער באַרימטער אַמעריקאַנער שוישפּילער דייוויד וואַרפּיעלד האָט גע-שריבן צו שוואַרצן: „איך מוז אייך קאַמפּלימענטירן פאַר אייער דערהויבענעם און מייסטערהאַפטן שפּילן, אויך אייער טרופע פון אויסערגעוויינלעכע שפּילער. די פיעסע און אייער רעזשי איז פונקט אזוי פּיין און אַנרעגנד ווי די אויפ-פירונגען פון מאַסקווער קונסט-טעאַטער.“

אין לאַס-אַנדזשעלעס זיינען די וויכטיקסטע פּילם-קינסטלער געקומען צו די פאַרשטעלונגען. טשאַרלי טשאַפּלין האָט זיך געפּילט שטאַלץ צו ווערן פאַטאַגראַפּירט צוזאַמען מיט שוישפּילער פון קונסט-טעאַטער און דזשאַן גאַר-פּיעלד איז געקומען כמעט צו יעדער פאַרשטעלונג.

רעזשיסאָרן, שוישפּילער, דירעקטאָרן, שריפטשטעלער, וויסנשאַפּטלער, ראַבאַיס, די וויכטיקסטע פּערזענלעכקייטן פון דער צייט, פאַרשטייער פון נאַציאָנאַלע אַרגאַניזאַציעס האָבן גייסטיק און מאַטעריעל געשטיצט דעם יידישן קונסט-טעאַטער. אָבער פון סעזאָן צו סעזאָן איז דער אויפהאַלט פון קונסט-טעאַטער געוואָרן שווערער. שוואַרץ האָט זיך אַפּטמאַל אַרויסגעלאָזן קיין דרום-אַמעריקע און זיינע פאַרדינסטן אַריינגעבראַקט אין ניו-יאָרקער טעאַטער.

אַ סך מאל האָב איך פאַרבראַכט אין מאַריס שוואַרצ'ס היים מיט זיין משפּחה. איך געדענק די פּרייטיק-צו-נאַכטן וואָס האָבן אויפגעוועקט ביי מיר נאַסטאַלגישע מחשבות פון מיין היים. די ליכט וואָס מאַדאַם שוואַרץ האָט געבענטשט האָבן באַלויכטן דעם שבת געדעקטן טיש. די מענער מיט יאַרמול-קעס אויף די קעפּ האָבן זיך צוגעהערט צום קידוש וואָס שוואַרץ, אַדער זיין

זון מנחם, האָט געמאַכט; דאָס קבלת־שבת־געזאַנג און זמירות פון זיין טאָכ־
טער פייגעלע; דאָס מיטזינגען פון אַלע אַרום טיש; די פיינע שבתדיקע
מאכלים צוגעגרייט פון פרוי שוואַרץ. קיין שום טעאַטראַלישקייט, קיין גע־
קינצלטקייט, נאָר אמתער עונג שבת אין אַ מאַדערנער יידישער באַלעבאַטיש־
קייט. אַ סך מאָל טאַקע איז ביי מיר אויפגעקומען אַ געדאַנק, איז דאָס דוד
שאַפיראַ פון „שווער צו זיין אַ ייד“, אַדער טוביה ביים מאַכן הַבדלה אין „טוביה
דער מילכיקער“? ניין, דאָס איז געווען מאַריס שוואַרץ אין זיין אייגענער
סביבה, באַלויכטן מיט טראַדיציאָנעלער יידישקייט, מיט יידישער מענטש־
לעכקייט. דער עונג שבת פלעגט אָנהאַלטן ביז שפעט אין אָונט. פייגעלע
האַט געזונגען לידער און ניגונים פון יידישן קונסט־טעאַטער־רעפערטואַר און
פאַרענדיקט האָט מען מיטן געזאַנג „שבת“ פון י. ל. פּרז'ס „די גאַלדענע קייט“.

איך האָב געטראַכט וועגן דער דינאַמישער געשטאַלט מאַריס שוואַרץ,
זיין כסדרדיקע סמבטיוו־דיקייט און די שבתדיקע מנוחה אין זיין אייגענער
היים, וואו ער איז אַרויס פון זיין שטענדיקער ברויזנדיקער ענערגיע. אין
אַנדערע טעג, אין זיין היים אַדער אין און אַרום דעם טעאַטער, איז ער געווען
ווי אַ וואולקאַן. די בינע, די געשעפטן, דראַמאַטיזירן, זיין קאַרעספּאַנדענץ,
זיינע צייטונגס־אַרטיקלעך, זיין ביאַגראַפיע וואָס ער האָט געשריבן פאַרן
„פאַרווערטס“, זיינע לעקציעס אין טעמפלען אַדער אין צענטערס, אין יידיש
אַדער ענגליש; זיינע ענטפערס צו שריפטשטעלער וואָס האַבן אים צוגעשיקט
זיערע ביכער, וועלכע ער האָט געענטפערט און תמיד צוגעלייגט אַ טשעק.

פון די פילמען אין וועלכע ער האָט געשפילט האָט ער די פאַרדינטע גרויסע סומעס געלט אַריינגעוואָרפן אין זיינע אויפפירונגען פון יידישן קונסט־טעאַטער. סעזאָנען פון זיין טעאַטער זיינען דערמעגלעכט געוואָרן אַ דאַנק די פילמען „סאַלאָמע“, „בוירד אָו פאַראַדאַיז“, „שקלאָפן פון בבל“.

אין יאָר 1938 האָט ער געמאַכט אַ פילם, וואָס איז פאַררעכנט געוואָרן ווי דער בעסטער יידישער פילם, „טוביה“. ער האָט געהאַפּט, אַז מיט די פאַר־דינסטן פון דעם פילם וועט דער קונסט־טעאַטער באַפרייט ווערן פון פינאַנצ־ציעלע זאָרגן, אָבער די מלחמה אין 1939, האָט דעם חלום צעשטערט. דער גאַנצער אייראָפּעאישער מאַרק איז חרוב געוואָרן און מען האָט נאָך דערלייגט אַ סך געלט צום פילם.

ער האָט שטאַרק אָפּגעהיט דעם נאַמען פון יידישן קונסט־טעאַטער. ווען דער סעקאָנד עוועניו טעאַטער האָט אים אָנגעבאַטן אַ סומע פון צוועלף הונדערט מיט פּופציק דאָלאַר אַ וואָך צו שפּילן אַכט אַדער צען וואָכן און דערביי אויך האָבן די רעכט צוצוציען אויך אַנדערע שוישפּילער צו דער טרופּע פון טעאַטער, האָט ער דעם קאָנטראַקט ניט אָנגענומען. דער פּראָמינענטער „קאַנ־קאַרד־האַטעל אין קעטסקילס, האָט אים אָנגעבאַטן טויזנט דאָלאַר צו פּראָווען דאָרט דעם ערשטן סדר, האָט ער דעם אָנבאַט צוריקגעוויזן און ווען ער האָט נאָך אָן אויפּטריט אין קליוולאַנד פאַר דעם טעמפל, אָנגעפירט פון ראַבאָי אבא הלל סילווער, דערהאַלטן אַ טשעק אויף פינף הונדערט דאָלאַר, האָט ער דעם טשעק אונטערגעשריבן און צוריקגעשיקט ווי אַ ביישטייער פאַר דעם טעמפל.

דער באַגריף „בעסער טעאַטער“ האָט ביי שוואַרצן נישט געמיינט בלויז זיין טעאַטער. ער האָט מאַראַליש און מאַטעריעל געשטיצט די „פּאָלקסבינע“ און אַפילו דעם „אַרטעף“. מחמת ווי אַ נאַציאָנאַלער ייד האָט ער ניט אַנגע-
נומען די פאַרשיידענע מינים פּראָפּאַגאַנדע, כאַטש ער האָט געהאַלטן אַז יעדע פּיעסע פאַרמאָגט טענדענצן, עס שטעלט זיך בלויז די קשיא: פאַרוואָס און פאַר וועמען. „איך דאַרף מיט זיי ניט איינשטימען, אָבער זייער באַגער צו שפּילן גוט טעאַטער דאַרף געשטיצט ווערן. אַ סך פון מיינע אויפפירונגען זיינען געווען פול מיט קלאַסנקאַמף, בין איך דעריבער אַ מאַרקסיסט?“ ווען די „פּאָלקסבינע“ איז אַריבער אין איר אייגענעם טעאַטער איז ער אויפגעטראָטן אויף אַ קאַנצערט און געהאַלפן שאַפן דריי טויזנט דאָלאַר, און אַליין אויך מנדב געווען אַ היפשע סומע.

יעדער שטענדיקער טעאַטער האָט פּראַבלעמען מיט קריגן נייע פּיעסן. ווען פּילמען האָבן אַנגעהויבן קאַנקורירן מיטן טעאַטער האָט דער טעאַטער זיך געזוכט צו ראַטעווען דורך ספּעקטאַקלען פון דראַמאַטיזירטע נאַוועלן פון דער יידישער ליטעראַטור; און ווען דאָס האָט אויך אַנגעהויבן אויסצופּעלן, און די פּרעסע האָט כּסדר פאַרלאַנגט אַריגינעלע דראַמאַטישע שאַפונגען פון יידישע שרייבער און דאָס האָט אויך אויסגעפּעלט, האָט שוואַרץ אַראַנזשירט מיט דעם פאַרשטייער פון י. ל. פּרץ שרייבער-פאַראיינ, ד״ר ל. הענדין, אַ קאַנטעסט פאַר דראַמאַטישע שאַפונגען און טאַקע איינגעלייגט טויזנט דאָלאַר ווי אַן ערשטער פּרייז פאַר דעם אויסגעקליבענעם ווערק. האָט דאָס אויפגע-
ברויזט אַ שטורעם ביי געוויסע שרייבער, מען האָט פּראָטעסטירט אַזוי שאַרף אַז דער טשעק איז צוריקגעשיקט געוואָרן און דער קאַנטעסט איז געוואָרן אויפגעלייזט. חנא גאַטעספּעלד איז געווען אייגער פון די פאַרבינססטע פּראַ-
טעסטאַנטן, און ווען ער האָט מיט עטלעכע יאָר שפּעטער כּמעט אַליין אַנגעפירט מיט אַ טעאַטער, האָט ער בלויז אויפגעפירט זיינע איבערגעשאַפּענע קאַמעדיעס. דער עולם איז געקומען, אַן אינטעליגענטער עולם. זיי האָבן זיך מיט די הענט פאַרשטעלט די מיילער ביים געניצן.

9

אין סעזאָן 1956-55 איז אַרגאַניזירט געוואָרן דער געזעלשאַפטלעכער יידישער קונסט-טעאַטער. אַ קאַמיטעט באַשטייענדיק פון מעצענאַטן און פּער-
זענלעכקייטן, פאַרשטייער פון נאַציאָנאַלע און קולטורעלע יידישע אַרגאַני-
זאַציעס און פון לאַנדסמאַנשאַפּטן איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן און פון זיי איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ ליטעראַרישע קאַמיסיע, וואָס האָט געהאַט די דעה צו באַשטימען וואָס עס זאָל געשפּילט ווערן. עס איז אויסגעקליבן געוואָרן לעאָן

טרייסטער'ס „דער פאסטעך-קעניג“. די בעסטע שוישפילער זיינען צוגעצויגן געוואָרן. ענדלעך איז פון שוואַרצן אַראַפּגענומען געוואָרן די פינאַנציעלע פאַראַנטוואָרטלעכקייט. ער האָט בלויז געדאַרפט רעזשיסירן און שפּילן. עס איז אַנגענומען אין דער טעאַטער-פּראָפּעסיע, אַז קיינער קען ניט פאַרויסזען קיין דערפאַלג אָדער דורכפאַל. עס איז פאַרשטענדלעך, אַז דער דירעקטאָר, מענעדזשער, רעזשיסאָר אָדער אַקטיאָר איז ניט אויסן דערפירן צו אַ דורכפאַל אין דער אויפפירונג. אָבער אַז עס איז באַשערט אַ טראַגעדיע, קומט זי ווי אַ פּלוצימדיקער מבול. „דער פאסטעך-קעניג“, אַ טראַגעדיע, איז געוואָרן אַ טראַגעדיע פאַרן קונסט-טעאַטער. קיינער האָט זיך ניט געריכט אויף אַזאַ פּיאַסקאַ. אויך ניט די ליטעראַרישע עקזעקוטיווע, וואָס איז באַשטאַנען פון יעקב פּאַט, ד"ר ש. מאַרגאַשעס, לואיס סיגאַל און נ. כאַנין. אָבער די קריטיק און קאלומניסטן אין דער פרעסע האָבן זיך אַ נעם געטאָן צו אַטאַקירן שוואַרצן. אַלע פּיילן זיינען געצילט געוואָרן קעגן אים. אַן שום איינזעעניש, אַן שום פאַרשטענדעניש זיינען די אַנגריסן געמאַכט געוואָרן, אַפילו נאָכדעם ווי די פּיעסע איז מערער ניט געשפּילט געוואָרן. שוואַרץ האָט דעמאָלט, כדי צו ראַטעווען דעם סעזאָן, אויפגעפירט אַ באַנייטע ווערסיע פון י. י. זינגער'ס „די ברידער אַשכּנזי“ און ווי אין דער ערשטער אויפפירונג אין יאָר 1937 איז די פּיעסע געווען דערפאַלגרייך און געגעבן דעם קונסט-טעאַטער אַ מעגלעכ-קייט אַרויסצופאַרן אויף דער פּראַווינץ.

אויך אין מאַנטרעאַל האָט דער דערפאַלג אַנגעהאַלטן, אָבער די פאַרביי-טערטקייט פון די דערפאַרונגען אין ניו-יאָרק האָט אויך אַנגעהאַלטן. אַפנים, עס איז אמת דאָס ווערטל: „אַ פאַטש פאַרגייט, אַ וואָרט באַשטייט.“ און אויך, „דאָרט וואו עס איז פאַראַן ווייטיק איז אויך פאַראַן האַפּענונג“ און אַז מען זוכט רפואות, וועט מען עפּעס געפינען. אַזאַ רפואה איז געווען געלעכטער. מרים קרעסין, וואָס האָט געשפּילט די ראַל פון דינה, שמחה מאיר אַשכּנזי'ס פּרוי, האָט לויט אַ פּריערדיקן אַפּמאַך געדאַרפט אויפטרעטן אין אַ דינסטיק נאָכמיטאָג אין אַ טעלעוויזיע-פּראָגראַם אין ניו-יאָרק. מאַנטיק נאָך דער פאַרשטעלונג איז זי אַריינגעפּלויגן קיין ניו-יאָרק און האָט געזאַלט צוריק-קומען דינסטיק אַוונט. פּלוצים איז פאַרשפּרייט געוואָרן אַ קלאַנג, אַז מרים האָט ביים אויסשטייגן פון עראַפּלאַן זיך אויסגעגליטשט, צעבראַכן אַ פּוס און איז אַוועקגענומען געוואָרן אין אַ שפּיטאַל, שעפּטל זאַק, ווי דער דעלעגאַט פון דער טרופּע, האָט זיך דורכגעשמועסט מיט שוואַרצן און באַלד נאָכדעם מיט משה שטראַסבערג, דעם טעכנישן בינע-דירעקטאָר, און מען האָט פון פאַרשיידענע האַטעלן צוזאַמענגערופן די טרופּע, כדי מען זאָל מאַכן פּראַבע און ענדערן די ראַלן. שרה גינגאַלד האָט געשפּילט אַ קליינע ראַל אין די

ערשטע סצענעס, און איז געווען כמעט דיזעלבע הויך ווי מרים, האָט זי דעריבער געקענט איבערנעמען די ראל, וואָס קומט אויף אין ווייטערדיקע סצענעס. אין שוואַרצ'ס וואוינונג, אין האָטעל „מאָנט ראַיאַל“, איז די טרופע זיך צוזאַמענגעקומען. בשעת די פּראָבן האָט דער טעלעפּאָן ניט אויפגעהערט קלינגען, אָט פון דער יוניאָן אין ניו-יאָרק, און אָט פון שפיטאַל. ביסלעכווייז האָבן די אַקטיאָרן פאַרשטאַנען, אַז אַלץ איז ניט מער ווי אַן אָנשטעל. לואיס שאַכאַט, דער אַרטיקער אימפרעסאַריאָ, איז געקומען צולויפן און האָט זיך געבראַכן די הענט. אַבער מען האָט אים באַרואיקט, אַז די פאַרשטעלונג וועט אָנגיין. שרה גינגאַלד האָט ערנסט שטודירט די ראל און זיך געגרייט צו דעם אויפטריוט. די שריפטשטעלערין און אַקטריסע ראָוו שושנה האָט איר געהאַלפן אָנמעסטן די קליידער, נאָר מען האָט גאַרניט געדאַרפט ענדערן. די פאַרשטעלונג האָט זיך אָנגעהויבן, שרה האָט געשפּילט צוערשט איר קליינע ראל און ווען זי איז אַריינגעלאָפן אין גאַרדעראַב-צימער זיך איבערצוטאָן, איז שוין דאַרטן געזעסן מרים קרעסין אַן איבערגעטאַנענע. ערשט דעמאָלט האָט זיך שרה גינגאַלד געכאַפט, אַז מען האָט זי גענאַרט. „אי, אי, אַ חכמה!“ האָט זי געזאָגט און מיטגעלאַכט מיט אַלע פון דעם שפּאַס.

ענלעכע עפיזאָדן פון שטיפּעריי זיינען אָפּגעשפּילט געוואָרן אין פאַרשיי-דענע שטעט און אין פאַרשיידענע צייטן. כדי צו פאַרטרייבן די פּוסטקייט און מאָנאַטאָן אין פרעמדע שטעט, נאָכן זען אין שטאַט אַלץ וואָס נויטיק, פלעגט מען איינאַרדענען „באַנקעטן“ פאַר איינעם פון דער טרופע. דאָס זיינען געווען אַזוינע באַנקעטן ווי למשל דער באַנקעט פאַרן „פּאַעט-אימפּעראַטאָר“ פון קאַלעגן אין ניו-יאָרק, צו וועלכן מען האָט געדרוקט אין די צייטונגען זיין בילד מיטן קאַפּ אַראָפּ. אין פּילאַדעלפּיע האָבן די אַקטיאָרן זיך איבער-געוואונקען און יעדער האָט כלומרשט אַריינגעוואָרפן זיין אייגענעם נאָמען אין אַ הוט, פון וועלכן מען האָט אַרויסגעצויגן איין נאָמען און ער איז געווען דער זכה בגורל. אַלע אַקטיאָרן האָבן דעמאָלט פאַרשריבן דעם נאָמען שלמה קרויזע און זיין נאָמען איז אַרויסגעצויגן געוואָרן. ער האָט באַקומען דעם אויבן-אָן אין רעסטאָראַן און יעדער אין דער טרופע האָט גערעדט וועגן אים. שבחים, לויב-געזאַנגען, סופּערלאַטיוון, פאַרגלייכענישן צו די גרעסטע פון זיין מין. גוזמאות, ניט געשטויגן און ניט געפּלויגן, וועגן די מעלות און אייגנשאַפטן וואָס דער בעל-היובל האָט קיינמאַל ניט געוואוסט אַז ער פאַרמאַגט. מען האָט אים צוגעגליכן צו קינסטלער וועמענס נעמען ער האָט קיינמאַל ניט געהערט און וואָס האָבן קיינמאַל ניט עקזיסטירט. די אַלע דרשות זיינען געהאַלטן געוואָרן מיט ערנסט און חשיבות. צום סוף האָט דער בעל-היובל געקראָגן דאָס וואָרט.

קרויזע האָט זיך אויפגעשטעלט און געזאָגט: „זייער חשובע קאַלעגנער,

אַנטשולדיקט, איך מיין קאַלעגן. ראשית דאַנק איך אייך פאַר די פעטש, איך מיין דעם אַפלאָוו און אויך פאַר אייערע טיפזיניקע דרשות און אַפשאַצונגען וועגן מיר. אמת, איך האָב דעם באַנקעט כשר פאַרדינט. יעדעס וואָרט וואָס איר האָט געזאָגט איז אמת, נאָר עס וואָלט מיר געווען נאָך מער אַנגעלייגט, ווען איך וואָלט באמת מער פאַרדינט. אַפנים איר האָט וועגן מיר געזאָגט דאָס וואָס איר ווינטשט זיך אַליין, אָבער עס איז אמת אַז איך האָב געשפילט אין קאַנסטאַנטיןאָפּאַל, נאָר מיין סולטאַן איז געווען דער סולטאַן אין 'שכתי צבי'; איך האָב געשפילט פאַר קעניגע, דער קעניג פון 'אסתר'קע'. נאָר ווי זאָגט דאָס ווערטל: 'פון זאָגן קען מען ניט טראַגן'. איך דאַנק אייך פאַר דעם גרויסן כבוד. עס איז פאַראַן אַ טעאַטער-עפיגראַם וואָס גייט אַזוי: איך בין וואָס איך בין / און בין ניט וואָס איך בין / וואָלט איך געווען וואָס איך בין / וואָלט איך ניט געווען וואָס איך בין. פאַרטייטשט מיינט עס: איך בין אַן אַקטיאָר און שפיל די ראָל פון אַ גביר. וואָלט איך געווען אַ גביר, וואָלט איך ניט געווען קיין אַקטיאָר. אָבער היינט בין איך רייכער ווי דער גרעסטער גביר און הלוואי אויף ווייטער, ביי אייערע באַנקעטן ניט ערגער. איך ענדיק און האָף, אַז יעדער וועט קריגן מער ווי ער פאַרדינט, אָבער ניט קיין באַנקעט.

10.

שוואַרץ האָט זייער ליב געהאַט פאַרברענגען מיט אַקטיאָרן און ער האָט תמיד געפונען מאַטעריאַל אויף צו שאַפן געלעכטער. אַפילו אין טראַגישע סיטואַציעס אויף דער בינע האָט ער געפונען הומאָר. למשל, אין דער סצענע פון "די דריי מתנות", ווען יואל קלעזמער שטאַרבט, זיינען אַרום זיין בעט פאַרזאַמלט זיינע זין. יואל (שוואַרץ) גוססט, און מיט די לעצטע כוחות בעט ער די זין, אַלע קלעזמאַרים, זיי זאָלן פאַר אים שפילן צום לעצטן מאָל. אַלע נעמען די אינסטרומענטן אין די הענט און הויבן אַן שפילן אַ טרויעריקן ניגון, נאָר איין זון נעמט פלוצים אַ פאַלשן טאָן, כאַפט זיך דער גוסס'דיקער יואל אויף און זאָגט: "ווי אַזוי קען איך שטאַרבן אַז ער איז אַזאַ קאַליקע!" דער עולם אין טעאַטער צעלאַכט זיך און אַזוי פאַלט דער פאַרהאַנג ביי דער טראַג-גישער סצענע.

אָדער ווי אַ ביישפיל די שטאַרק דראַמאַטישע סצענע אין "יאָשע קאַלב": נחומ'טשע דער איידעם פון נייעשווער רבין האָט פופצן יאָר אַפגעריכט גלות, זיך געפלאָגט און געוואַנדערט און ער קערט זיך צום סוף צוריק צו זיין ווייב. ר' מלך, דער נייעשווער רבי, הייסט חוקר ודורש זיין, זיין גבאי ישראל-אַביגדור געפינט סימנים אַז דער פרעמדער איז נחומ'טשע. "יאָ, טאַקע?" פרעגט ר' מלך, "אויב אַזוי, הייס איינהייצן די מקווה." אַט די אומשולדיקע פראַזע רופט אַרויס אַ שטורעמדיקן געלעכטער.

מאָריס שוואַרץ איז געווען אַ פראַכטיקער אויסטייטשער פון כאַראַקטערן, וואָס זיינען לגמרי ניט געווען הומאַריסטיש. מיט אַ קוועטש פון אַן אַקסל, מיט אַ דריי מיט דער האַנט, מיט אַ תנועה, מיט אַ זשעסט, מיט אַן אינטאַנאַציע אָדער מיט אַ מאָנאַטאָן; מיט פאַרבינדן שורות אָדער ווערטער ביי וועלכע עס האָט זיך גענויטיקט אַ הפסקה; מיט גלאַט אַ פאַזע אָן ווערטער — האָט ער געמאַכט דעם עולם אין טעאַטער צו לאַכן. ווי אין „סענדער בלאַנק“, ווען ער ליגט אַ חולה מסוכן אין בעט און ער וויל זיך צוהערן וואָס דער דאָקטאָר זאָגט צו סענדערס משפּחה. סענדער שטעלט זיך פאַמעלעך אויף, ער איז אָנגע טאָן אין אַ נאַכט־העמד, דאָס בעט שאַקלט זיך און ער בויגט זיך אַריבער צו הערן וואָס מען שושקעט זיך. דער עולם קייכט פון געלעכטער פון דער קאַמ־שער סיטואַציע.

פופציק יאָר פון מיין לעבן האָב איך זיך פאַרנומען מיט דעם יידישן טעאַטער. איך האָב דעם דיבוק פון טעאַטער אין מיר ניט געוואַלט פאַרטרייבן. איך האָב אים קיינמאַל ניט געוואַלט מחרים זיין. איך האָב דורך די אַלע יאָרן ניט אויפגעהערט צו שטודירן דעם טעאַטער און געהאַט עקסטאַטישע מאַמענטן וואָס האָבן מכפר געווען אַלע שעה'ן פון ספיקות און אַפקומעניש.

איך האָב מיינע יאָרן ניט געפטרט. די סביבה פון טעאַטער איז מיר געווען ליב און טייער און מיר דערמעגלעכט זיך צו באַקענען מיט אַרטיסטן, שריפט־שטעלער, קאָמפּאָזיטאָרן, שוישפילער, כאַראַקטאַרפּאַן, טעאַטער־טעכניקער, רע־זשיסאָרן, קריטיקער פון יידישע און ענגלישע צייטונגען און זשורנאַלן און איך בין פון אַלעמען אָנגערעגט און אינספּירירט געוואָרן מיט אַ באַגער דאָס צו פאַרצייכענען ווי נאַטיצן אָדער סקיצן פון מיינע דערפאַרונגען אין און אַרום דעם טעאַטער, אין און אַרום דעם יידישן קונסט־טעאַטער און פון דער הער־לעכסטער פיגור, דעם ווערסאַטילן, גרויסן קינסטלער מאָריס שוואַרץ.

פאַרוואָס קריכן מענטשן אויף הויכע בערג,
 אויף אייז־גליטשיקע הויכן און שפיצן?
 צו ווייזן זיי זיינען דאָס העכסטע געווערק
 און זיכערע טריט באַזיצן.

